

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА**

**UKRAINIAN POLYCEISTICS:
THEORY, LEGISLATION, PRACTICE**

Випуск № 1(5) 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвіцький Сергій Сергійович – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Назимко Єгор Сергійович – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Волобуєва Олена Олексіївна – проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Відповідальний редактор:

Стецюк Роксолана Іванівна – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Член міжнародної редколегії:

Войцех Войтила – доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технологіо-гуманітарний університет ім. Казимера Пуласького (м. Радом, Республіка Польща)

Члени редакційної колегії:

Буга Ганна Сергіївна – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Веселов Микола Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Захарченко Андрій Миколайович** – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Євген Вікторович** – професор кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Городецька Марина Сергіївна** – завідувач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Макаренко Олександр Юрійович** – професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Дмитро Олексійович** – декан факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Лоскутов Тимур Олександрович** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Мердова Ольга Миколаївна** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Ніколенко Людмила Миколаївна** – професор кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Одерій Олексій Володимирович** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Северінова Олександра Борисівна** – доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530

“Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства” журнал Донецького державного університету внутрішніх справ “Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика” включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії “Б”.

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus International (Республіка Польща); Crossref (США); Research Bib (Японія); EuroPub (Великобританія)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
(Протокол № 18 від 28.06.2023 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія KB №25335–15275Пр
від 25.11.2022 р., видане Міністерством юстиції України

Електронна адреса видання: policeyistika.dnuvs.ukr.education

ISSN 2709-9261 (Print)

ISSN 2709-927X (Online)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2023

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-1>

Брошко Іван Михайлович,
аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
(Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4688-6356>

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу шляхів удосконалення матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. Констатовано, що таке удосконалення є процесом, спрямованим на поліпшення законодавства та практики виконання покарання у виді позбавлення волі для забезпечення прав та потреб засуджених. Цей процес може включати розробку та впровадження нових норм та положень, що стосуються матеріально-побутового забезпечення засуджених, зміну підходів до практик, які існують у пострадянській системі виконання покарань. Запропоновано внесення змін до низки нормативно-правових актів, а саме розширення переліку продуктів харчування, які можуть передаватися у посилках та передачах, збільшення кількості електроприладів, якими можуть користуватися засуджені, передбачення норм витрат мийних та дезінфекційних засобів для прибирання приміщень, де утримуються засуджені.

Ключові слова: удосконалення, засуджені до позбавлення волі, матеріально-побутове забезпечення, харчування засуджених, мийні засоби, аутсорсинг.

Постановка проблеми. Удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної практики у сфері матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі є процесом, спрямованим на поліпшення законодавства та практики виконання покарання у виді позбавлення волі для забезпечення прав та потреб засуджених.

Цей процес може включати розробку та впровадження нових норм та положень, що стосуються матеріально-побутового забезпечення засуджених, зміну підходів до практик, які існують у пострадянській системі виконання покарань. Зокрема, ідеться про розвиток нових програм та ініціатив, спрямованих на ресоціалізацію та реінтеграцію засуджених після звільнення.

Усі ці зусилля мають на меті забезпечення відповідності матеріально-побутового забезпечення засуджених їхнім потребам. Матеріально-технічне забезпечення має відповідати їхнім правам. Це сприятиме зменшенню рецидивів та покращенню рівня безпеки в суспільстві.

Крім того, процес удосконалення може передбачати проведення аналізу та оцінки наявної правозастосовної практики в цій сфері з метою виявлення проблем та недоліків, що потребують уваги та вирішення. Наприклад, це може включати аналіз ефективності системи забезпечення харчування або виявлення проблем з належним забезпеченням засуджених речами першої необхідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення джерельної бази дослідження свідчить, що проблеми матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні входять в коло наукових інтересів таких вчених: І.Г. Богатирьова, А.І. Богатирьова, О.М. Джузи, О.І. Іванькова, О.Г. Колба, М.С. Пузирьова, А.Х. Степанюка, О.О. Шкути, І.С. Яковець та ін.

Серед зарубіжних вчених слід відмітити наукові здобутки таких вчених: В. Баркера, П. Гранхейма, Дж. Гельгесена, А. Еріксон, Б. Йонсена, Р. Нільсона, Дж. Прагт, К. Рейтера, Дж. Самнера, Л. Секстона, Д. Тодд-Квам, В.Л. Шаммас.

Зауважимо, що досі питання удосконалення матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні не розглядалися на рівні дисертаційних досліджень, що зумовлює актуальність даної наукової праці.

Метою статті є формування пропозицій щодо покращення матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні, заснованих на аналізі позитивних зарубіжних практик такого забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Серед шляхів покращення матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні розглядається приватизація пенітенціарних установ. У теорії кримінально-виконавчого права вже ставилося питання щодо допустимості можливості використання приватного

сектору у пенітенціарній сфері. Так, М.С. Пузирьов у період з 2014 до 2018 року опитував як учених у сфері пенітенціарної науки та пов'язаних із нею галузей, так і практичних працівників.

За його даними, 34,2% опитаних допустили передачу повного обсягу функцій приватному оператору у межах усієї експериментально взятої установи виконання покарань. Результати розподілилися так: переміщення (конвоювання) засуджених – 25%; охорона засуджених у лікувальних закладах – 15,8%; охорона периметру установи – 19,7%; соціально-виховні та психологічні функції – 46,1%; охорона здоров'я, медичне забезпечення – 48,7%; виробнича діяльність в установах виконання покарань (працевлаштування засуджених під час відбування покарання) – 2,6%; матеріально-побутове забезпечення засуджених – 2,6% [1, с. 499].

Як бачимо, саме передача приватному сектору матеріально-побутового забезпечення засуджених знайшла найменшу підтримку поряд з виробничою діяльністю та працевлаштуванням засуджених.

Під час опитування практичних працівників установ виконання покарань були отримані такі результати: 54,9% підтримали експеримент приватизації пенітенціарних установ, проте передачу соціально-виховних та психологічних функцій підтримали лише 18,1%; охорону здоров'я, медичне забезпечення – 24,3%; виробничу діяльність в установах виконання покарань (працевлаштування засуджених під час відбування покарання) – 3,5%; матеріально-побутове забезпечення засуджених – 1,6% [1, с. 510].

Нам було також цікаво з'ясувати думку як практичних працівників, так і засуджених про те, як вони сприймають приватизацію певних пенітенціарних функцій. Результати виявилися такими: 23,1% персоналу позитивно сприймають можливість приватизації установ виконання покарань; 47,8% персоналу відкидають цю ідею; 29,1% персоналу вагаються з чіткою відповіддю. Як бачимо, результати, отримані М.С. Пузирьовим, та наші мають суттєву відмінність майже в два рази.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в межах дослідження дає нам підстави дійти висновку, що повна приватизація пенітенціарних установ для України ще не на часі. Україна належить до країн молодій демократії, де верховенство права як основний принцип побудови демократичної країни проходить складний шлях становлення. Як вірно з цього приводу зазначив Д.В. Ягунов, якщо держава не може забезпечити нормальні умови тримання у пенітенціарних установах та дотримання прав людини у державних закладах, то чи зможе держава вимагати такого від приватних акторів, місія яких полягає в отриманні виключно прибутку [2, с. 86]. Відповідь досить очевидна і не потребує значного обґрунтування, адже Україна не готова перекласти на приватного гравця пенітенціарну функцію. Окремі її елементи можливо реалізувати спільно з приватним сектором, бізнесом або з недержавними інституціями. Також варто використовувати комбіновані практики поліпшення матеріально-побутового забезпечення засуджених, тобто посильну участь в цьому самих засуджених.

Вивчення позитивного досвіду надання платних послуг засудженим підтвердило, що доцільним є продовження пілотного проекту, як це здійснювалося в рамках експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби (Постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 305) та

проведення експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України (наказ Мініюсту від 06.05.2020 р. № 1587/5).

Цікаво, що 28 квітня 2023 року постановою Кабінету Міністрів України № 402 уряд вчергове розпочав пілотний проект щодо платних послуг з надання поліпшених побутових умов, доступу до Інтернету та голосової електронної комунікації за допомогою засобів ІР-телефонії особам, узятим під варту, у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби [3]. Проте реалізація цього проекту обмежується лише слідчими ізоляторами і не охоплює виправні колонії. Також з експерименту зникли такі платні послуги, як харчування. Вважаємо, що попередній досвід надання платних послуг в умовах слідчих ізоляторів цілком можна перенести на виправні колонії. З цією метою можна визначити базові установи виконання покарань для проведення пілотного проекту і протягом 2–3 років вивчити його ефективність і можливість подальшого впровадження в межах всієї системи виконання кримінальних покарань.

Прогнозується, що це може бути облаштування кімнат блочного типу з поліпшеними умовами тримання, які матимуть окремі санітарні та душові кімнати, кімнати для відпочину на 1–2 особи, а також кімнати для приготування їжі. Складниками для розрахунку вартості платної послуги з надання поліпшених побутових умов є такі: комунальні послуги (електроенергія, водопостачання і водовідведення, опалення); заробітна плата обслуговуючого персоналу, який утримується за рахунок спеціального фонду (у тому числі нарахування на заробітну плату); користування меблями, технікою, обладнанням, речовим майном; користування спортивним інвентарем (обладнанням), ігровою приставкою (портативною ігровою консоллю), настільними іграми; технічне обслуговування техніки та обладнання (у тому числі й вартість запасних частин); прання постільної білизни; забезпечення засобами гігієни; забезпечення канцелярським приладдям; проведення поточного ремонту. Такі складники вартості визначені для експериментального проекту щодо платних послуг з надання поліпшених побутових умов, доступу до Інтернету та голосової електронної комунікації за допомогою засобів ІР-телефонії особам, узятим під варту, у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби [3].

Одним із елементів матеріально-побутового забезпечення засуджених є харчування. Як відомо, міжнародні стандарти висувають суттєві вимоги до умов харчування засуджених.

Хоча більшість засуджених, зокрема 63,9%, радше задоволені якістю харчування, яке вони отримують в установі, однак 26,7% радше незадоволені (результати нашого опитування). Ми вважаємо, що цей елемент матеріально-побутового забезпечення потребує покращення, адже додаткові перевірені питання засуджених засвідчили, що для 10,8% засуджених для організації та підтримання нормальної життєдіяльності під час відбування покарання найбільше бракує повноцінного харчування, 24% повідомили, що за додаткову плату з боку засуджених бажано покращити харчування, і підтримують таку пропозицію 29,9% респондентів. Головне, що для 58,7% опитаних засуджених харчування є найбільш значущим (становить найбільшу цінність) серед елементів матеріально-побутового забезпечення.

Необхідно звернути увагу на норми харчування. Так, частина 5 ст. 115 КВК України визначає, що норми хар-

чування осіб, позбавлених волі, встановлюються Кабінетом Міністрів України. Враховуючи те, що Постанова КМУ від 27 грудня 2018 р. № 1150 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, місцях тимчасового тримання Державної прикордонної служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках для дітей та інших місцях тримання Національної поліції та спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки» [4] набере чинності лише першого січня 2024 року, а також високу ймовірність того, що набрання чинності знову буде відтерміновано, ми пропонуємо доповнити ч. 5 статті нормою, яка дозволить засудженим готувати їжу самостійно, адже це запроваджено в багатьох розвинутих країнах. До того ж така пропозиція знаходить підтримку серед самих засуджених, про що ми вже згадували.

Частина 6 ст. 115 КВК України закріплює право засуджених з дозволу адміністрації з коштів, які знаходяться на особових рахунках, додатково придбавати взуття і одяг, у тому числі спортивний, оплачувати лікувально-профілактичні послуги, що надаються додатково за призначенням лікаря, отримувати необхідне за медичними показаннями дієтичне харчування.

Вважаємо, що процитована норма може бути удосконалена в частині надання права засудженим витрачати власні кошти не лише на дієтичне харчування, а на придбання інших продуктів харчування.

Окремої уваги заслуговує перелік продуктів харчування, виробів і речовин, які засуджені можуть отримувати в посылках (передачах), купувати в крамницях установ виконання покарань та зберігати при собі. Такий перелік закріплений в Додатку № 5 до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [5].

Наш практичний досвід, а також контент-опитування практичних працівників свідчить про можливість розширення цього переліку, тому ми вважаємо, що Додаток № 5 до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань потребує змін.

Розширення асортименту продуктів харчування тягне за собою й інші аспекти удосконалення матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі. Так, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань дозволяють засудженим користуватися у приміщеннях для вживання їжі та зберігання продуктів харчування *електричними чайниками* потужністю не більше 2 кВт, *мультиварками та мікрохвильовими пічками* з розрахунку: три чайники – на відділення соціально-психологічної служби чи сектор відповідного рівня безпеки (один на камеру – у ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки), по дві *мультиварки та мікрохвильові печі* – на відділення соціально-психологічної служби чи сектор відповідного рівня безпеки (по одній на камеру – у ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки).

Враховуючи кількість засуджених в одному відділенні соціально-психологічної служби (40–50 осіб), звичайно, зазначеної в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань кількості побутової техніки недостатньо. Тобто необхідно дозволити кількість такої техніки з розрахунку один чайник, одна мультиварка, одна мікрохвильова піч на 10 засуджених.

Окрім вищезазначеної побутової техніки, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань дозволяють засудженим придбавати для загального користування за власний рахунок або рахунок родичів

побутової *електровентилятор* – по одному на жилу секцію (приміщення) відділення соціально-психологічної служби.

Вважаємо, що необхідно передбачити на рівні Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань можливість встановлення систем кондиціонування повітря.

Проте реалізації таких позитивних для засуджених новел можуть стати на заваді певні технічні можливості установ виконання покарань. У разі збільшення кількості техніки значно зросте споживання електроенергії, тому планування збільшення побутової техніки потрібно робити в комплексі зі збільшенням кошторисних призначень як на техніку, так і на електроенергію.

Наприклад, відповідно до розрахунків бюджетного запиту на 2023 рік потреба в коштах на оплату електроенергії в установах Центрально-Західного міжрегіонального управління склала 43 784,2 тис. грн, проте згідно з затвердженими обсягами асигнувань на 2023 рік для оплати спожитої електричної енергії передбачено кошти в сумі 38 981,8 тис. грн. Фінансування від потреби в бюджетному запиті становить 89,0%.

Збільшення кількості електричної побутової техніки та її використання тягне за собою значне зростання обсягу спожитої електроенергії, що в свою чергу з огляду на фактичне фінансування призведе до заборгованості за спожиту електроенергію та можливих подальших відключень об'єктів установ від електропостачання.

Окрім цього, введення в дію додаткового електричного обладнання збільшить навантаження на електричну систему установ, а наявні трансформаторні підстанції не розраховані на більшу потужність. Відповідно, виникне питання заміни (модернізації) як електропроводки на більш потужну, так і силових трансформаторів.

Вивчаючи міжнародно-правове регулювання матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі, ми звертали увагу, що і Європейські пенітенціарні правила містять приписи щодо санітарно-гігієнічних умов установ виконання покарань, і Правила Нельсона Мандели передбачають аналогічні вимоги. Відповідно до зазначених міжнародно-правових актів ув'язнені повинні утримувати себе, свій одяг і спальні місця в чистому та охайному вигляді. Адміністрація пенітенціарної установи має забезпечувати їм для цього відповідні засоби, включаючи туалетні засоби, а також прилади та матеріали для підтримки чистоти. Як показало опитування засуджених, 75,7% вказали, що туалетними засобами, а також матеріалами для підтримання чистоти їх забезпечує адміністрація установи, а 24,3% опитаних цього не підтвердили.

Враховуючи свій практичний досвід, сприймаємо такі результати досить критично, адже нормативно-правові акти з питань матеріально-побутового забезпечення не передбачають норм про забезпечення засуджених засобами побутової хімії для прибирання приміщень. Наказом Міністерства юстиції України від 20.08.2021 р. № 2936/5 частково були внесені зміни до Наказу від 10.02.2012 р. № 233/5 «Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, курсантів і слухачів навчальних закладів, осіб рядового і молодшого начальницького складу та працівників Державної кримінально-виконавчої служби» [6].

Так, засуджені, які відбувають покарання в установах виконання покарань, та особи, які тримаються в слідчих ізоляторах, забезпечуються твердим або рідким милом та шампунем з розрахунку 100 грамів мила

на місяць на туалетні потреби (прання) та 100 грам на місяць для миття в лазні і 20 грамів шампуню. Особи жіночої статі для туалетних потреб додатково отримують 100 грамів мила. Для кухарів, пекарів, різальників хліба, підсобних робітників їдальні, перукарів, дезінфекторів, осіб, які зайняті господарським обслуговуванням установ на роботах, пов'язаних із забрудненням, додатково виділяється 100 грамів мила на санітарно-гігієнічні потреби [6].

Як бачимо, зазначений наказ не регламентує витрат на підтримання приміщень в чистоті. Окрім цього, відсутні норми витрат дезінфекційних засобів. Враховуючи викладене, вважаємо за потрібне внести зміни до Наказу № 2936/5, передбачивши норми мийних засобів і засобів для чистки та дезінфекції. Проекти змін до наказів та правил внутрішнього розпорядку розроблені автором та спрямовані до Міністерства юстиції України для вивчення можливості подальшої реалізації.

Певний науковий інтерес становить також аутсорсинг в установах виконання покарань. Аутсорсинг – це угода, згідно з якою замовник доручає підряднику виконати певні завдання, зокрема частину виробничого процесу або повний виробничий процес, надання послуг щодо добору персоналу, допоміжні функції [7].

Можна виділити декілька напрямків аутсорсингу, які потребують детального вивчення:

- постачання продуктів харчування (кейтеринг), що може зменшити витрати на обладнання та зберігання продуктів харчування, збільшити ефективність управління логістичними процесами. Також це може поліпшити якість та різноманітність харчування для засуджених, що матиме позитивний вплив на здоров'я засуджених;

- забезпечення пральних послуг. В установах виконання покарань можна організувати співпрацю зі сторонніми компаніями, які надають пральні послуги, щоб забезпечити засуджених якісною постільною білизною. Для повноцінного запровадження такої послуги необхідно здійснювати додаткові розрахунки. Реалізація закупу пральних послуг можлива у разі створення модельних виправних колоній, де засуджені будуть розміщені в блочних приміщеннях, матимуть свої санітарні та душеві кімнати і навіть пральні машини. За таких умов відпаде потреба в утриманні лазнево-пральних комбінатів в установах;

- надання послуг із забезпечення гігієнічних умов (клінінг). Цікаво, що таку пропозицію підтримує лише 14,6% опитаних засуджених, 19,8% опитаних вважають, що це має робити технічний персонал, а 65,6% респондентів вважають, що це є обов'язком засуджених.

Незважаючи на те, що процеси виправлення та ресоціалізації засуджених не можна повністю передати на аутсорсинг, оскільки вони потребують тісної взаємодії представників адміністрації та засуджених і кваліфікованих фахівців – психологів, соціальних та педагогічних працівників, існують варіанти часткової участі в таких процесах представників недержавного сектору. Це можуть бути послуги психологічної та психотерапевтичної підтримки засуджених. Навчання та професійна підготовка засуджених допоможе отримати необхідні навички та кваліфікації для успішного повернення в суспільство після звільнення.

Послуги із соціальної інтеграції. Незважаючи на повноцінну роботу інституту пробації в Україні, цей процес ще не набув такого сталого розвитку, як в зарубіжних країнах. Інспектори уповноважених органів з питань пробації ще не стали тим місточком між установою виконання покарань, засудженим і суспільством,

який супроводжував би засудженого після звільнення та сприяв би його адаптації.

Вважаємо, що для можливості впровадження аутсорсингу в діяльність установ виконання покарань необхідно передбачити таке право на рівні кримінально-виконавчого законодавства. Ідеться про використання аутсорсингу для забезпечення потреб засуджених у матеріально-побутовій сфері.

Кримінально-виконавчий кодекс України можна доповнити положеннями, які регламентуватимуть організацію та здійснення аутсорсингу в установах виконання покарань.

Певної уваги заслуговує передача на аутсорсинг виконання певних функцій некомерційним організаціям (громадським організаціям, благодійним фондам).

Опитаний персонал установ виконання покарань скептично ставиться до такої пропозиції, лише 3,8% опитаних сприймають позитивно, 76,4% – негативно, а 19,8% респондентів не змогли визначитися з однозначною відповіддю. Передача процесів виконання покарань на аутсорсинг некомерційним організаціям може бути обмежена законодавством та регуляторними вимогами, оскільки це стосується особливо чутливих функцій держави.

Наприклад, у Збройних Силах (далі – ЗС) України також вивчається військово-логістичний аутсорсинг під час організації медичного постачання. Аутсорсинг розглядають як одну з основних логістичних стратегій, яка використовується у багатьох сферах логістичної діяльності вітчизняними фармацевтичними підприємствами. В останні роки спостерігається активне впровадження аутсорсингу у військовій сфері в багатьох країнах. Це вказує на необхідність розробки нормативно-правової бази, яка стандартизує взаємодію між Міністерством оборони України (замовником) та аутсорсером (приватним підприємством), а також розробки стандартів надання послуг з логістичного аутсорсингу під час організації медичного постачання ЗС України [8, с. 77].

Крім зазначених позитивних положень, є і певні недоліки застосування аутсорсингу. По-перше, вартість аутсорсингу досить часто може бути вища за вартість виконання завдань внутрішніми працівниками. По-друге, загроза невиконання вимог конфіденційності. Аутсорсингова фірма гарантує, що витік інформації про замовника неможливий, але виконання цього пункту не може гарантуватися стовідсотково. В аутсорсинговій фірмі діє положення про комерційну таємницю клієнта, порушення якої несе збитки перш за все самій аутсорсинговій компанії. Передача інформації про діяльність клієнта виконується тільки згідно з поточним законодавством. По-третє, загроза банкрутства аутсорсингової компанії. Як будь-яка фірма, аутсорсингова компанія потенційно може збанкрутувати, що породжує додаткові проблеми з пошуку іншої аутсорсингової фірми і передачі їй всіх справ [9].

Існують також критичні зауваження і до впровадження аутсорсингу харчування військовослужбовців ЗС України. Наведемо цитату виконуючого обов'язки Міністра оборони України (2014 рік) Михайла Ковалю: «Ми повинні чітко і правдиво сказати, що ця система зазнала фіаско, тому що виявилась повністю неспроможною забезпечити наших військовослужбовців харчуванням у польових умовах. Ми зараз повністю повертаємося до інституцій військових кухарів. Ми повністю повертаємося до вертикалі продовольчої служби і будемо повністю готувати цих фахівців. Будемо надіятися тільки на свої сили та засоби» [10].

Очевидно, що одна така характеристика не може слугувати категоричною відмовою від запровадження аутсорсингу в установах виконання покарань, адже діяльність місць позбавлення волі відрізняється від ЗС України тим, що засуджені перебувають в одному визначеному місці і не виконують бойових завдань в польових умовах, як військовослужбовці. Таким чином запровадження харчування засуджених на умовах аутсорсингу у вигляді експерименту заслуговує на увагу і подальше вивчення.

Висновки. Досліджуючи позитивні практики матеріально-побутового забезпечення засуджених у зарубіжних країнах, ми зустріли різні моделі побудови такого забезпечення. Загалом можна виділити три форми такого забезпечення: повне державне забезпечення; поєднання приватного капіталу з державним; приватні в'язниці. У межах національної системи виконання

покарань вважаємо цілком перспективними пропозиції щодо надання засудженим дозволу на облаштування спеціальних місць для готування легких страв з продуктів, придбаних за власні кошти, або які надійшли у вигляді посилок та передач. Доцільним є доповнення нормативно-правових актів положеннями щодо норм забезпечення мийними та дезінфекційними засобами, розширення переліку продуктів харчування, виробів і речовин, які засуджені можуть отримувати в посылках (передачах), купувати в крамницях установ виконання покарань та зберігати при собі. Запропоновано надати дозвіл засудженим придбавати через мережу Інтернет за власні кошти шляхом безготівкового розрахунку продукти харчування і напої (за винятком спиртних, слабоалкогольних напоїв і пива, виробів на спиртовій основі, а також напоїв енергетичної дії), а також дозвіл на доставку готових страв.

Список використаних джерел

1. Пузирьов М.С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2018. 514 с.
2. Ягунов Д.В. Пенітенціарна політика в добу глобалізації: «приватне» versus «публічне» (сучасний стан в'язничної приватизації). *European political and law discourse*. 2020. Volume 7, Issue 4, P. 71–87. DOI: 1046340/eppld.2020.7.4.11.
3. Порядок реалізації експериментального проєкту щодо платних послуг з надання поліпшених побутових умов, доступу до Інтернету та голосової електронної комунікації за допомогою засобів IP-телефонії особам, узятим під варту, у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби : постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 р. № 402 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник України*. 2023 р. № 47. С. 75. Ст. 2555.
4. Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, місцях тимчасового тримання Державної прикордонної служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках для дітей та інших місцях тримання Національної поліції та спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 № 1150 / Кабінет Міністрів України.
5. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5.
6. Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, курсантів і слухачів навчальних закладів, осіб рядового і молодшого начальницького складу та працівників Державної кримінально-виконавчої служби : наказ Міністерства юстиції України від 20.08.2021 р. № 2936/5.
7. Класифікатор видів економічної діяльності ДК 009:2010 : наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457.
8. Білоус М.В., Шматенко О.П., Галан О.В. Теоретичні аспекти використання логістичного аутсорсингу при організації медичного постачання у Збройних Силах України. *Вісник фармації*. 2020. № 2 (100). С. 77–83. <https://doi.org/10.24959/nphj.20.35>.
9. Резніченко С.В. Договір аутсорсингу та напрями його застосування. *Приватне право і підприємництво*. 2014. № 13. С. 125–128.
10. Аутсорсинг у сфері харчування солдатів зазнав фіаско – Коваль <https://www.slovovidilo.ua/news/3485/2014-07-02/autorsing-v-sfere-pitaniya-soldat-poterpel-fiasco---koval.html> (дата звернення 10.05.2023).

References

1. Puzyrov M.S. (2018) Porivnialnyi analiz vykonannya pokarannya u vydi pozbavlennia voli na pevnyi strok v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh [Comparative analysis of execution of punishment in the form of deprivation of liberty for a certain period in Ukraine and foreign countries]: monohrafiia. Kyiv : VD "Dakor", 514 s. [in Ukrainian].
2. Yahunov D.V. (2020) Penitentsiarna polityka v dobu hlobalizatsii: "pryvatne" versus "publiche" (suchasnyi stan v'iaznychnoi pryvatyzatsii) [Penitentiary policy in the era of globalization: "private" versus "public" (the current state of prison privatization)]. *European political and law discourse*. Volume 7 Issue 4, S. 71–87. [in Ukrainian].
3. Poriadok realizatsii eksperymentalnoho proektu shchodo platnykh posluh z nadannia polipshenykh pobutovykh umov, dostupu do Internetu ta holosovoi elektronnoi komunikatsii za dopomohoiu zasobiv IP-telefonii osobam, uziatym pid vartu, u slidchykh izoliatorakh Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby [The procedure for the implementation of the experimental project regarding paid services for providing improved living conditions, access to the Internet and voice electronic communication using IP-telephony means to persons taken into custody in pretrial detention centers of the State Criminal Enforcement Service]. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.04.2023 № 402* [in Ukrainian].
4. Pro normy kharchuvannia osib, yaki trymaiutsia v ustanovakh vykonannya pokaran ta slidchykh izoliatorakh Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby, mistsiakh tymchasovoho trymannia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby, izoliatorakh tymchasovoho trymannia, pryimalnykakh-rozpodylnykh dlia ditei ta inshykh mistsiakh trymannia Natsionalnoi politsii ta spetsialno vidvedenykh mistsiakh dlia tymchasovoho trymannia (izoliatorakh tymchasovoho trymannia) Sluzhby bezpeky [About the nutrition standards of persons detained in penal institutions and investigative detention centers of the State Criminal Enforcement Service, temporary detention centers of the State Border Guard Service, temporary detention centers, distribution reception centers for children and other places of detention of the National Police and specially designated places for temporary

detention (temporary detention centers) of the Security Service]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2018 № 1150 [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Pravyl vnutrishnoho rozporiadku ustanov vykonannia pokaran [On the approval of the Rules of Internal Procedure of Penitentiary Institutions]: nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 28.08.2018 № 2823/5 [in Ukrainian].

6. Pro normy vytrat myla ta myinykh zasobiv dlia osib, yaki trymaiutsia v ustanovakh vykonannia pokaran, slidchykh izoliatorakh, kursantiv i slukhachiv navchalnykh zakladiv, osib riadovoho i molodshoho nachalnytskoho skladu ta pratsivnykiv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby [On the norms of the cost of soap and detergents for persons held in penal institutions, pretrial detention centers, cadets and trainees of educational institutions, members of the rank-and-file and junior management staff and employees of the State Criminal Enforcement Service]: nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 20.08.2021 № 2936/5 [in Ukrainian].

7. Klasyfikator vydiv ekonomichnoi diialnosti DK 009:2010 [Classifier of types of economic activity DK 009:2010]: nakaz Derzhspozhyvstandartu Ukrainy vid 11.10.2010 № 457 [in Ukrainian].

8. Bilous M.V., Shmatenko O.P., Halan O.V. (2020) Teoretychni aspekty vykorystannia lohistychnoho outsorsynhu pry orhanizatsii medychnoho postachannia u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Theoretical aspects of the use of logistics outsourcing in the organization of medical supplies in the Armed Forces of Ukraine]. *Visnyk farmatsii*. № 2 (100). S. 77–83. [in Ukrainian].

9. Reznichenko S. V. (2014) Dohovir outsorsynhu ta napriamy yoho zastosuvannia [Outsourcing contract and directions of its application]. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo*. 2014. № 13. S. 125–128. [in Ukrainian].

10. Outsorsynh u sferi kharchuvannia soldatuv zaznav fiasko – Koval [Outsourcing in the field of food for soldiers suffered a fiasco – Koval] <https://www.slovoidilo.ua/news/3485/2014-07-02/outsorsing-v-sfere-pitaniya-soldat-poterpel-fiasko---koval.html> (data zvernennia 10.05.2023) [in Ukrainian].

Broshko Ivan,

Postgraduate of the Department of Criminal, Criminal and Executive Law and Criminology

(Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4688-6356>

**WAYS OF IMPROVING THE MATERIAL AND HOUSEHOLD PROVISION
OF CONVICTS TO DEPRIVATION OF LIBERTY IN UKRAINE**

The article is dedicated to the analysis of ways to improve the material and household provision of convicts to deprivation of liberty in Ukraine. It is stated that such improvement is a process aimed at improving the legislation and the practice of execution of punishment in the form of deprivation of liberty to ensure rights and needs of convicts. This process may include the development and implementation of new norms and regulations related to the material and household provision of convicts, changing approaches to practices that exist in the post-Soviet system of execution of punishments. Amendments to a number of legal acts are proposed, namely, expanding the list of food products that can be sent in parcels and transfers, increasing the number of electrical appliances that convicts can use, predicting the consumption norms of detergents and disinfectants for cleaning the premises where convicts are kept.

Key words: *improvement, convicts to deprivation of liberty, material and household provision, food for convicts, detergents, outsourcing.*

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-2>**Веселов Микола Юрійович,**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2
(Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Пилипенко Євгенія Олексіївна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань
правоохоронної діяльності
(Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>

ЗАВДАННЯ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ (ВОДНОЇ ПОЛІЦІЇ)

У центрі уваги цього дослідження знаходиться проблема визначеності завдань одного з підрозділів Національної поліції України – поліції на воді. На підставі проведеного аналізу організації та правового регулювання водної (морської) поліції в інших країнах світу здійснено систематизацію її завдань за чотирма блоками з урахуванням кореляції відповідних завдань українського законодавства. За результатами дослідження запропоновано перелік завдань української поліції на воді, який у подальшому може бути використаний для удосконалення регулювання її діяльності.

Ключові слова: діяльність поліції, поліція на воді, водна поліція, завдання поліції, міжнародний досвід діяльності правоохоронних органів.

Постановка проблеми. Маємо констатувати, що протяжність морського узбережжя України становить близько 2,5 тис. км, її територією протікає низка великих рік. Утворено багато водосховищ, мається чимало інших водних об'єктів, які становлять важливе стратегічне, економічне та екологічне значення для держави. Виконання на цих об'єктах завдань поліції, безумовно, має свою специфіку. З 2017 року у складі Національної поліції України (далі – НПУ) була утворена система спеціальних підрозділів, діяльність яких пов'язана з водоймами й іншими водними об'єктами, – поліцію на воді. Однак мусимо констатувати, що жоден з нормативно-правових актів не містить визначеного переліку їх завдань та функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засади та особливості діяльності поліції на воді («водної поліції») є відносно новою тематикою для української поліцейстики. Водночас навіть у наявних на цей час наукових роботах простежується низка проблемних питань, які пов'язані з її функціонуванням, зокрема відсутністю чітких завдань: С. Кузніченко [1, с. 184–185], Є. Пилипенко [2, с. 158–159], І. Хозлу [3, с. 19]. Однак чітке розуміння та нормативне визначення завдань будь-якого державного органу є вихідною засадою та необхідною умовою наділення його відповідними владними повноваженнями та побудови оптимальної структури системи його підрозділів.

З огляду на це метою статті є аналіз завдань підрозділів водної поліції (чи її аналогів у складі інших правоохоронних органів) та їх систематизація з урахуванням

дочитності приписам українського законодавства.

Виклад основного матеріалу. Ті завдання, які зараз згадуються у Положенні про Управління авіації та поліції на воді НПУ (фактично єдиному нормативно-правовому акті, який безпосередньо стосується діяльності «поліцейських на воді») мають більш управлінський характер, ніж стосуються безпосередньо завдань цих підрозділів. З сукупного аналізу завдань та функцій зазначеного Управління можна лише уявити приблизні рамки та специфіку діяльності української «водної поліції» [4].

Необхідно вказати, що прийнятий відносно нещодавно Закон України «Про внутрішній водний транспорт» відносить НПУ до суб'єктів державного регулювання у сфері внутрішнього водного транспорту з наданням таких повноважень, як: 1) контроль виконання місцевих правил плавання для малих, спортивних суден і водних мотоциклів; 2) проведення перевірок суднових документів, посвідчень судноводія малого судна або водного мотоцикла, а також документів, що надають право управління ними [5]. Але для чіткого розуміння призначення поліції на воді та подальших перспектив удосконалення її діяльності цього замало. З огляду на недостатню увагу з боку керівництва МВС України та НПУ до наведеної проблематики виникає питання: «Чи потрібна взагалі подібна спеціалізація підрозділів поліції в Україні?». Якщо так, то які ж правоохоронні завдання має вирішувати «водна поліція» в сучасних умовах?.

Наблизитись до обґрунтованої відповіді на ці запитання, напевно, дозволить аналіз відповідного досвіду інших країн світу. Виокремлення в системі правоохоронних органів (поліції) підрозділів водної/морської поліції та спеціалізація їх завдань та юрисдикції спостерігається в багатьох країнах.

У Німеччині *водна поліція* функціонує у всіх федеральних землях (за винятком Тюрингії). Законодавче повноваження поліції щодо забезпечення безпеки громадян включає підтримання безпеки та порядку в акваторії портів, портах, на водних шляхах і озерах. Наприклад, баварська поліція на воді, як і майже в усіх інших федеральних землях, відповідає за виконання цього завдання як частина поліції землі Баварія. Контроль за рухом комерційних і прогулянкових суден на водних шляхах і озерах, нагляд за перевезенням небезпечних вантажів на внутрішніх водних шляхах і охорона водойм і природи поблизу водойм є завданнями водної поліції Баварії. Звичайно, загальні поліцейські завдання на території її обслуговування також виконує водна поліція [6]. Юрисдикція підрозділів поширюється на федеральні та місцеві водні шляхи, річки, затоки та озера, пов'язані з водними шляхами, береговими районами, портовими спорудами та вантажними спорудами, інші водойми, на яких можливе судноплавство. Завданнями поліції охорони на воді є такі: контроль комерційного судноплавства та руху прогулянкових суден; перевірка комплектності та кваліфікації екіпажів, суднових документів, встановленого обладнання та його стану; дотримання правил безпеки при перевезенні вантажів, суднами небезпечних вантажів; облік та оформлення суднових аварій (не вище середнього рівня), промислових аварій та інших подій на плавзасобах; контроль за рибальством; надання допомоги іншим органам влади у моніторингу води; виявлення, припинення та розслідування екологічних правопорушень, пов'язаних з водними об'єктами [7]. Своєю чергою місцева юрисдикція поліції охорони води в Гамбурзі не тільки обмежується судноплавними акваторіями міста, але й поширюється на всі суходутні території в порту та навколо річки Ельба. Водна поліція міста виконує загальні та судноплавні правоохоронні завдання [8, с. 62].

Водна поліція діє по всій території Польщі, де її підрозділи забезпечують безпеку та порядок на водах. *Водна поліція* – це групи, створені для забезпечення порядку на морі та внутрішніх водах. «Поліцейські-водники» поза контролем човнів та суден, також виконують профілактичні функції на прибережних територіях. До їх обов'язків входить забезпечення безпеки осіб, що перебувають у воді (тих, що плавають чи займаються водними видами спорту), порятунок потоплюючих, проведення рятувальних і пошукових робіт, переслідування і затримання осіб, які вчинили правопорушення, контроль за водними шляхами, включаючи охорону навколишнього середовища, участь у рятувальних роботах під час катастроф і стихійних лих [9].

В Італії *морські команди* (входять до складу служби загальної профілактики та громадської допомоги територіальних підрозділів поліції) забезпечують контроль над морськими та внутрішніми територіальними водами, а також здійснюють спостереження за узбережжям для запобігання різним злочинам, зокрема пов'язаним з нелегальною міграцією. Вони також сприяють (разом з іншими поліцейськими силами) пошуку та порятунку човнів і людей, які потрапили у складну ситуацію, а також контролюють навігаційну діяльність і рух суден [10].

У Хорватії *морська поліція* об'єднана з аеропортовою поліцією в одну службу, яка підпорядковується Управлінню прикордонної поліції (є складовою частиною хорватської поліції). Юрисдикція морської поліції поширюється на морські порти, територіальне море і внутрішні морські води, внутрішні водні шляхи. Ця служба здійснює: моніторинг, вивчення та аналіз стану охорони та нагляду за державним кордоном на морі, у сфері охорони безпеки морських суден і портів і операцій на морі в межах юрисдикції поліції; контроль за перетинанням державного кордону в морських портах, відкритих для міжнародних перевезень; бере участь у процедурі виявлення та оформлення порушень державного кордону на морі тощо [11].

Деяко по-іншому організована система правоохоронних органів на воді у Франції. Деякі офіцери муніципальної поліції працюють у спеціалізованих групах або бригадах. Зокрема, у складі муніципальної поліції може утворюватися *морська бригада*. Офіцери поліції цієї бригади навчені діяти у водному середовищі [12]. Фактично вони виконують ті ж функції адміністративно-наглядової, превентивної та репресивної діяльності місцевої поліції, але пов'язані з водними об'єктами та водним транспортом. Паралельно з цим у складі Національної жандармерії також функціонують підрозділи *морської жандармерії* (вони належать до спеціалізованих сил жандармерії). Це оперативні сили, які гарантують суверенітет Франції на морі. Морська жандармерія виконує численні загальні та спеціальні місії, пов'язані з морською обороною території держави, морською розвідкою, безпекою судноплавства та контролем правил рибальства, охороною водних ресурсів та навколишнього середовища, протидією нелегальній міграції, тероризму, обігу наркотиків, браконьєрству та контрабанді, здійсненням пошукових та рятувальних операцій тощо [13]. Морські жандарми та жандарми морського підрозділу стежать за морським простором (на відстані 200 морських миль від узбережжя) і річкову мережу. Під час спостереження вони виконують профілактичні та репресивні завдання для забезпечення безпеки громадян [14].

Розширення повноважень водної/морської поліції від адміністративно-превентивної діяльності до реалізації заходів досудового розслідування у кримінальних правопорушеннях можна побачити на прикладі Чилі. Незважаючи на те, що *морська поліція* цієї країни виконує головним чином превентивну роль, яка матеріалізується через спостереження за юрисдикційними морськими просторами, патрулювання вздовж берегової лінії та в портових районах, вона також виконує і функцію кримінального переслідування в межах наданих повноважень у разі виявлення ознак кримінально караного діяння. Слідча роль поліцейських морської поліції втілюється в їх функції помічників прокуратури, коли зазначений суб'єкт за допомогою розпорядження про розслідування наказує морській поліції провести розслідування в рамках конкретної судової справи з метою збирання доказів та встановлення причетних до правопорушення осіб [15].

Проте світова практика містить приклади не лише розширення системи та юрисдикції підрозділів поліції на воді. У Швеції, яку за правом можна називати водною державою (оскільки країна має довжелезну лінію морського узбережжя (3 218 км) та безліч озер і річок) у 2003 році було прийняте рішення про припинення діяльності морської поліції у шести з восьми районів країни. Обов'язками шведської *морської поліції* є: запобігання правопорушенням, пов'язаним з пияцтвом,

перевищенням швидкості та необережністю на воді; запобігання крадіжкам човнових двигунів, човнів та інших водних транспортних засобів; здійснення мисливського та рибальського нагляду; участь у рятувальних операціях і розслідування нещасних випадків на озерах; розслідування порушень законодавства про рибальство; розшук зниклих безвісти в морському (водному) середовищі. Як і будь-які інші поліцейські, вони втручаються та припиняють усі інші правопорушення незалежно від того, відбуваються вони на суші чи на морі (воді) [16]. Скорочення щільності підрозділів морської поліції пов'язане із заходами оптимізації правоохоронної системи у країні. Кількість підрозділів морської поліції була суттєво скорочена у зв'язку зі зміною пріоритетів роботи поліції від інцидентної до превентивної, а також з тим, що Уряд країни розширив можливості берегової охорони та митної служби Швеції щодо боротьби з поширеними правопорушеннями на воді у межах всієї країни. Відповідно до закону Швеції (395: 1982) про участь берегової охорони в поліцейському нагляді офіцерам берегової охорони надано ті ж самі повноваження, що й поліцейським, коли вони здійснюють спостереження з метою запобігання правопорушенням [17].

Звісно, що згадані у цьому дослідженні країни не вичерпують всього закордонного досвіду організації та функціонування водної/морської поліції чи аналогічних утворень у складі інших правоохоронних органів. Проте цього достатньо задля того, щоб окреслити більшість з тих завдань, які можуть виконуватися цими підрозділами. У контексті завдань української поліції (окреслених у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію») наведені приклади завдань можна умовно систематизувати за такими блоками: *блок 1 (загальні поліцейські завдання)* – завдання, які корелюються з завданнями НПУ (превентивна робота, забезпечення публічної безпеки і порядку, контроль за дотриманням правил безпеки на воді (морі), реагування на правопорушення (адміністративні та кримінальні), надання допомоги особам, які внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги тощо); *блок 2 (суміжні завдання)* – ті завдання, для виконання яких в нашій державі утворені інші спеціальні державні органи (інспекції, агентства тощо), але у сприянні їх реалізації чи для припинення порушень правил, норм і стандартів у відповідній сфері можуть залучатись і поліцейські підрозділи (дотримання правил рибальства, користування водними ресурсами, захист навколишнього середовища, рятувально-пошукові операції тощо); *блок 3 (слідчі завдання)* – завдан-

ня, пов'язані з можливістю безпосереднього здійснення кримінального провадження за фактами виявлених кримінальних правопорушень (в Україні ці завдання покладаються на органи досудового розслідування та дізнання НПУ); *блок 4 («неполіцейські завдання»)* – завдання, які не властиві для органів поліції в Україні (виконуються іншими правоохоронними чи спеціальними державними органами). Це морська розвідка, охорона державного кордону на морі, річках, озерах, здійснення в установленому порядку прикордонного контролю, боротьба з нелегальною міграцією, контроль за дотриманням вимог митного законодавства тощо.

Висновки. За тими завданнями, які на сьогодні корелюються із національним законодавством, підрозділи української «водної поліції» мають відноситись до спеціальної поліції (з функціями патрульної та превентивної поліції), діяльність яких базується на патрулюванні та охороні морського узбережжя, території портів та водних об'єктів. Водночас завдання цих підрозділів мають бути чітко визначені та здобути належного нормативного урегулювання.

На підставі проведеного аналізу організації та правового регулювання водної (морської) поліції в інших країнах світу та з урахуванням чинного українського законодавства ми пропонуємо до завдань підрозділів поліції на воді включити такі основні: 1) запобігання та своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події на водних об'єктах; 2) попередження нещасних випадків на воді та порятунок людей; 3) забезпечення громадського порядку в місцях катастроф і стихійного лиха на (чи в районі) водних об'єктів; 4) взаємодія з уповноваженими державними органами у сфері дотримання рибоохоронного законодавства, видобутку та використання водних ресурсів, виявлення та припинення незаконного вилову риби, полювання тощо.

Чітке усвідомлення завдань поліції на воді сприяє побудові оптимальної структури цих органів у нашій країні, налагодженню внутрішніх та зовнішніх організаційних зв'язків та належного матеріально-технічного оснащення цих підрозділів. До того ж окреслення завдань спеціальної «водної» поліції має не менш важливе значення для формулювання штату (визначення виду та кількості посад), кваліфікаційних (професійних) вимог до персоналу цих підрозділів. Питання організації діяльності підрозділів поліції на воді в Україні становитимуть предмет наших подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Кузниченко С.О. Територіальні підрозділи водної поліції як складова механізму забезпечення національної безпеки України. *Maritime security of the Baltic-Black sea region: challenges and threats* : conference proceedings, December 23, 2021, Vol. 1. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. P. 183–185.
2. Пилипенко Є.О. Щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб за вчинення правопорушень у сфері забезпечення транспортної безпеки підрозділами поліції на воді. Недоліки чинного законодавства. *Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти* : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кривий Ріг, 19 листопада 2021 р. Кривий Ріг, 2021. С. 157–160.
3. Хозлу І.К. Адміністративно-правовий статус підрозділів поліції на воді. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 2 (4). С. 17–21. DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-4.
4. Про затвердження Положення про Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України : Наказ Національної поліції України від 08.10.2020 р. № 795. *Єдиний загальнодержавний ресурс публічних законодавчих та нормативно-правових актів, які регламентують діяльність поліції*. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/01.html> (дата звернення: 20.04.2023).
5. Про внутрішній водний транспорт : Закон України від 03.12.2020 р. № 1054-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#n125> (дата звернення: 14.04.2023).
6. Die Bayerische Polizei. (2011). Die Bayerische Wasserschutzpolizei. URL: <https://www.polizei.bayern.de/wir-ueber-uns/aufgaben/dienststellen-mit-speziellen-aufgaben/001783/index.html> (дата звернення: 20.04.2023).
7. Die Bayerische Polizei. (n.d.). Verkehrspolizeiinspektion Bamberg. URL: <https://www.polizei.bayern.de/wir-ueber-uns/>

organisation/dienststellen/.

8. Verkehrspolizeiinspektion Bamberg. URL: 0900411600000.html (дата звернення: 20.04.2023).
9. 225 Jahre Wasserschutzpolizei Hamburg. (2012). Polizei Hamburg Bruno-Georges-Platz 1 22297 Hamburg, 118.
10. Zarządzenie Nr 1386 2009 r. Komendanta głównego policji w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów pełniących służbę na wodach i terenach przywodnych (Dz. U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277, z poz. zm.). URL: <https://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-prewencji/aktualnosci/48115,Zarządzenie-nr-1386-Komendanta-Głownego-Policji-w-sprawie-metod-i-form-wykonywan.html> (дата звернення: 20.04.2023).
11. Poliziadistato. (2016). Squadre nautiche. URL: <https://www.poliziadistato.it/articolo/squadre-nautiche> (дата звернення: 20.04.2023).
12. Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova. NN 97/2020 (31.8.2020). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2020_08_97_1813.html (дата звернення: 20.04.2023).
13. Police-Nationale.net est un site privé non-officiel. (n.d.). La Police Municipale en France: missions, recrutement. URL: <https://www.police-nationale.net/> (дата звернення: 20.04.2023).
14. Police-Nationale.net est un site privé non-officiel. (n.d.). La Gendarmerie Nationale : histoire, missions, effectifs, recrutement. URL: <https://www.police-nationale.net/gendarmerie/#missions-gendarmerie-francaise> (дата звернення: 20.04.2023).
15. Police-Nationale.net est un site privé non-officiel. (n.d.). Devenir Gendarme Maritime / en Unité Nautique. URL: <https://www.police-nationale.net/gendarme-mer/#missions-gendarme-maritime-unite-nautique> (дата звернення: 20.04.2023).
16. Renzo C.L. (2019). La policía marítima y su rol como auxiliar del Ministerio Público. *Revista de Marina*, 136 (971). URL: <https://revistamarina.cl/es/articulo/la-policia-maritima-y-su-rol-como-auxiliar-del-ministerio-publico> (дата звернення: 20.04.2023).
17. Justitieminister Beatrice Ask. (2008, den 24 juni). Svar på fråga 2008/09:1040 Sjöfylleri. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/skriftlig-fraga/sjofylleri_GW111040 (дата звернення: 20.04.2023).

References

1. Kuznichenko, S.O. (2021). Terytorialni pidrozdily vodnoi politsii yak skladova mekhanizmu zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Territorial units of the water police as a component of the mechanism for ensuring the national security of Ukraine]. *International scientific conference "Maritime security of the Baltic-Black sea region: challenges and threats"* : conference proceedings, December 23, 2021, Vol. 1. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 183–185. [in Ukrainian].
2. Pylypenko, Ye.O. (2021). Shchodo prytiahnennia do administratyvnoi vidpovidalnosti osib za vchynennia pravoporushen u sferi zabezpechennia transportnoi bezpeky pidrozdilamy politsii na vodi. Nedoliky chynnoho zakonodavstva [Concerning bringing to administrative responsibility persons for committing offenses in the field of ensuring transport safety by units of the water police. Disadvantages of the current legislation]. *International scientific and practical conference "Transport safety: legal and organizational aspects"* : conference proceedings, November 19, 2021. Kryvyi Rih, 157–160. [in Ukrainian].
3. Khozlu, I.K. (2022). Administratyvno-pravovyi status pidrozdiliv politsii na vodi [Administrative and legal status of water police units]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*, 2(4), 17–21. DOI 10.32782/2709-9261-2022-2-4-4. [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Upravlinnia aviatsii ta politsii na vodi Natsionalnoi politsii Ukrainy : Nakaz Natsionalnoi politsii Ukrainy vid 08.10.2020 r. № 795 [On the approval of the Regulation on the Directorate of Aviation and Water Police of the National Police of Ukraine : Order of the National Police of Ukraine dated 10/08/2020 No. 795]. *Yedynyi zahalnodержavnyi resurs publichnykh zakonodavchykh ta normatyvno-pravovykh aktiv, yaki rehlamentuiut diialnist politsii*. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/01.html> (дата зvernennia: 20.04.2023). [in Ukrainian].
5. Pro vnutrishnii vodnyi transport : Zakon Ukrainy vid 03.12.2020 r. № 1054-IX. Data onovlennia: 31.03.2023 [On inland water transport : Law of Ukraine dated 12/03/2020 No. 1054-IX. Date of update: 03/31/2023]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#n125> (дата zvernennia: 14.04.2023). [in Ukrainian].
6. Die Bayerische Polizei. (2011). Die Bayerische Wasserschutzpolizei. Retrieved from <https://www.polizei.bayern.de/wir-ueber-uns/aufgaben/dienststellen-mit-speziellen-aufgaben/001783/index.html> (дата zvernennia: 20.04.2023).
7. Die Bayerische Polizei. (n.d.). Verkehrspolizeiinspektion Bamberg. Retrieved from <https://www.polizei.bayern.de/wir-ueber-uns/organisation/dienststellen/>.
8. Verkehrspolizeiinspektion Bamberg. URL: 0900411600000.html (дата zvernennia: 20.04.2023).
9. 225 Jahre Wasserschutzpolizei Hamburg. (2012). Polizei Hamburg Bruno-Georges-Platz 1 22297 Hamburg, 118.
10. Zarządzenie Nr 1386 2009 r. Komendanta głównego policji w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów pełniących służbę na wodach i terenach przywodnych (Dz. U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277, z poz. zm.). Retrieved from <https://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-prewencji/aktualnosci/48115,Zarządzenie-nr-1386-Komendanta-Głownego-Policji-w-sprawie-metod-i-form-wykonywan.html> (дата zvernennia: 20.04.2023).
11. Poliziadistato. (2016). Squadre nautiche. Retrieved from <https://www.poliziadistato.it/articolo/squadre-nautiche> (дата zvernennia: 20.04.2023).
12. Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova. NN 97/2020 (31.8.2020). Retrieved from https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2020_08_97_1813.html (дата zvernennia: 20.04.2023).
13. Police-Nationale.net est un site privé non-officiel. (n.d.). La Police Municipale en France: missions, recrutement. Retrieved from <https://www.police-nationale.net/> (дата zvernennia: 20.04.2023).
14. Police-Nationale.net est un site privé non-officiel. (n.d.). La Gendarmerie Nationale : histoire, missions, effectifs, recrutement. Retrieved from <https://www.police-nationale.net/gendarmerie/#missions-gendarmerie-francaise> (дата zvernennia: 20.04.2023).
15. Police-Nationale.net est un site privé non-officiel. (n.d.). Devenir Gendarme Maritime / en Unité Nautique. Retrieved from

<https://www.police-nationale.net/gendarme-mer/#missions-gendarme-maritime-unite-nautique> (data zvernennia: 20.04.2023).

16. Renzo, C.L. (2019). La policía marítima y su rol como auxiliar del Ministerio Público. *Revista de Marina*, 136 (971). Retrieved from <https://revistamarina.cl/es/articulo/la-policia-maritima-y-su-rol-como-auxiliar-del-ministerio-publico> (data zvernennia: 20.04.2023).

17. Justitieminister Beatrice Ask. (2008, den 24 juni). Svar på fråga 2008/09:1040 Sjöfylleri. Retrieved from https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/skriftlig-fraga/sjofylleri_GW111040 (data zvernennia: 20.04.2023).

Veselov Mykola,

Doctor of Law, Professor

(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

of Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Pylypenko Yevheniia,

PhD in Law, Senior Researcher

(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

of Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>

TASKS OF THE WATER POLICE (WATER POLICE)

The scientific article is devoted to the tasks of one of the divisions of the National Police of Ukraine - the water police. The relevance of the study is due to the problem of the lack of regulatory and legal definition of the tasks of these police units in Ukraine. The purpose of the article is to analyze the tasks of the water police units (or their counterparts in other law enforcement agencies) and their systematization taking into account the relevance of Ukrainian legislation. The expediency of the existence of such a unit within the National Police of Ukraine has been proven. Based on the analysis of the organization and legal regulation of the water (marine) police in other countries of the world (taking into account the experience of individual federal states of Germany (Bavaria, Hamburg), Poland, Italy, Croatia, France, Sweden and Chile), its tasks were systematized into four blocks: "general police tasks", "related tasks", "investigative tasks", "non-police tasks". It was emphasized that according to the tasks that are currently correlated with national legislation, units of the Ukrainian "water police" should belong to the special police (with the functions of patrol and preventive police), whose activities are based on patrolling and protection of the sea coast, the territory of ports and water bodies. objects It has been established that the awareness of the tasks of the police on the water contributes to the construction of the optimal structure of these bodies in Ukraine, the establishment of internal and external organizational ties and the proper material and technical equipment of these units. At the end of the article, a list of the tasks of the Ukrainian water police is proposed, which can be used in the future to improve the regulation of its activities.

Key words: *police activities, water police, water police, police tasks, international experience of law enforcement agencies.*

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-3>

Дрозд Валентина Георгіївна,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, начальник відділу

(Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7687-7138>

Дрозд Віталій Юрійович,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДЛ

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3872-8879>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДІЗНАННЯ

Статтю присвячено окремим проблемним питанням проведення слідчих (розшукових) дій під час здійснення досудового розслідування кримінальних проступків, а саме дізнання.

Автори на підставі аналізу чинного законодавства України, а також наукових позицій і думок учених та дослідників важливим визначили обґрунтування низки науково-практичних позицій щодо окремих особливостей використання інституту слідчих (розшукових) дій у здійсненні дізнання.

Доводиться позиція про те, що оскільки регламентація проведення слідчих (розшукових) дій є однаковою під час здійснення досудового розслідування щодо злочинів та кримінальних проступків, то окремо розглядати такі критерії слідчих (розшукових) дій як підстави проведення, фіксації перебігу і результатів, оцінки отриманих фактичних даних на предмет можливості бути доказом вважаємо недоречним.

Також у матеріалі доводиться, що сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом умов, які надають слідчому право провадити ту або іншу слідчу (розшукову) дію, утворює правові підстави. Аргументується також, що будь-які фактичні дані, які визначають необхідність виявлення, збирання і перевірки доказів через проведення слідчих (розшукових) дій з метою встановлення обставин учинення кримінального правопорушення, утворюють фактичні підстави. Нами додатково обґрунтовується позиція про виокремлення процесуальних підстав, якими є рішення, викладені в процесуальному акті правозастосування на основі фактичних даних, що ґрунтується на нормі кримінального процесуального закону (складання письмового процесуального рішення передбачено не для всіх слідчих (розшукових) дій).

Перспектива подальших наукових пошуків полягає в необхідності аналізу процедури прийняття процесуальних рішень під час здійснення досудового розслідування кримінальних проступків із метою визначення особливостей цього процесу.

Ключові слова: кримінальна юстиція, слідчі дії, досудове розслідування, дізнання, діяльність органів досудового розслідування.

Постановка проблеми. Збирання доказів під час розслідування кримінальних проступків відповідає процесу збирання доказів у кримінальному провадженні щодо злочинів і містить ті самі складники – збирання, перевірку та оцінку доказів. Проте чинним КПК України передбачено низку особливостей, які характеризують процес доказування під час досудового розслідування кримінальних проступків.

Так, одночасно із запровадженням 01.07.2020 року інституту дізнання, на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII набули чинності положення КПК України в частині проведення слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проступків [1]. За своєю сутністю інститут дізнання орієнтований на реальні практичні потреби, що виникли через завантаженість системи кримінальної юстиції, а також досвіду спрощеного судочинства, що мало місце в кримінальному процесуальному законодавстві раніше (протокольна форма досудової підготовки

матеріалів за КПК 1960 року). 17.09.1987 року Комітет міністрів Ради Європи рекомендував державам-членам застосовувати спрощення кримінального правосуддя через використання сумарних процедур, позасудове врегулювання та спрощення звичайних судових процедур [2]. Звичайно, сучасне вноормування проведення досудового розслідування у формі дізнання нічого, крім намагання спростити процесуальну форму, від протокольної форми досудової підготовки матеріалів не успадкувало. Тому новітня історія становлення дізнання, яка почалася у 2012 році з ухваленням чинного КПК України, здобула практичну реалізацію у 2020 році з ухваленням вищезгаданого закону.

Змістом будь-якого кримінального провадження є доказування, тому процесуальна діяльність учасників кримінального провадження зводиться до доказування винуватості та її спростування або зменшення. В усі часи питання доказування було, залишається і буде пріоритетним напрямом досліджень. Серед знаних науковців, як-от М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тертишник та ін., ніколи не існувало однакових поглядів на поняття доказування.

Мета статті. Попередній аналіз наукових джерел свідчить про суттєву необхідність вдосконалити окремі проблемні питання проведення слідчих (розшукових) дій під час здійснення дізнання, а також пошуку актуальних способів їх розв'язання. Поставлена мета зумовлює необхідність виконання низки дослідницьких завдань, а саме: 1) охарактеризувати загальне уявлення про зміст і сутність слідчих (розшукових) дій як інституту доказування в кримінальному процесі; 2) визначити особливості, а також коло проблемних питань, що виникають у процесі слідчих (розшукових) дій під час здійснення дізнання; 3) узагальнити науково-практичні висновки та визначити перспективи подальших наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу. Слід, на нашу думку, насамперед звернутися до понятійно-категоріального апарату відповідної проблематики, оскільки наразі навіть такі базові елементи відповідного інституту не є достатньо визначеними, сформованими та аргументованими.

Наприклад, класичною є наукова позиція М. М. Михеєнка, який під доказуванням розумів діяльність учасників кримінального провадження, складниками якої є збирання, перевірка й оцінка доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій підставі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування [3, с. 120]. В. Т. Нор та С. М. Стахівський мали схожу наукову позицію щодо доказування, під яким вони розуміли встановлену законом діяльність уповноважених органів досудового розслідування, прокурора і суду, а також інших учасників процесу, спрямовану на збирання, закріплення, перевірку й оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини в кримінальній справі [3, с. 75; 4, с. 21]. В. М. Тертишник під доказуванням розумів унормовану законом діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора та суду за участі інших суб'єктів процесуальних правовідносин зі збирання, дослідження, перевірки й оцінки фактичних даних (доказів), використання їх у встановленні істини в справі, обґрунтуванні висновків і прийнятті рішень [5, с. 170].

Таким чином, спільним у наведених визначеннях є, по-перше, діяльність уповноважених органів, по-друге, така діяльність є унормованою законом, по-третє, діяльність передбачає збирання, перевірку й оцінку до-

казів (фактичних даних) та їх процесуальних джерел, обґрунтування та прийняття процесуальних рішень. Відзначимо, що за ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає в збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Ще до запровадження на практиці положень, що регламентують порядок проведення дізнання, Д. С. Азаров звернув увагу, що від того, який вид кримінального правопорушення вчинено – злочин чи кримінальний проступок – залежить вирішення значної кількості питань застосування кримінального процесуального законодавства, зокрема, щодо особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій (ст. 233 КПК України) [6, с. 198], проте згодом такі особливості законодавець не визначив. Навпаки, виокремлення ст. 300 КПК України «Слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування кримінальних проступків» додало ще більше правової невизначеності, оскільки назва та зміст цієї статті між собою не узгоджуються.

Серед відмінностей сучасного дізнання необхідно вказати на інститут слідчих (розшукових) дій як інститут, що містить низку процесуальних дій, за допомогою яких відбувається збирання доказів. Законодавець не став обмежувати коло слідчих (розшукових) дій, що можуть бути проведені під час досудового розслідування кримінальних проступків, на відміну від обмеження органів дізнання в проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, що пояснюється ступенем тяжкості кримінальних правопорушень. А. Р. Гавриш звернув увагу на нелогічність встановлення широкого спектра слідчих (розшукових) дій для розслідування кримінальних проступків, оскільки вони не є домірними за своєю суспільною небезпечністю зі злочинами [7]. До того ж дізнання як формі досудового розслідування, на відміну від досудового слідства, притаманний розширений перелік процесуальних джерел доказів, якими є не тільки показання, речові докази, документи, висновки експертів (ч. 2 ст. 84 КПК України), а й пояснення осіб, результати медичного освідування, висновки спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ч. 1 ст. 298-1 КПК України). Так, відбулося розширення системи процесуальних джерел доказів, що можуть бути використані під час здійснення досудового розслідування щодо кримінальних проступків. Фактично пропонується змішування різних за своєю сутністю джерел доказів, що визначені чинним КПК. Серед науковців панують неоднакові думки щодо правової природи та місця в системі доказів джерел доказів, передбачених у ст. 298-1 КПК України. У своїх роздумах В. І. Фаринник припускає, що діяння, які кваліфікуватимуться як злочини, перевіряються винятково проведенням огляду місця події, а для діянь, які є кримінальними проступками, у КПК передбачені додаткові можливості збирання доказів. З великою ймовірністю, більшість заяв чи повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень перевірятимуться в порядку, передбаченому для кримінальних проступків [8]. На нашу думку, яка збігається з позицією І. Л. Беспалько, такі зміни в кримінальному процесуальному законі не узгоджуються з його базовими положеннями щодо видів доказів у кримінальному провадженні, що призводить до їх дублювання зі змістом положень ст. 99 КПК України [9].

У главі 20 КПК закріплена система слідчих (розшукових) дій, проведення яких, як нами було раніше

зазначено, входить до процесуальних повноважень дізнавача:

- допит, зокрема одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб (ст.ст. 224–226 КПК), допит у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК);
- пред’явлення для впізнання: особи (ст. 228 КПК), речей (ст. 229 КПК), трупа (ст. 230 КПК), впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК);
- обшук (ст.ст. 233–236 КПК);
- огляд: місцевості, приміщень, речей та документів (ст. 237 КПК), трупа (ст. 238 КПК), огляд трупа, пов’язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК);
- ексгумація трупа (ст. 239 КПК);
- слідчий експеримент (ст. 240 КПК);
- освідування особи (ст. 241 КПК);
- залучення експерта та проведення експертизи (ст.ст. 242–243 КПК);
- отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК);
- зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. 245-1 КПК).

З набранням чинності змін до КПК України та інших законодавчих актів щодо запровадження інституту кримінальних проступків у регламентації інституту слідчих (розшукових) дій (глава 20 КПК, глава 21 КПК) серед науковців і практиків виникли деякі питання. Наприклад, щодо повноважень дізнавачів (осіб, уповноважених на проведення дізнання) на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Те, що дізнавач наділений повноваженнями на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, ідеться в статтях 40-1 та 300 КПК України, проте серед вимог до проведення слідчих (розшукових) дій такої учасник кримінального провадження, як дізнавач, не згадується. Тільки за частиною третьою статті 233 КПК України дізнавач, як і слідчий та прокурор, має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише в невідкладних випадках, пов’язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Ще про дізнавача згадується в статті 241 КПК України, у якій ідеться про проведення освідування. Як можна пояснити таку ситуацію? Найімовірніше, слабкою юридичною технікою, яку за понад два роки необхідно було б виправити, оскільки в такій редакції КПК України дає підстави визнавати отримані під час проведення згаданих процесуальних дій докази недопустимими через їх проведення не передбаченою в законі особою (крім статей 233 та 241 КПК).

Свого часу В. В. Романюк звернув увагу на вказану проблему і дійшов висновку, що відповідно до положень ст. 236 КПК України дізнавач як суб’єкт проведення обшуку не передбачений. Водночас він зазначив, що положення ст. 234 КПК України є спеціальною нормою, яка надає право на звернення до суду лише зазначеним у ній суб’єктам – слідчому за погодженням з прокурором або безпосередньо прокурору [10, с. 249]. Окрім того, ст. 36 КПК України передбачено погодження прокурором клопотань саме слідчого. Положень про погодження клопотань дізнавача зазначена стаття не містить. З огляду на вказане автор запропонував нову редакцію ч. 3 ст. 234 КПК України «У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором

або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням» та ч. 4 ст. 234 КПК України «Клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора» необхідно доповнити словом «дізнавач».

Спеціальні норми КПК України, які регламентують порядок проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, мають певні прогалини та не відповідають ст. 40-1 КПК України, що призводить до неоднозначної судової практики. Так, у спеціальних нормах, які регламентують порядок звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку (ст. 234 КПК України), дізнавач не визначений як суб’єкт звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням. Така ситуація призводить до двох діаметрально протилежних результатів: 1) у першому випадку судді посилаються на положення ч. 1 ст. 40-1 КПК України про те, що дізнавач наділяється повноваженнями слідчого та задовольняють такі клопотання. Зокрема, слідчий суддя Гуляйпільського районного суду Запорізької області від 26.08.2020 року, надаючи дозвіл дізнавачу на проведення огляду місця події, визначив останнього належним суб’єктом звернення, оскільки, на думку судді, відповідно до ч. 1 ст. 40-1 КПК України, дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 40-1 КПК України, дізнавач уповноважений звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій [11; 12, с. 170-172]; 2) практика інших суддів склалася по-іншому. Слідчі судді, обґрунтовуючи свої рішення посилаючись на ст. 19 Конституції України, яка передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. І хоча за змістом ст. 40-1 КПК України дізнавач наділяється повноваженнями слідчого, проте, відповідно до вимог ч. 3 ст. 234 КПК України, що є спеціальною нормою права, якою встановлюються особливості щодо подання клопотання про проведення обшуку, з таким клопотанням до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором. Чинні норми КПК України не допускають проведення аналогій у правах та обов’язках між учасниками кримінального провадження, якщо це прямо не передбачено нормами КПК України. У ч. 2 ст. 40-1 КПК України перелічені конкретні повноваження дізнавача, серед яких право на звернення з клопотанням про проведення обшуку відсутнє.

Вважаємо, що спеціальні норми КПК України, які визначають порядок звернення до слідчого судді з клопотаннями про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, потребують відповідних змін та визначення дізнавача суб’єктом звернення з таким клопотанням. Для відповідної «рефлексії» законодавця, щоб зменшити ризики отримання відмови від слідчого судді на проведення обшуку, необхідно продовжити практику покладення реалізації вказаної процесуальної дії на прокурора, що, безумовно, створюватиме додаткове навантаження на процесуального керівника.

Зазначимо, що аналіз судової практики в Україні не дає можливості констатувати наявність рішень про визнання доказів недопустимими через те, що слідчу (розшукову) дію провів дізнавач. Вважаємо, що вказану ситуацію «рятує» положення ч. 1 ст. 40-1 КПК, у якій зазначено, що «дізнавач при здійсненні дізнання наділяється

повноваженнями слідчого. Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання» [13]. Водночас П. Ю. Світайло вважає, що обсяг та характер повноважень дізнавача та слідчого не збігаються, адже дізнавач априорі не може бути наділений усім обсягом повноважень, які має слідчий [12, с. 173].

Місце слідчих (розшукових) дій як засіб доказування під час розслідування кримінальних проступків посідає особливе положення. О. В. Стригунов зазначив, що у випадках, коли на первинному етапі неможливо визначити характер діяння, слід проводити слідчі (розшукові) дії саме щодо злочину, адже в разі подальшого визначення діяння проступком відомості, отримані під час цих дій, можуть бути доказами в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку [14, с. 2].

Висновки. Так, на підставі аналізу чинного законодавства України, а також наукових позицій і думок учених та дослідників, на нашу думку, важливим є обґрунтування низки науково-практичних позицій щодо окремих особливостей використання інституту слідчих (розшукових) дій у здійсненні дізнання.

Оскільки регламентація проведення слідчих (розшукових) дій є однаковою під час здійснення досудового розслідування щодо злочинів та кримінальних проступків,

окремо розглядати такі критерії слідчих (розшукових) дій як підстави проведення, фіксації перебігу і результатів, оцінки отриманих фактичних даних на предмет відповідності бути доказом вважаємо недоречним.

Крім цього, сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом умов, які надають слідчому право провадити ту або іншу слідчу (розшукову) дію, утворює *правові підстави*. Аргументується також, що будь-які фактичні дані, які визначають необхідність виявлення, збирання і перевірки доказів через проведення слідчих (розшукових) дій з метою встановлення обставин учинення кримінального правопорушення, утворюють *фактичні підстави*. Нами додатково обґрунтовується позиція про те, що виокремлюють *процесуальні підстави*, якими є рішення, викладені в процесуальному акті правозастосування на основі фактичних даних, що ґрунтується на нормі кримінального процесуального закону (складання письмового процесуального рішення передбачено не для всіх слідчих (розшукових) дій).

Перспектива подальших наукових пошуків полягає в необхідності аналізу процедури прийняття процесуальних рішень під час здійснення досудового розслідування кримінальних проступків із метою визначення особливостей цього процесу.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>
2. Положення Рекомендації № R (87) 18 Комітету Міністрів державам-членам «Щодо спрощення кримінального правосуддя» (прийнята Кабінетом Міністрів 17 вересня 1987 року на 410 засіданні заступників міністрів). URL: [http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRec\(87\)18.html](http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRec(87)18.html)
3. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України. Київ, 1992. 431 с.
4. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2005. 29 с.
5. Тертишник В. М. Кримінальний процес. Харків, 1997. 528 с.
6. Азаров Д. С. КК і КПК України: питання узгодженості у площині класифікації кримінальних правопорушень. *Наука і правоохорона*. 2013. № 4. ч. 2. С. 194–200.
7. Гавриш А. Р. Досудове розслідування кримінальних проступків: основні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. С. 172-180. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.1.30>
8. Фаринник В. І. Процедура дізнання спокушатиме до маніпуляцій з кваліфікацією та до затримань без санкції суду. *Закон і Бізнес*. 2020. № 30. URL: https://zib.com.ua/ua/143746procedura_diznannya_spokushatime_do_manipulyaciy_iz_kvalifik.html
9. Беспалько І. Л. Деякі проблемні питання застосування поясень як джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Юридичний бюлетень*. Випуск 19. 2021. С. 150-155.
10. Романюк В. В. Удосконалення інституту дізнання у кримінальному провадженні. Проблеми теорії та практики кримінального провадження : матеріали круглого столу (м. Харків, 17 червня 2021 р.) / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), Л. В. Могілевський, М. Г. Щербаковський. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. 428 с.
11. Ухвала Гуляйпільського районного суду Запорізької області у провадженні № 1-кк/315/270/20. від 26.08.2020 р. URL: <https://opendatobot.ua/court/91145245-c472579a4ab5a0232ce42ecc6dcba1ac>
12. Світайло П. Деякі проблемні аспекти проведення дізнання. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3. 2020. С. 168-176.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2054>
14. Стригунов О. Нюанси застосування інституту кримінальних проступків. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/143397.html>

References

1. Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Simplification of Pretrial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>
2. Provisions of Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States “Regarding Simplification of Criminal Justice” (adopted by the Cabinet of Ministers on September 17, 1987 at the 410th meeting of deputy ministers). Retrieved from [http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRec\(87\)18.html](http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRec(87)18.html)
3. Mykhienko M.M., Nor V.T., Shibiko V.P. (1992). Criminal process of Ukraine. Kyiv, 431 p. [in Ukrainian]
4. Stakhivskyi S.M. Criminal procedural means of proof: autoref. thesis for obtaining sciences. Doctor of Law degree. Sciences: 12.00.09 “criminal process and forensics; forensic examination; operational and search activity”. Kyiv, 2005. 29 p. [in Ukrainian]

5. Tertyshnyk V.M. (1997) Criminal process. Kharkov, 528 p. [in Ukrainian]
6. Azarov D.S. (2013). Criminal Code and Criminal Code of Ukraine: the issue of consistency in the classification of criminal offenses. Science and law enforcement. No. 4. Part 2. P. 194–200. [in Ukrainian]
7. Havrysh A.R. Pretrial investigation of criminal misdemeanors: main aspects. South Ukrainian legal journal. P. 172-180. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.1.30> [in Ukrainian]
8. Farinnyk V.I. The inquiry procedure will tempt you to manipulations with qualifications and detentions without court sanction. Law and Business. 2020. No. 30. Retrieved from https://zib.com.ua/ua/143746procedura_diznannya_spokushatime_do_manipulyaciy_iz_kvalifik.html [in Ukrainian]
9. Bespalko I.L. Some problematic issues of the application of explanations as a source of evidence in criminal proceedings on criminal misdemeanors. Legal bulletin. Issue 19. 2021. P. 150-155. [in Ukrainian]
10. Romanyuk V.V. Improvement of the institution of inquiry in criminal proceedings. Problems of the theory and practice of criminal proceedings: materials of the round table (Kharkov, June 17, 2021) / editors: V. V. Sokurenko (chairman), L. V. Mogilevskyi, M. G. Scherbakovskiy. Kharkiv : Kharkiv National University of Internal Affairs, 2021. 428 p. [in Ukrainian]
11. Ruling of the Gulyaipil district court of the Zaporizhzhia region in proceedings No. 1-ks/315/270/20. from 26.08.2020 URL: <https://opendatobot.ua/court/91145245-c472579a4ab5a0232ce42ecc6dcbalac>
12. Svitaylo P. (2020). Some problematic aspects of inquiry. Comparative and analytical law. No. 3. P. 168-176. [in Ukrainian]
13. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04.13.2012 No. 4651-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2054> [in Ukrainian]
14. Strygunov O. Nuances of application of the institute of criminal misdemeanors. Law and Business. Retrieved from <https://zib.com.ua/ua/143397.html>

Drozd Valentyna,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Unit

(State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7687-7138>

Drozd Vitalii,

PhD in Law, Research officer of the research laboratory

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3872-8879>

SOME PROBLEMATIC ISSUES OF CONDUCTING INVESTIGATIVE (INVESTIGATIVE) ACTIONS DURING THE INQUIRY

The article is devoted to certain problematic issues of conducting investigative (inquiry) actions during the pre-trial investigation of criminal offenses – that is, the implementation of an inquiry.

The authors, based on the analysis of the current legislation of Ukraine, as well as the scientific positions and opinions of scientists and researchers, determined the justification of a number of scientific and practical positions on certain features of the use of the institute of investigative (inquiry) actions in the implementation of the inquiry.

It is proved the position that how much regulation of investigative (inquiry) actions is the same as during the pre-trial investigation of crimes and criminal offenses, we consider separately such criteria of investigative (inquiry) actions as the grounds for conducting, fixing the course and results, evaluating the obtained factual data for compliance to be evidence as inappropriate.

Also, the material proves that since the totality of the conditions provided for by the criminal procedural law, which give the investigator the right to carry out this or that investigative (investigative) action, forms legal grounds. It is also argued that any factual data that determine the need to identify, collect and verify evidence by conducting investigative (investigative) actions in order to establish the circumstances of the commission of a criminal offense form factual grounds. We additionally substantiate the position that procedural grounds are highlighted, which are the decisions set forth in the procedural act of law enforcement on the basis of factual data and based on the norm of the criminal procedural law (the preparation of a written procedural decision is not provided for all investigative (inquiry) actions.

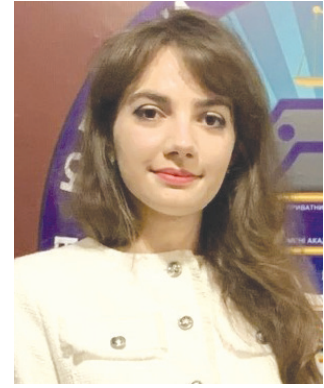
The prospect of further scientific research is the need to analyze the procedure for making procedural decisions during the pre-trial investigation of criminal offenses in order to determine the specifics of this process.

Key words: criminal justice, investigative actions, pre-trial investigation, inquiry, activity of pre-trial investigation bodies.

УДК 343.31+343.35

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-4>

Качинська Ольга Ігорівна,
студентка III курсу юридичного факультету
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9736-7864>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті досліджено концептуальні проблеми кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади, які стосуються системи злочинів і проступків, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК, окремих недоліків цих заборон. Піддано критичному аналізу відповідні положення проєкту нового КК, виявлено їх позитивні та негативні сторони. Визначено напрями розв'язання зазначених проблем через формування ефективної системи кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, авторитет, органи державної влади, кримінальне правопорушення, опір, перешкоджання, погроза або насильство, втручання.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування держави неможливе без надійної системи кримінально-правової охорони представників законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Важливими елементами цієї системи є кримінально-правові заборони в межах розділу XV Кримінального кодексу України (далі – КК) «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів», передбачені ст. 342 «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб», ст. 343 «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця», ст. 344 «Втручання у діяльність державного діяча», ст. 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу», ст. 346 «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча», ст. 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця», ст. 348 «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця», ст. 349 «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника», ст. 351 «Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради», ст. 351-1 «Перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати», ст. 351-2 «Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України». Аналогічні норми наявні і в інших розділах Особливої частини КК, зокрема в розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України» є ст. 112

«Посягання на життя державного чи громадського діяча» та ст. 114-1 «Перешкоджання законної діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань», а в розділі XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» – ст. 376 «Втручання в діяльність судових органів», ст. 377 «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного», ст. 378 «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного», ст. 379 «Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя», однак ці кримінально-правові діяння посягають на інший родовий та безпосередній об'єкт кримінального правопорушення. Тому з огляду на обмежений обсяг дослідження ця група деліктів не буде аналізуватися так детально, як посягання на авторитет органів державної влади.

Застосування норм, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК, у правосудстві діяльності судових та правоохоронних органів ускладнене низкою проблемних питань, пов'язаних як з недосконалістю підстав кримінальної відповідальності за посягання на представників влади, так і з помилками в тлумаченні відповідних положень кримінального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади знайшли відображення в працях В. П. Беленка, Є. В. Блажівського, А. В. Бойка, А. В. Боровика, А. С. Габуди, І. І. Давидович, І. М. Заллялової, І. М. Ізай, В. В. Кузнецова, О. О. Кирбят'єва, В. І. Осадчого, М. В. Сийпюкі, А. М. Удода та інших.

Ці вчені зробили вагомий внесок у розв'язання проблем застосування кримінально-правових норм, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК, про що йтиметься далі. Водночас низка проблем у цій сфері потребують подальших досліджень з метою пошуку найбільш оптимальних способів їх розв'язання.

Метою статті є дослідження концептуальних проблем кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та формулювання напрямів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Дослідження варто розпочати з аналізу відомостей про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень цієї групи та результати їх досудового розслідування (див. табл. 1). Це надає можливість зрозуміти структуру цих деліктів, а також висловити гіпотези про наявність чи відсутність труднощів їх розслідування.

Аналіз зазначених даних свідчить, що в структурі кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади найбільшу питому вагу зареєстрованих у 2022 р. деліктів становили погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК) – 58,2 % та опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК) – 16,4 %. Натомість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 351-2 «Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», не обліковано жодного випадку, а за ст. 351-1 «Перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати» – лише один випадок.

Упродовж 2022 року обліковано 816 кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади. Натомість за цей період у 477 випадках вчинення цих деліктів, що становить 58,5 %, особам вручено повідомлення про підозру, а в 415, що становить 50,9 %, провадження направлені до суду (п.п. 2, 3 ст. 283 КПК). Таким чином, лише в близько половині випадків вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади кримінальні провадження направлені до суду. Це може бути обумовлено різними причинами, зокрема і помилками кваліфікації зазначених злочинів і проступків, а також труднощами їх доказування. Певною мірою на зазначені процеси може

впливати і воєнний стан, запроваджений в Україні, адже вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану визнається обставиною, що обтяжує покарання під час його призначення, на що детально звертають увагу вчені [2; 3; 4].

Наведені в таблиці 1 статистичні дані також дають підстави стверджувати, що посягання на авторитет представників влади неповнолітні майже не чинять. Принаймні такі випадки майже відсутні за період широкомасштабного вторгнення в Україну у 2022 р., про що свідчить лише один випадок направлення до суду провадження з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК.

Водночас у 4,8 % випадків до суду направлялися провадження з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. Це може свідчити про вчинення аналізованих діянь (ідеться насамперед про погрози або насильство щодо працівника правоохоронного органу) неосудними або обмежено осудними особами.

Чи не найбільше проблем кримінальної відповідальності за посягання проти авторитету органів державної влади пов'язано саме з вадами системи кримінально-правових заборон, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК. На це неодноразово звертали увагу вчені.

Має рацію А. В. Боровик у тому, що неузгодженість положень щодо потерпілих у статтях, що містять підстави кримінальної відповідальності за посягання на представників влади, а також інших осіб породжує проблеми створення різних підходів щодо кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень [5, с. 294].

В. В. Кузнецов порушує логічне питання про те, чи доцільно виокремлювати серед потерпілих від злочинів поряд із державним діячем і громадського діяча. Цікаво, що в ст. 344 КК України взагалі не згадується громадський діяч. На його думку, відповідальність за протиправний вплив на громадського діяча (керівника політичної партії) повинна бути закріплена саме в роз-

Таблиця 1

Загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади (2022 р.) [1]

Стаття КК	Обліковано кримінальних правопорушень	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п.п. 2, 3 ст. 283 КПК)	у тому числі		
				з обвинувальним актом	з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру	з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру
342	134	72	65	61	3	1
343	46	14	13	13	0	0
344	5	0	0	0	0	0
345	475	366	320	305	15	0
346	14	0	0	0	0	0
347	19	2	1	1	0	0
348	38	21	14	12	2	0
349	53	0	0	0	0	0
351	31	2	2	2	0	0
351-1	1	0	0	0	0	0
351-2	0	0	0	0	0	0
Всього	816	477	415	394	20	1

ділі V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», тому що вплив на громадсько-го діяча (керівника політичної партії) насамперед спрямований на завдання шкоди політичним правам громадян, а не національній безпеці України [6, с. 25–26].

А. В. Боровик правильно підмітив недосконалість переліку державних діячів щодо того, що не всі вони до нього внесені. Наприклад, державними діячами чомусь визнають керівників таких правоохоронних органів, як Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідування, Бюро економічної безпеки України, однак не визнається голова Національної поліції України. Вадою переліку державних діячів може бути і невіднесення до цієї категорії потерпілих керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [7, с. 63].

І. І. Давидович та А. В. Боровиком слушно звертається увага і на необхідність виключення ч. 3 ст. 342 з КК, зокрема з огляду на те, що ч. 3 ст. 342 КК передбачає занадто ускладнене поєднання дій – такий їх «конгломерат» (опір + примусення через насильство або погрози) [5, с. 295; 8, с. 151, 222]. У цьому разі конструкція складеного злочину є необґрунтованою.

Ці та інші проблеми породжують труднощі кваліфікації досліджуваних деліктів, а також унеможливають створення ефективної системи кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади. Ідеться щонайменше про правильність кваліфікації окремих випадків цих посягань загалом та за сукупністю кримінальних правопорушень зокрема, їх розмежування, а також відмежування від суміжних діянь, зокрема адміністративних правопорушень.

Помилки під час кваліфікації кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади можуть призвести до порушення принципу «non bis in idem», правила кваліфікації складених злочинів за однією статтею як одиничного злочину, а також призначення покарання, що не відповідатиме характеру та ступеню суспільно небезпечного вчиненого делікту.

Які ж перспективи вдосконалення кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади?

Не можна погодитися з позицією В. І. Осадчого, який обґрунтовував необхідність, можливість і доцільність створення самостійного інституту Особливої частини кримінального права «Злочини проти правоохоронної діяльності», пропонуючи виокремити в самостійних статтях КК підстави кримінальної відповідальності за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу, втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, захоплення працівника правоохоронного органу як заручника [9, с. 359–361], адже в такий спосіб відбувається не уніфікація, а суттєве збільшення досліджуваних кримінально-правових заборон.

Заслужують на увагу окремі пропозиції, щодо вдосконалення підстав кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК, висловлені й іншими вченими, зокрема Є. В. Блажівським [10], А. В. Бойком [11], А. С. Габудою [12], І. М. Заляловою [13], І. М. Ізай [14], О. О. Кирбят'євим [15], М. В. Сийпловіч [16], А. М. Удод [17] тощо. Вони дозволяють суттєво покращити якість зазначених норм, однак не передбачають

комплексного реформування цієї сфери кримінально-правової охорони суспільних відносин.

Натомість А. В. Боровик, комплексно підійшовши до цієї проблеми, зазначає, що в контексті вдосконалення кримінального законодавства в частині посягань на представників влади слід максимально уніфікувати як потерпілих, так і вчинені щодо них кримінально-протиправні діяння. Водночас щодо уніфікації потерпілих, то тут можливі декілька варіантів: виокремлення посягань на представників влади в самостійні кримінально-правові норми або забезпечення їх кримінально-правової охорони спільно з іншими особами, як-от особи, які надають публічні послуги, представники громадськості тощо [7, с. 60]. Погоджуючись із цим твердженням, варто зазначити, що уніфікувати слід не лише положення щодо потерпілих, а й відповідні діяння через зменшення кількості відповідних кримінально-правових заборон. Адже, наприклад, виникає слушне запитання про те, навіщо серед досліджуваної групи деліктів три самостійні склади перешкоджання, а саме перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради (ст. 351 КК), перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 351-1 КК), перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 351-2 КК).

У контексті зазначеного заслуговують на увагу положення проекту нового КК. Так, норми, що забезпечують кримінально-правову охорону авторитету органів державної влади, у проекті нового КК розміщені в розділі 9.7 «Кримінальні правопорушення проти авторитету держави та порядку публічного управління» (див. табл. 2).

Наведене свідчить про те, що автори проекту нового КК значно скоротили кількість кримінально-правових заборон, що стосуються посягань на авторитет органів державної влади. Скорочення відбулося саме завдяки уніфікації потерпілих та кримінально-протиправних діянь.

Позитивно оцінюючи положення проекту, А. В. Боровик зауважує, що позитивно видається уніфікація суспільно небезпечних діянь, що посягають на порядок публічного управління та авторитет держави. У КК України для позначення посягань на представників державної влади використано терміни «опір», «втручання», «перешкоджання діяльності», «погрози або насильство», «посягання на життя», «знищення або пошкодження майна», «захоплення як заручника». Натомість у проекті застосовуються терміни «опір», «насильство», «незаконний вплив», «злісна непопора», «погроза» [19, с. 210–211].

Водночас недоліком зазначених положень проекту КК вбачається недостатня диференціація кримінальної відповідальності за досліджувані посягання, адже і опір, і насильство, і втручання визнаються найменш небезпечним діянням – першого ступеня.

Позиція авторів проекту певною мірою узгоджується з кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн.

В. П. Беленок за результатами дослідження зарубіжного досвіду (ідеться щонайменше про КК Азербайджану, Іспанії, Казахстану, Норвегії, Румунії, Туреччини, Чорногорії) зазначає, що в кримінальному законодавстві зарубіжних країн підстави кримінальної відповідальності за посягання на правоохоронців здебільшого розміщені в заборонних кримінально-правових нормах, що забезпечують кримінально-правову охорону представників влади, державних службовців. Тому закономірно, що в таких нормах посягання на окремі категорії потерпілих, серед яких правоохоронці, визнано кваліфікованими чи особливо кваліфікованими ознаками.

Кримінальні правопорушення проти авторитету держави та порядку публічного управління [18]

Назва статті	Диспозиція	Санкція
Стаття 9.7.6. Опір	Особа, яка здійснила опір: 1) представникові влади, який законно виконує службові обов'язки чи здійснює свої повноваження, 2) особі, яка законно провадить професійну діяльність з надання публічних послуг, або 3) представникові громадськості, який реалізує своє суб'єктивне право в інтересах суспільства	злочин I ступеня
Стаття 9.7.7. Насильство у зв'язку з виконанням особою службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією суб'єктивного права чи виконанням юридичного обов'язку	Особа, яка застосувала насильство щодо людини (чи її близької людини) у зв'язку з виконанням нею службових повноважень чи професійних обов'язків, реалізацією нею суб'єктивного права або виконанням юридичного обов'язку в інтересах суспільства чи держави	злочин I ступеня
Стаття 9.7.8. Втручання в діяльність особи, яка виконує службові повноваження чи професійні обов'язки	Особа, яка здійснила вплив на особу, що виконує службові повноваження чи професійні обов'язки в інтересах суспільства чи держави, з метою перешкодити виконанню таких повноважень чи обов'язків (крім випадків втручання та перешкоджання, передбачених іншими статтями цього Кодексу)	злочин I ступеня
Стаття 9.7.13. Злісна непокоря владі	Особа, яка, будучи зобов'язаною та маючи можливість виконати законну вимогу представника влади: 1) відкрито відмовилася виконати її, 2) не виконала тричі виголошену таку вимогу або 3) закликала іншу особу до непокори такій вимозі	проступок

Серед зазначених категорій потерпілих переважають працівники правоохоронних органів, насамперед поліцейські та судді. З огляду на зазначене, перспективним напрямом реформування кримінального законодавства є уніфікація норм, що забезпечують кримінально-правову охорону представників влади [20, с. 90–91].

Певною мірою цей досвід врахували автори проекту. Ідеться насамперед про те, що однією з ознак, які підвищують на один ступінь тяжкості злочину, передбаченого статтею 9.7.6, є опір поліцейському або військовослужбовцеві Національної гвардії України чи Державної прикордонної служби України під час виконання ним службових обов'язків з охорони громадського порядку чи державного кордону або члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону під час реалізації ним свого суб'єктивного права в інтересах суспільства [18].

Висновки. Проблеми кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів державної влади частково пов'язані з вадами системи кримінально-правових заборон, передбачених ст. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 КК, а саме з відсутністю єдиного уніфікованого підходу щодо як потерпілих представників державної влади, так і вчинених ними діянь. Це породжує різні підходи до кваліфікації зазначених деліктів, їх розмежування, а також відмежування від суміжних діянь, зокрема адміністративних право-

порушень. Помилки під час кваліфікації кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади можуть призвести до порушення принципу «non bis in idem», правила кваліфікації складених злочинів за однією статтею як одиничного злочину, призначення покарання, що не відповідає характеру та ступеню суспільно небезпечного вчиненого делікту тощо.

За результатами аналізу положень проекту нового КК встановлено їх відповідність аналогічним положенням у КК окремих зарубіжних держав. Виявлено їх позитивні сторони – скорочення кількості норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за посягання на авторитет держави, відбулося завдяки уніфікації потерпілих та кримінально-протиправних діянь. Натомість недоліком зазначених положень проекту КК вбачається недостатня диференціація кримінальної відповідальності за досліджувані посягання.

Розроблення ефективної системи кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади можливе в умовах комплексного реформування кримінального законодавства, що передбачатиме скорочення відповідних кримінально-правових заборон через уніфікацію різних категорій потерпілих та вчинених ними діянь, а також здійснення диференціації кримінальної відповідальності за ці делікти з урахуванням характеру їх небезпеки.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
2. Вартилицька І. А., Шармар О. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1 (15). С. 191–206. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.233611>
3. Вознюк А. А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 308–317. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/69>
4. Мовчан Р. О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 1. С. 281–285.
5. Боровик А. В. Кваліфікований склад опору: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 288–296. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.42>

6. Кузнецов В. В. Удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за злочини проти державного діяча. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. № 33. С. 23–31.
7. Боровик А. В. Проблеми уніфікації потерпілих у складах кримінальних правопорушень проти представників влади. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 3 (77). С. 55–66. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.3.6>
8. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадскості, які охороняють правопорядок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.
9. Осадчий В. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 469 с.
10. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 234 с.
11. Бойко А. В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2013. 231 с.
12. Габуда А. С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділим владними повноваженнями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2012. 21 с.
13. Залялова І. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2006. 183 с.
14. Ізай І. М. Кримінально-правова протидія втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 20 с.
15. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2021. 446 с.
16. Сийпюкі М. В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 614 с.
17. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 16 с.
18. Контрольний текст проєкту нового КК України (станом на 30 січня 2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-standom-na-30-01-2023.pdf>.
19. Боровик А. В. Окремі питання диференціації відповідальності за кримінальні правопорушення проти представників державної влади в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали VII Міжнар. наук. конф. (Кременчук, 21–22 січ. 2022 р.)*. Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 210–211.
20. Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.

References

1. Statystychna informatsiia [Statistical information]. *Ofis Heneralnoho prokurora*. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> [in Ukrainian].
2. Vartyletska, I. A., Sharmar, O. M. (2021). Osoblyvosti kvalifikatsii kryminalnykh pravoporushen, vchynenykh v umovakh voiennoho stanu ta osoblyvoho periodu [Peculiarities of the qualification of criminal offenses committed under martial law and a special period]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. № 1 (15). S. 191–206. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.233611>
3. Vozniuk, A. A. (2022). Voienni ta nadzvychainyi stan yak obstavyny, shcho vplyvaiut na kvalifikatsiiu kryminalnoho pravoporushennia abo pryznachennia pokarannia [Vozniuk A. A. Military and state of emergency as circumstances affecting the qualification of a criminal offense or the imposition of a penalty]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 6. S. 308–317 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/69>.
4. Movchan, R. O. (2022). Analiz zakonodavchoho rishennia pro posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti za maroderstvo [Analysis of the legislative decision on increasing criminal responsibility for looting]. *Elektronne naukove vydannia "Analitichno-porivnialne pravoznavstvo"*. № 1. S. 281–285 [in Ukrainian].
5. Borovyk, A. V. (2023). Kvalifikovanyi sklad oporu: aktualni pytannia kryminalnoi vidpovidalnosti [Qualified composition of the resistance: actual issues of criminal responsibility]. *Pravo i suspilstvo*. № 1. S. 288–296 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.42>.
6. Kuznetsov, V. V. (2017). Udoskonalennia kryminalno-pravovoho rehulivannia vidpovidalnosti za zlochyny proty derzhavnoho diiacha [Improvement of criminal law regulation of responsibility for crimes against a public figure]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. № 33. S. 23–31 [in Ukrainian].
7. Borovyk, A. V. (2022). Problemy unifikatsii poterpylykh u skladakh kryminalnykh pravoporushen proty predstavnykiv vlady [Problems of the unification of victims in criminal offenses against representatives of the authorities]. *Derzhava ta rehiony*. Seriia: *Pravo*. № 3 (77). S. 55–66 [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.3.6>
8. Davydovych, I. I. (2007). Kryminalno-pravova okhrona predstavnykiv vlady i hromadskosti, yaki okhoniaiut pravoporiadok [Criminal legal protection of representatives of the authorities and the public who protect law and order] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kyiv. 252 s. [in Ukrainian].
9. Osadchyi, V. (2004). Problemy kryminalno-pravovoho zakhystu pravookhoronnoi diialnosti [Problems of criminal legal protection of law enforcement activities] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.08. Kyiv. 469 s. [in Ukrainian].
10. Blazhivskiy, Ye. M. (2010). Kryminalna vidpovidalnist za vtruchannia v diialnist za kryminalnym pravom Ukrainy [Criminal liability for interference in activities under the criminal law of Ukraine] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Lviv. 234 s. [in Ukrainian].

11. Boiko, A. V. (2013). Kryminalna vidpovidalnist za pohrozu abo nasylstvo shchodo pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu [Criminal liability for threats or violence against a law enforcement officer]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Odesa. 231 s. [in Ukrainian].
12. Habuda, A. S. (2012). Kryminalno-pravova kharakterystyka skladu oporu osobam, nadilenyim vladnymy povnovazhenniamy [Criminal-legal characteristics of resistance to persons endowed with powerful powers] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Lviv. 21 s. [in Ukrainian].
13. Zaliyova, I. M. (2006). Kryminalna vidpovidalnist za vtruchannia v diialnist pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu [Criminal liability for interference in the activities of a law enforcement officer] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Donetsk. 183 s. [in Ukrainian].
14. Izai, I. M. (2018). Kryminalno-pravova protydiia vtruchanniu v diialnist pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Criminal law counteraction to interference in the activities of law enforcement officers] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
15. Kyrbiatiev, O. O. (2021). Kryminalno-pravova okhrona profesiinoi diialnosti pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Criminal law protection of the professional activity of law enforcement officers] : dys. ... dokt. yuryd. nauk. Kyiv. 446 s. [in Ukrainian].
16. Syiploki, M. V. (2019). Kryminalno-pravovi zakhyst okhronnoi diialnosti v Ukraini [Criminal legal protection of security activities in Ukraine] : monohrafiia. Kharkiv : Panov. 614 s. [in Ukrainian].
17. Udod, A. M. (2013). Kryminalno-pravova kharakterystyka pohrozy abo nasylstva shchodo pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu (st. 345 KK Ukrainy) [Criminal law characteristics of threats or violence against a law enforcement officer (Article 345 of the Criminal Code of Ukraine)] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kharkiv. 16 s. [in Ukrainian].
18. Kontrolnyi tekst proiektu novoho KK Ukrainy (stanom na 30 sichnia 2023 r.) [Control text of the project of the new Criminal Code of Ukraine (as of January 30, 2023)]. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-standom-na-30-01-2023.pdf> [in Ukrainian].
19. Borovyk, A. V. (2022). Okremi pytannia dyferentsiatsii vidpovidalnosti za kryminalni pravoporushennia proty predstavnykiv derzhavnoi vlady v proiekti novoho Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Separate issues of differentiation of responsibility for criminal offenses against state authorities in the draft of the new Criminal Code of Ukraine]. *Teoretychni ta praktychni problemy realizatsii norm prava: materialy VII Mizhnar. nauk. konf. (Kremenchuk, 21–22 sich. 2022 r.)*. Kremenchutskyi natsionalnyi universytet imeni Mykhaila Ostrohradskoho. Odesa : Vydavnychiy dim "Helvetyka". S. 210–211. [in Ukrainian].
20. Belenok, V. P. (2021). Kryminalno-pravova ta kryminolohichna kharakterystyka pohrozy abo nasylstva shchodo pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu [Criminal law and criminological characteristics of threats or violence against a law enforcement officer] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kyiv. 353 s. [in Ukrainian].

Kachynska Olha,

Student of the 3rd year of the Faculty of Law

(Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9736-7864>

CONCEPTUAL PROBLEMS OF CRIMINAL PROTECTION OF AUTHORITY OF STATE AUTHORITIES

The article examines the conceptual problems of criminal law protection of the authority of state authorities, which relate to the system of crimes and misdemeanors provided for in Art. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 of the Criminal Code, certain shortcomings of these prohibitions. Directions for solving these problems have been determined.

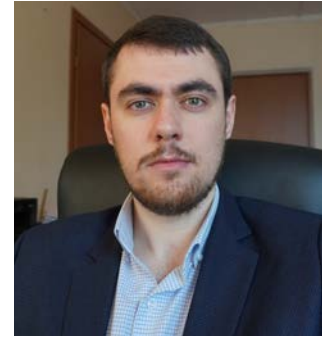
General information on the number of registered criminal offenses against the authority of state authorities for 2022 is analyzed. The hypothesis is expressed that there is a significant difference between the number of recorded criminal offenses against the authority of state authorities, on the one hand, and the number of criminal offenses in which individuals were served with a notice on the suspicion or proceedings in respect of which are sent to a court, on the other hand, to a certain extent can be explained by errors in the qualification of the specified crimes and misdemeanors, as well as by the difficulties of proving them.

It has been established that problems of criminal liability for encroachment against the authority of state authorities are related to the defects of the system of criminal prohibitions provided for in Art. 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 351-1, 351-2 of the Criminal Code, create difficulties in the qualification of investigated torts, and also make it impossible to create an effective system of criminal legal protection of the authority of state authorities. It is at least about correctness of the qualification of individual cases of these offenses in general and by the totality of criminal offenses in particular; distinguishing them from each other, as well as distinguishing them from related acts, in particular administrative offenses. Mistakes during the qualification of criminal offenses against the authority of state authorities may lead to a violation of the principle of "non bis in idem", the rule of qualification of compound crimes under one article as a single crime, as well as the imposition of a punishment that does not correspond to the nature and degree of social danger of the committed delict.

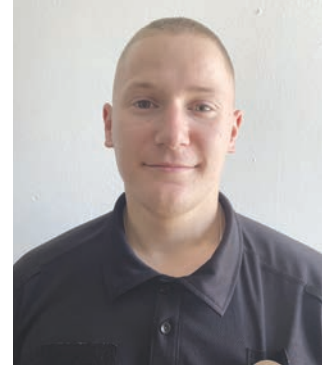
The most optimal way to improve the basis of criminal legal protection of the authority of state authorities seems to be the reduction of the number of relevant criminal legal prohibitions due to the unification of victims and criminal illegal acts, in particular, as proposed in the draft CC, but with certain reservations regarding differentiation criminal liability for these torts (not all offenses against the authority of state authorities should be recognized as a crime of the first degree), since they differ in nature of public danger.

Key words: criminal law protection, authority, state authorities, criminal offense, resistance, obstruction, threat or violence, interference.

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-5>**Коваленко Артем Володимирович,**кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри поліцейської діяльності*(Луганський навчально-науковий інститут імені Е. О. Дідоренка,
Донецький державний університет внутрішніх справ м. Івано-Франківськ)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3665-0147>**Головков Данило Сергійович,**

курсант взводу 19-02

*(Луганський навчально-науковий інститут імені Е. О. Дідоренка,
Донецький державний університет внутрішніх справ м. Івано-Франківськ)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-0030>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНІЦІЮВАННЯ ОБШУКУ ТА ОГЛЯДУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

У статті на основі дослідження нормативно-правової бази, думок науковців та судової практики 2022 року досліджено актуальні процесуальні проблеми ініціювання обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. Автори зазначають, що специфіка і складність ініціювання і проведення обшуку пов'язані з його примусовим характером і неминучим обмеженням прав особи під час його проведення. Проаналізовано типові помилки слідчих та прокурорів під час ініціювання проведення обшуку чи огляду житлового приміщення, легалізації таких слідчих (розшукових) дій після їх проведення без ухвали слідчого судді.

Ключові слова: досудове розслідування, обшук, слідчий суддя, клопотання, воєнний стан.

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення завжди викликають резонанс у суспільстві. Вони можуть завдавати шкоди життю та здоров'ю людей, економічним відносинам, порушувати нормальне функціонування органів державної влади тощо. Тому ефективне та своєчасне розкриття й розслідування кримінальних правопорушень є одним з пріоритетних завдань правоохоронних органів. Суттєвим складником реалізації таких завдань є ведення уповноваженими особами доказової діяльності в кримінальному провадженні.

Часто речі, документи та інші відомості, які мають значення для кримінального провадження, можуть бути отримані лише внаслідок примусового обмеження публічно недоступних місць – житла, сховищ та інших володінь особи. Задля забезпечення прав і свобод таких осіб кримінальним процесуальним законодавством передбачено специфічну процедуру проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою проведення пошукових дій – обшуку, огляду житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді [1, с. 34].

Відповідно до звіту судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік [2], протягом звітного періоду слідчі судді судів першої інстанції отримали 70 630 клопотань про дозвіл на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. Серед них 57 760 клопотань були задоволені, 3 679 – повернуті а ще в 7 204 випадках у задоволенні клопотання було відмовлено. Наведена статистика свідчить, що органи

досудового розслідування постійно користуються процесуальними та доказовими можливостями обшуків. Водночас суттєва кількість клопотань, у задоволенні яких було відмовлено, вказує на наявність труднощів у розумінні та застосуванні на практиці процесуальних положень щодо ініціювання та проведення обшуку в кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ініціювання та проведення обшуків, оглядів житла чи інших володінь особи в кримінальному провадженні досліджені вітчизняними науковцями достатньо повно. Наприклад, О. В. Швидкова охарактеризувала обшук як спосіб збирання доказів [3], М. С. Городецька розглянула окремі питання обмеження права на власність під час проведення обшуку [4], В. І. Сокурченко проаналізувала обшук житла чи іншого володіння особи в контексті права особи на недоторканність житла [5], Т. О. Лоскутов дослідив питання правового регулювання фіксування обшуку в умовах воєнного стану [6] тощо. До того ж аналіз судової практики показує, що слідчі судді відмовляють у задоволенні суттєвої частини клопотань сторони обвинувачення про дозвіл на проведення обшуків, оглядів житла чи інших володінь особи. Тому актуальним є з'ясування типових проблем ініціювання такої слідчої (розшукової) дії відповідно до актуальної практики судів.

Метою статті є ідентифікація процесуальних проблем ініціювання обшуку та огляду житла чи іншого

володіння особи на основі дослідження нормативно-правової бази, думок науковців та судової практики 2022 року.

Виклад основного матеріалу. Обшук є однією з найскладніших та найбільш ретельно регламентованих слідчих (розшукових) дій. Під час проведення обшуку завжди так чи інакше обмежуються права людини.

На думку науковців, обшук – це слідча дія, що становить процесуальне примусове обстеження житла чи іншого володіння особи, а також окремих осіб з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, зняття кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб [7, с. 308].

Специфіка і складність ініціювання й проведення обшуку пов'язані з його примусовим характером і неминучим обмеженням прав особи під час його проведення. Д. О. Савицький вважає, що примусовий характер обшуку закладений у самому кримінальному процесуальному законі. Так, у кожному випадку після пред'явлення ухвали слідчого судді про проведення обшуку особам, у розпорядженні яких або належних їм приміщеннях (сховищах) перебувають об'єкти, що цікавлять слідство, пропонується видати їх добровільно. У разі відмови виконати вимоги слідчого добровільно обшук проводиться в примусовому порядку. Примусовий характер цих дій полягає в можливості відчиняти зачинені приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня під час проведення обшуку, відмовляється їх відкрити добровільно. Водночас слідчий повинен уникати не викликаних необхідністю пошкоджень дверей, замків та інших предметів. Примусовий характер підтверджується й тим, що слідчий має право заборонити особам, які перебувають у приміщенні або іншому місці під час обшуку, залишати його, спілкуватися одне з одним або з іншими особами до закінчення обшуку [8, с. 62-63].

У зв'язку із цим КПК України встановлює складний механізм ініціювання проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. За загальним правилом ч. 1 ст. 233 КПК України примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи може бути здійснено тільки на підставі ухвали слідчого судді. За необхідності провести обшук, огляд житла чи іншого володіння особи слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням.

Законодавство встановлює вимоги до клопотання про дозвіл на проведення обшуку. Відповідно до ч. 3 ст. 234 КПК України, у клопотанні має бути зазначено: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 4) підстави для обшуку; 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку; 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно перебуває; 7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням; 8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися,

неможливо отримати органом досудового розслідування в добровільному порядку або за допомогою інших слідчих дій.

Вважаємо за доцільне розглянути деякі типові помилки, які призводять до відмови в задоволенні клопотання про дозвіл на проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи.

Наприклад, до Печерського районного суду м. Києва надійшло клопотання про проведення обшуку за адресою, де фактично проживає начальник департаменту логістики Головного управління розвідки Міністерства оборони України. Слідчий суддя, дослідивши матеріали провадження за клопотанням, вирішив відмовити в його задоволенні. Причиною цього було те, що слідчим не доведено, що відшуквані речі розміщені в зазначеному в клопотанні приміщенні, та не доведено необхідність проведення обшуку [9].

Також типовою помилкою є те, що в клопотанні про проведення обшуку не зазначені конкретні речі чи предмети, які можуть мати значення доказів у кримінальному провадженні [10]. Це вказує на неналежне ставлення слідчих, прокурорів до складання клопотань про отримання дозволу на проведення обшуку. О. Коровайко правильно пише, що на момент прийняття рішення про проведення обшуку слідчому чи прокурору можуть бути ще не відомі всі ознаки предметів, які планується відшукати, тому в клопотанні слідчого, на думку деяких слідчих суддів, як і в ухвалі слідчого судді, можна їх не деталізувати, а вказати на вже відомі загальні відомості про них. Якщо слідчий чи прокурор вносять до суду клопотання про проведення повторного обшуку, підстави для його проведення не можуть бути аналогічними до тих, що виявлені при первинному обшуку. Вони повинні доповнювати ті, що вже розглядалися слідчим суддею, або бути новими, якщо не були відомі слідчому чи прокурору при проведенні первинного обшуку [11, с. 28].

Ще однією причиною відмови в задоволенні клопотання є неявка ініціатора проведення обшуку чи огляду до суду без поважної причини. Так, слідчий суддя, посилаючись на принцип диспозитивності, неявку слідчого на судові засідання без поважної причини та відсутність заяви слідчого про підтримку його клопотання, відмовив у задоволенні [12]. З огляду на це рекомендуємо слідчим, дізнавачам, прокурорам більш відповідально ставитися до обов'язку з'явитися до суду та аргументувати підстави проведення обшуку.

Також причиною відмови в наданні слідчим суддею дозволу на проникнення до житла чи іншого володіння особи може бути підміна слідчим та прокурором понять «обшук» та «огляд». Так, у кримінальному провадженні № 4202208000000038 слідчий за погодженням із прокурором звернувся до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на проведення *огляду* в приміщенні, де, вірогідно, здійснювалося зважування викраденого зерна. Суд відмовив у задоволенні клопотання, зазначивши, що фактично ініціювалося проведення обшуку, у клопотанні не зазначено, які саме речі, знаряддя чи сліди планується відшукати, а слідчий, прокурор не з'явилися на судові засідання без зазначення причин [13].

Проблеми на практиці також часто виникають у зв'язку з «відкладеним» ініціюванням обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, тобто легалізацією проникнення до житла чи іншого володіння особи, здійсненого невідкладно і без ухвали слідчого судді. Ч. 3. Ст. 233 КПК України дозволяє це в невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та

майно чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку.

Найчастіше в клопотаннях сторони обвинувачення про «відкладене» ініціювання проведення цієї С(Р) Д відсутнє належне обґрунтування виняткових обставин, передбачених ч. 3 ст. 233 КПК України. Так, в одному з досліджених випадків слідча НП здійснила невідкладний обшук у будівлі «в умовах воєнного стану, щоб врятувати майно, яке є предметом кримінального правопорушення та має статус речового доказу в кримінальному провадженні, недопустити його знищення та зміну первинних якостей, а також з метою фіксації відомостей щодо обставин вказаного кримінального правопорушення». Однак у результаті обшуку такі речі не були виявлені, а в клопотанні до слідчого судді не було зазначено, цитуючи суд, «яких саме людей чи яке саме майно в результаті цієї процесуальної дії вона мала намір врятувати». Як наслідок, у дозволі на легалізацію обшуку було відмовлено [14]. У такому разі суд окремо наголосив, що введення правового режиму воєнного стану не є достатньою причиною для проникнення до житла без дозволу суду. Схожа ситуація сталася в червні 2022 року в м. Дніпрі, коли слідчий провів невідкладний огляд житлового приміщення, посилаючись на «необхідність відшукування речових доказів, які б свідчили про вчинене кримінальне правопорушення, а також з метою подальшого запобігання іншим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану на території України». У задоволенні клопотання про легалізацію такого огляду було відмовлено [15].

Також виявлено непоодинокі випадки звернення слідчого до слідчого судді за «відкладеним» дозволом на проведення огляду житлового приміщення особи після того, як огляд було проведено за згодою володільця житла [16; 17]. Така поведінка слідчих свідчить про їх недостатню обізнаність про практику судів щодо надання відповідних дозволів та намагання взаїве перестрахуватися. Водночас такі необґрунтовані клопотання тільки перевантажують і слідчих, і суди.

Суттєві труднощі з ініціюванням та проведенням обшуків, оглядів житла чи іншого володіння особи також виникли у зв'язку з активною збройною агресією РФ та введенням на всій території України правового режиму воєнного стану у 2022 році. Серед іншого, до КПК України внесено низку змін, якими встановлено особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану.

Наприклад, п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України дозволяє в разі введення воєнного стану та за відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст. ст. 233, 234, 235 КПК України, здійснювати такі повноваження керівнику відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Судова практика показує, що представники сторони обвинувачення активно та обґрунтовано користуються цим повноваженням. Так,

слідчі судді Шевченківського та Печерського районних судів м. Києва відхилили скарги захисників та визнали законними постанови прокурорів про дозвіл на проведення обшуку на підставі п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України [18; 19].

Крім того, загальні положення проведення слідчих (розшукових) дій встановлюють певні часові межі їх проведення. Згідно із ч. 4 ст. 223 КПК України проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22-ї години до 6-ї години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження в порядку, встановленому ст. 615 цього Кодексу. Таким чином, внесеними змінами законодавець надав можливість слідчим та прокурорам в умовах воєнного стану проводити обшуки фактично цілодобово.

Такі випадки вже зафіксовані єдиним державним реєстром судових рішень. Наприклад, ухвалою слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської області від 28.06.2022 року задоволено клопотання слідчого на легалізацію вже проведеного огляду приміщення за правилами обшуку в нічний час [20]. Але умови обґрунтування такого рішення залишаються жорсткими: слідчий та прокурор повинні довести необхідність та невідкладність проведення такої процесуальної дії саме в нічний час.

Висновки. Таким чином, обшук є однією з найскладніших та найбільш ретельно регламентованих слідчих (розшукових) дій. Специфіка і складність ініціювання й проведення обшуку пов'язані з його примусовим характером і неминучим обмеженням прав особи під час його проведення. З огляду на це КПК України встановлює складний механізм ініціювання проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. Аналіз матеріалів практики слідчих суддів показав, що типовими проблемами ініціювання проведення обшуку чи огляду житлового приміщення є таке: у клопотанні не доведено, що відшукувані речі розміщені в зазначеному в клопотанні приміщенні, та не доведено необхідність проведення обшуку; у клопотанні не зазначені конкретні речі чи предмети, які можуть мати значення доказів у кримінальному провадженні; неявка ініціатора проведення обшуку чи огляду до суду без поважної причини; підміна понять «обшук» та «огляд» тощо. Наведене вказує на недостатньо серйозне ставлення деяких слідчих і прокурорів до виконання свої обов'язків.

Проблемами «відкладеного» ініціювання обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи є необґрунтоване посилання на воєнний стан як підставу проникнення до приміщення без ухвали; відсутність у клопотанні посилення на конкретні виняткові обставини, передбачені ч. 3 ст. 233 КПК України; намагання легалізувати огляд житла, проведений за згодою його власника.

Водночас слідчі та прокурори успішно долають труднощі, пов'язані зі збройною агресією РФ та правовим режимом воєнного стану. Органи досудового розслідування активно та обґрунтовано користуються повноваженнями, передбаченими п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України та ч. 4 ст. 223 КПК України.

Список використаних джерел

1. Головкив Д. С. Проблеми проведення обшуків під час розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 липня 2022 р. Одеса : ОДУВС, 2022. С. 33-35.
2. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshesudova_statystyka/zvit_dsau_2022.

3. Швидкова О. В. Обшук як спосіб збирання доказів. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 2 (10). С. 1-17. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14sovszd.pdf>.
4. Городецька М. Окремі питання обмеження права на власність під час провадження обшуку. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. 2017. С. 263-267.
5. Сокуренок В. Обшук житла чи іншого володіння особи як слідча (розшукова) дія в контексті права особи на недоторканність житла. *Молодий вчений*. № 5 (69). 2019. С. 491-495. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-106>.
6. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2022. С. 340-345.
7. Кримінальний процес : підручник ; за заг ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
8. Савицький Д. О. Застосування примусу під час проведення обшуку. *Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах: матеріали «круглого столу» (Київ, 4 квіт. 2014 р.)*. Київ, 2014. С. 62-65 URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/18293/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%94.%D0%9E.pdf>.
9. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 18 травня 2020 року у справі № 757/19469/20-к. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89618658>.
10. Ухвала слідчого судді Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 17 серпня 2020 року у справі № 202/4793/20. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91014368>.
11. Коровайко О. Розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Проблемні питання, що виникають у практиці слідчих суддів. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1(2). С. 23.
12. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва у провадженні № 42022110000000211 від 12 вересня 2022 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107135015>.
13. Ухвала слідчого судді Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя у провадженні № 42022080000000038 від 01 вересня 2022 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106170101>.
14. Ухвала слідчого судді Болградського районного суду Одеської області у провадженні № 12022162270000115 від 07 березня 2022 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103614751>.
15. Ухвала слідчого судді Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська у провадженні № 12022052410000294 від 13 червня 2022 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104754675>.
16. Ухвала слідчого судді Шосткинського міськрайонного суду Сумської області у провадженні № 12022200490001027 від 21 грудня 2022 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107970343>.
17. Ухвала слідчого судді Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області у провадженні № 2022052380000406 від 25 жовтня 2022 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106920748>.
18. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва у провадженні № 12022100000000167 від 21 листопада 2022 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108310001>.
19. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва у провадженні № 42021102060000162 від 09 червня 2022 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104968117>.
20. Ухвала слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської області у провадженні № 12022111380000269 від 28 червня 2022 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105013644>.

References

1. Holovkov, D. S. (2022) Problemy provedennia obshukiv pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen na deokupovanykh terytoriiakh [Problems of conducting searches during the investigation of criminal offenses in the de-occupied territories]. *Aktualni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, dokumentuvannia ta rozsliduvannia kolaboratsionizmu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, m. Odesa, 21 lypnia 2022 r. Odesa: ODUVS, 2022. 33-35. [in Ukrainian].
2. Zvit sudiv pershoi instantsii pro rozghliad materialiv kryminalnogo provadzhennia za 2022 rik [Report of the courts of first instance on consideration of criminal proceedings for 2022]. *Sudova vlada Ukrainy*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022. [in Ukrainian].
3. Shvydkova, O. V. (2014) Obshuk yak sposib zbyrannia dokaziv [Search as a method of gathering evidence]. *Chasopys Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya «Pravo»*. №2 (10). 1-17. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14sovszd.pdf>. [in Ukrainian].
4. Horodetska, M. (2017) Okremi pytannia obmezhenia prava na vlasnist pid chas provadzhennia obshuku [Separate issues of restriction of the right to property during the search]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 12. 263-267. [in Ukrainian].
5. Sokurenko, V. (2019) Obshuk zhytla chy inshoho volodinnia osoby yak slidcha (ruzshukova) diia v konteksti prava osoby na nedotorkannist zhytla [Search of a person's home or other property as an investigative (search) action in the context of a person's right to the inviolability of the home]. *Molodyi vchenyi*. № 5 (69). 491-495. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-106>. [in Ukrainian].
6. Loskutov, T. O. (2022) Pravove rehuliuвання fiksuvannia kryminalnogo provadzhennia v umovakh voiennoho stanu [Legal regulation of recording criminal proceedings under martial law]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 1. 340-345. [in Ukrainian].
7. Kryminalnyi protses : pidruchnyk [Criminal process: a textbook] (2018) za zah red. O. V. Kaplinoi, O. H. Shylo. Kharkiv : Pravo. 584. [in Ukrainian].
8. Savytskyi, D. O. (2014) Zastosuvannia prymusu pid chas provedennia obshuku [Use of coercion during the search]. *Problemi pytannia zastosuvannia KPK Ukrainy v suchasnykh umovakh: materialy «kruhloho stolu»* (Kyiv, 4 kvit. 2014 r.). Kyiv. 62-65 URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/18293/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%94.%D0%9E.pdf>. [in Ukrainian].
9. Ukhvala slidchoho suddi Pecherskoho raionnogo sudu m. Kyieva vid 18 travnia 2020 roku u spravi № 757/19469/20-k. [Decision of the investigative judge of the Pechersk District Court of Kyiv dated May 18, 2020 in case No. 757/19469/20-k./] Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89618658>. [in Ukrainian].

10. Ukhvala slidchoho suddi Industrialnogo raionnogo sudu mista Dnipropetrovska vid 17 serpnia 2020 roku u spravi № 202/4793/20. [Decision of the investigative judge of the Industrial District Court of the city of Dnipropetrovsk dated August 17, 2020 in case No. 202/4793/20.] / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91014368>. [in Ukrainian].

11. Korovaiko, O. (2013) Rozghliad klopotan pro zastuvannia zakhodiv zabezpechennia kryminalnogo provadzhennia. Problemni pytannia, shcho vynykaiut u praktytsi slidchykh suddiv [Consideration of petitions for enforcement of measures to ensure criminal proceedings. Problematic issues arising in the practice of investigative judges]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy*. № 1(2). 23. [in Ukrainian].

12. Ukhvala slidchoho suddi Shevchenkivskoho raionnogo sudu m. Kyieva u provadzhenni № 4202211000000211 vid 12 veresnia 2022 roku [Decision of the investigative judge of the Shevchenkiv District Court of Kyiv in the proceedings No. 4202211000000211 dated September 12, 2022]. / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107135015>. [in Ukrainian].

13. Ukhvala slidchoho suddi Ordzhonikidzevskoho raionnogo sudu mista Zaporizhzhia u provadzhenni № 4202208000000038 vid 01 veresnia 2022 roku [Decision of the investigating judge of the Ordzhonikidze district court of the city of Zaporizhzhia in proceedings No. 4202208000000038 dated September 1, 2022]. / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106170101>. [in Ukrainian].

14. Ukhvala slidchoho suddi Bolhradskoho raionnogo sudu Odeskoi oblasti u provadzhenni № 12022162270000115 vid 07 bereznia 2022 roku [Decision of the investigating judge of the Bolhrad District Court of the Odesa Region in proceedings No. 12022162270000115 dated March 7, 2022]. / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103614751>. [in Ukrainian].

15. Ukhvala slidchoho suddi Krasnohvardiiskoho raionnogo sudu m. Dnipropetrovska u provadzhenni № 12022052410000294 vid 13 chervnia 2022 roku [Decision of the investigative judge of the Krasnohvardiy District Court of Dnipropetrovsk in proceedings No. 12022052410000294 dated June 13, 2022]. / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104754675>. [in Ukrainian].

16. Ukhvala slidchoho suddi Shostkynskoho miskraionnogo sudu Sumskoi oblasti u provadzhenni № 12022200490001027 vid 21 hrudnia 2022 roku [Decision of the investigative judge of the Shostkynsky City and District Court of the Sumy Region in proceedings No. 12022200490001027 dated December 21, 2022]. / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107970343>. [in Ukrainian].

17. Ukhvala slidchoho suddi Kostiantynivskoho miskraionnogo sudu Donetskoi oblasti u provadzhenni № 2022052380000406 vid 25 zhovtnia 2022 roku [Decision of the investigative judge of the Kostyantyniv city district court of the Donetsk region in proceedings No. 2022052380000406 dated October 25, 2022]. / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106920748>. [in Ukrainian].

18. Ukhvala slidchoho suddi Shevchenkivskoho raionnogo sudu m. Kyieva u provadzhenni № 12022100000000167 vid 21 lystopada 2022 roku [Decision of the investigative judge of the Shevchenkiv District Court of Kyiv in proceedings No. 12022100000000167 of November 21, 2022]. / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108310001>. [in Ukrainian].

19. Ukhvala slidchoho suddi Pecherskoho raionnogo sudu m. Kyieva u provadzhenni № 42021102060000162 vid 09 chervnia 2022 roku [Decision of the investigative judge of the Pechersk District Court of Kyiv in proceedings No. 42021102060000162 dated June 9, 2022]. / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104968117>. [in Ukrainian].

20. Ukhvala slidchoho suddi Kyievo-Sviatoshynskoho raionnogo sudu Kyivskoi oblasti u provadzhenni № 12022111380000269 vid 28 chervnia 2022 roku [Decision of the investigative judge of the Kyiv-Sviatoshynsky district court of the Kyiv region in proceedings No. 12022111380000269 dated June 28, 2022]. / Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105013644>. [in Ukrainian].

Kovalenko Artem,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor in the Department of Police Activities

*(Luhansk Educational & Scientific Institute named after E. Didorenko
of the Donetsk State University of Internal Affairs, Ivano-Frankivsk)*

Golovkov Danylo,

Cadet of platoon 19-02

*(Luhansk Educational & Scientific Institute named after E.O. Didorenko
of the Donetsk State University of Internal Affairs, Ivano-Frankivsk)*

PROCEDURAL PROBLEMS OF INITIATING A SEARCH AND INSPECTION OF A PERSON'S HOME OR OTHER PROPERTY

In the article, based on the research of the legal framework, the opinions of scientists and the judicial practice of 2022, the current procedural problems of initiating a search and inspection of a person's home or other property were investigated. The author notes that the specifics and complexity of initiating and conducting a search are related to its coercive nature and the inevitable limitation of a person's rights during its conduct. Typical errors of investigators and prosecutors when

initiating a search or inspection of a residential premises, legalization of the data of investigative (search) actions after they were carried out without a decision of the investigating judge were analyzed.

The analysis of the materials of the practice of investigating judges showed that the typical problems of initiating a search or inspection of a residential premises are as follows: the petition does not prove that the wanted items are in the premises specified in the petition and the need for a search is not proven; the petition does not specify things or items that may be of evidence value in criminal proceedings; non-appearance of the initiator of the search or examination before the court without a valid reason; replacement of the concepts “search” and “review”, etc. The above indicates that some investigators and prosecutors do not take their duties seriously enough.

The problems of “delayed” initiation of a search or inspection of a person's home or other possessions are the unjustified reference to martial law as a basis for entering the premises without a warrant; lack of reference in the petition to specific exceptional circumstances provided for in Part 3 of Art. 233 of the CPC of Ukraine; an effort to legalize a home inspection conducted with the consent of his home.

At the same time, investigators and prosecutors successfully overcome the difficulties associated with the armed aggression of the Russian Federation and the legal regime of martial law. The bodies of the pre-trial investigation actively and reasonably use the powers provided for in Clause 2, Part 1 of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and Part 4 of Art. 223 of the CCP of Ukraine.

Key words: *pretrial investigation, search, investigating judge, petition, martial law.*

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-6>**Кожевніков Олексій Андрійович,**

аспірант

*(Харківський національний університет**внутрішніх справ МВС України, м. Харків)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8976-0863>

НАУКОВІ ОСНОВИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню наукових основ і класифікації джерел криміналістичної інформації. Автором проведено аналіз наукових публікацій відповідного тематичного змісту і розглянуто визначення, що наводять різні автори для термінів «інформація», «криміналістична інформація», «криміналістично значуща інформація». На підставі зібраних фактів здійснено узагальнення отриманих відомостей про сутність криміналістичної інформації, сформовано авторське визначення цього терміну. Окремо у статті досліджено проблему класифікації джерел криміналістичної інформації шляхом розгляду та опрацювання вже наявних варіантів та побудови на їхній основі власної системи.

Запропоновано впорядкувати джерела криміналістичної інформації за критерієм форми застосування спеціальних знань обізнаної особи, яка вивчає певні об'єкти, явища та процеси як носії інформації про подію, що розслідується. Наведено приклади використання різних джерел криміналістичної інформації під час розслідування злочинів. Результати дослідження можуть бути корисними для судових експертів, спеціалістів-криміналістів, оперативних працівників, слідчих, прокурорів, суддів та інших працівників правоохоронних органів.

Ключові слова: злочин, криміналістична інформація, криміналістичні обліки, джерела криміналістичної інформації.

Постановка проблеми. Нині у криміналістичній теорії та практиці протидії злочинності проблемними є питання, що стосуються отримання і використання різноманітної інформації із метою розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, потребують вирішення та наукового обговорення питання про: 1) сутність криміналістичної інформації, її роль і значення у розслідуванні злочинів; 2) вивчення різних типів джерел криміналістичної інформації, таких як документальні, електронні, показання свідків, висновки і консультації експертів тощо; 3) з'ясування особливостей, переваг і недоліків кожного з типів джерел криміналістичної інформації; 4) необхідність використання декількох джерел для отримання повної і достовірної криміналістичної інформації; 5) приклади використання різних джерел криміналістичної інформації у практичній діяльності стосовно розслідування злочинів.

Ці проблеми є важливими для розуміння та використання криміналістичної інформації у розслідуванні злочинів, тому їхній розгляд у статті може бути корисним для криміналістів, слідчих і працівників інших правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам отримання та використання криміналістичної інформації присвятили свої роботи досить багато науковців, серед яких О.В. Батюк, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, А.К. Ікаєв, О.В. Одерій, М.В. Салтєвський, В.В. Тищенко, М.Г. Щербаковський та інші. Попри якісний та вагомий внесок науковців, донині є питання, що потребують додаткової уваги з боку дослідників, які стали предметом нашого дослідження.

Метою статті є аналіз теоретичних і практичних аспектів джерел криміналістичної інформації, їх класифікації та ролі у розслідуванні злочинів. Завданнями статті є: а) визначення і розкриття сутності криміналістичної інформації, її значення для розслідування злочинів; б) характеристика сучасного стану класифікації джерел криміналістичної інформації.

Основний зміст роботи. Розслідування кримінальних правопорушень є складним і специфічним процесом пізнання, результатом якого стає отримання фактичних даних про злочин, тобто здобуття інформації, що визначається кримінально-процесуальним законом як доказ у справі. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства інформація стає постійним атрибутом у всіх сферах його життя, відображаючи всі напрямки діяльності органів державної влади, юридичних та фізичних осіб, об'єднань громадян і політичних партій. Вона виступає одним із найважливіших регуляторів суспільних відносин, через що виникає складність у визначенні цього поняття. Залежно від галузі знань інформація може мати вигляд певних знань або відомостей.

Повне пізнання будь-якого явища неможливе без дослідження його частин. Отже, під час визначення характеристик джерел криміналістичної інформації, що утворюють зміст досліджуваного правового явища, насамперед виникає потреба з'ясувати саме поняття «інформація».

Згідно з визначенням, наведеним у тлумачному словнику української мови, інформація (від лат. Informatio: роз'яснення, викладення) – це відомості про будь-які події, чиясь діяльність і таке інше; повідомлення про

щось [22, т. 4 с. 42]. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про інформацию» термін «інформация» вживається у такому значенні: будь-які відомості та/або дані, котрі можуть зберігатися на матеріальних носіях або відображатися в електронному вигляді [19].

В.С. Пономаренко [17, с. 13] розглядає інформацію як абстрактне поняття, що має різні значення залежно від контексту. Наприклад, у філософії загальне поняття «інформация» розуміють як відображення реального світу. Більше того, дослідник прямо зазначає, що із середини ХХ століття зміст цього поняття значно розширився і вже почав розглядатись як загальнонаукове поняття.

На думку А.І. Марушака [13, с. 14], поняття «інформация» можна розглядати у широкому змісті, який відображає використання цього поняття у загальній системі суспільних відносин, і вузькому змісті (правовому, тобто такому, що відображає особливості інформації як елемента лише правовідносин). Отже, у широкому розумінні цього слова інформацію можна розглядати як особливе відображення об'єктів або процесів, а у вузькому – як безпосередні відомості про певний об'єкт чи процес. Водночас і дотепер не існує єдиного розуміння (дефініції) терміну «інформация» у сучасній філософсько-методологічній думці, в теоретичних і прикладних науках [25, с. 120]. Відсутність однозначного трактування цього поняття, на думку О. В. Харенко, може призвести до юридичних колізій під час його застосування. Законодавець утілює у термін «інформация» такі поняття, як «відомості» і «дані». Вони не є тотожними за своєю суттю, проте часто використовуються як синоніми [25, с. 120].

На підставі викладеного вище, термін «інформация» (в узагальненому розумінні) можна розглядати як відомості або дані, що передаються, оброблюються та зберігаються з метою спілкування і розуміння. Водночас це можуть бути факти, ідеї, статистичні відомості або повідомлення про події. Інформация може бути представлена у різних форматах, таких як текст, графіки, зображення, відео, звук або у будь-який інший спосіб передавання даних.

Водночас в юридичній літературі термін «інформация» зазвичай уживається у сполученні з іншими термінами. Наприклад, А.М. Трофімов запропонував термін «судова інформація», котру визначив «...як сукупність особливостей (ознак) окремих об'єктів, фактів та обставин події злочину, яка одержана із кримінально-процесуальних джерел і виступає засобом встановлення істини у кримінальній справі» [24, с. 91]. Широкого поширення набули також такі терміни, як «доказова інформація», «оперативна інформація», «орієнтуюча інформація», «процесуальна інформація», «непроцесуальна інформація» [12, с. 148]. М.В. Салтєвський вважає, що інформацію, яку використовують під час розслідування, судового розгляду кримінальних справ, виконання покарань і профілактичної діяльності, доцільно називати юридичною. Вона містить відомості як правового, так і неправового характеру, що визначають види інформації: криміналістичну, кримінально-правову, процесуальну та інші [21, с. 114]. У контексті цього дослідження особливої уваги набуває термін «криміналістична інформація», який ми і розглянемо більш детально.

О.П. Ващук наводить наступне визначення: «криміналістична інформація – це відомості, що мають відношення до виявлення, розкриття та розслідування злочину. Задля отримання криміналістичної інформації слідчий проводить ґносеологічну діяльність із виявлення, розкриття, розслідування кримінально-карних діянь, спрямовану на пізнання події, окремих її обста-

вин; виявлення процесуальним та непроцесуальним шляхами, фіксацію, накопичення, аналіз та використання даних, що відображають сторони досліджуваної події» [4, с. 110]. На думку М.В. Салтєвського, зміст поняття «криміналістична інформація» складають відомості про теоретичні основи виникнення слідів злочину, практичні методи і засоби використання їх для розкриття, розслідування та попередження злочинів [20, с. 143]. В.В. Тищенко визначає криміналістичну інформацію як відомості процесуального і непроцесуального характеру про розслідувану подію та її учасників, отримані слідчим або іншим суб'єктом кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової діяльності під час розслідування за допомогою прийомів і методів, рекомендованих криміналістикою. Вони можуть використовуватись як докази, характеризувати їхні джерела, сприяти їх виявленню, а також вирішенню різних методичних і тактико-організаційних завдань [23, с. 38]. М.О. Малярова вважає, що криміналістичну інформацію можна визначити як відомості про обставини скоєного злочину (зокрема злочинця, знаряддя, обставини злочину та інше), отримані від матеріальних або ідеальних джерел із використанням криміналістичних засобів, прийомів та методів [12, с. 150].

Окрім того, у науковій літературі зустрічається термін «криміналістично значуща інформація», котрий, на думку багатьох авторів, зокрема О.В. Батюка, є більш доцільним для застосування у криміналістиці на відміну від терміну «криміналістична інформація», оскільки перший більш чітко та ясно визначає мету отримання та використання інформації: розкриття і розслідування злочинів» [2, с. 129]. На думку В.В. Бірюкова, «найточнішим буде вислів «криміналістично значуща інформація», що відбиває сутність цього виду інформації. Водночас під криміналістично значущою інформацією ми розуміємо відомості про матеріальні об'єкти та їх взаємодію, яка мала місце через подію, що потребує розслідування, необхідні для встановлення об'єктивної істини під час розслідування злочину, а також відомості про умови, засоби і способи їх виявлення та фіксації» [3, с. 24]. М.О. Пасєка вважає, що «криміналістично значущою інформацією може бути інформація будь-якої природи, що отримується і використовується для розкриття та розслідування злочинів» [16, с. 495]. О.В. Лускатов та Т.О. Лускатова у своїй статті наводять наступну дефініцію терміну «криміналістично значуща інформація», зазначивши, що це «доволі широке поняття, що співвідноситься як ціле з такими окремими категоріями, як процесуальна, оперативна, доказова інформація, і містить відомості, котрі можна використати для розслідування злочину» [11, с. 101]. В англійських наукових джерелах також можна зустріти близький за змістом термін «forensic intelligence» (з англ.: криміналістична розвідка), що означає інформацію, отриману під час проведення експертних досліджень, і спосіб, в який її можна використовувати для розслідування злочинів [1, с. 24].

Аналіз наукових праць дозволив з'ясувати, що понятійно-термінологічний апарат за тематикою дослідження охоплює такі збіжні категорії, як «криміналістична інформація» та «криміналістично значуща інформація». Якщо абстраговано розглядати останню категорію, то слово «значуща», на нашу думку, є недоречним, адже воно не додає ніякого додаткового змісту словосполученню «криміналістична інформація». Крім того, варто зауважити, що уніфікація термінології є тим сприятливим фактором, що покращує якість комунікації між науковцями і практичними працівниками.

Існують інші думки з цього приводу, однак їхнє узагальнення дозволяє констатувати, що всі вони не повною мірою відображають природу і роль інформації, що використовується у діяльності з розкриття та розслідування злочинів, її значущість для досягнення кінцевої мети розслідування.

На нашу думку, поняття «криміналістична інформація» має також відображати і цільовий аспект діяльності з розкриття та розслідування злочинів. З огляду на наведене вище, ми дійшли висновку, що під терміном «криміналістична інформація» слід розуміти отриману із різних джерел інформацію, яка може виступати як доказова у кримінальному провадженні або сприяти отриманню такої, а також будь-яку іншу інформацію, що має значення для досягнення кінцевої мети діяльності з розкриття та розслідування кримінального правопорушення.

Особливе місце у системі елементів процесу розслідування злочинів посідають джерела криміналістичної інформації та об'єктивно виражені в них відомості про злочин (матеріальні об'єкти і сигнали інформації про кримінальне правопорушення). Специфіка цих елементів полягає в тому, що вони є одночасно елементами об'єктивного процесу, пов'язаного з подією, що розслідується.

Матеріальні об'єкти є джерелами криміналістичної інформації, оскільки вони зазнали спричиненого протиправним діянням впливу і стали носіями відображень, а саме інформації про розслідуване кримінальне правопорушення. Отже, відображаючи результати об'єктивного процесу, матеріальні об'єкти і сигнали інформації, яку вони містять, є матеріальною основою багаторівневого процесу діяльності з розкриття та розслідування злочинів. Через це виявлення матеріальних об'єктів-носіїв криміналістичної інформації слід розглядати як першочергове завдання всього процесу криміналістичної діяльності з розкриття та розслідування злочинів.

Таким чином, виявлення матеріальних об'єктів-джерел криміналістичної інформації є початковим етапом процесу розслідування злочинів.

Із зазначеного вбачається, що поняття «джерело криміналістичної інформації» як матеріального об'єкта-носія інформації про подію, що розслідується, прямо пов'язане з виділенням початкової, вихідної стадії процесу розслідування, а також із визначенням завдань і змісту розслідування на цій стадії (виявлення джерел і сигналів інформації, що містяться в них).

Слід зазначити, що пошук та виявлення носіїв криміналістичної інформації під час розслідування здійснюється як у процесуальних, так і в непроцесуальних формах.

Процесуальні форми реалізуються за допомогою слідчих дій, експертиз, а також організаційних заходів у вигляді ревізій, інвентаризацій, різних вимог органів досудового розслідування або суду, спрямованих установам, підприємствам, посадовим особам чи окремим громадянам із метою надання ними різних предметів і документів, які є носіями інформації. Усі види слідчих дій мають на меті забезпечення подальшого пошуку джерел криміналістичної інформації.

До непроцесуальних форм пошуку та виявлення джерел криміналістичної інформації відносяться: опитування населення певних житлових масивів; опитування осіб, які систематично відвідують або з'являються у певних місцях (вулиці, парки, ресторани тощо) у певний час, із метою отримання інформації про можливих свідків, а також про речові докази або іншу інформацію про злочин; звернення до населення через засоби масової інформації; моніторинг мережі Інтернет.

Процесуальні та непроцесуальні форми пошуку, виявлення і вилучення криміналістичної інформації взаємно доповнюють одна одну. Наприклад, під час допиту можуть встановлюватись обставини, які мають бути перевірені непроцесуальним шляхом – спостереженням за певними особами, об'єктами.

На відміну від доказів, криміналістична інформація, отримана з непроцесуальних джерел, має орієнтувальний характер. Це, однак, не зменшує її ролі та значення у запобіганні та припиненні злочинів, а також у виборі найдоцільніших тактичних прийомів і технічних заходів під час отримання доказової інформації.

Загальному визначенню джерела криміналістичної інформації мають відповідати певні загальні правила їх використання. Ми зупинимося на правилі індивідуалізації джерела, що відіграє важливу роль у правдивості їх походження. Правило індивідуалізації джерела має характер загальної вимоги і належить як до фізичних осіб, так і до предметів.

Фактичні дані, отримані з джерела, тільки тоді можуть вважатися доказом, якщо вони доступні для перевірки відповідним суб'єктом доказування на будь-якій стадії процесу доказування. Така перевірка можлива лише щодо окремих фізичних осіб і предметів. Джерело має бути виділено з навколишнього оточення, відокремлено від суміжних, подібних та однорідних об'єктів, тобто індивідуалізовано як окремий неповторний об'єкт.

Форми і способи індивідуалізації можуть бути різними. Стосовно фізичних осіб закон передбачає посвідчення особи. Щодо предметів, які мають виражені індивідуальні особливості, використовується простий опис таких особливостей у протоколі слідчої дії. Якщо предмети не мають виражених і стійких індивідуальних особливостей, вони упаковуються та печатуються.

За відмінності форм і способів індивідуалізації сама вимога щодо індивідуалізації є єдиною та обов'язковою для всіх джерел. Якщо фізична особа або предмет не індивідуалізовані, вони не можуть використовуватись як джерело.

На завершення загальної характеристики джерел криміналістичної інформації потрібно окремо зупинитися на його відмежуванні від засобів доказування. Для того, щоб приступити до дослідження змістовної сторони інформації, потрібно виділити спочатку матеріальний об'єкт-носіїв відображення з-поміж інших навколишніх об'єктів, а потім ті властивості цього об'єкта, які є сигналами інформації (серед інших властивостей об'єкта).

Таким чином, джерелом криміналістичної інформації у всіх випадках є окремі фізичні особи або предмети, що відобразили під час взаємодії з іншими особами і предметами обставини розслідуваної події і стали внаслідок цього джерелами відомостей про подію. Джерела криміналістичної інформації як вихідні елементи процесу розслідування слід відрізняти від об'єктивних засобів доказування. Останні представляють виявлені під час розслідування властивості джерела, які є носіями інформації про подію, що розслідується. Практично необхідність відмежування джерел та об'єктивних засобів доказування обумовлюється тим, що виявлення джерел ще не означає виявлення засобів доказування. Виявити особу, яка вчинила злочин, - це одне, а отримати від цієї особи свідчення про обставини його вчинення - це інше; виявити предмет, на якому можуть або повинні бути сліди рук злочинця - це одне, а виявити самі сліди - це інше.

Зазвичай виявлення властивостей джерела інформації, які мають доказове значення (засіб доказування),

потребує спеціального дослідження. Зокрема, шляхом ретельного огляду речових доказів або проведення експертизи виявляються невидимі або погано помітні сліди злочину, під час допиту свідку надається допомога з метою відновлення у пам'яті забутих ним обставин або виявляються відомості, що ним навмисно приховуються.

Упорядкування рекомендацій із метою ефективного виявлення, розкриття, розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних проваджень проводиться переважно через побудову криміналістичних класифікацій, оскільки, крім свого гносеологічного значення як одного із засобів пізнання, криміналістичні класифікації є одним із засобів підвищення ефективності та результативності практичної діяльності, що розробляються спеціально для боротьби зі злочинністю.

Проблему класифікації джерел криміналістичної інформації у своїх роботах неодноразово розглядали численні науковці-криміналісти. М.В. Салтевський вважає, що у криміналістичному аспекті джерела інформації поділяють на три види: люди, речі та їхню систему «люди-речі». Особистісні джерела – це люди, які ідеально відбивають реальну дійсність. У кримінальному процесі люди є джерелами криміналістичної інформації (це обвинувачений, підозрюваний, потерпілий, свідок, фахівець, цивільний позивач та відповідач). Вони зберігають у пам'яті інформацію про подію злочину у вигляді уявних образів - слідів пам'яті. Речові джерела – це матеріальні сліди вчинення злочину. Усі матеріальні тіла є речами, їх ще у період становлення криміналістики образно називали "німими свідками", якщо їх знаходили на місці злочину. Люди і речі є простими джерелами, оскільки вони по-своєму здійснюють відображення: людина - ідеально, а річ - матеріально. Якщо під час пізнання (психічної взаємодії) явища, події, предмета в одній пізнавальній процедурі (слідчій дії, оперативному заході) одночасно використовуються два простих джерела інформації (ідеальний та матеріальний), вони утворюють систему "людина-річ", яку називають змішаним, складним або системним об'єктом [21, с. 116].

М.Г. Щербаковський наводить класифікацію джерел криміналістичної інформації, виходячи з положень теорії інформації, згідно з якою всі джерела можна умовно поділити на три групи: а) матеріальна обстановка, що відображає злочин у всіх його проявах; б) соціальне середовище, в якому інформацію сприймають, зберігають і видають; в) спеціально створені джерела інформації, тобто предмети, на яких фіксується інформація з метою її зберігання, передавання і використання у судочинстві. До першої групи належать речові докази, а також будь-які предмети, в яких поява, зникнення чи зміна різноманітних властивостей зумовлені подією злочину (наприклад, кульова пробойна у стіні, рана на тілі потерпілого; порошок, схожий на наркотик і таке інше). До другої групи віднесено осіб, які сприйняли подію злочину чи брали участь у ньому (потерпілий, очевидець, підозрюваний), опосередковано отримали інформацію про це або володіють відомостями, що мають значення для розслідування злочину (свідок), мають інформацію про нього у вигляді узагальнених типових знань (спеціаліст). Третю групу становлять різноманітні копії речових доказів [26, с. 40].

Джерело криміналістичної інформації прямо впливає на класифікацію самої інформації і не тільки як одна з підстав для такої класифікації, але й щодо визначення її процесуального (доказового) значення.

Як відомо, криміналістичну інформацію часто поділяють на доказову та орієнтовну. Наприклад, А. Р. Іка-

ев у контексті розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність вважає, що криміналістична інформація про особу злочинця може бути як доказовою, так і орієнтувальною. Доказовою вважатиметься інформація, отримана під час провадження гласних і негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій без порушень відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України у межах конкретного кримінального провадження. Така інформація може надходити із процесуальних джерел: показань рідних і близьких, результатів огляду місця події, слідчого експерименту та інших слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також висновків експертів [8, с. 169]. Отже, джерела криміналістичної інформації також поділяють на процесуальні та непроцесуальні.

Серед вищезазначених різновидів джерел криміналістичної інформації у практичній площині вагомими і водночас не досить упорядкованими є такі джерела, як обізнана особа та результат її роботи у кримінальному провадженні. Ці джерела вочевидь відносяться до системи «людина-річ» за класифікацією М.В. Салтевського, до спеціально створених джерел (за М.Г. Щербаковським) та можуть бути як процесуальними (висновок експерта), так і непроцесуальними (консультативна допомога фахівців).

Ці джерела криміналістичної інформації також потребують систематизації для кращого розуміння сфери їх застосування у кримінальному провадженні. Ця систематизація насамперед визначається формою використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Фактичні дані, які є кінцевим продуктом використання спеціальних знань [27, с. 56] обізнаними особами, під час дослідження певних об'єктів, явищ та процесів, які є носіями інформації про подію, що розслідується, нині є досить поширеними джерелами криміналістичної інформації.

З огляду на зазначене, ми вважаємо за доцільне навести актуальний перелік джерел криміналістичної інформації, отриманої шляхом залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями. Таких джерел ми визначаємо чотири, з яких два є процесуальними і два – непроцесуальними.

До процесуальних джерел відносяться наступні:

1. Висновок експерта, що містить фактичні дані та обставини справи (провадження), встановлювані судовим експертом на підставі використання спеціальних знань шляхом застосування відповідних засобів (методів) під час дослідження матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації із метою вирішення завдань судової експертизи [15, с. 25].

2. Результат роботи спеціаліста під час слідчої (розшукової) дії, що відображається у протоколі слідчої дії та додатках до нього. Є.Д. Лук'янчиков зазначає, що залучення спеціаліста-криміналіста не лише позитивно відбивається на результатах розслідування (оскільки він на високому професійному рівні використовує відповідні методики і методи наукового дослідження матеріальних об'єктів), але, головне, дозволяє розвантажити слідчого, дає йому змогу зосередити зусилля на вирішенні тактичних і методичних питань розслідування [10, с. 71].

До непроцесуальних джерел відносимо такі:

3. Результат діяльності фахівця під час аналізу відомостей, що містяться у криміналістичних обліках. Невід'ємним складником здійснення перевірки за вказаними обліками є залучення спеціаліста тієї галузі знань, яка відповідає категорії властивостей об'єктів, зосереджених у певному обліку [18, с. 281]. Важливе значення такого

джерела криміналістичної інформації зазначила В.О. Приходько, зауваживши, що невід'ємним складником діяльності співробітників поліції є процес пошуку, отримання, аналізу та використання інформації. Його ефективність багато в чому залежить від наявності у суб'єктів розслідування достовірної інформації у необхідній кількості про криміналістично значущі об'єкти, яка може бути отримана з різноманітних джерел. Серед джерел такої інформації важливе значення мають криміналістичні обліки розшукового призначення Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України [18, с. 281].

4. Консультації спеціалістів як форма використання спеціальних знань у вигляді викладення думок, припущень, суджень, тлумачень, точок зору, версій розвитку подій, результатів використання науково-технічних засобів і проведеної аналітичної роботи, висновків за попереднім дослідженням об'єктів або вивченням вже проведених судових експертиз, а також порад і рекомендацій як в усній, так і в письмовій формі [9, с. 14]. Особлива значущість консультації спеціаліста як джерела криміналістичної інформації проявляється під час опанування сучасних методів збору криміналістичної інформації. Одним із таких методів є використання технології OSINT (англ. Open source intelligence). Ця технологія цікава тому, що може здійснюватися без контакту з об'єктом пошуку. У всесвітній мережі є онлайн-сервіси пошуку осіб за елементами зовнішності серед масиву фотозображень, які містяться у популярних соціальних мережах («Search4faces», «VK.watch» та інших) на особистих сторінках осіб. За результатами пошуку сервіси надають користувачу масив, який складається з переліку максимально схожих осіб із відсотковим зазначенням збігу зовнішності обличчя знайденої особи з досліджуваною. Отже, отримані результати не містять інформацію про індивідуально-конкретну totoжність осіб, оскільки до такого висновку можна дійти або шляхом суб'єктивної оцінки ознак зовнішності людини, що співпали, або використовуючи спеціальні методи портретної експертизи. Водночас важливо розуміти, що візуальне сприй-

няття ознак зовнішності особами, які не є спеціалістами у галузі судово-портретної експертизи, ґрунтується лише на підставі суб'єктивної оцінки окремих ознак і внутрішнього переконання. Навпаки, спеціалісти оцінюють збіг зовнішності порівнюваних осіб, застосовуючи науково-обґрунтовані спеціальні методи портретної експертизи, що дозволяє об'єктивно проаналізувати результати пошуку [14, с. 144]. Науковці переконані, що такий метод збору криміналістичної інформації набуває особливої актуальності під час розкриття та розслідування воєнних злочинів, учинених внаслідок збройної агресії проти України. Виходячи з аналізу публікацій [6, 7, 5], такий метод збору даних в аспекті розкриття та розслідування воєнних злочинів є ефективним та потребує подальшого наукового дослідження.

Висновки

Таким чином, проведений аналіз дає підстави під терміном «криміналістична інформація» розуміти отриману з різних джерел інформацію, яка може виступати як доказова у кримінальному провадженні або сприяти отриманню такої, а також будь-яку іншу інформацію, що має значення для досягнення кінцевої мети діяльності з розкриття та розслідування кримінального правопорушення. Що стосується сучасного стану питання про класифікацію джерел криміналістичної інформації, то поряд з наявною усталеною позицією, викладеною у статті, доцільно виокремлювати джерела, які є результатом використання знань обізнаних осіб. Йдеться про такі процесуальні джерела, як висновок експерта і фактичні дані, що надав спеціаліст, який проводить слідчу (розшукову) дію, а також непроцесуальні джерела: довідки про перевірку за криміналістичними обліками та результати консультативної допомоги фахівців, що надається у непроцесуальній формі. Водночас особливу роль джерела криміналістичної інформації відіграє консультація спеціаліста, що проявляється під час застосування сучасних методів збору криміналістичної інформації, до яких відноситься і використання технології OSINT.

Список використаних джерел

1. Milne R. Forensic intelligence. CRC Press, 2012. 245 с.
2. Батюк О. В. Криміналістична класифікація джерел інформації про особу, що відбуває покарання в місцях позбавлення волі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 15–16 травня 2020 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. 2020. С. 128-132.
3. Бірюков В. В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації криміналістично значимої інформації у процесі розслідування: Автореф. дис. канд. юрид. наук. К.: НАВСУ, 2001. 225 с.
4. Ващук О.П. Невербальна інформація, як один із видів криміналістичної інформації : Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція: зб. наук. праць. Одеса: Фенікс, 2013. Вип. № 6. С. 110-113.
5. Впізнано капітана Росгвардії, який разом із Чичеріною зривав прапор України в Енергодарі. URL: <https://informnapalm.org/ua/vpiznano-kapitana-roshvardii-yakui-ra/> (дата звернення: 28.03.2023).
6. Встановлено особу окупанта, який гордо позував на тлі розбомблених будинків українців (фото). URL: <https://tsn.ua/ato/vstanovleno-osobu-okupanta-yakiy-gordo-pozuvav-na-tli-rozbomblenih-budinkiv-ukrayinciv-foto-2291452.html> (дата звернення: 28.03.2023);
7. Ідентифікація російського військового-мародера з Polaroid та виправлення помилки Мінцифри. URL: <https://informnapalm.org/ua/identyfikatsiia-rosiiskoho-viiskovo/> (дата звернення: 28.03.2023);
8. Ікаєв А. Р. Джерела криміналістично значущої інформації під час розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція. 2020. № 43. С. 168-171.
9. Консультації спеціаліста на стадії досудового розслідування: практ. посібник / авт.-уклад.: С. О. Шевцов, О. А. Кожевников. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 37 с.
10. Лук'янчиков Є. Д. Форми взаємодії в процесі використання спеціальних знань. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2009. № 3. С. 70-75.
11. Лускатов О.В., Лускатова Т.О. Використання окремих нетрадиційних засобів для отримання криміналістично значущої інформації. Криміналістичний вісник. 2013. № 1. С. 101-107.
12. Малярова В. О. Криміналістична інформація: поняття і сутність. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2002. Вип. 18. С. 147-151.

13. Марущак А.І. Інформаційне право: Доступ до інформації: Навчальний посібник. Київ : КНТ, 2007. 129 с.
14. Одерій О. В., Кожевников О.А. Отримання криміналістично значущої інформації шляхом аналізу відкритих інтернет-джерел. Правовий часопис Донбасу. 2020. № 4 (73). С. 144-155.
15. Основи судової експертизи : навч. посіб. для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію суд. експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків : Право, 2016. 928 с.
16. Пасека М. О. Джерела криміналістично значущої інформації про особу неповнолітнього правопорушника та її використання на стадії досудового розслідування. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 73. С. 495-502.
17. Пономаренко В. С., Журавльова І.В., Туманов В.В. Основи захисту інформації. Навчальний посібник. Харків: Вид. ХДЕУ, 2003. 176 с.
18. Приходько В. О. Криміналістичні обліки розшукового призначення Експертної служби МВС України - джерела криміналістично значущої інформації. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 3. С. 281-284.
19. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/> (дата звернення: 28.03.2023).
20. Салтєвський М.В. Криміналістика. В современном изложении юристов. Харьков : ИМП «Рубикон», 1996. 432 с.
21. Салтєвський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харьков: Консум, Основа, 1999. 416 с.
22. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. С. 42.
23. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
24. Трофимов А.М. Использование некоторых закономерностей отражения в процессе расследования. Труды Высшей школы МООП СССР. 1967. С. 86-93.
25. Харенко О.В. Поняття «інформація» в юридичній науці та законодавстві України. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 119-123.
26. Щербаковський М. Г. Джерела криміналістичної інформації про механізм злочину. Вісник Університету внутрішніх справ. 1996. Вип.1. С. 36-44.
27. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2007. 227 с.

References

1. Batiuk O. V. (2020). Kryminalistychna klasyfikatsiia dzherel informatsii pro osobu, shcho vidbuvaie pokarannia v mistsiakh pozbavleniia voli: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Kyiv, 15–16 travnia 2020 r. Kyiv: Tavriiskyi natsionalnyi universytet imeni V. I. Vernadskoho, S. 128-132. [in Ukrainian].
2. Biriukov V. V. (2001). Vykorystannia kompiuternykh tekhnolohii dlia fiksatsii kryminalistychno znachymoi informatsii u protsesi rozsliduvannia: Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk. K.: NAVSU, 225 s. [in Ukrainian].
3. Vashchuk O.P. (2013). Neverbalna informatsiia, yak odyin iz vydiv kryminalistychnoi informatsii : Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: yurysprudentsiia: zb.nauk.prats. Odessa: Feniks, Vyp. № 6. S. 110-113. [in Ukrainian].
4. Vpiznano kapitana Roshvardii, yakyi razom iz Chycherinoiu zryvav prapor Ukrainy v Enerhodari. Retrieved from <https://informnapalm.org/ua/vpiznano-kapitana-roshvardii-yakyi-ra/> (data zvernennia: 28.03.2023). [in Ukrainian].
5. Vstanovleno osobu okupanta, yakyi hordo pozuvav na tli rozbomblenykh budynkiv ukrainsiv (foto). Retrieved from <https://tsn.ua/ato/vstanovleno-osobu-okupanta-yakiy-gordo-pozuvav-na-tli-rozbomblenih-budynkiv-ukrayinciv-foto-2291452.html> (data zvernennia: 28.03.2023). [in Ukrainian].
6. Identyfikatsiia rosiiskoho viiskovoho-marodera z Polaroid ta vypravleniia pomylyky Mintsyfyry. Retrieved from <https://informnapalm.org/ua/identyfikatsiia-rosiiskoho-viiskovo/> (data zvernennia: 28.03.2023) [in Ukrainian].
7. Ikaiev A. R. (2020). Dzherela kryminalistychno znachushchoi informatsii pid chas rozsliduvannia vtiahnennia nepovnolitnikh u zlochynnu diialnist. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: yurysprudentsiia. – № 43. S. 168-171. [in Ukrainian].
8. Konsultatsii spetsialista na stadii dosudovoho rozsliduvannia: prakt. posibnyk / avt.-uklad.: S. O. Shevtsov, O. A. Kozhevnikov. Kyiv: DNDEKTs MVS Ukrainy, 2021. 37 s. [in Ukrainian].
9. Lukianchykov Ye. D. Formy vzaiemodii v protsesi vykorystannia spetsialnykh znan. Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo : zbirnyk naukovykh prats. 2009. № 3. S. 70-75. [in Ukrainian].
10. Luskatov O.V., Luskatova T.O. (2013). Vykorystannia okremykh netradytsiinykh zasobiv dlia otrymannia kryminalistychno znachushchoi informatsii. Kryminalistychnyi visnyk. № 1. S. 101-107. [in Ukrainian].
11. Maliarova V. O. Kryminalistychna informatsiia: poniattia i sutnist. Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2002. Vyp. 18. S. 147-151. [in Ukrainian].
12. Marushchak A.I. Informatsiine pravo: Dostup do informatsii: Navchalnyi posibnyk. K. : KNT, 2007. 129 s. [in Ukrainian].
13. Oderii O. V., Kozhevnikov O.A. (2020). Otrymannia kryminalistychno znachushchoi informatsii shliakhom analizu vidkrytykh internet-dzherel. Pravovyi chasopys Donbasu. № 4 (73). S. 144-155. [in Ukrainian].
14. Osnovy sudovoi ekspertyzy : navch. posib. dlia fakhivtsiv, yaki maiut namir otrymaty abo pidtverdyty kvalifikatsiiu sud. eksperta / avt. ukhad.: L. M. Holovchenko, A. I. Lozovyi, E. B. Simakova-Yefremian ta in. Kharkiv : Pravo, 2016. 928 s. [in Ukrainian].
15. Paseka M. O. (2014). Dzherela kryminalistychno znachushchoi informatsii pro osobu nepovnolitnoho pravoporushnyka ta yii vykorystannia na stadii dosudovoho rozsliduvannia. Aktualni problemy derzhavy i prava. Vyp. 73. S. 495-502. [in Ukrainian].
16. Ponomarenko V. S., Zhuravlova I.V., Tumanov V.V. (2003). Osnovy zakhystu informatsii. Navchalnyi posibnyk. Kharkiv: Vyd. KhDEU, 176 s.. [in Ukrainian].

17. Prykhodko V. O. (2018). Kryminalistychni obliky rozshukovoho pryznachennia Ekspertnoi sluzhby MVS Ukrainy - dzherela kryminalistychno znachushchoi informatsii. Porivnialno-analitychne pravo, № 3. S. 281-284. [in Ukrainian].
18. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 r. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/> (data zvernennia: 28.03.2023). [in Ukrainian].
19. Salteviskyi M.V. Kryminalistyka. V sovremennom yzlozheny yurystov. X.: YMP «Rubykon», 1996. 432 s. [in Ukrainian].
20. Salteviskyi M.V. (1999). Kryminalistyka. Pidruchnyk: U 2-kh ch. Ch. 1. – Kh.: Konsum, Osnova, 416 s. [in Ukrainian].
21. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. — K.: Naukova dumka, 1970-1980. T. 4. [in Ukrainian].
22. Tishchenko V. V. Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochyniv: monohrafiia. Odesa: Feniks, 2007. 260 s. [in Ukrainian].
23. Trofimov A.M. Ispol'zovanie nekotorykh zakonomernostej otrazheniya v processe rassledovaniya. Trudy Vyshej shkoly MOOP SSSR. 1967. S. 86-93.
24. Kharenko O.V. Poniattia «informatsiia» v yurydychnii nauki ta zakonodavstvi Ukrainy. Chasopys Kyivskoho universytetu prava, № 3. S. 119-123. [in Ukrainian].
25. Shcherbakovskiy M. H. (1996). Dzherela kryminalistychnoi informatsii pro mekhanizm zlochynu. Visnyk Universytetu vnutrishnikh sprav. Vyp.1. S. 36-44. [in Ukrainian].
26. Iurchyshyn V. D. (2007). Vysnovok eksperta yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk. Ivano-Frankivsk, 227 s. [in Ukrainian].

Kozhevnikov Oleksiy,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs MIA of Ukraine, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8976-0863>

SCIENTIFIC FOUNDATIONS AND CLASSIFICATION OF SOURCES OF CRIMINALISTIC INFORMATION

The article is dedicated to the study of scientific foundations and classification of sources of criminalistic information. The author analyzes scientific publications related to the subject matter and discusses the definitions given by different authors for the terms "information," "criminalistic information," and "criminally relevant information." Based on the gathered facts, the author summarizes the obtained knowledge about the essence of criminalistic information and provides their own definition of this term. The article also examines the problem of classifying sources of criminalistic information by considering existing classifications and constructing their own. As a result, the author proposes to categorize sources of criminalistic information according to the criterion of the form of using special knowledge by an informed person who participates in the study of certain objects, phenomena, and processes that carry information about the event being investigated. Examples of using different sources of criminalistic information in the process of investigating crimes are provided. The results of the study can be useful for forensic experts, criminalists, law enforcement officers, investigators, prosecutors, judges, and other employees of law enforcement agencies.

Key words: crime, criminalistic information, criminal records, sources of criminalistic information, OSINT.

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-7>

Пилипенко Євгенія Олексіївна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник

(Криворізький навчально-науковий інститут

Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>

Атаманенко Юлія Юріївна,

кандидат технічних наук

(Криворізький навчально-науковий інститут

Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

ВИЛУЧЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Статтю присвячено дослідженню порядку вилучення посвідчення водія як заходу забезпечення кримінального провадження у справах про порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в тому числі у стані сп'яніння (статті 286, 286¹ Кримінального кодексу України). Охарактеризовано підстави, за наявності яких, відповідно до норм чинного кримінального процесуального законодавства України, до особи застосовуватиметься тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом. На основі проведеного дослідження визначена необхідність унесення відповідних змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України щодо можливості вилучення посвідчення водія з одночасною видачею тимчасового дозволу на право керування транспортними засобами, тобто без обмеження особи в користуванні спеціальним правом – керувати транспортними засобами.

Ключові слова: *посвідчення водія, тимчасовий дозвіл, права керувати транспортними засобами, обмеження в користуванні спеціальним правом.*

Постановка проблеми. Розділ XI Кримінального кодексу (далі – КК) України містить кримінальні правопорушення, за вчинення яких передбачений додатковий вид покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами. Зокрема, за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України), установлюється додатковий вид покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами на строк до трьох років; за пору-

шення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння (ст. 286¹ КК України), установлюється додатковий вид покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами на строк до десяти років. Призначення такого виду покарання за злочини, передбачені ч. ч. 1 в 3 ст. 286 КК України та ч. ч. 1–4 ст. 286¹ КК України, є обов'язковим, адже це прямо зазначено в санкціях цих частин [1]. Проте, незважаючи на реальну необхідність у призначенні такого

виду покарання (адже в разі вчинення правопорушень, передбачених ст. ст. 286, 286¹ КК України, мова йде не тільки про суспільну небезпеку вчиненого діяння, а й тяжкість наслідків, що настали для безпеки дорожнього руху, життя та здоров'я потерпілих осіб), позитивний вплив на процес виправлення винної особи від покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами, а також на запобігання вчиненню особою нових кримінальних правопорушень наразі на законодавчому рівні неврегульованим залишається механізм та алгоритм вилучення посвідчення водія як заходу забезпечення кримінального провадження при досудовому розслідуванні справи та необхідної передумови для виконання покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами, встановлено-го щодо конкретної особи вироком суду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, опікувалися такі вчені, як С.В. Бабанін, С.В. Гізімчук, О.О. Дудоров, А.О. Данилевський, В.В. Смельяненко, В.А. Мисливий та інші; тимчасовому обмеженню в користуванні спеціальним правом, у тому числі правом керувати транспортними засобами, як заходу забезпечення кримінального провадження приділено увагу в роботах О.М. Гуміна, Г.К. Кожевнікова, Л.М. Лобойка, В.В. Назарова, О.О. Юхна й інших. Однак питання щодо можливості вилучення посвідчення водія до набрання вироком законної сили без встановлення тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом керувати транспортним засобом завжди залишалися поза увагою вчених у галузі кримінального та кримінального процесуального права.

Мета статті – проаналізувати процес вилучення посвідчення водія в рамках здійснення заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового обмеження в користуванні правом керувати транспортними засобами у справах проти безпеки руху й експлуатації транспорту, визначити необхідність уповноваженої на те особи здійснювати вилучення посвідчення водія без обмеження в користуванні правом керувати транспортними засобами та закріплення таких повноважень на законодавчому рівні шляхом унесення відповідних змін до норм Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 55 КК України, позбавлення права керувати транспортними засобами є додатковим видом покарання, який призначається на строк до десяти років [1].

Такий вид покарання призначається лише за кримінальні правопорушення проти безпеки руху й експлуатації транспорту. Зокрема, у разі вчинення особою будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ч. ч. 1–3 ст. 286 КК України (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами) або ч. ч. 1–4 ст. 286¹ КК України (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння), вироком суду призначається основне покарання, передбачене санкцією відповідною частини статті, і додаткове покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами на певний строк. З огляду на те що вищезазначені кримінальні правопорушення посягають передусім на безпеку дорожнього руху, встановлення додаткового покарання у вигляді позбавлення пра-

ва керувати транспортними засобами для винної особи є доцільним і логічно обґрунтованим, адже своїми протиправними діяннями особа показала свою неспроможність до безпечного керування транспортним засобом і/або незнання правил дорожнього руху. Крім того, застосування до таких осіб додаткового покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами зможе запобігти вчиненню нових подібних кримінальних правопорушень, що прямо відповідає меті призначення покарання, визначеній ст. 50 КК України [1].

Водночас чинне кримінально-виконавче законодавство України, а саме ст. 5 КВК України, визначає, що одним із принципів виконання й відбуття покарання є невідворотність, що полягає в неминучому тягарі особи бути притягнутою до кримінальної відповідальності в разі вчинення нею кримінального правопорушення [2].

Задля можливості звернення до виконання покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами за вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 286, 286¹ КК України, існує необхідність вилучення посвідчення водія до набрання вироком суду законної сили, як це передбачено сьогодні ст. 298³ КПК України тільки для кримінальних проступків. Зокрема, ч. 3 зазначеної статті визначає, що уповноважена службова особа за наявності достатніх підстав уважати, що особою вчинено порушення, за яке може бути застосовано покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами, тимчасово вилучає посвідчення водія до набрання вироком законної сили, але не більше як на три місяці з моменту такого вилучення й видає тимчасовий дозвіл на право керувати транспортними засобами [3].

Подібна норма також міститься в адміністративному законодавстві України та застосовується з урахуванням вимог ст. 265¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ст. 130; ч. 5 ст. 122; ст. 122²; ст. 122⁴; ч. ч. 2, 3 ст. 123; ст. 124 КУпАП [4].

Однак застосувати вимоги ст. 298³ КПК України в частині вилучення посвідчення водія до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 або ст. 286¹ КК України, службовець не в змозі, адже ст. 298³ КПК України стосується тільки кримінальних проступків, якими правопорушення, передбачені ст. ст. 286, 286¹ КК України, не є [1; 3].

Так, відповідно до ст. 12 КК України, кримінальним проступком може бути лише кримінальне правопорушення, за вчинення якого не передбачено такий вид покарання, як позбавлення волі на певний строк. У протилежному випадку такі правопорушення вважатимуться злочинами [1]. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в тому числі у стані сп'яніння (ст. ст. 286, 286¹ КК України), є злочинами, адже санкції цих статей передбачають застосування до винної особи покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк [1]. Тому для можливості службовцю здійснити тимчасове вилучення посвідчення водія як захід забезпечення кримінального провадження у випадку вчинення особою кримінального правопорушення, за яке передбачене додаткове покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами, необхідно ч. 2 ст. 131 КПК України доповнити таким заходом забезпечення кримінального провадження, як тимчасове вилучення посвідчення водія, а сам розділ II «Заходи забезпечення кримінального провадження» доповнити новою главою «Тимчасове вилучення посвідчення водія».

Сьогодні, відповідно до вимог чинного кримінального процесуального законодавства, у разі вчинення особою будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 286, 286¹ КК України, до неї може бути застосований лише такий захід забезпечення кримінального провадження, що стосується керування транспортними засобами, як тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ч. 2 ст. 131 КПК України) [3].

Стаття 148 КПК України закріплює таке: у разі наявності достатніх підстав уважати, що для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення протиправної поведінки підозрюваного або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкодження кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити підозрюваного в користуванні спеціальним правом, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа мають право тимчасово вилучити документи, які посвідчують користування спеціальним правом, у законно затриманій ними особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України. Тимчасово вилучені можуть бути документи, які в тому числі посвідчують користування правом керування транспортними засобами. Тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом може бути здійснене на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування на строк не більше ніж два місяці [3].

З огляду на текст ст. 148 КПК України, процес вилучення посвідчення водія як складовий елемент заходу забезпечення кримінального провадження – тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом – характеризується певними особливостями:

1) може бути застосований уповноваженою особою лише до законно затриманої в порядку ст. 208 КПК України особи. Якщо особу не затримували, вилучити в неї посвідчення водія службовець не може, оскільки, відповідно до ст. 150 КПК України, спочатку слідчий за погодженням із прокурором має звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом.

Однак подане слідчим клопотання не гарантує обмеження особи в користуванні спеціальним правом, адже слідчий суддя в порядку ст. 152 КПК України може відмовити в задоволенні клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, якщо слідчий не доведе наявності достатніх підстав уважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого протиправного діяння, припинення протиправної поведінки підозрюваного або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкодження кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [3];

2) є правом, а не обов'язком уповноваженої службової особи. Відповідно до вимог 148, 150 КПК України, службовець має право тимчасово вилучити посвідчення водія та має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом [3]. Якщо уповноважена на те службова особа не вбачає за необхідності звертатися до суду з вищезазначеним питанням і вилучати посвідчення водія, тим самим вона жодним чином не порушує кримінальне процесуальне законодавство, дозволяючи особі, яка вчинила злочин, передбачений ст. 286 або ст. 286¹ КК України, і надалі користуватися своїм спеціальним правом – керувати транспортними засобами.

На нашу думку, з огляду на те що вироком суду до винної особи застосовується додаткове покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами, задля забезпечення безумовного виконання покарання в майбутньому необхідно обов'язкове вилучення посвідчення водія уповноваженою на те особою. Однак таке вилучення не завжди має супроводжуватися обов'язковим обмеженням користування правом керування транспортними засобами, адже, згідно з вимогами ст. 148 КПК України, питання щодо обмеження в користуванні спеціальним правом має вирішуватися службовцем лише за наявності підстав уважати, що для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення протиправної поведінки підозрюваного або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкодження кримінальному провадженню, забезпеченню відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити особу в користуванні спеціальним правом [3].

Отже, з урахуванням вищевикладеного задля врегулювання питання щодо вилучення посвідчення водія та прийняття у зв'язку із цим рішення слідчим/уповноваженою особою стосовно видачі тимчасового дозволу на право керувати транспортними засобами або, навпаки, звернення з клопотанням до слідчого судді щодо обмеження особи в користуванні правом керування транспортними засобами необхідно внести в чинний КПК України такі зміни та доповнення.

РОЗДІЛ II. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Глава 10. Заходи забезпечення кримінального провадження й підстави їх застосування

Стаття 131. Види заходів забезпечення кримінального провадження

1. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження.

2. Заходами забезпечення кримінального провадження є:

- 1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід;
- 2) накладення грошового стягнення;
- 3) тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом;
- 4) відсторонення від посади;
- 4¹) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 6) тимчасове вилучення майна;
- 6¹) *тимчасове вилучення посвідчення водія;*
- 7) арешт майна;
- 8) затримання особи;
- 9) запобіжні заходи.

Глава 16¹. Тимчасове вилучення посвідчення водія Стаття 169¹. Підстави тимчасового вилучення посвідчення водія

1. *Слідчий, прокурор чи інша уповноважена службова особа за наявності достатніх підстав вважає, що особою вчинено порушення, за яке, відповідно до Кримінального кодексу України, може бути застосовано покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами, тимчасово вилучає посвідчення водія до набрання вироком законної сили, але не більше як у строки, визначені статтею 219 цього Кодексу для досудового розслідування таких*

кримінальних справ, і видає тимчасовий дозвіл на право керування транспортними засобами.

Стаття 169². Наслідки тимчасового вилучення посвідчення водія

1. Слідчий, прокурор чи інша уповноважена службова особа, яка за наявності підстав, визначених статтею 169¹ цього Кодексу, здійснила тимчасове вилучення посвідчення водія, зобов'язана скласти відповідний протокол про вилучення та видати особі тимчасовий дозвіл на право керування транспортними засобами.

2. Після складення протоколу про тимчасове вилучення посвідчення водія, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа зобов'язана передати тимчасово вилучене посвідчення водія на зберігання в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України для тимчасово вилучених документів.

Стаття 169³. Продовження строку тимчасового вилучення посвідчення водія

Після закінчення строку тимчасового вилучення посвідчення водія, визначеного частиною 1 статті 169¹ цього Кодексу, у разі подовження досудового розсліду-

вання або судового провадження по справі, коли ще не прийнято рішення щодо призначення особі покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами, особа має право звернутися до органу, який здійснив вилучення посвідчення водія, за продовженням строку тимчасового дозволу на право керувати транспортними засобами в межах строку, визначеному частиною 4 статті 219 цього Кодексу граничним для загального строку досудового розслідування такої категорії справ.

Висновки. Вилучення посвідчення водія без тимчасового обмеження права керувати транспортними засобами є необхідним і беззаперечним елементом і передумовою для безумовного забезпечення виконання ухваленого вирокком суду додаткового покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортними засобами на певний строк і разом із тим безперешкодного допуску особи під час кримінального провадження у справі до реалізації свого права керувати транспортними засобами за відсутності підстав для тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, визначених кримінальним процесуальним законодавством України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1498> (дата звернення: 20.04.2023).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. Дата оновлення: 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 20.04.2023).

References

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Data onovlennia: 15.04.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 20.04.2023) [in Ukrainian].
2. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 11.07.2003 r. № 1129-IV. Data onovlennia: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (data zvernennia: 20.04.2023) [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. Data onovlennia: 05.02.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1498> (data zvernennia: 20.04.2023) [in Ukrainian].
4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-X. Data onovlennia: 15.04.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (data zvernennia: 20.04.2023) [in Ukrainian].

Pylypenko Yevheniia,

PhD in Law, Senior Researcher

(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
of Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>

Atamanenko Yuliia,

PhD of Technical Sciences

(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
of Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

WITHDRAWAL OF THE DRIVER'S LICENSE AS A MEASURE OF ENSURING CRIMINAL PROCEEDINGS IN CASES AGAINST TRAFFIC SAFETY AND VEHICLE OPERATION

The article is devoted to the study of the procedure for withdrawing a driver's license as a measure to ensure criminal proceedings in cases of violations of traffic safety rules or the operation of transport by persons who drive vehicles, including those who are in a state of intoxication, for the commission of which criminal liability is provided under Articles 286, 286¹ of the Criminal Code of Ukraine. Also, during the research, the grounds were characterized, in the presence of which, in accordance with the norms of the current criminal procedural legislation of Ukraine, a temporary restriction

on the use of a special right will be applied to a person. In particular, Article 148 of the Criminal Procedural Legislation of Ukraine stipulates that in order to stop a criminal offense or prevent the commission of another, stop or prevent illegal behavior of a suspect in terms of obstructing criminal proceedings, ensure compensation for damage caused by a criminal offense, it is necessary to temporarily restrict the suspect from using a special right, the investigator, the prosecutor, other authorized official have the right to temporarily withdraw documents certifying the use of a special right. On the basis of the conducted research, it was determined the need to make appropriate changes and additions to the current criminal procedural legislation of Ukraine regarding the possibility of withdrawing a driver's license with the issuance of a temporary permit for the right to drive vehicles without restricting a person in using the right to drive vehicles. In particular, it is proposed to supplement Chapter II "Measures to ensure criminal proceedings" of the current Criminal Procedure Code of Ukraine with a new chapter 16¹ "Temporary withdrawal of a driver's license", which will provide the grounds for the temporary withdrawal of a driver's license, terms and consequences resulting from the adoption of such a decision by investigators, prosecutors and others the authorities officials in accordance with the norms of criminal procedural legislation.

Key words: *driver's license, temporary permit, rights to drive vehicles, restrictions on the use of a special right.*

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-8>**Тирлич Євгеній Володимирович,**

аспірант

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6116-0664>

ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРИРОДА ТА ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ СЛІДЧИМ ДОЗВОЛУ НА ПРИМУСОВЕ ВІДБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ В ОСОБИ У ХОДІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Стаття спрямована на усунення суперечностей у підходах до ідентифікації відібрання зразків у особи під час досудового розслідування як самостійної слідчої (розшукової) дії. Під час дослідження проаналізовано низку поглядів щодо такого визначення, сформульовано та обґрунтовано позицію автора. Крім цього, за результатами аналізу слідчої та судової практик у статті запропоновано практичний алгоритм звернення до слідчого судді органами досудового розслідування з клопотанням про дозвіл на примусове відібрання біологічних зразків в особи для проведення порівняльного дослідження.

Ключові слова: досудове розслідування, клопотання, примусове відібрання, біологічні зразки, порівняльне дослідження, алгоритм, процесуальні підстави.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) процесуальними джерелами доказів є, зокрема, висновки експерта, тому складно переоцінити їх значення для доказування, під час якого у слідчих органах досудового розслідування (далі – ОДР) часто виникає необхідність у проведенні порівняльного дослідження тих чи інших біологічних зразків, що включає в себе реалізацію широкого спектру заходів, спрямованих на отримання першочергових (ідентифікованих) зразків, визначення їх приналежності та значення для подальшого розслідування, призначення відповідної судової експертизи (визначення кола питань, які необхідно винести на розгляд експерта), встановлення, вилучення та направлення експертів ідентифікуючих зразків для проведення повноцінного дослідження [1].

На практиці, стикаючись із природним небажанням особи добровільно надавати власні біологічні зразки для дослідження в межах кримінального провадження, перед слідчими постає проблема в отриманні таких зразків з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування. Проблемно-дискусійні питання, які виникають в цьому випадку, мають як законодавчі, процесуальні, моральні, так і правозастосовні аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі проблемні в законодавчому сенсі питання, які мають причинно-наслідковий зв'язок із недосконалістю та негативним відображенням у правозастосуванні, висвітлили у своїх роботах такі вітчизняні правознавці, як: П.Є. Антонюк, О.В. Баулін, І.В. Глов'юк, С.О. Коропецька, І.О. Крицька, О.А. Лейба, О.В. Лускатов, В.Т. Нор, В.В. Рогальська, В.М. Юрчишин, В.П. Шибіко, однак, попри якісний та вагомий внесок науковців, досі є дискусійною природа відібрання біологічних зразків і залишається ненапряцьованим чіткий кримінальний процесуальний механізм отримання дозволу на примусове

відібрання біологічних зразків, що і стало предметом нашого дослідження.

Мета статті. Незважаючи на наявність розбіжностей у поглядах правознавців щодо розуміння та реалізації певних положень кримінального процесуального законодавства України, воно все ж є чинним, тобто фактично робочим інструментом, який застосовується відповідними повноважними суб'єктами на практиці, зокрема впливаючи на долі багатьох людей, тож вважаємо актуальним дослідження процесуальних аспектів діяльності слідчих ОДР у межах чинного КПК на практиці з метою узагальнення та формування певного алгоритму для слідчих щодо отримання дозволу слідчого судді на примусове відібрання біологічних зразків особи під час досудового розслідування для проведення дослідження.

Виклад основного матеріалу. Важливим та актуальним аспектом є відсутність єдиної позиції науковців щодо походження та практичної значущості такого «заходу», як відібрання зразків. Із метою виключення можливості застосування концепції «плодів отруєного дерева» щодо досліджуваного нами питання варто насамперед розглянути процесуальну природу відібрання зразків та визначитися з його сутністю.

У своєму дослідженні О.А. Лейба визнає, що питання про процесуальну природу отримання зразків для експертизи є відкритим та, проаналізувавши позиції деяких правознавців, зрештою резюмує, що більш доречно визнавати отримання зразків для експертизи процесуальною дією, [2, с. 309], підтримавши думку І.О. Крицької про те, що з погляду результату проведеної дії – формування зразків для експертного дослідження, можна стверджувати те, що повноцінного доказового значення вони набудуть лише у складі висновку експерта [3, с. 104].

Водночас В.М. Юрчишин та С.О. Коропецька обґрунтовано, на нашу думку, відстоюють правову

позицію про те, що отримання біологічних зразків від людини є слідчою (розшуковою) дією, пов'язаною з втручанням у сферу основоположних конституційних прав і свобод, які в демократичному суспільстві визнаються непорушними [4, с. 158], та такою, що відіграє допоміжну, забезпечувальну роль в разі необхідності провести ідентифікаційне порівняльне дослідження та у випадках, встановлених кримінальним процесуальним законом, що забезпечується можливістю застосування заходів примусу [5, с. 6].

Крім цього, В.П. Кушніт, А.І. Палюх та М.І. Смух зазначають, що отримання зразків для проведення експертизи є слідчою (розшуковою) дією, змістом якої є врегульоване кримінальним процесуальним законодавством одержання стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею, об'єктів біологічного походження або об'єктів, що відображають властивості відповідних предметів чи є їхньою частиною, речовин або їхніх матеріально фіксованих відбитків, необхідних для порівняння з речовими доказами з метою ідентифікації або встановлення групової належності [6, с. 146].

Також існує думка, що отримання зразків для експертизи розглядається в структурі такої слідчої (розшукової) дії, як проведення експертизи. Водночас окрема регламентація їх отримання у ст. 245 КПК вказує на певну відокремленість від експертизи і самостійність як окремої кримінальної процесуальної дії. В юридичній літературі досить часто порушуються питання наявності проблем нормативно-правового забезпечення отримання зразків для експертизи та проведення цієї дії в слідчій практиці. Частина авторів зазначає, що повністю виконати вказані у ст. 245 КПК приписи вкрай складно, а інші дослідники вважають, що законодавцем не врегульовано питання отримання зразків голосу, почерку, оскільки у цій статті встановлені правила відібрання тільки зразків із речей і документів та біологічних зразків, до яких наведені об'єкти не належать [7, с. 222].

Із метою усунення деяких прогалин та роз'яснення проблемних для реалізації на практиці питань 3 червня 2016 р. на засіданні Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) було проаналізовано відповідну судову практику вирішення слідчими суддями питань пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями, зокрема і щодо примусового відібрання біологічних зразків, у результаті чого було сформульовано та викладено в Узагальненні низку положень, які мають важливе значення для нашого дослідження.

Так, у своєму Узагальненні ВССУ, керуючись КПК, наводить перелік слідчих (розшукових) дій, де окрема позиція виділена саме для примусового відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи (ст. 245 КПК) [8, с. 3].

Крім цього, Узагальненням ВССУ було знято питання можливості проведення відібрання біологічних зразків у особи до внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР), яке теж порушувалося під час правозастосування, і зазначено, що «однією з підстав для відмови у задоволенні клопотання про примусове отримання зразків для експертизи стала відсутність правових підстав для проведення слідчих (розшукових) дій. Так, слідчим суддею Куйбишевського районного суду Запорізької області ухвалою від 19 листопада 2013 р. відмовлено у задоволенні клопотання М. про відібрання біологічних зразків. 18 листопада 2013 р.

М. звернулася до правоохоронних органів із заявою про умисну спробу наїзду на неї автомобільним транспортом, вчинену Г. Також у своїй заяві М. просила провести освідування Г. на предмет алкогольного сп'яніння, що співробітниками правоохоронних органів здійснено не було, після чого М. звернулася до слідчого судді із клопотанням про відібрання біологічних зразків для проведення експертизи на ступінь алкогольного сп'яніння. Відомості за заявою М. до ЄРДР не вносились, а з матеріалів провадження вбачається, що розгляд заяви М. було припинено у зв'язку з відсутністю в діях Г. ознак будь-якого кримінального правопорушення [8, с. 41]. Слід погодитись із такою позицією суду, оскільки КПК передбачає порядок відібрання зразків для експертизи як виду слідчих (розшукових) дій, які можуть бути здійснені лише після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (за винятком огляду місця події)».

Тому, враховуючи вищевказане Узагальнення ВССУ та думку тих науковців, що наполягають на самостійності отримання зразків для проведення експертизи як повноцінної окремої слідчої (розшукової) дії, вважаємо влучним визначення, запропоноване С.О. Коропецькою, яке говорить, що отримання зразків для проведення експертизи є слідчою (розшуковою) дією, змістом якої є врегульоване кримінальним процесуальним законодавством одержання стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею, об'єктів біологічного походження або об'єктів, що відображають властивості відповідних предметів чи є їхньою частиною, речовин або їхніх матеріально фіксованих відбитків, необхідних для порівняння з речовими доказами, з метою ідентифікації або встановлення групової належності [5, с. 15].

Визначившись з процесуальною природою відібрання зразків як фундаментальним поняттям, розглянемо процесуальний порядок звернення до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на примусове проведення такої слідчої (розшукової) дії, звертаючи увагу на проблеми, які виникають у практиці правозастосування.

Положення ч. 3 ст. 245 КПК містять бланкетний (відсильний) характер та передбачають, що відібрання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами проведення іншої слідчої (розшукової) дії – освідування особи, регламентованої ст. 241 цього Кодексу. У цій же нормі зазначається, що в разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку та відповідно до вимог, передбачених для клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відібрання біологічних зразків примусово.

Вважаємо, що законодавець не приділив належну увагу такій самостійній слідчій (розшуковій) дії, як отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК), визначивши для її правозастосування порядок іншої слідчої дії (освідування, ст. 241 КПК), а способом санкціонування судом – порядок визначений для такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 160–166 КПК).

Варто погодитись із тезою, наведеною С.О. Коропецькою, про те, що відібрання біологічних зразків у особи має відсильний характер на відповідні норми ст. 241 КПК, якими регламентується здійснення освіду-

вання, що не є виправданим, оскільки відрізняється від нього своєю метою, завданнями, процесуальним порядком та ступенем втручання в особисту сферу людини [5, с. 15].

Крім цього, порядок отримання тимчасового доступу до речей і документів та порядок примусового отримання зразків (зокрема, біологічних) значно відрізняються за своєю сутністю, природою, метою і механізмом, тому, незважаючи на вагомість і дієвість кожного із вищевказаних інструментів для досудового розслідування, не вважаємо відповідним прирівнювання окремої слідчої (розшукової) дії до заходу забезпечення кримінального провадження, як це втілено в чинному КПК, оскільки, на нашу думку, законодавцю доцільно передбачити в КПК окремий порядок реалізації кожного з них із врахуванням їхніх принципових відмінностей.

Розглянемо умовно ідеальну ситуацію, коли в провадженні ОДР перебуває підслідне йому кримінальне провадження, під час здійснення досудового розслідування якого в передбачений КПК спосіб було виявлено і вилучено біологічні зразки, які для досягнення мети кримінального провадження необхідно направити на відповідне дослідження до експертної установи, та визначимо порядок дій слідчого у таких випадках.

Відповідно до п. 1.8 Інструкції про призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень підставою для проведення експертизи, згідно з чинним законодавством, є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, в якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи чи кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню [9].

На стадії досудового розслідування кримінального провадження процесуальною підставою отримання зразків для проведення експертного дослідження є прийняття уповноваженою особою процесуального рішення у вигляді постанови про призначення такого дослідження. У подальшому ця постанова разом із вилученими зразками як об'єктами дослідження направляється для виконання до належної експертної установи.

Відсутність призначеної до відповідної установи експертизи виключає процесуальну необхідність в отриманні біологічних зразків у цьому кримінальному провадженні, тому в подальшому клопотання слідчого про примусове відібрання таких зразків не підлягає задоволенню [10, с. 196–197].

Під час виконання вищевказаної постанови, зважаючи на необхідність отримання додаткових матеріалів для проведення порівняльного дослідження, експерт, не маючи ідентифікуючих зразків для порівняння з уже наданими йому, має скористатися своїм правом заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи, а саме винести на розгляд ініціатора проведення дослідження клопотання про надання додаткових матеріалів (у цьому випадку – біологічних зразків) для проведення порівняння з тими, які вже експерту були надані.

Таким чином, маючи на виконанні в експертній установі постанову про призначення експертизи та клопотання експерта про надання відповідних біологічних зразків для проведення повноцінного дослідження,

перед слідчим постає завдання щодо отримання таких зразків.

Згідно з ч. 1 ст. 245 КПК відібрання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК, тобто на підставі відповідної постанови слідчого, дізнавача та/або прокурора про проведення такого відібрання.

Прийнявши процесуальне рішення у вигляді постанови про відібрання біологічних зразків, слідчий зобов'язаний на виконання ч. 2 ст. 165 КПК пред'явити цю постанову особі, в якій таке відібрання буде здійснюватися та яка є володільцем необхідних зразків, роз'яснити практичний порядок його проведення та запропонувати їй надати необхідні біологічні зразки добровільно. Факт пред'явлення постанови, а також згода або відмова особи добровільно надати біологічні зразки обов'язково мають фіксуватися в протоколі відібрання біологічних зразків, оскільки наявність документально зафіксованої відмови особи добровільно надати біологічні зразки матиме вагомий значення для подальшого обґрунтування доводів клопотання про примусове відібрання біологічних зразків для експертизи перед слідчим суддею.

Аналізом судової практики встановлено, що відмови слідчих суддів у задоволенні клопотання слідчого про примусове відібрання біологічних зразків у більшості випадків обґрунтовані саме відсутністю документально зафіксованої відмови особи від добровільного надання біологічних зразків, які перебувають в її володінні [11; 12; 13].

У разі добровільної згоди особи на надання біологічних зразків таке відібрання проводиться в порядку, передбаченому ст. 241 КПК України, за результатом чого копія складеного протоколу надається особі, в якій таке відібрання було здійснене, та отримані зразки направляються для проведення призначеного раніше дослідження.

Однак у випадку, якщо особа відмовляється від добровільного надання біологічних зразків, ОДР за погодженням із прокурором звертається до слідчого судді з клопотанням про дозвіл здійснити відібрання біологічних зразків для проведення експертизи примусово.

Зважаючи на те, що чинний КПК не містить чітко регламентованої структури клопотання будь-якої зі сторін кримінального процесу, а лише визначає основні позиції, які мають міститися в такому клопотанні, вважаємо, що у випадку з клопотанням про дозвіл на примусове відібрання біологічних зразків у особи воно повинно мати таку форму:

– вступна частина клопотання, яка містить найменування ОДР, яким здійснюється досудове розслідування, із зазначенням номера в ЄРДР цього кримінального провадження та правовою кваліфікацією кримінального правопорушення;

– мотивувальна частина, що включає в себе короткий виклад обставин кримінального правопорушення, наявність яких спричинила необхідність звернення із зазначеним клопотанням; вичерпний перелік біологічних зразків особи, які планується примусово відібрати, із обґрунтуванням необхідності відібрання кожного з них, із вказівкою на ідентифікуючі дані конкретної фізичної особи, у володінні якої перебувають ці біологічні зразки або від якої такі зразки походять, й яка підлягає такому відібранню; а також виключне значення для подальшого досудового розслідування відібрання кожної позиції з вищевказаних біологічних зразків із обґрунтуванням необхідності саме примусового відібрання таких зразків;

– заключна (прохальна) частина, в якій коротко резюмується суть звернення до слідчого судді, а також вказуються ідентифікаційні дані особи, в якій необхідно

примусово відібрати біологічні зразки, та конкретні зразки, які підлягають відібранню із зазначенням необхідності залучення спеціаліста та місця проведення такого відібрання (наприклад, медичний заклад).

На підтвердження наявності у провадженні в ОДР як ініціатора клопотання конкретного кримінального провадження та повноважень слідчого і прокурора в цьому кримінальному провадженні до клопотання слід додавати витяг з ЄРДР, а також копії матеріалів кримінального провадження, якими обґрунтовуються доводи, наведені в клопотанні, наприклад:

1) документ, на підставі якого розпочато досудове розслідування (заява, протокол прийняття усної заяви, рапорт про виявлене кримінальне правопорушення);

2) протоколи проведення слідчих (розшукових) дій, під час яких отримано першочергові зразки для дослідження;

3) постанова про призначення експертизи;

4) клопотання експерта про надання додаткових матеріалів (зразків для порівняння);

5) постанова про відібрання біологічних зразків;

6) протокол відібрання біологічних зразків, в якому зафіксовано відмову особи від добровільного надання зразків;

8) документи, що посвідчують особу володільця біологічних зразків, які необхідно відібрати;

7) інші матеріали, які матимуть значення для судового розгляду клопотання, необхідність у долученні яких визначає слідчий.

У подальшому відбувається судовий розгляд клопотання про примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи та постановлення слідчим суддею відповідної ухвали.

Крім цього, бувають випадки, коли ініціатор самостійно відмовляється від підтримання власного клопотання під час судового засідання через ті чи інші обставини в кримінальному провадженні, які змінилися або ж виникли вже після направлення такого клопотання на розгляд слідчого судді, що передбачає цілком логічну, на наш погляд, відмову в задоволенні такого клопотання [14; 15; 16].

Варто також зазначити, що на практиці трапляються ситуації, коли слідчі судді аргументують відмову в задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове відібрання біологічних зразків у особи, посилаючись на правові висновки Європейського суду з прав людини, зокрема у справах «Яллог проти Німеччини» (від 11.07.2006 р.), «Функе проти Франції» (від 25.02.1993 р.), в яких йшлося про недопущення застосування до особи примусових заходів задля отримання від неї даних, які можуть бути використані як підстава для висунення обвинувачення такої особи [17; 18; 19].

Водночас, з огляду на значну кількість задоволених клопотань досліджуваної категорії, вважаємо, що клопотання сторони кримінального провадження про примусове відібрання біологічних зразків може бути задоволено у разі, якщо така сторона в повному обсязі обґрунтує та доведе суттєве значення саме таких біологічних зразків особи для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні, а також можливість використання як доказів відомостей, що можуть бути отримані за допомогою біологічних зразків, та неможливість іншими способами довести такі обставини чи

отримати біологічні зразки в інший спосіб (що передбачено вищевказаним алгоритмом) [10, с. 197–198].

Крім цього, з метою внесення ясності щодо природи вищевказаної слідчої дії в рішенні ЄСПЛ у справі «Яллог проти Німеччини» суд зазначив, що Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод не забороняє можливість примусового медичного втручання, яке могло би допомогти у розслідуванні злочину. Однак будь-яке втручання у фізичну цілісність особи з метою отримання доказів має бути об'єктом винятково ретельної перевірки. Отже, застосування примусового відібрання зразків під час досудового розслідування не є автоматичним порушенням вищевказаної Конвенції, більше того, процесуальний порядок його проведення, який реалізовано законодавцем через необхідність отримання дозволу в слідчого судді, фактично є елементом системи «стримування і противаги», покликаний на всебічне забезпечення прав і основоположних свобод людини [20].

Висновки. Факт того, що природа відібрання зразків у особи досі є дискусійною, що своєю чергою впливає на підходи до тлумачення правильності та одностанітності його застосування на практиці, спричинений відсутністю чіткого юридично закріпленого механізму його реалізації та негативно впливає на правозастосовну діяльність правоохоронних органів України.

Зважаючи на те, що таке відібрання за своєю суттю автоматично передбачає обмеження конституційних прав людини та громадянина і значно впливає на можливість та шляхи їх забезпечення стороною обвинувачення в межах досудового розслідування, питання теоретичного підґрунтя проведення вищевказаної слідчої (розшукової) дії залишається нагальним та актуальним.

З огляду на наявні законодавчі прогалини та складнощі правозастосування, які вони зумовлюють, належна процедура відібрання зразків потребує єдиного обґрунтованого наукового підходу до її проведення, погодження з вимогами сучасності та, як наслідок, більш ретельного закріплення законодавцем цієї процедури за допомогою внесення змін до чинної ст. 245 КПК.

В оновленій редакції цієї статті законодавцю слід передбачити чіткий процесуальний порядок отримання зразків для експертизи, розділити зразки, які підлягають відбору, за базовими особливостями, наприклад на, власне, «біологічні зразки» (слина, кров, сперма, букальний епітелій тощо) та «зразки біологічного походження», які виникають в процесі життєдіяльності людини (зразки голосу, почерку тощо). Також доцільно визначити перелік суб'єктів відібрання (медичні працівники з відповідною професійною кваліфікацією), а також за певних обставин можливість залучення працівників спецпідрозділів правоохоронних органів для забезпечення проведення слідчої дії та безпеки учасників. Крім цього, важливим є окреслення умов, в яких такі зразки мають відбиратися (медичний заклад, медична частина тощо), та гранично допустимі межі втручання у сферу прав і свобод людини з огляду на практику ЄСПЛ щодо цього питання.

Вважаємо, що дотримання на практиці запропонованого процесуального порядку (алгоритму) чинитиме значний якісний вплив на результати розгляду слідчим суддею клопотання слідчого про примусове відібрання біологічних зразків у особи і матиме позитивні наслідки для досудового розслідування загалом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1588> (дата звернення: 14.04.2023).

2. Лейба О.А. Відібрання біологічних зразків для експертного дослідження: спірні питання нормативної регламентації та практики правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 65. С. 308–313.
3. Крицька І.О. Особливості відмежування речових доказів від зразків для порівняльного дослідження у кримінальному провадженні. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Дніпропетровськ, 4–5 березня 2016 р. Дніпропетровськ, 2016. С. 103–106.
4. Юрчишин В.М. Процесуальний порядок відібрання біологічних зразків в особи в ході досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 153–160.
5. Коропецька С.О. Відібрання зразків біологічного походження під час досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
6. Кушпін В.П., Палюх А.І., Смух М.І. Порядок одержання зразків для проведення експертизи в рамках кримінального провадження. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2020. С. 141–146.
7. Особливості отримання біологічних зразків особи для проведення експертизи у досудовому розслідуванні / О.В. Баулін. *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 222–231.
8. Узагальнення судової практики про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями (обговорено 3 червня 2016 р. на засіданні пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ). URL: https://kievskiyud.od.ua/images/docs/doc1/vityag_slid.pdf (дата звернення: 14.04.2023).
9. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
10. Тирлич Є.В. Аналіз судової практики щодо відмови слідчого судді в наданні дозволу на примусове відібрання біологічних зразків в ході досудового розслідування. *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Весняні юридичні читання-2023», Вінниця, 20 квітня 2023 р. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 195–199.
11. Ухвала Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 11 січня 2020 р., справа № 216/4757/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86884559> (дата звернення: 14.04.2023).
12. Ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми від 24 лютого 2023 р., справа № 592/2182/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109175884> (дата звернення: 14.04.2023).
13. Ухвала Вишгородського районного суду Київської області від 30 травня 2022 р., справа № 363/942/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104547475> (дата звернення: 14.04.2023).
14. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 18 лютого 2020 р., справа № 752/3493/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88011662> (дата звернення: 14.04.2023).
15. Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 19 квітня 2021 р., справа № 361/2865/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96344820> (дата звернення: 14.04.2023).
16. Ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 21 квітня 2020 р., справа № 357/3157/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88889911> (дата звернення: 14.04.2023).
17. Ухвала Городецького районного суду Львівської області від 24 березня 2023 р., справа № 441/596/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109856729> (дата звернення: 14.04.2023).
18. Ухвала Автозаводського районного суду міста Кременчука від 07 лютого 2023 р., справа № 524/6420/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108823477> (дата звернення: 14.04.2023).
19. Ухвала Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 18 січня 2023 р., справа № 202/10325/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108823477> (дата звернення: 14.04.2023).
20. Funke v. France: Court (First Section) Judgment. App.10828/84. 25.02.1993. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-100744"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 05.12.2021).

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedure Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1588> (data zvernennia: 14.04.2023) [in Ukrainian].
2. Leiba O.A. Vidibrannia biolohichnykh zrazkiv dlia ekspertnoho doslidzhennia: spirni pytannia normatyvnoi rehlamentatsii ta praktyku pravozastosuvannia [Withdrawal of biological samples for forensic study: regulatory rulemaking and practical law enforcement matters of argue]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. 2021. Vyp. 65. S. 308–313 [in Ukrainian]. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.65.56.
3. Krytska I.O. Osoblyvosti vidmezhuвання rechovykh dokaziv vid zrazkiv dlia porivnialnoho doslidzhennia u kryminalnomu provadzhenni [Peculiarities of distinguishing material evidence from samples for comparative research in criminal proceedings]. *Aktualni pytannia ta problemy pravovoho rehulivannia suspilnykh vidnosyn: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. conf., Dnipropetrovsk, 4–5 bereznia 2016 r. Dnipropetrovsk, 2016. S. 103–106* [in Ukrainian].
4. Iurchyshyn V.M. Protsesualnyi poriadok vidibrannia biolohichnykh zrazkiv v osoby v khodi dosudovoho rozsliduvannia [Procedural order of selection of biological samples in the person in the pre-examination investigation]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. 2019. № 4. S. 153–160 [in Ukrainian]. DOI: 10.31733/2078-3566-2019-4-153-160.
5. Koropetska S.O. Vidibrannia zrazkiv biolohichnoho pokhodzhennia pid chas dosudo-voho rozsliduvannia [A receipt of samples of biological origin is during pre-trial investigation]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia k-ta yuryd. nauk. Kyev, 2017. 20 s. [in Ukrainian].
6. Kushpit V.P., Paliukh A.I., Smuk M.I. Poriadok oderzhannia zrazkiv dlia provedennia ekspertyzy v ramkakh kryminalnoho provadzhennia [The procedure for obtaining samples for examination as a part of criminal proceeding]. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 2020, 141–146 [in Ukrainian]. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4433061>.
7. Osoblyvosti otrymannia biolohichnykh zrazkiv osoby dlia provedennia ekspertyzy u dosudovomu rozsliduvanni [Receipt of biological samples people for determination of price in the pre-trial investigation]. *O. V. Baulin Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 2015. Vyp. 60. S. 222–231 [in Ukrainian].
8. Uzahalnennia sudovoi praktyky pro praktyku vyrishennia slidchymy suddiamy pytan, poviazanykh iz slidchymy (rozshukovymy) diiamy [The Generalization of judicial practice on the practice of resolution by investigative judges of issues

related to investigative (search) actions] (obhovoreno 03 chervnia 2016 roku na zasidanni plenumu Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav). URL: https://kievskiyud.od.ua/images/docs/doc1/vityag_slid.pdf (data zvernennia: 14.04.2023) [in Ukrainian].

9. Instruksiiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen [On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (data zvernennia: 11.04.2023) [in Ukrainian].

10. Tyrlych Ye.V. Analiz sudovoi praktyky shchodo vidmovy slidchoho suddi v nadanni dozvolu na prymusove vidibrannia biolohichnykh zrazkiv v khodi dosudovoho rozsliduvannia / Materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii "Vesniany yurydychni chytannia-2023. Suchasni problemy zakonodavstva, praktyky yoho zastosuvannia ta yurydychnoi nauky", Vinnytsia, 20 kvitnia 2023 r., Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa, 2023, s. 195–199 [in Ukrainian].

11. Ukhvala Tsentralno-Miskoho raionnoho sudu m. Kryvoho Rohu Dnipropetrovskoi oblasti vid 11 sichnia 2020 roku [The Decision of the Central City District Court of Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk Region dated 11.01.2020], sprava № 216/4757/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86884559> (data zvernennia: 14.04.2023) [in Ukrainian].

12. Ukhvala Kovpakivskoho raionnoho sudu m. Sumy vid 24 liutoho 2023 roku [The Decision of the Kovpakiv District Court of Sumy dated 24.02.2023], sprava № 592/2182/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109175884> (data zvernennia: 14.04.2023) [in Ukrainian].

13. Ukhvala Vyshhorodskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 30 travnia 2022 roku [The Decision of the Vyshgorod District Court of the Kyiv Region dated 30.05.2022], sprava № 363/942/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104547475> (data zvernennia: 14.04.2023) [in Ukrainian].

14. Ukhvala Holosiivskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 18 liutoho 2020 roku [The Decision of the Holosiivsky District Court of Kyiv dated 18.02.2020], sprava № 752/3493/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88011662> (data zvernennia: 14.04.2023) [in Ukrainian].

15. Ukhvala Brovarskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 19 kvitnia 2021 roku [The Decision of the Brovary City and District Court of the Kyiv Region dated 19.04.2021], sprava № 361/2865/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96344820> (data zvernennia: 14.04.2023) [in Ukrainian].

16. Ukhvala Bilotserkivskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 21 kvitnia 2020 roku [The Decision of the Bilotserkiv city-district court of the Kyiv region dated 21.04.2020], sprava № 357/3157/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88889911> (data zvernennia: 14.04.2023) [in Ukrainian].

17. Ukhvala Horodotskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 24 bereznia 2023 roku, sprava № 441/596/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109856729> (data zvernennia: 14.04.2023).

18. Ukhvala Avtozavodskoho raionnoho sudu mista Kremenchuka vid 07 liutoho 2023 roku, sprava № 524/6420/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108823477> (data zvernennia: 14.04.2023).

19. Ukhvala Industrialnoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 18 sichnia 2023 roku, sprava № 202/10325/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108823477> (data zvernennia: 14.04.2023).

20. Funke v. France: Court (First Section) Judgment. App.10828/84. 25.02.1993 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-100744"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (data zvernennia: 05.12.2021).

Tyrlych Yevenii,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6116-0664>

THE PROCEDURAL NATURE AND THE PROCEDURE OF RECEIVING PERMISSION FOR FORCED TAKING THE PERSON'S BIOLOGICAL SAMPLES BY INVESTIGATOR DURING A PRE-TRIAL INVESTIGATION

Differentiation in approaches to the interpretation of the legal nature of taking the person's biological samples provided by Art. 245 of the Criminal Procedure Code of Ukraine causes the different views on the proper procedure for its implementation in the pre-trial investigation. This article examines several main justifications of scientists regarding this issue. The author's opinion about the expediency of defining sampling as a separate and independent investigative (research) action has been formulated and substantiated here. Although the function of this action is considered as auxiliary one in some cases, but its performing can significantly affect the further pre-trial investigation. Furthermore, it involves a significant invasion of the human rights and freedoms guaranteed by the Constitution of Ukraine. Therefore, it requires a responsible approach of both the legislator and the relevant bodies, which will carry out such investigative action. The matters of the theoretical justification of taking samples cause the presence of practical difficulties in the implementation of such action. Therefore, the author has studied the investigative and judicial practices regarding the investigator's request to the judge for permission to carry out the forced sampling. Also the reasons for refusing to grant such requests have been analyzed in this article. Therefore, the article presents the practical algorithm for implementing the above-mentioned request proposed by the author. The worked out algorithm will increase the quantitative indicator of requests granted by the judge for the purpose to optimize the pre-trial investigation of criminal offenses in general.

Key words: pre-trial investigation, request, forced sampling, biological samples, comparative research, algorithm, procedural grounds.

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 344.2.13

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-9>

Корнієнко Максим Вікторович,

доктор юридичних наук, професор

(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6420-6169>

Кіт Ростислав Дмитрович,

аспірант

(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8564-1450>

ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ ЗА РОЗКРАДАННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА ЗГІДНО ІЗ ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Відмінність адміністративного правового делікту від кримінального правопорушення відбувається на основі аналізу ступеня суспільної небезпечності вчиненого діяння. Тож коли законодавець не проводить чіткого розмежування ознак вчиненого діяння, що прописані в законі як оцінні поняття, – це призводить до двотлумачення і застосування його з невідповідністю вчиненого правопорушення. Як наслідок, відбуваються помилки у кваліфікації, а отже, вид і розмір покарання не відповідають вчиненому діянню. Тому наукова робота присвячена ст. 410 КК України щодо аналізу істотних неузгодженостей у кримінальній відповідальності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, кримінальне правопорушення, адміністративно-правовий делікт, покарання, законодавство.

Постановка проблеми. З огляду на те, що протягом останнього року Україна перебуває в стані війни, виникають питання щодо кваліфікації правопорушень та притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння, пов'язані з викраденням, привласненням, вимаганням військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодінням ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем. Суспільно небезпечні діяння, пов'язані з майном, посідали і продовжують посідати перше місце за кількісними показниками злочинності, тож майно військовослужбовців також повинно охоронятись законом України. Проте існують законодавчі неузгодженості щодо призначення відповідного покарання за вчинене діяння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблема визначення відповідності за вчинення суспільно небезпечного діяння, його розміру та виду покарання не здобула серед науковців належної уваги. Однак окремі її аспекти на монографічному рівні були висвітлені в дисертації П. П. Богуцького («Військове право в системі права України» – Одеса, 2009 р.) [8, с. 128]. Сьогодні найбільш відомими є монографічні роботи М. І. Карпенко, В. О. Навроцького, В. П. Бодаєвського. До того ж розглянуті питання мають не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки вказані науковці розглядали питання кваліфікації, оминаючи проблеми покарання.

Метою статті є дослідження законодавчої регламентації ступеня суспільної небезпечності при вчиненні діяння, пов'язаного з викраденням, привласненням,

вимаганням військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодінням ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Статистичний аналіз адміністративних притягнень показав, що за ст. 172¹³ КУпАП «Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем» у 2018 році було засуджено 22 особи, у 2019-му – 28 осіб, у 2020-му – 16, у 2021-му – 19, тоді як стягнення було накладено у 2018 році на 13 осіб (59 %), у 2019-му – 17 (60,7 %), у 2020-му – 7 (43,75 %), у 2021-му – 9 (47,3 %).

Штраф було призначено у 2018 році 13 особам (100 %), у 2019 – 16 (94,11 %), 2020 – 7 (100 %), 2021 – 9 (100%). Майже на всіх осіб було накладено стягнення, призначене у виді штрафу, лише 1 (5,88 %) випадок був у 2019 році з призначенням арешту та утриманням на гауптвахті.

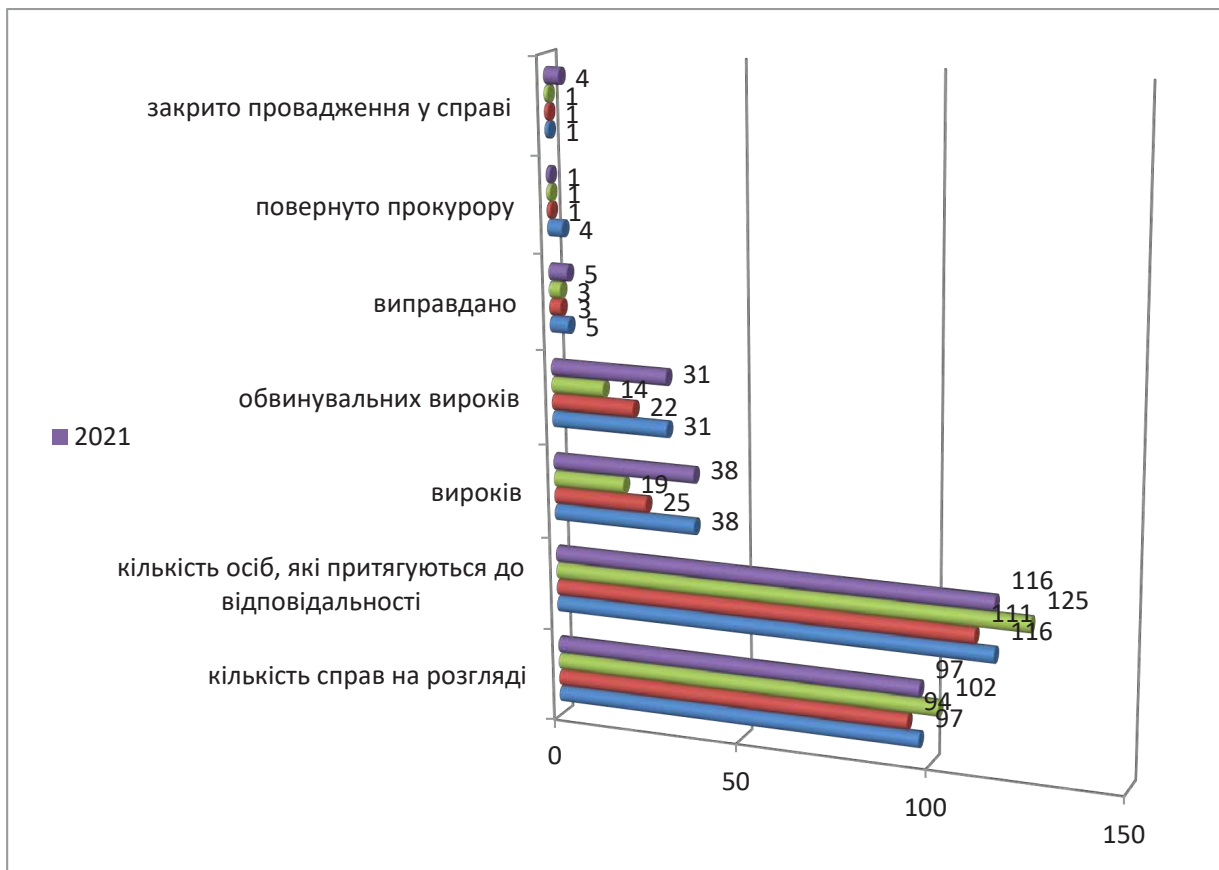
Розмір штрафу в середньому у 2018 році становив 2 367 гривень, що становить 139 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, з виплаченою сумою в середньому лише 850 гривень, що становить 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян; у 2019 році – 2 491 гривню, що становить 146 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, водночас сплачено 1 232,5 гривень; у 2020 році – 2 477 гривень, що становить 145,7 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, водночас сплачено 1 772 гривні; у 2021 – 2 673 гривні, що становить 157 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, водночас сплачено 1 200 гривень.

Відповідно до показників сайту «Судова влада України», у 2020 році розглянуто в суді 17 справ, серед

яких 15 осіб визнано винними: чотирьом призначено покарання у виді позбавлення волі (25%), одній особі призначено покарання у виді позбавлення волі від 3 до 5 років (6,25 %) та трьом особам призначено від 5 до 10 років позбавлення волі (18,75 %), тримання в дисциплінарному батальйоні призначено двом особам, що, відповідно, становить 12,5 %, службові обмеження для військовослужбовців призначено одній особі (6,25 %). Штраф у цьому році на такому ж рівні, як і службові обмеження для військовослужбовців, і, відповідно, становить 6,25 %. Звільнено від покарання з випробуванням набагато менше ніж у передніх роках, проте п'ять випадків все одно наявні й становлять 31,25 %.

У 2021 році, на відміну від попереднього, всього розглянуто в суді 23 справи, з яких не розглянуто жодної щодо ч. 1 ст. 410 КК України, одна справа розглянута за ч. 2 ст. 410 КК України, проте була закрита при судовому розгляді. Також 22 справи розглянуто за ч. 3 ст. 410 КК України, у результаті чого 21 особу визнано винною і щодо однієї особи було закрито матеріали кримінального провадження під час розгляду в суді; ще матеріали однієї справи були закриті у зв'язку зі смертю особи. Ще одній особі призначено покарання у виді позбавлення волі (4,76 %) строком покарання від 5 до 10 років, тримання в дисциплінарному батальйоні призначено 2 особам (9,52 %).

Що стосується додаткових видів покарань, то за ч. 3 ст. 410 КК України у 2021 році призначено позбавлення військового спеціального звання, рангу, чину та кваліфікаційного класу до 3 осіб, що становить 14,3 %, а позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю – до однієї особи за 2021 рік, що становить 4,76 % [7].

Виклад основного матеріалу. Саме визначення ступеня суспільної небезпечності діяння визначає, яка надалі буде відповідальність, проте ці ознаки є суто суб'єктивними і не зазначені конкретно в жодному із законів, тому належать до оцінювальних понять, які є основною причиною вчинення помилок у кваліфікації діянь і, відповідно, визначенні виду та розміру покарання за них.

Залежно від ступеня суспільної небезпечності за вчинення військових правопорушень самі покарання можуть бути різними: дисциплінарні правопорушення, військові адміністративні правопорушення – та найнебезпечнішими є військові кримінальні правопорушення (кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби). Перші два види належать до проступків, останній – до кримінальної відповідальності.

У таблиці наведено порівняння відповідальності адміністративної та кримінальної. У диспозиції статті ці суспільно небезпечні діяння майже не різняться при тлумаченні вчиненого, проте санкції статті абсолютно різні за ступенем суворості. Окрім того, адміністративна відповідальність не тягне за собою судимості і, відповідно, всіх обмежень, які настають внаслідок судимості.

Так, згідно з приміткою в ст. 172¹³ КУпАП до військовослужбовця відносяться особи, які є військовими начальниками, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування. Відповідно до визначення це правопорушення є корупційним, проте за нього передбачено стягнення у виді накладення штрафу від сімдесяти до ста сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стягнення від 1 190 гривень до 10 500 гривень) або арешту з утриманням на гауптвахті строком до 7 діб.

Хочеться звернути увагу, що стягнення за ст. 130 КУпАП «Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції» становить одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – 17 000 гривень. Водночас стаття 172¹³ КУпАП «Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем», а саме незаконне використання військовою службовою особою транспортних засобів, споруд чи іншого військового майна, використання військовослужбовця для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою, а також інше зловживання владою або службовим становищем, вчинене з корисливою метою чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, каратиметься максимум 10 500 гривнями, а мінімум – 1 190 гривнями. Якщо ж особа (будь-яка, не військовослужбовець) керуватиме транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння, то стягнення становитиме 17 000 гривень.

Тоді виникає питання: як те саме діяння, що вказане в ст. 172¹³, буде кваліфіковано за ч. 2 ст. 410 КК України? Адже згідно із законом, таке діяння треба кваліфікувати саме за ч. 2, тому що воно вчиняється із зловживанням службовим становищем, а ч. 1 ст. 410 КК України не передбачає, що це діяння вчиняється особою з використанням службового повноваження.

Згідно із санкцією вищевказаної статті її може вчинити будь-яка військова особа, а отже, законодавець помилився, коли уналежнив ст. 410 КК України до корупційної. Тільки ч. 2 ст. 410 КК України є корупційним

кримінальним правопорушенням. У таких випадках, на наш погляд, має бути чітке розмежування, що надається Верховним Судом України щодо ознак, які впливають на покарання.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212 ²⁴)	Кримінальний Кодекс України
Стаття 172 ¹³ . Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем	Стаття 410. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем
Незаконне використання військовою службовою особою транспортних засобів, споруд чи іншого військового майна, використання військовослужбовця для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою, а також інше зловживання владою або службовим становищем, вчинене з корисливою метою чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, – тягнуть за собою накладення штрафу від сімдесяти до ста сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт з утриманням на гауптвахті на строк до семи діб. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, – тягнуть за собою накладення штрафу від ста сорока п'яти до двохсот вісімдесяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт з утриманням на гауптвахті на строк від семи до десяти діб. Примітка. Під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.	1. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна або заволодіння ними шляхом шахрайства – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. 2. Ті самі дії, вчинені військовою службовою особою із зловживанням службовим становищем, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або такі, що заподіяли істотну шкоду, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років. 4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, розбій з метою заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою, а також вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Починаючи із загальних питань, згадаємо, що основною метою покарання за будь-яке кримінальне правопорушення є не тільки кара, а й виправлення засудженого згідно із ч. 1 ст. 50 КК України. Це визначення вперше з'явилося в КК України у 2001 році, тоді як у Кримінальному кодексі 1960 року взагалі не зазначалася мета покарання в ст. 22 КК України 1960 року, що,

на наш погляд, не є позитивним, особливо для майбутніх юристів при вивченні законодавства [6, с. 33].

Тож кожен майбутній фахівець у галузі права повинен навіть на стадії здобування освіти усвідомлювати, що основною метою покарання є виправлення засудженого за рахунок призначення покарання або звільнення від покарання (у зв'язку з поширенням інституту пробації це стало більш можливим).

Нарівні з постійною гуманізацією покарання, які відбувались останні 22 роки, новий проєкт суттєво змінив ставлення до воєнних злочинів, замінивши розміри покарання від шістнадцяти до тридцяти років або довічним ув'язненням і визначивши їх як злочини 9-го ступеня. Проте слід звернути увагу, що не за військові злочини, а за воєнні, адже проєкт кодексу знову використовує різні терміни, не даючи відповіді на те, чому використовується різна термінологія. Відомо, що термін «воєнні» використовується щодо злочинів проти миру та безпеки людства і тих, які були ратифіковані міжнародними конвенціями. Тоді як «військові злочини» – це усталений термін, який переходить до нас з попередніх кодексів і визначає саме ті кримінальні правопорушення, що відбуваються під час несення військової служби.

Але якщо розглянути більш детально, то новий проєкт має великі прогалини та неузгодженості, які, на наш погляд, ще доопрацьовуватимуться. Так, майже всі військові злочини належать до злочинів 3-го ступеня, що за розміром покарання передбачає від трьох до чотирьох років позбавлення волі. Тоді як у чинному законодавстві – за ч. 2 ст. 410 КК України, якій і присвячено наше дослідження, вони є тяжким злочином, за яке визначено покарання від п'яти до восьми років позбавлення волі.

Як бачимо, система покарання є мінливою. У чинному Кримінальному кодексі, на відміну від Кодексу 1960 року, відсутня смертна кара як вид покарання, вона була замінена довічним позбавленням волі або навіть максимальним строковим видом покарання, яке зараз становить 15 років позбавлення волі. Але головним стало введення нових видів покарання, яких раніше не існувало, проте зараз їх застосовують до військовослужбовців, а саме: арешт, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні. Тож права військовослужбовців у цьому аспекті значно розширилися.

Дослідження спирається на чинне законодавство, тому всі наведені приклади і пропозиції стосуватимуться саме чинного законодавства, оскільки ст. 410 КК України є єдиною в Розділі XIX КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)», яка належить до корупційних згідно з приміткою до ст. 45 КК України [2]. Всі кримінальні правопорушення, які передбачені в примітці до ст. 45 КК України, належать до корупційних, а на них не розповсюджуються такі привілеї, які існують у кримінальному кодексі та мають примітку «заохочуючи норми», а саме: звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 45-49 КК України), звільнення від покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом (ст. 69 КК України), що застосовується до інших категорій осіб, та в разі існування декількох обставин, що пом'якшують покарання та характеристики засудженого, суд може призначити більш м'яке покарання, яке навіть не міститься в санкції статті.

Згідно з нормами статті 45 КК України, стаття 410 КК України належить до корупційних кримінальних право-

порушень. У примітці до ст. 172¹³ КУпАП зазначено, що військовими службовими особами є «військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування» [3]. Тож із цього визначення стає зрозумілим, що ст. 172¹³ КУпАП є корупційною. Але в кримінальному законодавстві в ч. 1 ст. 410 КК України це не вбачається, тому згідно з диспозицією статті може бути вчиненим будь-якою особою. Тож пропонуємо внести зміни до примітки ст. 45 КК України, у якій до корупційних буде віднесено лише ч. 2 та ч. 3 ст. 410 КК України.

Єдиним варіантом для пом'якшення покарання військовослужбовця, який вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 410. «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», є застосування ст. 69¹ КК України «Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання». Так, за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених п. 1 (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення;) та п. 2 (добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди) частини першої статті 66 цього Кодексу, за відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні обвинуваченим своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті [5]. Якщо такий приклад відбудеться в нашій статті, то можна сказати, що за максимуму 8 років, який зазначений у ст. 410 КК України, особа може бути покарана на 5 років та 4 місяці.

Висновки. Таким чином, через неузгодженість визначення ступеня суспільної небезпечності при вчиненні правопорушень, пов'язаних з незаконним розкраданням військового майна, ця ситуація набуває особливої актуальності під час воєнного стану, коли кожне військове майно наближає нас до перемоги. Проте помічимо прогалини в нормах законодавства, через які особа може уникнути належної відповідальності. Отже, підбиваючи підсумки, слід зазначити таке:

1. Залежно від ступеня суспільної небезпечності існує дисциплінарна, адміністративна та кримінальна відповідальність, проте законодавець не визначає відмінностей у кваліфікації. З огляду на це виникають труднощі в розмежуванні при притягненні до відповідальності.

2. Існує неузгодженість у розмірі та виді покарань, коли між адміністративною та кримінальною відповідальністю розмір покарання суттєво відрізняється, а саме: найсуворіша відповідальність за адміністративне правопорушення становить 10 500 гривень, а найнижчий ступінь – 1 190 гривень, тоді як мінімальне покарання за кримінальне правопорушення передбачає три роки позбавлення волі. Проте законодавець не приділяє достатньої уваги ознакам кримінальних правопорушень, що призводить до того, що слідчий може кваліфікувати одне і те саме діяння як дисциплінарний делікт чи адміністративний або навіть кримінальне правопорушення, проте розміри покарання суттєво відрізнятимуться.

3. Відповідно до примітки статті 45 КК України, стаття 410 КК України належить до корупційних кримінальних правопорушень, на відміну від адміністративного законодавства, де в примітці до ст. 172¹³ КК України вказано, що суб'єктами можуть бути лише військовослужбовці, військові начальники, військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування. Із цього визначення стає зрозумілим, що ст. 172¹³ КУпАП є корупційною. Але

в кримінальному законодавстві в ч. 1 ст. 410 КК України це не вбачається, тому згідно з диспозицією статті може бути вчиненим будь-якою особою.

Тож пропонуємо внести зміни до примітки ст. 45 КК України, виклавши її в такій редакції:

«**Примітка.** Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, ч. 2, 3 ст. 410, у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² цього Кодексу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України (проект) : контрольний текст станом на 29 вересня 2022 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf> (дата звернення 30.03.2023).
2. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 30.03.2023).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1974 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 30.03.2023).
4. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / Дудоров О. О. та ін.; за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 463 с.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/270-17> (дата звернення 30.03.2023).
6. Кримінальні кодекси України 2001 та 1960 років: порівняльні таблиці / упор. Є.Ф. Фесенко, Я.Є. Фесенко. Київ : Істина, 2001. 272 с.
7. Судова Влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення 22.03.2023)
8. Богуцький П. П. Військове право в системі права України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2009. 216 с.

References

1. Kontrolnyi Tekst (2022 Kryminalnyi Kodeks Ukrainy (proiekt) Retrieved from. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf>
2. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2001, № 25-26, st.131). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text/>
3. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia (statti 1 - 212-24)(st.213 – st.330) (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy RSR (VVR) 1984, dodatok do № 51, st.1122) {Vvodytsia v diiu Postanovoïu Verkhovnoi Rady Ukrainy RSR № 8074-10 vid 07.12.84, VVR 1984, dodatok do № 51, st.1123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Koruptsiini skhemy: yikh kryminalno-pravova kvalifikatsiia i dosudove rozsliduvannia (2019)/ Za red. M.I. Khavroniuka. K. : Moskalenko O. M., 2019. 464 s.
5. Zakon Ukrainy № 270-VI vid 15.04.2008 "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalno-protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo humanizatsii kryminalnoho vidpovidalnosti". URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text-\[in Ukrainian\]](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text-[in Ukrainian])
6. Kryminalni kodeksy Ukrainy 2001 ta 1960 rokiv (2001): porivnialni tablytsi/Uporiadnyky: Ye.F. Fesenko, Ya.Ie. Fesenko. K. : Istyna., 272 s.
7. Sudova Vlada Ukrainy. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (data zvernennia 22.03.2023)
8. Bohutskyi P.P. Viyskove pravo v systemi prava Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 "Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen" Odesa, 2009. 216 s.

Kornienko Maksym,

Doctor of Legal Sciences, Professor

(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8564-1450>

Kit Rostislav,

Postgraduate Student

(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa)

DETERMINATION OF THE DEGREE OF PUBLIC DANGER FOR THEFT OF MILITARY PROPERTY ACCORDING TO CURRENT CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE LEGISLATION

The difference between an administrative legal delict and a criminal offense is based on the analysis of the degree of social danger of the committed act, so when the legislator does not clearly distinguish the signs of the committed act, and they are written into laws as evaluative concepts, this leads to double interpretation and its application with the inconsistency of the committed act. As a result, there are mistakes in the qualification, and therefore the amount of punishment does not correspond to what was committed. Therefore, the scientific work is devoted to Art. 410 of the Criminal Code of Ukraine,

regarding the analysis of significant inconsistencies in criminal liability. A comparison is made of the legislative regulation for the theft, appropriation, extortion by a serviceman of weapons, military supplies, explosives or other munitions, means of transportation, military and special equipment or other military property (Article 410 of the Criminal Code of Ukraine), as well as taking possession of them by fraud or abuse of office position and abuse of power or official position by a military official is provided for in Article 172-13. The author examines responsibility starting with the 1960 code, then the 2001 code, as well as the draft of the new Criminal Code. In our opinion, this is a violation of the basic principles of punishment, and therefore of the stated purpose. Therefore, the new project contains a completely new approach to the purpose of punishment, recognizing it as the protection of society from criminal offenses and other illegal acts provided for by this Code. Based on the analysis, proposals for the Criminal Code of Ukraine were developed. In addition, the grounds that the court applies as mitigating circumstances, however, whether they have the right to do so, are conducted. Statistical data on persons brought to criminal liability under Art. 410 of the Criminal Code of Ukraine from 2018 to 2022.

Key words: *criminal responsibility, administrative responsibility, criminal offense, administrative-legal delict, punishment.*

УДК 343.983:343.344 (477) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-10>

Ковальов Василь Володимирович,

кандидат юридичних наук, заступник директора

(Донецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України,
м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7172-5832>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПОВИХ СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ ТА ВИБУХОВИМИ ПРИСТРОЯМИ

У статті на основі комплексного аналізу наукових джерел і слідчо-судової практики охарактеризовано типові способи учинення незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, які напряму залежать від предметів озброєння, а також мети та мотивів злочинців, оскільки майже третина кримінально-протиправних дій мають спонтанний характер і вчиняються без попередньої підготовки.

З'ясовано, що незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями вчиняється такими типовими незаконними способами, як носіння, зберігання, придбання, передача, збут, виготовлення, ремонт. Додатково виокремлено типові способи виведення зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв із законного обігу: розкрадання вогнепальної зброї і збройних Сил України, Служби воєнізованої охорони та правоохоронних органів; розкрадання вогнепальної зброї й окремих складових частин і механізмів на збройових заводах; кустарне виготовлення вогнепальної зброї; законне придбання зброї з наступною передачею її у руки злочинців; недбале зберігання вогнепальної зброї, контрабандне ввезення зброї та боєприпасів через кордон.

Специфічними джерелами незаконного придбання визначено: привласнення знайдених об'єктів озброєння, безоплатне отримання їх від родичів, друзів та інших осіб, отримання від членів злочинних об'єднань; одержання у спадок і придбання в осіб, котрі здійснювали незаконний продаж.

Ключові слова: зброя, спосіб, носіння, зберігання, придбання, передача, збут, виготовлення, ремонт, розслідування.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, як і в інших країнах світу, спостерігається тенденція до збільшення кількості незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями. Водночас повномасштабне воєнне вторгнення спричинило стрімке зростання таких кримінально-протиправних дій і появу нових зразків озброєння, у тому числі нетипової вогнепальної зброї, яка надходить на експертизу, та зумовило необхідність введення особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану, що визначає актуальність окресленої проблеми, її наукову, теоретичну та практичну значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям статті стали праці вітчизняних учених, котрі займалися питаннями розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, таких як В.В. Арешонков, Д.В. Андреев, П.Д. Біленчук, А.О. Волобоєв, А.В. Кофанов, С.П. Мельниченко, А.С. Пашиєва, В.В. Пясковський, М.Г. Щербаковський, Ю.М. Черноус та інші. Здобутки цих та інших науковців містять низку системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються предмету статті, проте сучасні реалії зумовлюють потребу в окремому дослідженні способів вчинення незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями.

Мета статті – надання криміналістичної характеристики типовим способам учинення незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями.

Виклад основного матеріалу. Спосіб вчинення кримінального правопорушення – один із центральних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що надає найбільший об'єм криміналістичної інформації, дозволяючи зорієнтуватися слідчому в події кримінального правопорушення та визначити оптимальні методи розслідування. Саме спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана із властивостями інших елементів кримінальної протиправної події. Вивчаючи характер актів поведінки, слідчий може вийти на встановлення мотиву та мети злочину, визначити шлях для встановлення психологічного контакту з підозрюваним, обрати для конкретного випадку тактичні прийоми проведення окремих процесуальних дій і вирішити багато інших криміналістичних завдань [1].

На думку М.В. Салтєвського, спосіб вчинення кримінального правопорушення – це комплекс динамічних актів, рухів, що залишають у навколишньому середовищі зміни (сліди) та включають фактори об'єктивного і суб'єктивного характеру [9, с. 424–427].

Більше того, встановлення обставин підготовки до вчинення кримінального правопорушення, безпосеред-

нього його вчинення та приховання слідів злочинної діяльності надає можливість органу досудового розслідування повною мірою відтворити подію, що мала місце у минулому. Встановлення цих обставин як складових елементів поняття «спосіб вчинення кримінального правопорушення» забезпечить повне та комплексне збирання доказів, їх оцінку для забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування. Саме завдяки встановленому способу вчинення кримінального правопорушення можуть бути отримані дані про особистісні характеристики злочинця, які можуть проявлятися у його навичках і вміннях, розумовій та інтелектуальній діяльності, фізичній підготовці, психологічному розвитку, впевненості у своїх діях тощо, що певним чином звужує коло підозрюваних осіб і спрямує орган досудового розслідування у тому чи іншому напрямку.

Таким чином, інформація про спосіб вчинення незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями є основою для: надання криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 Кримінального кодексу України, та виявлення взаємозв'язку між її структурними елементами; побудови слідчих версій; планування досудового розслідування; визначення тактики проведення слідчих (розшукових) дій [8]; проведення заходів із профілактики кримінальних правопорушень [4; 5].

Із позиції криміналістики спосіб вчинення кримінальних правопорушень охоплює безліч ознак, що не мають кримінально-правового значення, але відіграють важливу роль для пошуку слідів і встановлення ознак кримінального правопорушення. Тобто у криміналістичній характеристиці спосіб вчинення досліджується для того, щоб з'ясувати, які сліди залишило кримінальне правопорушення у навколишньому середовищі, де ці сліди потрібно шукати, які вони містять дані щодо особи, котра вчинила кримінальне правопорушення.

Для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 Кримінального кодексу України, характерна низка способів вчинення [6]. Аналіз слідчо-судової практики показав, що вчинення кримінально-протиправних дій зумовлене видом зброї, а сама структура вчинення незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями не завжди є повноструктурною, зокрема, майже третина (26%) кримінальних правопорушень мали спонтанний характер і вчинялися без попередньої підготовки.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволяє розглянути такі характерні способи вчинення незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, як:

1) Незаконне носіння холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії з їх переміщення, транспортування особою безпосередньо при собі (у руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо) [7].

Під час підготовки до переміщення зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв здійснюється вибір виду транспортування (особисто, у ручній поклажі, у сумці, валізі, під одягом, на автомобільному, залізничному, морському, повітряному транспорті), конкретного засобу та місця розміщення у ньому зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв; засобів маскувального носіння, приховування (шухляд, контейнерів) предметів злочин-

ного посягання; пошук осіб, згодних за винагороду переїстити зброю (провідників, водіїв-далекобійників); встановлення контактів із працівниками поштових перевізників, транспортних організацій тощо.

Основними місцями приховування об'єктів озброєння під час транспортування у власному, службовому транспортному засобі чи в автотранспорті родичів, друзів, знайомих є: порожнини бамперів; моторний відсік; під кузовом (на мосту або під мостом, на поверхні захисної пластини, між парними колесами); усередині бензобака (попередньо обернувши об'єкти у жир- та вологостійкий плівковий матеріал); салон (усередині водійської панелі, багажного відсіку, за обшивкою сидінь, дверей, стелі, підлоги, під сидіннями і всередині інших предметів (у подушці для шиї, іграшки, сумці, портфелі тощо)); одяг пасажирів чи водія; 7) багажне відділення (усередині запасних коліс, коробці інструментів, аптечки та інших предметах, що перевозяться) [3].

2) Незаконне зберігання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості у часі) без відповідного дозволу чи із протроченням його дії будь-яким із зазначених предметів, що перебуває не при особі, а в обраному нею місці.

Характерними місцями незаконного зберігання є власне житло (66%) і прилеглі до нього споруди (14%), територія домоволодіння (7%), житло родичів, друзів, знайомих, близьких осіб (3%) та прилеглі до нього споруди (1%), схованки як у межах населеного пункту (2%), так і поза ним (4%), службове приміщення за місцем роботи (1%), приміщення орендованого житла (1%), власний автотранспорт (2%), а також у повсякденному одязі й у переносних предметах (22%) [3].

3) Незаконне придбання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – умисні дії, пов'язані з їх набуттям (крім викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) у супереч передбаченому законом порядку – внаслідок купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунка, на відшкодування боргу тощо.

Специфічними джерелами незаконного придбання є: привласнення знайдених об'єктів озброєння (67%), безоплатне отримання їх від родичів, друзів та інших осіб (8%, із них 1,8% – як подарунок, 1,4% – шляхом обміну), отримання від членів злочинних об'єднань (близько 1%); одержання у спадок (5%) і придбання в осіб, які здійснювали незаконний продаж (21%).

Вивчення судово-слідчої практики свідчить, що незаконне придбання, зберігання та носіння зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв здійснюється як із попередньою підготовкою, так і без неї, залежно від способу набуття цих об'єктів. Спосіб підготовки характеризується здійсненням загальних дій: вибору або пошуку об'єкта озброєння; формування уяви про нього; пошуку каналів збуту (продажу); визначення способу розрахунку; вибору оптимального способу переміщення та маршруту руху; обрання маскувальних засобів.

Вчинення інших (додаткових) дій залежить від конкретно постановленої мети:

а) для власних потреб без одержання матеріальної вигоди: обладнання спеціального місця або предмета-схованки – непомітних суб'єктивно недоступних місць, порожнин у стінах або підлозі, предметів (ап-

течки, коробки з інструментами, футлярів) та об'єктів господарського призначення (хліву, вольєра, санвузла у дворі), а також території домоволодіння (городу, саду, палісадника). Зазвичай це відбувається, якщо злочинець знає особливості влаштування механізму об'єктів озброєння й умови їх зберігання для недопущення втрати ними своїх властивостей, попередньо підготувавши або переобладнавши герметичні ємності для них;

б) для отримання одноразової винагороди: пошук зацікавлених осіб у незаконному придбанні об'єктів озброєння; визначення умов домовленостей; обрання способу передачі (збуту); визначення місця потенційної зустрічі та маршруту руху до нього; вибір методів конспірації;

в) для отримання систематичної винагороди: ретельний пошук і вибір об'єктів озброєння (зазвичай для здійснення їх перепродажу, основним джерелом придбання є купівля цих об'єктів у невідомих осіб через мережу Інтернет із поштовою доставкою); пошук та обладнання додаткових місць зберігання (у разі великої кількості зброї); пошук і вибір співучасників, розподіл ролей і визначення меж домовленостей; пошук покупців і місць можливої зустрічі. Крім цього, злочинець визначає потребу в додаткових заходах конспірації, у транспортному засобі, в обладнанні у ньому спеціальних схованок і враховує час доби [3, с. 68–69].

4) Незаконна передача вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – надання зазначених предметів іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу. Характерними місцями для незаконної передачі є: власне житло та прилегла до нього територія (33%), житло родичів, друзів, близьких осіб (10%), приміщення гаража (12%), службове приміщення за місцем роботи (4,1%), громадські місця (25,6%), інші місця, схованки (15%).

5) Незаконний збут холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – умисна передача їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо.

Вибір способу передачі залежить від місця вчинення незаконного діяння: у людному місці, зокрема на ринку, передача може здійснюватися як одноособово, так і групою осіб із розподілом ролей між ними (продавець, контролер, охоронець тощо), що перебувають у різних місцях і виконують заздалегідь обумовлені дії; передачу можуть здійснювати жінки під прикриттям торгівлі товарами господарського призначення тощо. У такому разі насамперед необхідне спостереження за обстановкою, встановлення всіх учасників кримінального правопорушення та їх функцій, а за нагоди – й фіксація спостережень за допомогою відеокамери; за місцем проживання, посильний або умовний власник, хоч і незаконний, «працює» переважно поодиноці, дотримуючись конспірації та маючи вже сформоване коло «покупців»; там же він зберігає різну зброю та боєприпаси.

б) Незаконне виготовлення холодної зброї – умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії з її створення чи перероблення, унаслідок чого вона набуває відповідних характеристик властивостей.

7) Незаконний ремонт холодної зброї – відновлення її характерних властивостей шляхом заміни чи реставрації зношених або непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, унаслідок чого предмети

стають придатними до використання за цільовим призначенням [1, с. 43].

За інформацією Служби безпеки України, попри це існує «тіньовий» ринок, котрий забезпечує поставки практично всіх видів зброї та компонентів для їх виготовлення в обхід чинних регламентів. Йдеться про виготовлення таких матеріалів поза спеціалізованими підприємствами в умовах підпільних лабораторій, цехів тощо, проте конструювання зброї вимагає насамперед спеціальних знань, умінь і навичок для вирішення низки технічних проблем і використання цільового (складного) обладнання, вільний обіг або доступ до якого обмежений законодавчими нормами. Так, із початку року Служба безпеки України припинила роботу чотирьох підпільних майстерень, що виготовляли бойову зброю. Зокрема, було проведено обшук за місцем проживання киянина, котрий організував підпільну майстерню, де займався незаконним виготовленням і відновленням вогнепальної зброї з метою її подальшого збуту. Внаслідок обшуку виявлено та вилучено 2 пістолети-кулемети «кустарного» виробництва, 170 набоїв і 0,3 кг пороху. Окремо виявлено та припинено існування каналу збуту деталей і комплектуючих до вогнепальної зброї іноземного виробництва з-за кордону [2].

Також слід наголосити на способах виведення зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв із законного обігу, серед яких: а) розкрадання вогнепальної зброї зі Збройних Сил, Національної поліції, Служби безпеки України, Служби воєнізованої охорони та ін.; б) розкрадання вогнепальної зброї й окремих складових частин і механізмів на збройових заводах; в) кустарне виготовлення вогнепальної зброї; г) законне придбання нарізної та гладкоствольної спортивної чи мисливської зброї з наступною передачею її у руки злочинців; д) недбале зберігання вогнепальної зброї, є) контрабандне ввезення зброї та боєприпасів через кордон.

Тут варто зазначити, що дані наведені тільки за матеріалами тих кримінальних проваджень, де були встановлені джерела незаконного придбання. Майже 20% таких проваджень взагалі не містять цієї інформації. Фактично у 76% випадків під час досудового розслідування була відсутня можливість установити першочергове джерело (способи) потрапляння об'єктів озброєння до незаконного обігу, а також їхнього попереднього володільця.

Дії із приховування кримінального правопорушення пов'язані єдиним кримінальним протиправним умислом і можуть вчинятися на всіх його етапах: як під час підготовки, вчинення, так і після закінчення протиправного діяння. Способи приховування різноманітні та залежать від способів вчинення, виду, кількості зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв.

Не вдаючись до наукових дискусій, М.Г. Щербаковський і Д.В. Андреев виокремили такі способи приховування кримінального правопорушення: 1) приховування зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв, а також їх комплектуючих у речах, одязі та інших предметах (зазвичай заздалегідь вибирається місце для зберігання предметів озброєння та способи їх маскування); 2) знищення слідів кримінального правопорушення: знищення слідів рук; слідів проникнення у приміщення, що охороняється; підпал місця зберігання зброї, психологічний, фізичний вплив або підкуп свідків події; 3) фальсифікація, видалення чи зміна маркування на зразках зброї, бойових припасах, вибухових речовинах і вибухових пристроях; 4) надання завідомо

неправдивих показань або створення неправдивого алібі; 5) маскуванню зброї шляхом розбирання на складові частини, у тому числі представлення її як несправжньої під час переміщення [10, с. 57].

Висновки. На вибір способу вчинення кримінального правопорушення впливають різні чинники, зокрема предмет злочинного посягання, його якісні та кількісні ознаки; можливість вчинення підготовчих дій; наявність співучасників і «спеціальних знань» та ін. Виявлення у процесі досудового розслідування кримінального правопорушення тих або інших детермінуючих чинників способу його вчинення дозволяє слідчому моделювати спосіб дій правопорушника, і навпаки, за змістом конкретних дій можемо судити про чинники, що його зумовили.

Дії, передбачені ст. 263 Кримінального кодексу України, а саме незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями вчиняються такими типовими способами, як: а) незаконне носіння холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії з їх переміщення, транспортування особою безпосередньо при собі (у руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо); б) незаконне зберігання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – умисні дії, котрі полягають у володінні (незалежно від тривалості у часі) без відповідного дозволу чи із простроченням його дії будь-яким із зазначених

предметів, що перебуває не при особі, а в обраному нею місці; в) незаконне придбання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – умисні дії, пов'язані з їх набуттям (крім викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) у супереч передбаченому законом порядку – внаслідок купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунка, на відшкодування боргу тощо; г) незаконна передача вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – надання зазначених предметів іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу; ґ) незаконний збут холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв – умисна передача їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо; д) незаконне виготовлення холодної зброї – умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії з її створення чи перероблення, унаслідок чого вона набуває відповідних характерних властивостей; ж) незаконний ремонт холодної зброї – відновлення її характерних властивостей шляхом заміни чи реставрації зношених або непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, унаслідок чого предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Список використаних джерел

1. Арешонков В.В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 568 с.
2. В СБУ розповіли, скільки зброї, вибухівки і боєприпасів вилучили з обігу цього року (фото). URL: <https://www.unian.ua/weapons/v-sbu-nazvali-naybilsh-poshirenu-vognepalnu-zbroyu-u-nezakonnomu-obigu-ostanni-novini-11048900.html>.
3. Волобоев А.О. Методика розслідування незаконного поводження зі зброєю та бойовими припасами : дис. ... докт. філософ : 081. Кривий Ріг, 2020. 320 с.
4. Криміналістика : навчальний посібник / за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС. 2010. 540 с.
5. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В.В. Пясковського. Харків : Право, 2020. 752 с.
6. Криміналістичні та правові аспекти обігу вогнепальної зброї : посібник / А.В. Кофанов, В.В. Індюкова. Івано-Франківськ : Супрун В.П., 2010. 164 с.
7. Мельниченко С.П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2016. 207 с.
8. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : науково-методичні рекомендації / В.В. Кілімчук, К.Л. Бугайчук, В.О. Марялова, Т.П. Матюшкова. Харків, 2018. 101 с.
9. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с.
10. Щербаковський М.Г., Андреев Д.В. Розслідування незаконного обігу зброї : монографія. Харків, 2021. 192 с.

References

1. Areshonkov V.V. (2021). Teoretychni, pravovi ta prakseolohichni zasady tekhniko-kryminalistychnykh doslidzhen u rozsliduvanni zlochyniv: dys. ... dokt. yuryd. nauk [Theoretical, legal and praxeological principles of technical and forensic research in the investigation of crimes: diss. ... doctor of law]: 12.00.09. Kyiv, 568 p. [in Ukrainian]
2. The SBU said how many weapons, explosives and ammunition were withdrawn from circulation this year (photo). Retrieved from: <https://www.unian.ua/weapons/v-sbu-nazvali-naybilsh-poshirenu-vognepalnu-zbroyu-u-nezakonnomu-obigu-ostanni-novini-11048900.html> [in Ukrainian]
3. Voloboev A.O. (2020). Metodyka rozsliduvannia nezakonnoho povodzhennia zi zbroieiu ta boiovymy pryapasamy: dys. ... dok. filosof: 081 – Pravo. [Methodology of investigation of illegal handling of weapons and ammunition: diss. ...dock. philosopher: 081 – Law]. Kryvyi Rih. 320 p. [in Ukrainian]
4. Forensics: education. manual / for general ed. E.V. Pryakhina. Lviv: LvDUVS. 2010. 540 p. [in Ukrainian]
5. Forensics: a textbook / V.V. Pyaskovskiyi, Yu.M. Chornous, A.V. Samodin and others; in general ed. V.V. Pyaskovskiyi. Kharkiv: Pravo, 2020. 752 p. [in Ukrainian]

6. Forensic and legal aspects of firearms circulation: manual / A.V. Kofanov, V.V. Indyukova. Ivano-Frankivsk: Suprun V.P., 2010. 164 p. [in Ukrainian]
7. Melnychenko S.P. (2016). Kryminalistychna kharakterystyka ta osoblyvosti rozsliduvannia nezakonnoho peremishchennia vohnepalnoi zbroi: dys. ... kand. yuryd. nauk [Forensic characteristics and peculiarities of the investigation of illegal transfer of firearms: dissertation. ... candidate law of science]. Dnipro, 207 p. [in Ukrainian]
8. Procedural order and tactical features of investigative (search) actions: science and method. river / V.V. Kilimchuk, K.L. Bugaichuk, V.O. Maryalova, T.P. Matyushkova. Kharkiv, 2018. 101 p. [in Ukrainian]
9. Saltevskiy M.V. (2008). Kryminalistyka (u suchasnomu vykladi): pidruchnyk. [Criminology (in a modern version): textbook. Kyiv: Condor,] 588 p. [in Ukrainian]
10. Scherbakovskiy M.G., Andreev D.V. (2021). Rozsliduvannia nezakonnoho obihu zbroi: monohrafiia [Investigation of illegal arms trafficking: monograph]. Kharkiv, 192 p. [in Ukrainian]

Kovalev Vasyl,

Candidate of Legal Sciences, Deputy Director

(Donetsk Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7172-5832>

**CRIMINAL CHARACTERISTICS OF TYPICAL METHODS OF ILLEGAL HANDLING
OF WEAPONS, AMMUNITION, EXPLOSIVES AND EXPLOSIVE DEVICES**

The article, based on a comprehensive analysis of scientific sources and investigative judicial practice, describes the typical methods of illegal handling of weapons, munitions, explosives and explosive devices, which directly depend on the weapons, as well as the purpose and motives of criminals, since almost a third criminal and illegal actions are spontaneous and committed without prior preparation.

Actions are provided for in Art. 263 of the Criminal Code of Ukraine, namely illegal handling of weapons, ammunition, explosives and explosive devices are committed in the following typical ways: a) illegal carrying of cold weapons, firearms (except for smooth-bore hunting), ammunition, explosives or explosive devices – intentional, acts of their movement, transportation by a person directly with him (in his hands, clothes, bag, special case, vehicle, etc.) committed without the permission provided by law; b) illegal storage of firearms (except for smooth-bore hunting weapons), ammunition, explosives or explosive devices - intentional actions consisting in possession (regardless of the duration) without the appropriate permit or with the expiration date of any of the specified items, that is not with a person, but in a place chosen by him; c) illegal acquisition of firearms (except for smooth-bore hunting weapons), ammunition, explosives or explosive devices – deliberate actions related to their acquisition (except for kidnapping, appropriation, extortion, acquisition through fraud or abuse of official position) contrary to the procedure provided for by law - as a result of purchase, exchange, appropriation of what was found, received as a gift, for debt repayment, etc.; d) illegal transfer of firearms (except for smooth-bore hunting), military supplies, explosives or explosive devices – giving the specified items to another person in possession, for temporary storage or use for the intended purpose without the permission prescribed by law; e) illegal sale of cold weapons, firearms (except for smooth-bore hunting weapons), ammunition, explosives or explosive devices - intentional transfer of them to another person outside of the established order by way of sale, exchange, donation, payment of debt, etc.; e) illegal manufacture of cold weapons – intentional, committed without the permission provided by law for its creation or processing, as a result of which it acquires the corresponding characteristic properties; g) illegal repair of cold weapons – restoration of their characteristic properties by replacing or restoring parts, mechanisms that are worn out or unusable for other reasons, eliminating defects, breakdowns or damages, establishing the normal functioning of various parts and mechanisms, as a result of which the objects become suitable for use for their intended purpose .

In addition, typical methods of removing weapons, ammunition, explosives and explosive devices from legal circulation are highlighted: theft of firearms from the Armed Forces of Ukraine, the Paramilitary Guard Service and law enforcement agencies; theft of firearms and individual components and mechanisms at weapons factories; artisanal production of firearms; legal acquisition of weapons with their subsequent transfer into the hands of criminals; negligent storage of firearms, smuggling of weapons and ammunition across the border.

Specific sources of illegal acquisition are defined as: appropriation of found weapons, obtaining them free of charge from relatives, friends and other persons, obtaining them from members of criminal organizations; inheritance and acquisition from persons who carried out illegal sales.

Key words: *weapon, method, carrying, storage, acquisition, transfer, marketing, production, repair, investigation.*

УДК 343.983:343.344 (477) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-11>

Ковальова Ольга Вікторівна,

кандидат юридичних наук, декан факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4555-0172>

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ ТА ВИБУХОВИМИ ПРИСТРОЯМИ

На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень і наукових джерел із криміналістики у статті окреслено організацію початкового етапу розслідування незаконного поведження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, а також встановлено проблеми, які виникають у розслідуванні таких кримінальних правопорушень і мають вплив на весь подальший хід розслідування; визначено шляхи їх вирішення.

Встановлено, що специфіка початкового етапу досудового розслідування зумовлена кримінально-правовою природою незаконного поведження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями і тим, що всі дії, які становлять цю стадію, відбуваються нехайно після внесення даних про певне кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Звернено увагу на те, що в умовах воєнного стану діє особливий режим кримінального провадження, тож, якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду).

У зв'язку із цим основним завданням на початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень для слідчого (або іншої особи, котра проводить розслідування) є визначення необхідної доказової інформації та її джерел. Під час такої діяльності отримується первинна, «сигнальна» інформація внаслідок відповідної вихідної слідчої ситуації, будуються версії, збираються докази, інформація перетворюється на базову, яка відображає обставини предмета доказування у кримінальному провадженні. Залежно від обробки первинної інформації, її практичної перевірки та логічної оцінки орган досудового розслідування планує першочергові завдання, виробляє стратегію і скеровує увесь хід подальшого розслідування.

Ключові слова: початок, розслідування, організація, зброя, бойові припаси, вибухові речовини, реєстр, слідчий, спеціалісти.

Постановка проблеми. За всієї значущості наукових здобутків українських вчених нині дослідження розслідування незаконного поведження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями зумовлюється підвищеною суспільною небезпекою в умовах неочевидності, конспірації та нерідко злочинної ієрархії, оскільки сучасні методи не є універсальними й не зовсім відповідають потребам сьогодення. Тому нагальною є розробка науково-практичних рекомендацій для практичних працівників органів досудового розслідування, позаяк слідчі повинні вміти правильно організувати розслідування, володіти ґрунтовними знаннями щодо тактики проведення окремих процесуальних дій.

Порушена проблематика актуалізується у зв'язку з розширенням змагального процесу, наближенням національного законодавства до міжнародних і європейських правових стандартів кримінального судочинства, запровадженням низки нових правових дефініцій

(сторін кримінального провадження, процесуального керівництва та ін.) та процесуальних інститутів (повідомлення про підозру, судового контролю, угод та ін.), а також здійсненням кримінального провадження в умовах воєнного стану, що, звісно, вплинуло на установлену практику проведення досудового розслідування. У зв'язку із цим ефективна реалізація завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, не можлива без запровадження дієвих процесуальних механізмів проведення досудового розслідування, адже від якісного та своєчасного його здійснення залежить ефективність розгляду провадження по суті, а також застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям статті стали праці вітчизняних учених, котрі займалися питаннями протидії незаконному поведженню зі зброєю, бойовими припасами,

вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, таких як Д.В. Андреев, П.Д. Біленчук, О.В. Веселова, А.О. Волобоек, П.В. Гіверц, В.В. Голубош, Б.В. Гринчишин, В.М. Коротаєв, А.В. Кофанов, Р.В. Мельник, С.П. Мельниченко, Я.В. Новак, А.С. Пашиєва, В.В. Поліщук, Т.В. Тютюнник, О.С. Тарасенко, В.С. Шаповалова, М.Г. Щербаківський та ін. Здобутки цих та інших науковців містять низку системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються предмету статті, проте сучасні реалії зумовлюють потребу окремого дослідження початкового етапу розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями.

Мета статті – здійснення теоретико-практичного аналізу організації початкового етапу розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи процес розслідування кримінальних правопорушень загалом на підставі спрямованості виконуваних слідчих (розшукових) дій (далі – СРД), традиційно виділяють три етапи (початковий; наступний; заключний) [7].

На початку розслідування кримінальних правопорушень та у різні його моменти виникають різноманітні за складністю фактичні ситуації, що міняють одна одну й визначають особливості слідчої обстановки відповідного фрагменту розслідування. Перш ніж ухвалити рішення щодо напрямку подальшої роботи, необхідних засобів, найбільш доцільних методів розслідування, потрібно максимально повно оцінити своєрідність становища, яке склалося на певний момент. Початковий етап розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями як поняття суто криміналістичне використовується для позначення певного періоду досудового розслідування, під час якого слідчий провадить СРД для встановлення усіх обставин кримінального правопорушення й особи підозрюваного.

Найбільш важливими завданнями початкового етапу є: 1) орієнтування особи, котра проводить розслідування, в усіх обставинах тієї події, яку належить розслідувати, з'ясування фактів, що повинні бути досліджені у кримінальному провадженні, отримання вихідних даних із метою розгорнутого планування розслідування; 2) збирання та фіксація доказів, які упродовж невеликого проміжку часу можуть бути втрачені; 3) встановлення, пошук і затримання злочинця по гарячих слідах. Уже під час наступного етапу розслідування здійснюється збирання, перевірка й оцінка доказів із метою повного встановлення усіх обставин кримінального провадження.

На практиці висування слідчих версій і вибір засобів розслідування слідчим відбувається з урахуванням обставин, що підлягають встановленню, і в напрямку, який видається найбільш правильним і доцільним та відповідає поставленим завданням. Відповідно до завдань, що стоять перед слідчим, ним обирається алгоритм дій, у тому числі з одержання відсутньої інформації. Таким чином, інформація збирається не сама по собі, а тільки за допомогою виконання певних дій, зумовлених завданням. Основна спрямованість початкового етапу розслідування – інтенсивний пошук, виявлення та закріплення доказів шляхом проведення СРД [15].

На цьому етапі здійснюється основна робота з розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, а головними завданнями, що постають пе-

ред слідчим, є належний збір і фіксація матеріальних слідів злочину (у 90% проваджень розпочинається з огляду місця події) для встановлення підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення; визначення осіб, котрі сприймали ідеальні сліди, чим розширюється база свідків; призначення відповідної судової експертизи.

На початку розслідування слідчий зазвичай не має необхідні знання, але має певне уявлення про сформовану ситуацію, отримане під час проведення дій відповідно до мети та завдань розслідування. Це уявлення базується на відомостях, що стосуються елементів криміналістичної характеристики й обставин розслідуваної події. Отже, до структури початкового етапу необхідно віднести: проведення організаційних заходів – планування початку розслідування, висування версій, вибір форм взаємодії з особами, котрі допомагають у вирішенні завдань початкового етапу, а також прийняття процесуальних і організаційних рішень; початкові СРД, спланованість і послідовність яких залежить від типових слідчих ситуацій і криміналістичної характеристики, що допомагають у вирішенні завдань початкового етапу.

Як показало вивчення слідчої практики, одним із найважливіших чинників, які забезпечують успішне розслідування кримінальних проваджень про незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, є їх негайне внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), що прямо залежить від своєчасного виявлення ознак вчиненого злочину (ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України) [6; 13]. Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочати розслідування (ч. 1 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України) [6; 14].

Проведення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом [4]. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду [6].

Невідкладний огляд, потреба у якому у 80% випадків виникає за фактами вчинення незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, слідчий проводить цілеспрямовано для встановлення: обстановки кримінального правопорушення, об'єктів озброєння та слідів поводження з ними; особи злочинця, можливих очевидців події та додаткових джерел інформації, що вказують на походження виявлених і вилучених об'єктів, їхню належність до злочинця, імовірність використання у злочинних цілях тощо [5]. Тобто слідчий наділений правом зібрати та перевірити отриману інформацію про кримінальне правопорушення до внесення її у ЄРДР тільки шляхом проведення огляду місця події. Кінцевим результатом є обов'язкова реєстрація відповідних відомостей до ЄРДР не пізніше 24 годин і початок досудового розслідування.

Установлені у такий спосіб відомості спрямовані не лише на виявлення кримінально-правових і криміналістичних ознак кримінального правопорушення, а й на з'ясування обставин, які визначають особливості початкового етапу розслідування. Джерелом інформації про

кримінальні правопорушення та інші події, зокрема, є: 1) заяви (повідомлення) осіб, що надходять до органу (підрозділу) поліції, особи, уповноваженої на здійснення досудового розслідування, або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв (повідомлень); 2) самостійно виявлені слідчим або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення; 3) повідомлення осіб, котрі затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні; 4) інше [2, с. 71].

У ЄРДР автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Відповідно до п. 4–9 Положення про порядок єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, якщо заява (повідомлення) надійшла до органу (підрозділу) поліції під час особистого звернення заявника одночасно з її (його) реєстрацією в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, уповноважена службова особа оформлює та видає заявникові талон-повідомлення про прийняття і реєстрацію заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення та іншу подію. Заява (повідомлення), що надходить телефоном за скороченим номером екстреного виклику поліції «102», реєструється в Інформаційному порталі у журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події [13].

Із вищезазначеного випливає, що ефективність роботи слідчого з розслідування цих кримінальних правопорушень насамперед залежить від оперативності реагування заяви та повідомлення про факти їх вчинення, своєчасного й обґрунтованого внесення відомостей до ЄРДР. Водночас відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України під час здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану та якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду) [6].

Відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення СРД чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше 72 годин із моменту завершення таких СРД чи відповідних процесуальних дій [6]. Запізнілий початок кримінального процесу може привести до втрати важливих доказів, безкарності злочинців, збільшення термінів досудового розслідування та негативних наслідків [8].

Основною особливістю розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями є обов'язкове залучення до кримінального провадження обізнаних у зброєзнавстві фахівців. По-перше, спеціалісти-балісти, вибухотехніки обов'язково залучаються до огляду місця події, де виявлені предмети, схожі на зброю, боєприпаси, вибухові речовини та вибухові пристрої, а також безпосередньо до огляду таких предметів. Вказана вимога зумовлена насамперед необхідністю забезпечення безпеки всіх учасників СРД правильним, чітким описом зазначених предметів і їх вилученням для подальшого дослідження. По-друге, у всіх без винятку кримінальних провадженнях щодо незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями має призначатися експертиза зброї та слідів і обставин її використання або вибухотехнічна експертиза, оскільки тільки цими експертизами встановлюється предмет кримінального правопорушення [10–12].

Збір матеріалів за фактом незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями на початковому етапі розслідування полягає у послідовному відшуканні, фіксації, перевірці й оцінці доказів. Як показала практика, сучасний стан криміналістичних методик і рекомендацій щодо перевірки інформації та збору матеріалів за фактом незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями свідчить про необхідність уточнення деяких положень, що стосуються взаємодії осіб із числа слідчо-оперативної групи (далі – СОГ). Після отримання інформації про незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями слідчий у складі СОГ скеровується на місце події. СОГ створюються при чергових частинах територіальних підрозділів Національної поліції. Склад цих груп формується із працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого начальником територіального підрозділу Національної поліції та погодженого з начальником слідчого підрозділу. До СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст. До складу СОГ, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи, в обов'язковому порядку включається слідчий територіального підрозділу Національної поліції, котрий спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також, за необхідності, кінолог зі службово-розшуковою собакою, психолог [3].

Завданням СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків і потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення [9]. Саме результати перевірки після виїзду на місце події остаточно формують внутрішнє переконання слідчого та є основою його висновку щодо наявності події кримінального правопорушення. Відповідно, будь-яке зволікання з виїздом СОГ загрожує втратою слідів і речових доказів, які мають значення для правильного рішення у кримінальному провадженні. Необхідно додати, що до приїзду СОГ поліцейські, котрі прибули першими до місця події, зокрема у разі виявлення вибухового пристрою, прово-

дять такі першочергові дії: 1) евакуують людей із зони можливого ураження на мінімальну безпечну відстань (приблизно 100–400 м); 2) організують огороження зони можливого ураження та встановлюють попереджувальні знаки, у тому числі для транспортних засобів, а також забезпечують безпеку дорожнього руху; 3) забезпечують публічну безпеку та порядок навколо зони можливого ураження, недопущення контакту людей і тварин із місцем виявлення підозрілого об'єкта; 4) здійснюють інші заходи для забезпечення безпеки громадян.

Надалі після роботи СОГ на місці події на основі отриманої інформації слідчий визначає кваліфікацію діяння, встановлює обставини предмета доказування та визначає його межі, збирає, закріплює, перевіряє й оцінює першочергові докази. На нашу думку, початковий етап розслідування незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями у момент внесення відомостей до ЄРДР і безпосередньо після такого внесення залежить від початкових типових слідчих ситуацій процесу розслідування [1].

До моменту прибуття слідчого на місце події залежно від наявності джерел інформації зазвичай виникають три ситуації:

1) сприятлива – виникає тоді, коли на місці події зберігаються всі джерела інформації: особа затримана на місці події, утримується співробітниками поліції; є очевидці; виявлено предмет злочину. Якщо підозрюваного затримано з речовини доказами або по гарячих слідах, то початковий етап закінчується і виноситься письмове повідомлення про підозру, що відбувається за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 Кримінального процесуального кодексу України);

2) малосприятлива – виникає за відсутності одного чи кількох її елементів – джерел, зокрема, особа з місця події зникла, але відома її особистість або прикмети її зовнішності, є очевидці; предмет злочину виявлено на місці події;

3) несприятлива – виникає тоді, коли на місці події є тільки свідки, інших джерел немає. У такому разі насамперед висуваються версії стосовно потенційного підозрюваного. Особливе місце посідають розшукові версії, які перевіряються паралельно з допомогою окремих процесуальних заходів.

За результатами опитування правоохоронців встановлено, що на початковому етапі розслідування незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями підлягають з'ясуванню такі обставини: походження вилучених об'єктів (зокрема належність до вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв) – 100%; їхня належність до особи («власника») – 100%; наявність у цієї особи відповідного дозволу на поведіння з певними об'єктами озброєння – 86%; спосіб потрапляння об'єктів озброєння у власність – 76%; мета їхнього придбання та зберігання – 60%; імовірність використання цих об'єктів у злочинних цілях (установлення причетності до вчинених збройних кримінальних правопорушень) – 43%; установлення каналів потрапляння об'єктів озброєння до незаконного обігу – 44%; визначення кола осіб, дії яких цьому сприяли – 73% тощо. Вважаємо, що такі обставини є певним орієнтиром у пізнавальній діяльності

слідчого та впливають на обрання напрямку розслідування. Крім цього, більше половини опитаних правоохоронців (72%) вважають першочерговим завданням розслідування доведення винуватості особи. Менша частина працівників (28%) вважають своїм обов'язком збір реабілітуючої інформації та дослідження обставин справи, в однакових пропорціях (з обвинувальних і реабілітуючих позицій).

Таким чином, процес доказування на етапі перевірки факту незаконного поведіння зі зброєю та проведення ЄРДР покладає на слідчого обов'язок: по-перше, зібрати, закріпити, дослідити, перевірити й оцінити докази у кримінальному провадженні, по-друге, сформулювати й обґрунтувати за допомогою доказів свої висновки у процесуальних документах.

Реалізуючи владні повноваження, слідчий притягує або залучає до участі у доказуванні інших осіб. Усі ці дії у комплексі становлять практичне доказування – організаційну та процесуальну діяльність слідчого зі збирання матеріалів незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями.

Отже, початок досудового розслідування доцільно розглядати у двох аспектах: з одного боку, як окремих етап досудового розслідування, метою якого є встановлення факту вчинення кримінального правопорушення та внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а з іншого – як здійснювану в установленому законом порядку кримінальну процесуальну діяльність слідчого, прокурора стосовно встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, а також правовідносини, що виникають внаслідок такої діяльності між учасниками кримінального провадження. У разі виявлення події, яку можна кваліфікувати як вчинення кримінально караного незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, слідчий вносить відомості до ЄРДР і розпочинає розслідування.

Висновки. Організація розслідування незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями – це комплекс заходів зі створення оптимальних умов для застосування найбільш ефективних і доцільних за конкретною слідчою ситуацією рекомендацій криміналістичної методики з метою досягнення максимальних результатів за мінімальних витрат часу, сил, засобів у розслідуванні кримінальних правопорушень цієї категорії.

Основною особливістю розслідування таких кримінальних правопорушень є обов'язкове залучення до кримінального провадження обізнаних у зброезнавстві фахівців: по-перше, спеціалісти-балісти та вибухотехніки обов'язково залучаються до огляду місця події, де виявлені предмети, ззовні схожі на зброю, боеприпаси, вибухові речовини та вибухові пристрої, а також до безпосереднього огляду таких предметів. Така вимога зумовлена необхідністю забезпечення безпеки всіх учасників процесуальної дії, правильним, чітким описом зазначених предметів і їх вилученням для подальшого дослідження; по-друге, у всіх без винятку кримінальних провадженнях має призначатися експертиза зброї та слідів і обставин її використання або вибухотехнічна експертиза, оскільки тільки цими експертизами встановлюється предмет кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Бондар В.С., Кривонос М.В. Зміст та особливості предмета доказування в кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу вогнепальної зброї та бойових припасів. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. № 3 (83). С. 195–209.

2. Вакулік О.А., Азаров Ю.І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 184 с.
3. Дрозд В.Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.
4. Карпушин С.Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : Київ, 2016. 210 с.
5. Коваленко В.В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. Вип. № 1 (77). С. 189–197.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Лобойко Л.М. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 87–92.
8. Олішевський О.В. Поняття організації розслідування злочинів. *Боротьба зі злочинністю та забезпечення громадського порядку: проблеми теорії та практики*. Харків : ХНУВС, 2009. С. 75–79.
9. Павловський В.В. Початок досудового розслідування: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право»*. 2014. Вип. 2. С. 390–395.
10. Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Настільна книга слідчого. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с.
11. Пашиєва А.С. Огляд металевих холодної зброї на місці вчинення правопорушення. *Участь спеціаліста у кримінальному провадженні : матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 24 квіт. 2019 р.)*. Київ, 2019. С. 92–95.
12. Пінчук М.Г. Предмет доказування і судовий розгляд справ про викрадення та інше незаконне поводження з вогнепальною зброєю, бойовими припасами і вибуховими речовинами : монографія. Харків : Право, 2009. 176 с.
13. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 08 лютого 2019 р. № 100. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.
14. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17>.
15. Щербаковський М.Г. Використання доказів як етап доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 88–95.

References

1. Bondar V.S., Kryvonos M.V. (2018). Zmist ta osoblyvosti predmeta dokazuvannia v kryminalnykh provadzhenniakh pro zlochyny u sferi obihu vohnepalnoi zbroi ta boiovykh pryпасiv [Kryvonos Content and features of the subject of proof in criminal proceedings on crimes in the sphere of firearms and ammunition trafficking]. *Bulletin of the LDUVS named after E.O. Didorenko*. Issue 3 (83). P. 195–209. [in Ukrainian]
2. Vakulik O.A., Azarov Yu.I. (2015). Pochatok dosudovoho rozsliduvannia u kryminalnomu provadzhenni. [The beginning of pre-trial investigation in criminal proceedings]: training. manual Kyiv: Center for Educational Literature, 184 p. [in Ukrainian]
3. Drozd V.G. (2018). Pravove rehuliuвання dosudovoho rozsliduvannia: problemy teorii ta praktyky [Legal regulation of pre-trial investigation: problems of theory and practice] monograph. Odessa: Helvetica Publishing House, 448 p. [in Ukrainian]
4. Karpushyn S.Yu. (2016). Provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii: dys. ... kand. yuryd. nauk [Conducting investigative (search) actions: thesis. ... candidate law Nauk:] Kyiv, 210 p. [in Ukrainian]
5. Kovalenko V.V. (2017). Orhanizatsiia y taktyka ohliadu vohnepalnoi zbroi ta boieprypasiv na mistsi yikh vyivlennia. [Organization and tactics of inspection of firearms and ammunition at the place of their detection]. *Bulletin of the LDUVS named after E.O. Didorenko* Issue 1 (77). P. 189–197. [in Ukrainian]
6. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of April 13 2012 № 4651-VI. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian]
7. Loboyko L.M. (2015). Aktualni problemy vyznachennia pidstav i momentu pochatku dosudovoho rozsliduvannia. [Actual problems of determining the grounds and the moment of initiation of a pre-trial investigation]. *Herald of criminal justice*. № 1. P. 87–92. [in Ukrainian]
8. Olishivskiy O.V. (2009). Poniattia orhanizatsii rozsliduvannia zlochyniv. Borotba zi zlochynnistiu ta zabezpechennia hromadskoho poriadku: problemy teorii ta praktyky. [The concept of crime investigation organization. Fighting crime and ensuring public order: problems of theory and practice]. Kharkiv: KhNUVS, P. 75–79. [in Ukrainian]
9. Pavlovsky V.V. (2014). The beginning of the pre-trial investigation: problems and prospects for development. *Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management. "Law" series*. Issue 2. P. 390–395. [in Ukrainian]
10. Panov M.I., Shepitko V.Yu., Konovalova V.O. (2007). An investigator's desk book. 2nd ed., revision. and added Kyiv: Ін Юре, 728 p. [in Ukrainian]
11. Pashiyeva A.S. (2019). Inspection of projectile cold weapons at the scene of the crime. Participation of a specialist in criminal proceedings: interdisciplinary materials. science and practice round table (Kyiv, April 24, 2019). Kyiv, P. 92–95. [in Ukrainian]
12. Pinchuk M.G. (2009). The subject of proof and judicial review of cases of kidnapping and other illegal handling of firearms, ammunition and explosives: monograph. Kharkiv: Pravo, 176 p. [in Ukrainian]
13. The procedure for keeping uniform records in police bodies (subdivisions) of statements and notifications about criminal offenses and other events: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated February 8. 2019 № 100. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19> [in Ukrainian]

14. On the approval of the Instructions on the organization of the interaction of pretrial investigation bodies with other bodies and units of the National Police of Ukraine in the prevention of criminal offenses, their detection and investigation: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated July 7. 2017 № 575. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17> [in Ukrainian]

15. Scherbakovskiy M.G. (2017). Vykorystannia dokaziv yak etap dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni. [Use of evidence as a stage of proof in criminal proceedings]. Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs. Issue 2. P. 88–95. [in Ukrainian]

Kovaleva Olga,

Candidate of Legal Sciences, Dean of faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4555-0172>

ORGANIZATION OF THE INITIAL STAGE INVESTIGATION OF ILLEGAL HANDLING OF WEAPONS, MUNITIONS, EXPLOSIVES AND EXPLOSIVE DEVICES

Based on the analysis of the materials of criminal proceedings and scientific sources from criminology, the article outlines the organization of the initial stage of the investigation of the illegal handling of weapons, ammunition, explosives and explosive devices, as well as the identified problems that arise during the investigation of such criminal offenses and have an impact on the entire subsequent the course of the investigation; the ways of their solution are determined.

It was established that the specificity of the initial stage of the pre-trial investigation is determined by the criminal-legal nature of illegal handling of weapons, ammunition, explosives and explosive devices, and the fact that all actions that constitute this stage take place immediately after entering data on a certain criminal offense into the Unified register of pre-trial investigations.

Attention is drawn to the fact that in the conditions of martial law, a special regime of criminal proceedings operates, in this regard, if there is no technical possibility of access to the Unified register of pre-trial investigations, the decision to start a pre-trial investigation is made by the inquirer, investigator, prosecutor, on which a corresponding resolution is issued, which must contain information provided by criminal procedural legislation. In urgent cases, an inspection of the scene of the incident may be conducted before the investigator, investigator, or prosecutor issues a decision on the initiation of a pre-trial investigation (the decision is taken immediately after the inspection is completed).

In this regard, the main task at the initial stage of the pre-trial investigation of criminal offenses for the investigator (or other person conducting the investigation) is to determine the necessary evidentiary information and its sources. During such activity, primary, “signal” information is obtained as a result of the relevant initial investigative situation, versions are built, evidence is collected, and information is transformed into basic information that reflects the circumstances of the subject of evidence in criminal proceedings. Depending on the processing of primary information, its practical verification and logical assessment, the pre-trial investigation body plans priority tasks, develops a strategy and directs the entire course of further investigation.

Key words: *beginning, investigation, organization, weapons, ammunition, explosives, register, investigator, specialists.*

УДК 343.983

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-12>**Отришко Артем Олегович,**аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4584-9168>

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Вивчення криміналістичної характеристики незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами вимагає окреслення предмету кримінально-протиправного посягання вказаних злочинів, визначення його поняття, змісту та значення у методиці розслідування. До предмету кримінально-протиправного посягання належать матеріальні об'єкти, що є уособленням суспільних відносин, посягання на які є кримінально караними. Аналіз наукових розробок свідчить, що предметом кримінально-протиправного посягання злочинів, передбачених ст. 263, 263-1 Кримінального кодексу України, є зброя, а саме такі її види: бойова вогнепальна зброя, спортивна зброя, холодна зброя, нарізна мисливська зброя, бойові припаси, вибухові речовини. Зброя несе загрозу життю та здоров'ю людей, стаючи знаряддям вчинення тяжких злочинів. Обіг зброї серед цивільного населення без передбаченого законом дозволу спричинює зростання рівня злочинності, ускладнення криміногенної обстановки, вчинення тяжких злочинів проти життя і здоров'я, використання зброї у злочинній діяльності організованих злочинних груп і злочинних організацій. У статті акцентовано увагу на взаємозв'язку елементів криміналістичної характеристики незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Зокрема, кореляційні зв'язки предмета кримінально-протиправного посягання з іншими елементами криміналістичної характеристики вказаних злочинів зображено у такому вигляді: «особа злочинця» – «предмет кримінально-протиправного посягання»; «спосіб вчинення злочину» – «предмет кримінально-протиправного посягання»; «слід злочину» – «предмет кримінально-протиправного посягання»; «обстановка злочину» – «предмет кримінально-протиправного посягання»; «особа злочинця» – «спосіб вчинення злочину» – «предмет кримінально-протиправного посягання». За результатами аналізу слідчої та судової практики визначено, що до типового предмету кримінально-протиправного посягання незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами належать: 1) бойова вогнепальна зброя; 2) спортивна зброя; 3) нарізна мисливська зброя; 4) бойові припаси; 5) вибухові речовини; 6) холодна зброя.

Ключові слова: криміналістична характеристика, предмет кримінально-протиправного посягання, зброя, незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Постановка проблеми. Зброя несе загрозу життю та здоров'ю людей, стаючи знаряддям вчинення тяжких злочинів. Обіг зброї серед цивільного населення без передбаченого законом дозволу спричинює зростання рівня злочинності, ускладнення криміногенної обстановки, вчинення тяжких злочинів проти життя і здоров'я, використання зброї у злочинній діяльності організованих злочинних груп і злочинних організацій. Предметом кримінально-протиправного посягання злочинів, передбачених ст. 263, 263-1 Кримінального кодексу України, є зброя, а тому доцільним є визначення типового предмету кримінально-протиправного посягання незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення методики розслідування незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами важливим є розкриття криміналістичної характеристики вказаних злочинів і формулювання її структурних

елементів, зокрема вивчення такого елемента криміналістичної характеристики незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, як предмет кримінально-протиправного посягання. Це питання було розглянуто у дослідженнях Д.В. Андреева, В.С. Бондара, С.С. Вітвіцького, А.О. Волобуєва, О.О. Волобуєвої, М.В. Кривоноса, С.П. Мельниченка, Р.В. Мовчана, Є.В. Пряхіна, М.І. Скригонюка, О.С. Тарасенка, М.Г. Щербаковського та ін.

Виклад основного матеріалу. Одним із елементів криміналістичної характеристики є предмет кримінально-протиправного посягання, до якого належать найрізноманітніші фізичні об'єкти органічного та неорганічного походження, які є матеріальним вираженням суспільних відносин. Такі об'єкти характеризуються насамперед ознаками їх агрегатного стану, споживчим значенням і фізико-хімічними властивостями. Для криміналістичної характеристики предмет кримінально-протиправного посягання важливий насамперед

як слідоутворюючий об'єкт, через сліди, що він може залишити на взаємодіючих об'єктах (злочинці, обстановці місця події). Тому опис саме цих ознак дозволяє найбільш об'єктивно прогнозувати наявність слідів-відображень у матеріальній сфері [6, с. 132].

В.Д. Берназ і М.В. Салтєвський у структурі криміналістичної характеристики розглядають предмет безпосереднього посягання як найрізноманітніші фізичні тіла (речі та предмети) органічного та неорганічного походження. Криміналістика досліджує здебільшого тверді, рідкі та газоподібні тіла з позиції взаємодії та слідоутворення, їх якісного та кількісного стану, можливостей ототожнення засобів вчинення злочину з їх відображеннями [2, с. 206].

Оскільки предметом безпосереднього посягання у криміналістиці є речі матеріального світу, якими прагнуть завладіти злочинці та на які спрямовані протиправні дії, до предмету безпосереднього посягання злочинів, передбачених ст. 263, 263-1 КК України, належить зброя.

Предмет злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики злочину містить відомості, що характеризують найбільш типові безпосередні об'єкти злочинного посягання, які дозволяють робити висновки про інтереси та деякі типові властивості особи злочинця. Він тісно пов'язаний із обстановкою злочину, способом вчинення злочину та злочинною поведінкою особи [8, с. 394]. У криміналістиці взаємозв'язок елементів криміналістичної характеристики називають кореляційними зв'язками, дослідження яких надає інформацію про взаємозалежність елементів криміналістичної характеристики та дозволяє отримати повну інформацію про той чи інший елемент. З огляду на те, що криміналістична характеристика незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами охоплює особу злочинця, спосіб вчинення злочину, сліди злочину, предмет кримінально-протиправного посягання й обстановку злочину, доцільно відобразити кореляційні зв'язки вказаних елементів у такому вигляді:

- 1) «особа злочинця» – «предмет кримінально-протиправного посягання»;
- 2) «спосіб вчинення злочину» – «предмет кримінально-протиправного посягання»;
- 3) «сліди злочину» – «предмет кримінально-протиправного посягання»;
- 4) «обстановка злочину» – «предмет кримінально-протиправного посягання»;
- 5) «особа злочинця» – «спосіб вчинення злочину» – «предмет кримінально-протиправного посягання».

М.Г. Щербаковський і Д.В. Андреев вважають, що зброя – це об'єкти (предмети, пристрої, матеріали, речовини, хімічні сполуки, біологічні істоти), спеціально розроблені, виготовлені та придатні для заподіяння ушкоджень аж до смертельних людям чи тваринам, а також руйнування природних утворень або антропогенних споруд [10, с. 14].

Звертаючись до судово-балістичної класифікації вогнепальної зброї, слід виокремити такі її види, як:

- 1) за призначенням (бойова, цивільна, спортивна, спеціальна, кримінальна, мисливська);
- 2) за способом виготовлення: а) заводська; б) кустарна; в) саморобна (виготовлена з використанням заводських деталей, повністю виготовлена зброєю, перероблена (обрізи, переробка зі спеціальних пристроїв (рушниці для підводного полювання, будівельно-монтажних пістолетів, пневматичної зброї)), із роз-

свердлюванням ствола або його частини (стандартної вогнепальної зброї, газово-сигнальних револьверів і пістолетів));

- 3) за комплектацією та конструкцією каналів ствола зброї (нарізна, гладкоствольна, стволи «Парадокс» або зброя з комбінованими стволами);

- 4) за кількістю стволів (одноствольна, багатоствольна);

- 5) за кількістю набоїв у зброї (однзарядна, багатозарядна);

- 6) за особливостями конструкції зброї (пістолети, пістолети-кулемети, револьвери, кулемети, гвинтівки, автомати, рушниці, карабіни);

- 7) за довжиною ствола (короткоствольна, довгоствольна, середньоствольна);

- 8) за способом заряджання (дульно-зарядна, казнозарядна);

- 9) за класом (стандартна, нестандартна);

- 10) за характером ведення вогню (одиначного вогню, безперервного вогню, серійного вогню, комбінованого вогню);

- 11) за калібром (малого калібру (до 6,5 мм), середнього калібру (від 6,5 до 9 мм), великого калібру (більше 9 мм));

- 12) за способом перезаряджання та ступенем автоматизації (неавтоматична, автоматична);

- 13) за способом запалювання заряду (гнотова, запальна, кремнієва, капсульна);

- 14) за розміщенням капсульного складу в гільзі патрона (центрального бою, кільцевого бою, бокового бою) [3, с. 183–184].

Більшість вчених сходяться на тому, що всім видам зброї властива основна характеристика або безпосереднє цільове призначення – нанесення ушкоджень аж до смертельних людині, тваринам і додатково – знищення природних утворень або антропогенних споруд. На відміну від інших випадкових предметів, які можуть бути використані для нападу або захисту, зброя спеціально виготовляється з метою нанесення ушкоджень. Саме цільове призначення впливає на конструктивні особливості конкретних видів зброї та технологію її виготовлення [10, с. 9–10]. Крім того, науковці виділяють суттєві ознаки, притаманні зброї, а саме:

- 1) зброя є об'єктом матеріального світу у вигляді монолітних предметів, конструкцій, пристроїв, матеріалів, речовин, хімічних сполук, біологічних істот та ін.;

- 2) зброя створюється лише внаслідок цілеспрямованої діяльності людини;

- 3) основне призначення зброї – спричинення ураження, аж до летальних, живої цілі. Руйнівний вплив на флору, фауну, об'єкти неживої природи (природні та штучні) є факультативною ознакою зброї;

- 4) об'єкт, що використовується як зброя, повинен бути не тільки розроблений (сконструйований) і виготовлений, але і придатний для виконання свого призначення [10, с. 9–10].

Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної й охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом МВС України від 21 серпня 1998 року № 622 (далі – Інструкція), визначено поняття вогнепальної зброї як зброї, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований

рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються внаслідок згоряння металюного заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані [1].

Постановою Пленуму Верховного суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002 року № 3 (далі – постанова Пленуму) роз'яснено, що відповідно до Інструкції та інших нормативних актів до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених ст. 262–264, 410 КК України, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Відповідно до постанови Пленуму пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, спорядженими гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металюними снарядами несмертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні й освітлювальні засоби, котрі не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочинів, відповідальність за які настає за ст. 262, 263 КК України [7]. Отже, перераховані пристрої та зброя не є предметом кримінально-протиправного посягання досліджуваних злочинів.

З метою визначення предмета кримінально-протиправного посягання незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами розглянемо детальніше поняття та види зброї. Інструкція визначає поняття таких видів зброї, як:

1) бойова вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, призначена для ураження людини та (або) техніки;

2) охолощена зброя – пристрої, виготовлені шляхом спеціального пристосування конструкції стрілецької вогнепальної зброї до стрільби лише холостими патронами, з яких неможливо зробити постріл снарядом, що має достатню вражаючу здатність;

3) спортивна зброя – вогнепальна, пневматична або холодна зброя, призначена для ураження цілей під час спортивних тренувань і змагань, котра відповідає правилам спортивних змагань із видів спорту, визнаних в Україні, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, з урахуванням пропозицій відповідних всеукраїнських спортивних федерацій і правил спортивних змагань відповідної міжнародної спортивної федерації;

4) мисливська вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, що відповідає вимогам, установленим до мисливської зброї технічним регламентом, а за його відсутності – національним (галузовим) стандартом;

5) боєприпаси – спеціально виготовлені вироби одноразового використання, призначені забезпечити ураження цілей в умовах збройної боротьби, самооборони, полювання, спорту;

6) холодна зброя – предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для одноразового заподіяння шляхом безпосередньої дії тяжких (небезпечних для життя у момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, для яких ґрунтується на використанні м'язової сили людини [1].

Зауважимо, що до предмету кримінально-протиправного посягання злочину, передбаченого ст. 263, 263-1 КК України, належать вибухові пристрої або вибухові речовини. М.І. Скригонюк зазначає, що під вибуховими пристроями розуміють спеціально виготовлені пристрої, призначені для проведення вибуху з метою ураження людей чи пошкодження об'єктів, які складаються із заряду (вибухової речовини), конструктивно об'єднаного із засобом його ініціювання. Вибухові пристрої – це предмети, за своєю конструкцією призначені для ураження людей, тварин і пошкодження різних об'єктів через вибухову хвилю чи уламки, що отримали напрямок руху внаслідок термічного розкладу вибухових речовин або їх заміників. Злочинці використовують вибухові пристрої саморобного та промислового виготовлення. Вибухові пристрої саморобного вироблення – це ті, у яких хоча б один із елементів конструкції саморобного виробництва або застосоване непромислове складання. Інколи злочинці використовують саморобні вибухові речовини для вчинення злочину, тобто речовини, вироблені індивідуально, групою осіб завдяки хімічним сполукам різних компонентів, у тому числі промислового виробництва, різної форми та розмірів [9, с. 361–362].

Постановою Пленуму визначено, що до вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню. Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені та за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [7].

Розглянувши детально види зброї, які є предметом досліджуваних злочинів, слід акцентувати увагу на тому, що предмет кримінально-протиправного посягання незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами є тотожним із кримінально-правовим поняттям предмету злочину. Так, предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, є вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої. Предмет злочину, передбаченого ч. 2 ст. 263 КК України, – кинджали, фінські ножі, кастети та інша холодна зброя. Предметом злочину, передбаченого ст. 263-1 КК України, є будь-яка вогнепальна зброя, у тому числі гладкоствольна мисливська, бойові припаси, у тому числі до гладкоствольної мисливської зброї, вибухові речовини та вибухові пристрої [4, с. 505].

Р.В. Мовчан зазначає, що предметом злочинного посягання вказаних злочинів є вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської), у якій снаряд (куля, шрот) приводиться у рух миттєвим звільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої пальної суміші), основною ознакою якої є відповідність призначенню ураження живої цілі, знищення чи пошкодження навколишнього середовища та наявність достатньої кінетичної енергії для цього; холодна зброя – предмети, котрі відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, які справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюваний

або ударний ефект, конструктивно призначені для ураження живої цілі силою м'язів людини або дією механічного пристрою; бойові припаси – патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші зібрані вироби, споряджені вибуховою речовиною та призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи вчинення вибуху; вибухові речовини – порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки чи суміші, здатні вибухнути без доступу кисню, та вибухові пристрої, які є поєднанням вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху – зовнішніми джерелами імпульсу для його здійснення (електродетонатором, капсуль-детонатором, вогнепровідним і детонаційним шнуром тощо) та засобами управління (годинниковими, радіокерованими, ударної дії), завдяки чому вони придатні для застосування [5, с. 9].

М.Г. Щербаківський та Д.В. Андреев за результатами проведеного дослідження констатують, що типовими предметами обігу зброї є:

- вогнепальна зброя (автомати: Калашникова – усіх моделей, карабін «Сайга», пістолет-кулемет системи Шпагіна (ПКШ) «Скорпіон», пістолет-кулемет «Узі» та ін.; гранатомети: СПГ-9, РПГ-7, РПГ-18, РПГ-22, РПГ-26; пістолети: «Glock», «Beretta», «Colt», «Browning», «CZ», «Astra», «Bersa», «Grand Power», «Макарова», «Токарева» та ін.; револьвери: «Наган», «Smith & Wesson»; рушніці: мисливські, «Мосіна», СВТ, СВД, DSR та ін.) – 62% вивчених кримінальних проваджень;
 - боєприпаси (патрони, артилерійські снаряди) – 43%;
 - вибухові пристрої (гранати: Ф-1, РГД-5, РГН, ВОГ-25, постріли для підствольних гранатометів СПГ-9, РПГ-7; міни: МОН-40, МОН-50, МОН-90; запали; детонатори, капсуль-детонатори) – 34%.
 - вибухові речовини (тротил, тротилітові шашки, пластид, порох, гексаметилентріпероксиддіамін) – 23%;
 - холодна зброя (ножі, кастети, кортики, стилети, кинджали) – 18%;
 - сигнальні (стартові) пістолети, перероблені у вогнепальну зброю («Zoraki», «Atmaka», «Krab», «Blow») – 13%;
 - зброя нелетальної дії (газова, з гумовими кулями) – 6%;
 - вогнемети (РПО А («Джміль»), РПО 16) – 2%;
 - пляшки з «коктейлем Молотова» – 1% [10, с. 43].
- Крім того, серед вогнепальної зброї, що вилучається з незаконного обігу, найбільш популярними у злочинному середовищі є: пістолети (47%), саморобна вогне-

пальна зброя (24%), гвинтівки (13%), перероблена (обрізи) (12%), автомати (3%), кулемети (1%) [8, с. 394].

Висновки. Отже, до предмету кримінально-протиправного посягання незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами належать:

1) бойова вогнепальна зброя (автомати: АКС 74У кал. 5,45 мм; АК-74 кал. 5,45 мм; АКМ кал. 7,62 мм; пістолети: ПМ кал. 9x18 мм; ФОРТ 12 кал. 9x18 мм; GLOCK кал. 9x19 мм; ТТ кал. 7,62x25 мм; кулемети: ПКМ кал. 7,62x54 мм; НСВТ кал. 12,7x108 мм; ДШК кал. 12,7x108 мм; револьвери: НАГАН кал. 7,62 мм; карабіни: СКС кал. 7,62x39 мм; СВТ кал. 7,62x54 мм та ін.);

2) спортивна зброя (ТОЗ-78-01 кал. 22Лг; ТОЗ-8 кал. 5,6 мм та ін.);

3) нарізна мисливська зброя (серійно виготовлена, саморобна, перероблена, а саме: мисливські гвинтівки, карабіни та шнугери, гладкоствольні рушніці зі сверловиною «парадокс» із нарізами 100–140 мм на початку або у кінці ствола, мисливські рушніці зі свердловиною «сюпра», комбіновані рушніці, що мають поряд із гладкими і нарізні стволи, та ін.);

4) бойові припаси (до бойових припасів належать патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, а також заряджені патрони до гладкоствольних мисливських рушниць, мисливський порох і капсулі);

5) вибухові речовини (амоніти, амоніали, тротил, динаміт, порох, пластид, нітрогліцерин, гексаметилентріпероксиддіамін та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню);

6) холодна зброя (кинджали, фінські ножі, кастети та ін.).

З метою формування типового предмету кримінально-протиправного посягання незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами нами проведено аналіз судової та слідчої практики розслідування вказаних злочинів. Так, за результатами вивчення 210 вироків суду, ухвалених у 2021–2022 роках за ст. 263, 263-1 КК України, встановлено, що до типового предмету кримінально-протиправного посягання незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами належать:

1) бойова вогнепальна зброя – 22,8%;

2) спортивна зброя – 1,4%;

3) нарізна мисливська зброя – 7,1%;

4) бойові припаси – 61,4%;

5) вибухові речовини – 2,9%;

6) холодна зброя – 4,3%.

Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98?find=1&text=%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE#Text>
2. Криміналістика : навчальний посібник / Берназ В.Д., Салтєвський М.В. Одеса : ОДУВС, 2010. 460 с.
3. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків : ХНУВС, 2018. 384 с.
4. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Харків : «Право», 2013. 1040 с.
5. Мовчан Р.В. Розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2023. 21 с.
6. Пономаренко Ю.Г. Характеристика предмета злочинного посягання в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Право і Безпека*. 2002. № 4. С. 132–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2002_4_34
7. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами від 26 квітня 2002 року № 3 : постановою Пленуму Верховного суду України. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>

8. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів : навчально-практичний посібник / за заг. ред. В.М. Комарницького. Северодонецьк : ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2019. 800 с.
9. Скригонюк М.І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с.
10. Щербаковський М.Г., Андреев Д.В. Розслідування незаконного обігу зброї : монографія. Харків, 2021. 192 с.

References

1. Instruksiia pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi, kholodnoi i okholoshchenoi zbroi, prystroiv vitchyznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhennykh humovymy chy analogichnymy za svoimy vlastyvostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi ta vybukhovyykh materialiv : nakaz MVS Ukrainy vid 21.08.1998 № 622 / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Instructions on the procedure for the manufacture, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, cold and cooled weapons, devices of domestic production for firing cartridges, equipped with rubber or similar in their properties metal projectiles of non-lethal action, and cartridges for them, and as well as ammunition for weapons, main parts of weapons and explosive materials] : nakaz MVS Ukrainy vid 21.08.1998 № 622 / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98?find=1&text=%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE#Text>. [in Ukrainian].
2. Kryminalistyka : navch. pos. (2010) / Bernaz V.D., Saltevsykyi M.V. [Forensics]. Odesa : ODUVS. 460 s. [in Ukrainian].
3. Kryminalistyka : pidruchnyk : u 2 t. T. 1. (2018) / za zah. red. A.F. Volobuieva, R.L. Stepaniuka, V.O. Maliarovoi. [Forensics]. Kharkiv : KhNUVS. 384 s. [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : naukovo-praktychnyi komentar : u 2 t. / T. 2 : osoblyva chastyna (2013) / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. [Criminal Code of Ukraine: scientific and practical commentary]. Kharkiv : "Pravo". 1040 s. [in Ukrainian].
5. Movchan R.V. (2023). Rozsliduvannia nezakonnogo povodzhennia zi zbroieiu, boiovymy pryypasamy, vybukhovymy rechovynamy ta vybukhovymy prystroiamy : avtoref.dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. [Investigation of illegal handling of weapons, ammunition, explosives and explosive devices]. Kyiv. 21 s. [in Ukrainian].
6. Ponomarenko Yu.H. (2002). Kharakterystyka predmeta zlochnynoho posiahannia v sferi nezakonnogo obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropykh rechovyn, yikh analogiv abo prekursoriv. Pravo i Bezpeka. [Characteristics of the subject of a criminal offense in the field of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors]. № 4. S. 132–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2002_4_34. [in Ukrainian].
7. Pro sudovu praktyku v spravakh pro vykradennia ta inshe nezakonne povodzhennia zi zbroieiu, boiovymy pryypasamy, vybukhovymy rechovynamy, vybukhovymy prystroiamy chy radioaktyvnymy materialamy vid 26.04.2002 № 3 : postanova Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. [On judicial practice in cases of kidnapping and other illegal handling of weapons, ammunition, explosives, explosive devices or radioactive materials]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>. [in Ukrainian].
8. Rozsliduvannia zlochnyniv, shcho vchyniautsia u sferi obihu vohnepalnoi zbroi ta boieprypasiv : navch. prakt. posib. (2019) / za zah. red. V.M. Komarnytskoho. Sievierodonetsk. [Investigation of crimes committed in the sphere of circulation of firearms and ammunition] : LDUVS im. E.O. Didorenka. 800 s. [in Ukrainian].
9. Skryhoniuk M.I. (2005). Kryminalistyka : pidruchnyk. [Forensics]. Kyiv : Atika. 496 s. [in Ukrainian].
10. Shcherbakovskyi M.H., Andriev D.V. (2021). Rozsliduvannia nezakonnogo obihu zbroi : monohrafiia. [Investigation of illegal arms trafficking]. Kharkiv. 192 s. [in Ukrainian].

Otryshko Artem,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4584-9168>

THE SUBJECT OF THE CRIMINAL OFFENSE OF ILLEGAL HANDLING OF WEAPONS, AMMUNITION OR EXPLOSIVES

Studying the forensic characteristics of illegal handling of weapons, ammunition or explosives requires delineating the subject of the criminal offense of the specified crimes, defining its concept, content and significance in the investigation methodology.

The subject of criminal trespass includes material objects that are the embodiment of social relations, trespassing on which is punishable as a criminal offense. The study of scientific developments shows that the subject of the criminal offense of the crimes provided for in art. 263, 263-1 of the Criminal Code of Ukraine are weapons, namely such types as combat firearms, sports weapons, melee weapons, rifled hunting weapons, ammunition, explosives. Weapons pose a threat to people's lives and health, becoming a tool for committing serious crimes. The circulation of weapons among the civilian population without the permission prescribed by law causes an increase in the level of crime, the complication of the criminogenic situation, the commission of serious crimes against life and health, the use of weapons in the criminal activities of organized criminal groups and criminal organizations.

The article focuses on the relationship between the elements of the forensic characteristics of illegal handling of weapons, ammunition or explosives. In particular, correlations between the subject of a criminal offense and other elements of the forensic characteristics of the specified crimes are depicted in the following form: "the person of the criminal" – "the subject of the criminal offense"; "method of committing a crime" – "subject of a criminal offense"; "traces of a crime" – "the subject of a criminal offense"; "circumstances of the crime" – "object of the criminal offense"; "the person of the criminal" – "the method of committing the crime" – "the subject of the criminal offense".

Based on the results of the analysis of investigative and judicial practice, it was determined that the typical subject of the criminal offense of illegal handling of weapons, ammunition or explosives includes: 1) combat firearms; 2) sporting weapons; 3) rifled hunting weapons; 4) combat supplies; 5) explosive substances; 6) melee weapons.

Key words: forensic characteristics, subject of a criminal offense, weapon, illegal handling of weapons, ammunition or explosives.

УДК 343.91: 343.851

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-13>**Посудевський Ілля Валерійович,**

ад'юнкта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8924-8752>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІНОЗЕМЦЯМИ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП В УКРАЇНІ

У статті комплексно розглянуто діяльність уповноважених державних і правоохоронних органів (службових осіб) щодо мінімізації корисливо-насильницьких злочинів, які вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію відповідних загроз і небезпек, відвернення протиправних дій та їх шкідливих наслідків, що здійснюється за допомогою кримінологічних засобів.

Наведено концептуальне бачення законодавчого вдосконалення та відомчого (міжвідомчого) правового регулювання заходів щодо запобігання таким кримінальним правопорушенням. Вони містять розгорнутий спектр кримінологічного інструментарію: загально-соціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання.

Аргументовано, що загально-соціальне запобігання корисливо-насильницьким злочинам, які вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні, має бути комплексним безперервним процесом, що враховує зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві та впливають на міграційні процеси, а також на соціальний статус осіб, що прибувають, їх готовність до залучення до суспільного та економічного життя держави і правової слухняної поведінки.

Запропоновано багатофункціональний підхід до напрямів спеціально-кримінологічного впливу на учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій з боку оперативних підрозділів на основі співпраці з правоохоронними інституціями інших держав шляхом обміну відомостями про злочинні угруповання та осіб, які беруть участь у їх діяльності, організації та проведення спільних цільових заходів і трансграничних операцій щодо запобігання злочинній діяльності іноземців на території країни. Наголошено на ефективності оперативно-розшукової діяльності.

Запропоновано здійснювати заходи індивідуально-профілактичного впливу на іноземців та осіб без громадянства у визначеній послідовності: раннє запобігання, безпосереднє запобігання, запобігання рецидиву, посткримінальне запобігання.

Ключові слова: іноземець, організована група, корисливо-насильницька злочинність, воєнний стан, війна, запобігання.

Постановка проблеми. Розпочата 14 квітня 2014 року збройна агресія Російської Федерації проти України і повномасштабна війна 24 лютого 2022 року призвели не тільки до тимчасової анексії та окупації окремих територій і регіонів країни, руйнувань, значних економічних, екологічних і людських втрат, але і до суттєвого ускладнення криміногенної ситуації та, як наслідок, стрімкого зростання рівня окремих видів злочинності. У такій ситуації в Україні продовжує існувати загроза виникнення нових та ескалації тліючих міжетнічних і міждержавних конфліктів, які підсилюють зацікавленість у них представників злочинних угруповань.

У прийнятих у різні періоди державних цільових програмах, концепціях і стратегіях боротьби зі злочинністю заходи щодо впливу на рівень кримінальних правопорушень, учинених іноземцями та особами без громадянства, мали переважно безсистемний і декларативний характер, з огляду на що здебільшого залишилися нереалізованими. Стратегія боротьби з організованою злочинністю (2020) засвідчує, що саме на МВС

і Національну поліцію України як найчисленніші правоохоронні інституції держави покладено комплекс завдань, спрямованих на запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп як у масштабах країни, так і окремих регіонів. У цих умовах потрібно розробити оптимальну кримінологічну модель, здатну мінімізувати негативні процеси криміналізації міграційних етнічних груп у межах наукової доктрини – кримінологічної політики, що визначатиме формування і реалізацію запобіжних заходів щодо впливу на корисливо-насильницьку злочинність іноземців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оригінальні ідеї у контексті розроблення системи кримінологічного впливу на корисливо-насильницьку злочинність та окремі її сегменти свого часу висловлювали представники провідних вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл. Зазначену тематику висвітлено у працях А. М. Бабенка, В. С. Батиргарєєвої, М. Г. Вербенського, А. А. Вознюка, В. В. Голіни, Б. М. Головіна,

О. М. Джужі, А. П. Закалюка, А. В. Калініної, М. В. Корнієнка, О. Г. Кулика, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, С. С. Назимка, А. А. Небитова, М. В. Підболячного, В. Г. Севрука, М. О. Семенишина та інших.

Доктринальні та прикладні напрацювання зазначених та інших науковців мають важливе наукове і практичне значення. Проте в нинішніх умовах актуалізується потреба сформувати суттєво оновлену запобіжну модель у контексті реалізації державної політики безпеки, що має ґрунтуватися на апробованій вітчизняною та зарубіжною практикою системи скоординованих заходів кримінологічного запобігання.

Мета статті – з'ясування особливостей запобігання корисливо-насильницьким злочинам, які вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні.

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих умов успішного запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп, є правове забезпечення відповідної діяльності за допомогою закріплення в законах та інших нормативно-правових актах вимог і положень, що сприяють реалізації цього важливого державного завдання.

Значну роль у законодавчому регулюванні запобіжної діяльності відіграють загально визнані принципи та норми міжнародного права, міжнародні договори України.

Партнерство України у боротьбі зі злочинністю здійснюється у трьох основних формах:

- договірно-правова, яка містить механізм розроблення та прийняття міжнародних, універсальних, регіональних та двосторонніх угод;

- участь представників України у міжнародних органах та організаціях, які вирішують проблеми боротьби зі злочинністю;

- встановлення безпосередніх зв'язків та контактів між правоохоронними органами нашої країни та держав ЄС (проведення взаємних консультацій, обмін інформацією, досвідом роботи, результатами наукових досліджень у цій сфері тощо) [1, с. 52–53].

Складність боротьби як зі злочинністю іноземців загалом, так із корисливо-насильницькими злочинами зокрема частково обумовлюється фрагментарністю міграційного законодавства, що передбачає його вдосконалення, особливо у сучасних умовах воєнного стану як самостійної галузі.

Правові норми, що регламентують питання, пов'язані з перебуванням іноземців в Україні, та впливають на запобіжну діяльність щодо корисливо-насильницьких злочинів, які вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп, не враховують специфіки збройного протистояння з країною-агресором, розкидані за різними галузями законодавства, а їхня роз'єднаність не сприяє консолідації профілактичних зусиль. Варто додати, що про подальше вдосконалення та правове регулювання питань, пов'язаних із перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України, висловилися 61 % опитаних суддів, слідчих, прокурорів, які наголосили на негачності вдосконалення національного законодавства у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями іноземців та її профілактики; 19,5 % зазначених фахівців та 63,2 % опитаних працівників Національної поліції вказали, що саме недосконалість міграційного законодавства ускладнює роботу з розкриття правопорушень, пов'язаних з іноземцями.

Суди нині обмежені у виборі видів кримінального покарання іноземців, які вчинили корисливо-насильницькі злочини у складі організованих злочинних груп. Фактично вони застосовують лише штраф, арешт та

позбавлення волі. Із загальної кількості досліджених кримінальних справ і проваджень у 75,6 % випадків було застосовано штраф, у 21 % – позбавлення волі, у 3,5 % – справу припинено, 1,2 % обвинувачених звільнено від кримінальної відповідальності, до 3,5 % обвинувачених застосовано арешт [4, с. 40–41].

Беручи до уваги положення ст. 6 Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів сушею, морем і повітрям, яке доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийняту резолюцією Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. № 55/25 (ратифіковану Законом України № 1433-IV (1433-15) від 04.02.2004 р.) [9], потрібно розглянути можливість розширення та різноманітності заходів щодо відповідальності за вчинення корисливо-насильницьких злочинів іноземцями у складі організованих злочинних груп.

Відсутність правової регламентації профілактичної роботи з іноземними громадянами та особами без громадянства не дозволяє виробити однаковий підхід до превентивного використання норм законодавства [8, с. 37]. Зі свого боку область профілактики саме корисливо-насильницьких злочинів, які вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп, зазвичай потребує серйозного вдосконалення, що підтвердили близько 40 % правоохоронців.

Отже, на наше переконання, одним із основних заходів запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп, є вдосконалення міграційної політики з визначенням та вдосконаленням довгострокових цілей, завдань і заходів реалізації.

Досвід США та інших країн вільної імміграції показав, що велика кількість іноземців, які вільно в'їжджають до країни, дезорганізовує суспільство і призводить до зростання правопорушень [7]. Основна передумова протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняють іноземці, бачиться у розумній політиці запрошення цих осіб, що обмежує розміри та інтенсивність імміграції та передбачає вирішення проблем як для них, так і для корінного населення.

Удосконалення культури прийому іноземців та осіб без громадянства має полягати у визначенні потреби їх прийому (прогноз та планування прийому іноземців), адекватному територіально-галузевому перерозподілу потоків мігрантів. Слід передбачити організацію взаємодії роботодавців і трудових мігрантів (взаємний пошук, вибудовування трудових відносин), здійснювати селекторний підхід до потоку охочих в'їхати до країни із залученням та відбором найбільш затребуваних фахівців, запобігати надлишковому потоку мігрантів, насамперед нелегальних.

Слід узяти на озброєння програмно-цільовий принцип залучення трудових та інших категорій мігрантів (тимчасових і постійних). Такий підхід містить розроблення, прийняття та здійснення програми прийому потрібних категорій іноземців та осіб без громадянства за професійним, регіональним та іншими принципами.

Реалізація цього підходу є можливою за рахунок модернізації інститутів дозволу на тимчасове проживання та посвідки на проживання, створення системи відбору мігрантів; сприяння в'їзду у країну з метою здобуття освіти та академічної мобільності; реалізації програм цільового залучення іноземних громадян, зокрема інвесторів, висококваліфікованих спеціалістів та іноземців-випускників українських закладів освіти на основі надання посвідки на проживання. Саме такі заходи зроблять Україну привабливішою для «бажаних» мігрантів

та важкодоступною для осіб, схильних до деструктивної поведінки.

Доцільно зробити контрольованим і потік трудових мігрантів, створивши центри зайнятості іноземних громадян та осіб без громадянства, зокрема передбачити створення подібних центрів (агенцій із найму) у державах, що поставляють трудових мігрантів.

Видається необхідним створення спеціального документа, що поєднує функції дозволу на роботу та посвідчення особи, тобто єдиного електронного документа (картки) трудового мігранта.

Особлива роль у запобіжній діяльності належить моніторингу та прогнозуванню ситуації, пов'язаної з міграційними процесами. Прогнозування сприяє більш ефективному впливу на міграційні потоки, упорядкуванню відносин між учасниками міграційних процесів, наданню міграційним потокам спрямованого розвитку відповідно до цілей державної політики у сфері забезпечення національної безпеки країни [2, с. 18–19].

Під час прогнозування міграції слід виділяти три основні напрями моделювання: прогнозування міграційних потоків (обсягів та напрямків) на основі аналізу факторів і тенденцій міграції; моделювання загальнодержавних або регіональних систем розселення з виділенням їх «опорних» центрів; прогнозування чисельності та структури населення країни, окремих її регіонів із урахуванням міграції [10, с. 539–540].

З метою ефективного прогнозування міграційних процесів потрібні такі види інформації: 1) статистична; 2) історична; 3) поточна, яка є актуальною на момент прогнозування; 4) прогностична (вже відомі прогнози); 5) соціологічна (анкетне опитування громадян, результати опитування експертів тощо); 6) перспективна (у вигляді гіпотези).

Інтенсивність потоку іноземних громадян та осіб без громадянства, що прибувають, відчутна насамперед на прикордонних пропускних пунктах. Через це потрібно їх надалі переоснастити і створити додаткові пункти з метою вдосконалення роботи та оперативності проходження міграційних потоків. Ці проблеми мають постійно перебувати у полі зору держави.

Розроблення і прийняття програм, пов'язаних із покращенням умов перебування іноземців і спрямованих на їх швидку адаптацію, здатне, на нашу думку, знизити відсоток можливого залучення до кримінального середовища іноземних громадян та осіб без громадянства, які зазнають складності адаптаційного періоду або не зуміли адаптуватися за місцем перебування. Ці заходи мають проводитися державними органами, до повноважень яких входить запобігання кримінальним правопорушенням спільно з науковцями, юристами, інститутами громадянського суспільства (громадськими організаціями, політичними партіями тощо). У процес запобігання правопорушенням іноземців мають активно залучатись і представники бізнесу, оскільки економічний складник значно впливає на інтенсивність і напрямок міграційних процесів. Розуміючи їх неминучість та інтенсивність, залишаючись транзитною державою, потрібно формувати і використовувати дедалі нові інструменти впливу на соціальну поведінку іноземних мігрантів. Такі інструменти мають залучатись до стратегічних проєктів [5, с. 35].

Зі свого боку за допомогою засобів ідеологічного впливу, переконання, виховання, освіти потрібно формувати в іноземців та осіб без громадянства соціальний оптимізм і переконаність у необхідності дотримання встановлених норм, спростувати уявлення про втрату

державного і громадського контролю за кримінальною ситуацією у свідомості певної їх частини.

Одночасно мають вживатися радикальні заходи щодо підвищення правової культури суспільства загалом, обмеження та недопущення формування неприйняття іноземців та осіб без громадянства та сприйняття їх як загрозу соціальній та економічній безпеці, а також заходи щодо припинення поглядів про моральну допустимість і навіть привабливість деяких форм відхиленої та злочинної поведінки.

Таким чином, загально-соціальне запобігання корисливо-насилюницьким злочинам, учиненим іноземцями у складі організованих злочинних груп, має бути комплексним безперервним процесом, що враховує зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві та впливають на міграційні процеси, а також на соціальний статус осіб, що прибувають, їх готовність до залучення до суспільного та економічного життя держави, правової слухняної поведінки.

Однією з необхідних умов успішної запобіжної діяльності є створення відповідних умов для соціально-економічної та культурної адаптації іноземних громадян: раціональний розподіл міграційних потоків, збереження і створення робочих місць, побудова потрібної для адаптації соціальної інфраструктури (медичне обслуговування, спеціальні тренінги), розроблення концепції довгострокового розселення мігрантів на державному та регіональному рівнях, вжиття заходів щодо прийому та облаштування іноземців та осіб без громадянства, недопущення створення екстремістських територіально-етнічних утворень у межах України.

Необхідною є побудова єдиного інформаційного простору з використанням ЗМІ та Інтернету для формування морально-позитивних установок у місцевого населення до іноземних мігрантів та в самих мігрантів стосовно місцевого населення.

Слід активно висвітлювати роботу, яку проводять правоохоронні органи і громадські формування з оздоровлення криміногенної обстановки, пов'язаної зі злочинністю іноземців; постійно на плановій основі проводити брифінги з журналістами щодо питань боротьби з досліджуваним видом злочинності.

Варто зазначити, що рівність перед Законом іноземців та осіб без громадянства як у разі їхньої охорони, так і вчинення ними правопорушень не виключає, а передбачає диференціацію профілактичних оперативно-розшукових, процесуальних та інших заходів впливу. Спеціальні заходи носять здебільшого тактичний характер, пов'язаний із впливом на найближчі причини та умови вчинення кримінальних правопорушень.

Залежно від ступеня участі у профілактиці корисливо-насилюницьких злочинів, учинених іноземцями у складі організованих злочинних груп, суб'єкти профілактики можуть бути поділені на три групи: 1) суб'єкти, які здійснюють профілактику правопорушень іноземців (підрозділи поліції, зокрема громадської безпеки); 2) підрозділи поліції, які опосередковано впливають на запобігання правопорушенням іноземців (чергові частини, патрульна поліція); 3) служби, які запобігають правопорушенням іноземців як прямо, так і опосередковано (ізолятори тимчасового утримання, слідчі ізолятори) [11, с. 34].

Отже, особливе значення має організація взаємодії між службами та підрозділами як МВС, так і Національної поліції, а також міжвідомча взаємодія загалом. Важливим щодо цього буде проведення координаційних та інших нарад із метою вироблення єдиних

узгоджених дій, спільних заходів, обмін оперативною та іншою інформацією тощо.

Дослідження діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням іноземців показало, що однією з проблем їх роботи є слабка спеціалізація правоохоронних підрозділів, що негативно позначається на професійній підготовці працівників і, як наслідок, відсутність спадкоємності у цій роботі. Ускладнює ефективність боротьби з корисливо-насильницькими злочинами, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп, відсутність глибоких наукових публікацій та практичних розробок із цієї проблеми (зокрема 43,5 % опитаних фахівців висловилися про те, що спеціально розроблені методики щодо профілактики кримінальних правопорушень іноземців допомогли б суттєво покращити професіоналізм та зробити роботу практичних співробітників більш ефективною з цією категорією правопорушників).

У межах вирішення цієї проблеми потрібно надати вдосконалювати організацію і тактику оперативно-розшукової діяльності поліції. Окрім традиційних тактичних методів розкриття злочинів, заснованих на дослідженні механізмів розвитку кримінальної поведінки, додатково слід ураховувати національну приналежність, стереотипи поведінки представників певного етносу, становище у земляцтві чи діаспорі, наявність або відсутність кримінальних зв'язків за межами України тощо. Враховуючи це, об'єктивно зростає потреба в отриманні кримінологічно значущої інформації про зазначених осіб.

Разом з тим потрібно всіляко вдосконалювати розроблення системи показників, що характеризують специфіку кримінальних правопорушень, які вчинили іноземці та особи без громадянства, з урахуванням окремих регіонів, місць їх найбільшої концентрації, періодів найбільшої активності, а також обставини, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень іноземцями та особами без громадянства, стан правоохоронної та іншої діяльності.

Форми звітності мають бути побудовані таким чином, щоб кримінологічні та криміналістичні відомості про кримінальні правопорушення іноземців та осіб без громадянства можна було чітко розподілити за такими категоріями: правопорушення, вчинені іноземцями, особами без громадянства, вимушеними мігрантами, внутрішньо переміщеними особами.

Індивідуальне запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні, є найефективнішим та водночас найскладнішим, що пов'язано із плеядою різних обставин. Позаяк, закритість та відокремленість іноземців ускладнює проведення запобіжних заходів індивідуального характеру. Крім цього, часто відсутність нормальних сімейно-побутових умов і трудового колективу суттєво знижує ефективність роботи з індивідуального запобігання. До того ж зберігається можливість залишити територію України для певної частини іноземців та осіб без громадянства, для яких вона не є постійним місцем проживання. Саме тому під час організації індивідуально-профілактичного впливу на іноземців та осіб без громадянства вживати заходи слід розділити на декілька стадій запобігання: раннє та безпосереднє, рецидивне, посткримінальне.

Практичний зміст і цілеспрямоване проведення раннього запобігання полягає у виділенні груп ризику та проведенні роботи з тими, хто її потребує. Об'єктом раннього запобігання є, по-перше, особи, які перебувають

у несприятливих умовах середовища чи життєвої ситуації, здатних спричинити соціальну дезадаптацію та подальшу криміналізацію особистості (зокрема зі зміною місця проживання); по-друге, особи, в яких є ознаки такої дезадаптації: перевага сумнівних видів дозвілля, придбання негативних звичок і стереотипів поведінки, відчуження від соціальних інститутів (зокрема через прибуття на нове місце проживання); по-третє, особи, які систематично вчиняють правопорушення незлочинного характеру, що свідчать про формування мотивації переходу на злочинний шлях.

Загальновідомо, що чим більш осілими стають іноземці та особи без громадянства, тим легше вони сприймають норми та умови життя у країні. Через це потрібно створювати і розвивати соціальні механізми з метою якнайшвидшої адаптації іноземців як на локальному та регіональному рівнях, так і в масштабах держави [12, с. 1358]. Тому назріла необхідність створення комплексних проєктів інтеграції іноземців та осіб без громадянства, які містять допомогу у подоланні мовленнєвих перешкод, працевлаштування, професійну підготовку тощо.

На самостійний аналіз заслуговує проблема участі у проведенні роботи з адаптації іноземців та осіб без громадянства, які з якихось причин не легалізували своє становище, різних громадських об'єднань і неурядових організацій, потенціал яких використовується вкрай мало.

Здебільшого іноземці не знають про можливості, що надаються цими організаціями, які могли б вирішувати багато важливих для них питань. Суспільні зв'язки зазначених осіб явно не виражені. Наприклад, 62,3% засуджених іноземців нічого не знали про діяльність навіть національних діаспор чи громад [6, с. 44].

Функціонування правового механізму реалізації заходів щодо соціальної допомоги та контролю за іноземцями та особами без громадянства можливе шляхом розроблення та прийняття нового Закону України «Про інтеграцію та адаптацію іноземних громадян в Україні», в якому регламентувалися би цілі, форми і процедури імміграційного контролю, заходи з державної протидії незаконним міграційним процесам, вводилася би практика адаптаційних та інтеграційних контрактів, визначалася концепція політики у сфері профілактики правопорушень іноземних громадян, основними критеріями якої має стати цивілізоване вирішення соціальних конфліктів, інтеграція профілактики злочинності, зокрема корисливо-насильницької, та соціальної політики держави, досягнення їх взаємообумовленості.

Другий і третій вид індивідуального запобігання застосовується щодо іноземців, які вчинили кримінальне правопорушення, притягнуті до кримінальної відповідальності або відбували покарання, що не підлягають превентивному нагляду з метою запобігання рецидиву. Тут є позитивний досвід створення спеціалізованих виправних установ, аналогічних виправним установам для жінок, неповнолітніх дітей тощо. Такий підхід дозволить здійснити підбір співробітників, їх підготовку, перепідготовку з урахуванням специфіки контингенту. Слід розробити положення, інструкції, указівки з питань прийому, розміщення, змісту, етапування та звільнення зазначеної категорії засуджених, а також методики виправлення іноземців з урахуванням їхньої етнопсихології, традицій, світоглядів, здійснення заходів організаційно-управлінського характеру щодо своєчасної нейтралізації можливих конфліктів задля ефективнішого виправлення та подальшої ресоціалізації іноземців, засуджених до позбавлення волі.

У цьому контексті потрібно також зазначити, що виникає ще одна група запобіжних заходів, пов'язана з підготовкою засуджених іноземців до звільнення. Результати їх анкетування свідчать, що після звільнення питання про працевлаштування хвилює 53% опитаних [3, с. 863]. І це дає підстави вважати, що спеціальні програми індивідуальної роботи мають обов'язково містити такі заходи, як працевлаштування звільнених, навчання новим професіям, посилення соціального контролю, залучення громадськості та представників різних релігійних конфесій до цієї непростой, але необхідної державі та суспільству роботи.

Висновки. З'ясовано головні особливості запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні, та встановлено три основні групи заходів: загально-соціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні.

Констатовано, що одним із основних заходів запобігання таким кримінальним правопорушенням є вдосконалення міграційної політики із визначенням довгострокових цілей, завдань та заходів реалізації, зокрема модернізація інститутів дозволу на тимчасове проживання та посвідки на проживання, створення системи відбору мігрантів, а також сприяння в'їзду у країну з метою здобуття освіти та академічної мобільності, реалізація програм цільового залучення іноземних громадян, зокрема інвесторів, висококваліфікованих спеціалістів та іноземців-випускників українських закладів освіти, на основі надання їм посвідки на проживання.

Доведено, що функціонування правового механізму реалізації заходів щодо соціальної допомоги і контролю за іноземцями та особами без громадянства є можливим тільки шляхом розроблення та прийняття нового Закону України «Про інтеграцію та адаптацію іноземних громадян в Україні», в якому регламентувалися би цілі, форми і процедури імміграційного контролю, заходи з державної

протидії незаконним міграційним процесам, вводилася би практика адаптаційних та інтеграційних контрактів, визначалася концепція політики у сфері профілактики правопорушень іноземних громадян, основними критеріями якої має стати цивілізоване вирішення соціальних конфліктів, інтеграція профілактики злочинності, зокрема корисливо-насильницької, та соціальної політики держави, досягнення їх взаємообумовленості.

З метою підвищення ефективності спеціально-кримінологічних заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням запропоновано розробити та вдосконалити систему показників, що характеризують: специфіку кримінальних правопорушень, які вчинили іноземці та особи без громадянства, з урахуванням окремих регіонів, місць їх найбільшої концентрації, періодів найбільшої активності; обставини, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень іноземцями та особами без громадянства; стан правоохоронної та іншої діяльності. Форми звітності мають будуватися таким чином, щоб кримінологічні та криміналістичні відомості про кримінальні правопорушення іноземців та осіб без громадянства можна було чітко розподілити за різними категоріями: правопорушення, вчинені іноземцями, особами без громадянства, вимушеними мігрантами, внутрішньо переміщеними особами.

Обґрунтовано, що основними напрямками індивідуального запобігання корисливо-насильницьким злочинам, які вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні, мають бути: виявлення, облік і проведення профілактичної роботи серед осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень; посилення контролю за місцями, умови знаходження в яких сприяють вчиненню злочинів; здійснення віктимологічної профілактики серед представників населення, котрі належать до категорії осіб із підвищеною віктимністю; припинення підготовлюваних і вчинюваних злочинних посягань цих видів тощо.

Список використаних джерел

1. Гога М. Щодо проблеми подолання незаконної міграції на сучасному етапі. *Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні та практичні аспекти*. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 341 с.
2. Дмитрук Б. П., Светлова Н. М. Світові міграційні процеси: мотивація, види й наслідки для країн виїзду та приймачючих країн. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2016. № 1. С. 18–27.
3. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративно-правовий механізм протидії нелегальній міграції. *Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті*. За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ, 2001. Кн.1. С. 861–945.
4. Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні: навч. посіб. За заг. ред. О. М. Джужі. Київ, 2005. 159 с.
5. Мота А. Ф. Теорія і практика протидії нелегальній міграції органами Державної прикордонної служби України: адміністративно-правовий аспект: дис. ... д-ра юрид. наук. Хмельницький, 2019. 519 с.
6. Олефір В. І. Адміністративно-правове регулювання протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми: монографія. Київ: Друк МВС України, 2004. 308 с.
7. Ольхович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2008. 20 с.
8. Кондратьєв Я.Ю., Римаренко Ю.І., Олефір В.І. та інші. Основи міграцієзнавства: навч.-метод. посіб. Київ: Ін-т держави і права НАН України, 2000. 424 с.
9. Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. № 55/25 (ратифікований Законом України № 1433-IV(1433-15) від 04.02.2004 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_790#Text.
10. Джужа О.М., Василевич В.В., Гіда О.Ф. та інші. Профілактика злочинів: підручник. За заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
11. Morano-Foadi. S. Solidarity and Responsibility: Advancing Humanitarian Responses to EU Migratory Pressures. *European Journal of Migration Law*. 2017. P. 223–254.
12. Scipioni M. Failing forward in EU migration policy? EU integration after the 2015 asylum and migration crisis. *Journal of European Public Policy*. 2018. V. 25. P. 1357–1375.

References

1. Hoha M. (2009). Shchodo problemy podolannia nezakonnoi mihratsii na suchasnomu etapi. [Regarding the problem of overcoming illegal migration at the current stage]. Prava liudyny v umovakh suchasnoho derzhavotvorennia: teoretychni ta praktychni aspekty. Sumy: DVNZ «UABS NBU» 341 s. [in Ukrainian].
2. Dmytruk B. P., Sviatlova N. M. (2016). Svitovi mihratsiini protsesy: motyvatsiia, vydy y naslidky dlia krain vyizdu ta pryimaiuchykh krain. [Global migration processes: motivation, types and consequences for countries of departure and receiving countries]. Visnyk Skhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. № 1. S. 18–27. [in Ukrainian].
3. Kolpakov V. K., Kuzmenko O. V. (2001). Administratyvno-pravovyi mekhanizm protydii nelegalnii mihratsii [Administrative and legal mechanism of combating illegal migration]. Nelegalna mihratsiia ta torhivlia zhinkamy u mizhnarodno-pravovomu konteksti / za zah. Yu. S. Shemshuchenka. Kyiv. Kn.1. S. 861–945. [in Ukrainian].
4. Mozol A. P. (2005). Kryminolohichni problemy nelegalnoi mihratsii v Ukraini: navch. posib. / za zah. red. O. M. Dzhuzhi; Kyiv. nats. un-t vnutr. sprav Ukrainy. [Criminological problems of illegal migration in Ukraine]. Kyiv: [b. v.], 159 s. [in Ukrainian].
5. Mota A. F. (2019). Teoriia i praktyka protydii nelegalnii mihratsii orhanamy Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: administratyvno-pravovyi aspekt: dys. ... d-ra yuryd. nauk. / Nats. akad. Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho, Nats. un-t «Lvivska politekhnik», Khmelnytskyi, 519 s. [in Ukrainian].
6. Olefir V. I. (2004). Administratyvno-pravove rehuliuвання protydii nelegalnii mihratsii ta torhivli liudmy: monohrafiia / Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. Kyiv: Druk MVS Ukrainy, 308 s. [in Ukrainian].
7. Olkhovych O. V. (2008). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z bizhentsiamy u vyschychkh navchalnykh zakladakh SSHA i Kanady: avtoref. dys... kand. ped. nauk. Ternopil, 20 s. [in Ukrainian].
8. Osnovy mihratsiieznavstva: navch.-met. posib. / Ya. Yu. Kondratev, Yu. I. Rymarenko, V. I. Olefir. Kyiv: In-t derzhavy i prava NAN Ukrainy, 2000. 424 s. [in Ukrainian].
9. Protokol proty nezakonnoho vvozu mihrantiv po sushi, moriu i povitriu, shcho dopovniuie Konventsiiu OON proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti, pryiniaty rezoliutsiieiu Heneralnoi Asamblei (15 novembek, 2000 r.) [Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, Supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime, adopted by a resolution of the General Assembly]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_790#Text.
10. Dzhuzha O. M., Vasylevych V. V., Hida O. F. ta in (2011). Profilaktyka zlochyniv: pidruchnyk [Crime prevention]. Kiev. 720 s. [in Ukrainian].
11. Morano-Foadi. S. Solidarity and Responsibility: Advancing Humanitarian Responses to EU Migratory Pressures (2017). European Journal of Migration Law. P.223–254.
12. Scipioni M. (2018). Failing forward in EU migration policy? EU integration after the 2015 asylum and migration crisis. Journal of European Public Policy. V. 25. P. 1357–1375.

Posudevsky Ilya,

Postgraduate Student

(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8924-8752>

FEATURES OF PREVENTING SELFISH AND VIOLENT CRIMES COMMITTED BY FOREIGNERS AS PART OF ORGANIZED GROUPS IN UKRAINE

The article comprehensively examines the activities of authorized state and law enforcement agencies (officials) to minimize selfish and violent crimes committed by foreigners as part of organized criminal groups in Ukraine, which is aimed at identifying, eliminating or neutralizing relevant threats and dangers, preventing illegal actions and their harmful consequences, which is carried out with the help of criminological means.

A conceptual vision of legislative improvement measures and departmental (interdepartmental) legal regulation of measures to prevent such criminal offenses is provided, which includes a wide range of criminological tools: general social, special criminological and individual preventive measures.

It is argued that the general societal prevention of self-interested and violent crimes committed by foreigners as part of organized criminal groups in Ukraine should be a complex continuous process that takes into account changes occurring in modern society and affecting migration processes, as well as the social status of arriving persons, their readiness for inclusion in the social and economic life of the state and obedient behavior.

The proposed multi-functional approach to areas of special criminological influence on members of organized groups and criminal organizations by operational units based on cooperation with law enforcement institutions of other states by exchanging information about criminal groups and persons participating in their activities, organizing and conducting joint targeted activities and cross-border operations to prevent organized criminal activity. Emphasis is placed on the effectiveness of operative and investigative activities.

It is proposed to carry out measures of individual preventive influence on foreigners and stateless persons in the specified sequence: early prevention; direct prevention; prevention of relapse; post-criminal prevention.

Key words: *foreigner, organized group, selfish and violent crime, martial law, war, prevention.*

УДК 351.741:351.79 (477) (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-14>**Сахно Артем Петрович,**

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1260-1212>

ЩОДО ЗМІСТУ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ ТА ДЕРЖРИБАГЕНТСТВА ПІД ЧАС СПІЛЬНОГО ПРОВЕДЕННЯ ПРАВООХОРОННИХ РЕЙДІВ

У статті проаналізовано актуальні питання взаємодії підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства під час здійснення рибоохоронних рейдів. Встановлено, що взаємодія підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства є важливим складником співпраці зазначених суб'єктів публічного управління. Доведено, що сьогодні сформовано потужну правову основу щодо співпраці підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства у сфері здійснення рибоохоронних рейдів, яка включає організаційні аспекти взаємодії вищевказаних суб'єктів і визначає їхні юрисдикційні повноваження у сфері рибоохорони. Виокремлено напрями взаємодії підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства, до числа яких віднесено: виявлення порушень рибальства; захист водних ресурсів; контроль за дотриманням ліцензійних умов на здійснення господарської діяльності у сфері добування риби; профілактику адміністративних та кримінальних правопорушень у галузі рибоохорони; реагування на надзвичайні ситуації; забезпечення контролю за ввезенням і вивезенням риби та морепродуктів через державний кордон України тощо. Підкреслено, що одним із ключових напрямів співпраці підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства є здійснення контролю за дотриманням законодавства у сфері рибоохорони у вигляді проведення рибоохоронних рейдів. Проаналізовано правове регулювання у галузі організації і здійснення правоохоронних рейдів та обґрунтовано потребу вдосконалення чинного адміністративного законодавства у цій сфері публічного управління через наділення підрозділів поліції на воді юрисдикційними повноваженнями у сфері рибоохорони. Визначено доцільність здійснення теоретико-правового аналізу нормативного забезпечення повноважень підрозділів поліції на воді у сфері рибоохорони з метою вироблення пропозицій щодо підготовки проекту відомчого спеціалізованого нормативно-правового акта, спрямованого на врегулювання адміністративно-правового статусу зазначених підрозділів Національної поліції України.

Ключові слова: Національна поліція України, Держрибагентство, взаємодія, рибоохоронні рейди, рибоохорона, адміністративні правопорушення, юрисдикційні повноваження.

Постановка проблеми. Організація ефективної взаємодії підрозділів поліції на воді та територіальних органів Державного агентства меліорації та рибного господарства України (далі – Держрибагентство) є важливим завданням діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави та протидії злочинності. Проте особливого значення співпраця вищевказаних суб'єктів публічного управління набуває в процесі спільного здійснення правоохоронних рейдів.

Рибоохоронні рейди є одним із ефективних інструментів забезпечення реалізації державної політики в галузі охорони та використання водних біоресурсів. Такі рейди дозволяють виявляти та припиняти порушення законодавства з боку незаконних рибалок, які займаються неправомірним ловом риби та інших водних організмів.

Значення проведення рибоохоронних рейдів полягає в тому, що вони сприяють підвищенню ефективності контролю за використанням водних ресурсів, а також зменшують загрозу виникнення екологічних катастроф

і забруднення водних об'єктів. Крім того, проведення рибоохоронних рейдів є важливим елементом формування свідомого ставлення громадян до охорони довкілля та раціонального використання водних ресурсів.

Водночас наразі в науці адміністративного права існує низка актуальних питань, що потребують вирішення, одне з яких пов'язано з необхідністю правового врегулювання взаємодії територіальних органів Держрибагентства та підрозділів поліції на воді в частині наділення останніх юрисдикційними повноваженнями у сфері рибоохорони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-правові питання взаємодії органів публічного управління були предметом наукових досліджень В.В. Гевка, Д.П. Калаєнова, З.Р. Кісіль, М.В. Коваліва, О.М. Литвинова, І.О. Личенка та інших провідних науковців. Однак низка аспектів взаємодії підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства, зокрема в контексті правового регулювання організації та проведення спільних рибоохоронних рейдів, потребує додаткового опрацювання.

Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу напрямів взаємодії підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства, а також вироблення пропозицій щодо удосконалення діяльності поліції на воді у сфері здійснення рибоохоронних рейдів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових публікацій дозволяє дійти висновку, що поняття взаємодії в юридичній літературі відображає процес співпраці між різними суб'єктами правовідносин, включаючи осіб, органи державної влади та інші організації. Взаємодія в юридичному контексті описує співпрацю, обмін інформацією, здійснення взаємовпливу між суб'єктами правовідносин із метою досягнення певних цілей та завдань [1, с. 458].

У галузі адміністративного права взаємодію доволі часто розглядають як спеціальний різновид співпраці суб'єктів публічного управління, які виконують спільні завдання та здійснюють узгоджену спільними управлінськими функціями діяльність. Зокрема, до характерних ознак взаємодії в публічному управлінні вчені відносять:

- полісуб'єктність правовідносин у галузі публічного управління;
- узгодженість заходів за місцем, часом, методами;
- визначення спільної мети діяльності суб'єктів публічного управління;
- визначення правової основи щодо забезпечення взаємодії;
- загальний зміст завдань, які вирішують суб'єкти взаємодії;
- визначення першочергових завдань спільної діяльності суб'єктів публічного управління;
- встановлення між суб'єктами взаємодії зв'язків субординаційного, координаційного, організаційного впливу та співробітництва [2; 3; 4].

Отже, взаємодія є важливим чинником, який має позитивний вплив на стан протидії адміністративним правопорушенням у сфері рибоохорони. Тому логічним, на наш погляд, видається судження О.О. Волобуєвої, яка переконана, що позитивний вплив взаємодії на адміністративно-правові відносини зумовлений її тлумаченням як системи, що включає сукупність структурних елементів, таких як: взаємодіючі суб'єкти, відносини, що виникають у процесі їхньої спільної діяльності, об'єкти і мета спільної діяльності взаємодіючих суб'єктів [5, с. 185].

Аналіз правового регулювання взаємодії підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства у сфері здійснення рибоохоронних рейдів дозволяє констатувати, що наразі сформовано доволі потужну правову основу їхньої співпраці в цьому напрямі, яка включає організаційні аспекти взаємодії вищевказаних суб'єктів і визначає їхні юрисдикційні повноваження у сфері рибоохорони.

Так, згідно зі ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію», поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів [6].

Відповідно до п. 8 Положення про Державне агентство меліорації та рибного господарства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. № 895, Держрибагентство під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними,

дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, об'єднаннями громадян, громадськими спілками, профспілками та організаціями роботодавців, органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами й організаціями [7].

Порядком проведення рибоохоронних рейдів, затвердженим наказом Міністерства аграрної політики і продовольства України від 23 жовтня 2018 р. № 512, визначено процедуру реалізації правоохоронної функції органів рибоохорони шляхом проведення рибоохоронних рейдів посадовими особами Держрибагентства або його територіальних органів (далі – посадові особи), спрямованих на здійснення заходів з охорони водних біоресурсів, запобігання та припинення порушень правил рибальства, регулювання рибальства у рибогосподарських водних об'єктах (їхніх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні, на континентальному шельфі України, в місцях реалізації і транспортування водних біоресурсів та знярядь добування (вилову) [8].

При цьому, відповідно до п. 2 коментованого наказу, разом із посадовими особами Держрибагентства до числа інших учасників рибоохоронного рейду належать: громадські інспектори рибоохорони; поліцейські; інспектори з охорони навколишнього природного середовища; представники державних органів, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, залучені до участі у рибоохоронному рейді за письмовою згодою їхнього керівника та їхньою власною письмовою згодою, наданою керівникові Держрибагентства або його територіального органу.

Отже, рибоохоронний рейд – це захід, який проводиться рейдовою групою із залученням або без нього інших учасників рибоохоронного рейду відповідно до наказу Держрибагентства або його територіального органу, що спрямований на здійснення заходів з охорони водних біоресурсів, запобігання, виявлення та припинення порушень у галузі рибного господарства [9].

Слід зазначити, що сьогодні організація проведення спільних рибоохоронних рейдів та визначення компетенції учасників рейдових груп урегульовані як на законодавчому, так і на підзаконному рівнях. При цьому аналіз правової основи цієї діяльності дає підстави вважати, що юрисдикційними повноваженнями у зазначеній сфері адміністративних правовідносин безпосередньо наділені лише посадові особи територіальних органів Держрибагентства.

Зокрема, відповідно до ст. 10 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», посадові особи органів рибоохорони здійснюють державний контроль та управління в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та мають такі юрисдикційні повноваження, як:

- складання протоколів і розгляд в установленому законом порядку справ про адміністративні правопорушення у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;
- вилучення знярядь лову водних біоресурсів, транспортних засобів, обладнання та предметів, що були зняряддями правопорушення у галузі охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, а також незаконно добутих водних біоресурсів у разі неможливості встановлення власника зазначеного майна;
- у разі неможливості встановлення особи правопорушника на місці вчинення правопорушення достав-

лення його до правоохоронних органів чи в приміщенні виконавчого органу сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі створення) ради для складення протоколу про адміністративне правопорушення [10].

Юрисдикційні повноваження органів рибоохорони щодо оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення також визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення та Інструкцією з оформлення органами рибоохорони матеріалів про адміністративні правопорушення. Зокрема, відповідно до ст. 256 КУпАП, органи рибоохорони мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення, в частині порушення порядку провадження господарської діяльності, пов'язаної з добуванням і використанням риби та інших водних живих ресурсів, за ст. ст. 85 (ч. ч. 4, 5), 85-1, 88-1, 90 та 164 КУпАП. Крім того, згідно зі ст. 240 КУпАП, органи рибоохорони мають право розглядати справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням правил рибальства та охорони рибних запасів, передбачені ст. 50, ч. 3 ст. 85, ст. ст. 86-1, 91-2 і 188-5 КУпАП [11].

Крім того, Інструкцією з оформлення органами рибоохорони матеріалів про адміністративні правопорушення, затвердженою наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 9 квітня 2003 р. № 101, визначено порядок оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення посадовими особами органів рибоохорони [12].

Водночас слід констатувати, що сьогодні численні законодавчі ініціативи у сфері вдосконалення адміністративно-деліктного законодавства у рибоохоронній галузі, як правило, спрямовані на підвищення штрафних санкцій за порушення норм рибоохоронного законодавства, але не містять будь-яких пропозицій щодо наділення підрозділів поліції на воді юрисдикційними повноваженнями у цій сфері. Наприклад, наразі у Верховній Раді зареєстровано проєкт Закону України від 11 жовтня 2016 р. № 5262 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення правил рибальства та ведення робіт на землях водного фонду» [13], яким передбачено внесення доповнень до ст. ст. 85, 85-1, 87, 91-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині посилення адміністративної відповідальності за порушення громадянами та посадовими особами правил рибальства, а саме:

- порушення правил використання об'єктів тваринного світу, порушення правил рибальства;
- експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням;
- порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин;
- перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів, перевищення затверджених лімітів (квот) та нормативів використання водних біоресурсів [14].

Але водночас про будь-які пропозиції щодо наділення підрозділів поліції на воді юрисдикційними повноваженнями у сфері притягнення громадян та посадових осіб до адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства у коментованому законопроєкті не йдеться.

У зв'язку з цим наразі склалася така ситуація, за якої в процесі фіксації адміністративних правопорушень у сфері рибоохорони роль підрозділів поліції на воді, як правило, полягає лише в їх виявленні, а процедура

їхнього оформлення та притягнення порушників до адміністративної відповідальності перебуває виключно у компетенції посадових осіб Держрибагентства, що, на нашу думку, негативно впливає на стан протидії порушенням правил рибальства та суттєво знижує ефективність взаємодії підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства в процесі здійснення рибоохоронних рейдів.

Так, за 9 місяців 2022 р. на 33% зменшилася кількість проведених рибоохоронних рейдів, на 40% – кількість викритих порушень, на 61% – кількість порушників, яких притягнуто до адміністративної відповідальності за незаконне придбання та реалізацію водних біоресурсів, на 61% – кількість виявлених порушень користувачами водних біоресурсів. Також, відповідно, на 65% зменшилася сума накладених штрафів за порушення правил рибальства [15]. Наведені статистичні дані яскраво свідчать про необхідність удосконалення правового регулювання у сфері рибоохорони через наділення відповідними юрисдикційними повноваженнями підрозділів поліції на воді.

Висновки. Отже, взаємодія підрозділів поліції на воді та територіальних органів Держрибагентства є важливим складником співпраці зазначених суб'єктів публічного управління, що проявляється у низці напрямів, до яких належить:

1. Виявлення порушень рибальства. Так, працівники підрозділів поліції на воді сприяють інспекторам територіальних органів Держрибагентства у виявленні порушень законодавства про рибальство, зокрема виявляють заборонені методи лову риби, здійснюють захист від незаконного вилову заборонених для добування різновидів риби, а також контролюють вилов риби у заборонені строки або забороненими знаряддями лову.

2. Захист водних ресурсів. Підрозділи поліції на воді та територіальні органи Держрибагентства реалізують спільні заходи щодо захисту водних ресурсів від забруднення й незаконного виллову риби.

3. Здійснення контролю за виконанням ліцензійних умов на здійснення господарської діяльності у сфері добування риби. Так, правообов'язкам територіальних органів Держрибагентства щодо видачі ліцензій на рибальські угіддя кореспондуються контрольні повноваження підрозділів поліції на воді щодо забезпечення виконання умов зазначених ліцензій.

4. Профілактика правопорушень. Підрозділи поліції на воді здійснюють профілактичну роботу серед рибалок та інших користувачів водних ресурсів із метою запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням у сфері виллову риби.

5. Реагування на надзвичайні ситуації. Наприклад, підрозділи поліції на воді та територіальні органи Держрибагентства здійснюють спільну діяльність щодо реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані з затопленнями прибережних територій, аваріями, які спровокували забруднення водних об'єктів, тощо.

6. Забезпечення контролю за ввезенням і вивезенням риби та морепродуктів. Підрозділи поліції на воді та територіальні органи Держрибагентства здійснюють спільний контроль за ввезенням і вивезенням риби та морепродуктів через кордон України.

Водночас із безсумнівною важливістю та варіативністю напрямів взаємодії підрозділів поліції на воді і територіальних органів Держрибагентства одним із ключових напрямів їхньої співпраці є здійснення контролю за дотриманням законодавства у сфері рибоохорони у вигляді проведення рибоохоронних рейдів.

Аналіз правового регулювання у галузі організації та здійснення правоохоронних рейдів свідчить про потребу вдосконалення чинного адміністративного законодавства у цій сфері публічного управління через наділення підрозділів поліції на воді юрисдикційними повноваженнями у сфері рибоохорони. Зокрема, пропонується наділити працівників відповідних підрозділів поліції правом складання протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язаних із порушенням правил рибальства та охорони рибних запасів,

передбачених ст. 50, ч. 3 ст. 85, ст. ст. 86-1, 91-2 і 188-5 КУПАП.

Перспективи подальших розвідок полягають у здійсненні теоретико-правового аналізу нормативного забезпечення повноважень підрозділів поліції на воді у сфері рибоохорони з метою вироблення пропозицій щодо підготовки проекту відомчого спеціалізованого нормативно-правового акта, спрямованого на врегулювання адміністративно-правового статусу зазначених підрозділів Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Зінченко Л.В., Шаповалова Н.В. Теоретичний аналіз поняття «взаємодія» як соціально-психологічний феномен. *Modern directions of theoretical and applied researches*. С. 457–466. URL: <https://sworld.com.ua/konfer34/457.pdf>.
2. Адміністративна діяльність : навч. посіб. / М.В. Ковалів, З.Р. Кісіль, Д.П. Калаянов та ін. Київ : Правова єдність, 2009. 432 с.
3. Гевко В.В. Використання непроцесуальної інформації під час доказування у стадії попереднього розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Українська академія внутрішніх справ. Київ, 1996. 20 с.
4. Личенко І.О. Адміністративно-правовий захист права власності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2009. 264 с.
5. Волобуєва О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 241 с.
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>.
7. Про затвердження Положення про Державне агентство меліорації та рибного господарства України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 р. № 895 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/895-2015-%D0%BF>.
8. Про затвердження Порядку проведення рибоохоронних рейдів : Наказ Мінагрополітики України від 23.10.2018 р. № 512 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1296-18>.
9. Умови проведення рибоохоронних рейдів. *Офіційний сайт Запорізького рибоохоронного патруля*. URL: https://zp.darg.gov.ua/_umovi_provedennja_0_0_0_522_1.html.
10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3677-17>.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. ст. 213–330) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80732-10>.
12. Про затвердження Інструкції з оформлення органами рибоохорони матеріалів про адміністративні правопорушення : Наказ Мінагрополітики України від 09.04.2003 р. № 101 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0320-03>.
13. Проект Закону від 11 жовтня 2016 р. № 5262 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення правил рибальства та ведення робіт на землях водного фонду». *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60246.
14. Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності рекомендує Верховній Раді прийняти за основу законопроект щодо посилення відповідальності за порушення правил рибальства та ведення робіт на землях водного фонду. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/141224.html>.
15. Рибне господарство країни на порозі істотних змін. *Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України*. URL: <https://minagro.gov.ua/news/ribne-gospodarstvo-krayini-na-porozi-istotnih-zmin>.

References

1. Zinchenko, L. & Shapovalova, N. (2014). Teoretychnyy analiz ponyattya “vzayemodiya” yak sotsial’no-psykholohichnyy fenomen [Theoretical analysis of the concept of “interaction” as a socio-psychological phenomenon]. *Suchasni napryamky teoretychnykh i prykladnykh doslidzhen’ – Modern directions of theoretical and applied researches* [in Ukrainian].
2. Kovaliv, M.V., Kisil’, Z.R. & Kalayanov, D.P. (Ed.). (2009). *Administratyvna diyal’nist’ [Administrative activity]*. Kyiv : Pravova yednist’ [in Ukrainian].
3. Hevko, V.V. (1996). Vykorystannya neprotsesual’noyi informatsiyi pid chas dokazuvannya u stadiyi poperedn’oho rozsliduvannya [Use of non-procedural information during evidence at the preliminary investigation stage]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Kyiv: National academy of internal affairs [in Ukrainian].
4. Lychenko, I.O. (2009). Administratyvno-pravovyy zakhyst prava vlasnosti v Ukrayini [Administrative and legal protection of property rights in Ukraine]. *Candidate’s thesis*. L’viv: L’viv Ivan Franko National University [in Ukrainian].
5. Volobuyeva, O.O. (2006). Vzayemodiya slidchoho z fakhivtsyamy pid chas zboru informatsiyi pro osobu, shcho skoyila zlochyn [Interaction of the investigator with specialists during the collection of information about the person who committed the crime]. *Candidate’s thesis*. Kyiv: Kyiv national university of internal affairs [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy Pro Natsional’nu politysiyu : pryiniaty 2 lypnya 2015 roku № 580-VIII [Law of Ukraine on the National Police from July 2 2015, № 580-VIII]. (2015, July 2). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40–41, pp. 379 [in Ukrainian].
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Derzhavne ahentstvo melioratsiyi ta rybnoho hospodarstva Ukrayiny : pryiniata 30 veresnya 2015 roku № 895 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the

approval of the Regulation on the State Agency of Land Reclamation and Fisheries of Ukraine from September 30 2015, № 895]. (2015, September 30). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny – Official Gazette of Ukraine*, 90, pp. 19 [in Ukrainian].

8. Nakaz Minahropolityky Ukrayiny Pro zatverdzhennya Poryadku provedennya rybookhoronnykh reydiv : pryiniaty 23 zhovtnya 2018 roku № 512 [Order of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine on the approval of the Procedure for conducting fish protection raids from October 23 2018, № 512]. (2018, October 23). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny – Official Gazette of Ukraine*, 95, pp. 195 [in Ukrainian].

9. Sait Zaporiz'koho rybookhoronnoho patrulya. Umovy provedennya rybookhoronnykh reydiv. [Website of the Zaporozhye fish protection. Patrol conditions for conducting fish protection raids]. Retrieved from: https://zp.darg.gov.ua/_umovi_provedennja_0_0_0_522_1.html [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrayiny Pro rybne hospodarstvo, promyslove rybal'stvo ta okhoronu vodnykh bioresursiv: pryiniaty 8 lypnya 2011 roku № 3677-VI [Law of Ukraine on fish farming, industrial fishing and protection of aquatic biological resources from July 8 2011, № 3677-VI]. (2011, July 8). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 17, pp. 155 [in Ukrainian].

11. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya: pryiniaty 7 grudnya 1984 roku № 8073-X [Code of Ukraine on administrative offenses from December 7 1984, № 8073-X]. (1984, December 7). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 51, pp. 1122 [in Ukrainian].

12. Nakaz Minahropolityky Ukrayiny Pro zatverdzhennya Instruktsiyi z oformlennya orhanamy rybookhorony materialiv pro administratyvni pravoporushennya: pryiniaty 9 kvitnya 2003 roku № 101 [Order of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine on the approval of the Instructions on the registration by fish protection bodies of materials on administrative offenses from April 09 2003, № 101]. (2003, April 09). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny – Official Gazette of Ukraine*, 17, pp. 316 [in Ukrainian].

13. Sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. Proekt Zakonu vid 11 zhovtnya 2016 roku № 5262 “Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidal'nosti za porushennya pravyl rybal'stva ta vedennya robit na zemlyakh vodnoho fondu” [Website of the Supreme Council of Ukraine. The draft law on amendments to some legislative acts of Ukraine on strengthening responsibility for violation of fishing rules and conducting works on the lands of the water fund from October 11 2016, № 5262]. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60246 [in Ukrainian].

14. Sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. Komitet z pytan' zakonodavchoho zabezpechennya pravookhoronnoyi diyal'nosti rekomenduye Verkhovniy Radi pryynyaty za osnovu zakonoproekt shchodo posylennya vidpovidal'nosti za porushennya pravyl rybal'stva ta vedennya robit na zemlyakh vodnoho fondu. [Website of the Supreme Council of Ukraine. The Committee on Legislative Support of Law Enforcement Activities recommends that the Verkhovna Rada adopt as a basis a draft law on strengthening responsibility for violation of the rules of fishing and conducting works on the lands of the water fund]. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/141224.html> [in Ukrainian].

15. Sayt Ministerstva ahrarynoi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny. Rybne hospodarstvo krayiny na porozi istotnykh zmin. [Website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Ukraine's fishing industry is on the verge of significant changes]. Retrieved from: <https://minagro.gov.ua/news/ribne-gospodarstvo-krayini-na-porozi-istotnih-zmin> [in Ukrainian].

Sakhno Artem,

Candidate of Legal Sciences, Senior Researcher,

Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines, Faculty No. 2

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1260-1212>

REGARDING THE CONTENT OF THE JURISDICTION AUTHORITIES OF THE WATER POLICE AND THE STATE AGENCY DURING JOINT LAW ENFORCEMENT RAIDS

The article analyzes current issues of interaction between water police units and territorial bodies of the State Fisheries Agency during fish protection raids. It was established that the interaction of water police units and territorial bodies of the State Fisheries Agency is an important component of the cooperation of these public administration entities. It has been proven that a strong legal basis has been formed for the cooperation of water police units and territorial bodies of the State Fisheries Agency in the field of fish protection raids, which includes both the organizational aspects of the interaction of the above-mentioned subjects and determines their jurisdictional powers in the field of fish protection. Areas of interaction between water police units and territorial bodies of the State Fisheries Agency are highlighted, which include: detection of fishing violations; protection of water resources; implementation of control over the fulfillment of license conditions for carrying out economic activities in the field of fishing; prevention of administrative and criminal offenses in the field of fish protection; emergency response; ensuring control over the import and export of fish and seafood across the state border of Ukraine, etc. It is emphasized that one of the key areas of cooperation between the units of the water police and the territorial bodies of the State Fisheries Agency is the monitoring of compliance with the legislation in the field of fish protection in the form of conducting fish protection raids. The legal regulation in the field of organization and implementation of law enforcement raids was analyzed and the need to improve the current administrative legislation in this field of public administration was substantiated by giving water police units jurisdictional powers in the field of fish protection. The expediency of carrying out a theoretical and legal analysis of the regulatory support of the powers of water police units in the field of fish protection has been determined, with the aim of developing proposals for the preparation of a draft departmental specialized regulatory act aimed at regulating the administrative and legal status of the specified units of the National Police of Ukraine.

Key words: National Police of Ukraine, State Fisheries Agency, interaction, fish protection raids, fish protection, administrative offenses, jurisdictional powers.

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 349.2 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-15>

Клемпарський Микола Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри цивільного,

трудового права та права соціального забезпечення

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7948-5706>

Легкошерст Юлія Сергіївна,

доктор філософії

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2351-4288>

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ОBOB'ЯЗКІВ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС ЗВІЛЬНЕННЯ ЗІ СЛУЖБИ

У статті здійснено комплексний розгляд нормативно-правових актів, які закріплюють окремі обов'язки поліцейського під час його звільнення з поліції. Указано на відсутність нормативно-правового закріплення єдиного переліку обов'язків, які покладаються на поліцейського під час звільнення, а також наукових досліджень у досліджуваній сфері. Запропоновано поділ обов'язків поліцейського під час звільнення з поліції на наступні види: правові, організаційні та матеріальні.

Ключові слова: поліція, поліцейський, звільнення, обов'язок, процес.

Постановка проблеми. Аналізуючи правовідносини у сфері звільнення поліцейського з органів поліції, ми можемо констатувати факт того, що останні наділені достатніми правами, які є необхідними для здійснення захисту своїх службово-трудова прав та інтересів під час звільнення. Тому досить частою є думка про те, що, якщо права поліцейського не порушено, процес звільнення проходить відповідно до встановленої процедури, без порушень та будь-яких проблем. Але на практиці це не так, оскільки разом із правами на поліцейського під час звільнення покладаються і певні обов'язки, які він має безумовно виконати, а також дотримуватися протягом певного часу після свого звільнення. Варто згадати загальноприйнятну норму, відповідно до якої кожному праву кореспондує певний обов'язок. Тому, вимагаючи від роботодавця дотримання прав поліцейського під час звільнення як службовця, орган поліції має право вимагати дотримання певних обов'язків і щодо себе як роботодавця. Без таких взаємних прав та кореспондуючих обов'язків неможливо ув'язати реальні взаємовідносини між сторонами під час припинення служби в поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання про звільнення з поліції досліджували такі науковці, як В.Б. Авер'янов, Н.М. Бакаянова, Р.В. Дмитрук, М.І. Іншин, П.В. Коломєць, А.Є. Крищенко, А.В. Кубаєнко, В.А. Ліпницький, О.В. Лаврінєнко, О.Г. Свида та інші. Проте ними не було охоплено питання про обов'язки, що покладаються на поліцейського у разі звільнення, які є проблемою необізнаності поліцейських про свої обов'язки та надають можливість роботодавцю використовувати таку необізнаність на власну користь.

Формування цілей статті (постановка завдання). Актуальність мети написання статті полягає як у відсутності нормативно-правового закріплення єдиного переліку обов'язків, що покладаються на поліцейського під час звільнення, так і відсутності наукових досліджень у цій сфері. Задля досягнення поставленої мети у статті здійснюється аналіз нормативно-правових актів у вказаній сфері та класифікуються обов'язки поліцейського під час звільнення з поліції.

Виклад основного матеріалу. Загалом під обов'язками поліцейського під час звільнення, на нашу думку,

варто розуміти міру можливої поведінки поліцейського, завдяки якій він реалізує своє право на припинення правовідносин з органом поліції у межах, окреслених нормами Закону України «Про Національну поліцію» та іншими підзаконними нормативно-правовими актами. У контексті нашого дослідження ми не будемо детально зупинятися на загальних обов'язках, які загалом притаманні всім без виключення працівникам. До таких обов'язків нами віднесено: дотримання норм законодавства під час звільнення; дотримання загальних норм етики та моралі під час звільнення; відсутність дискредитації органу, де працював поліцейський тощо. Стосовно обов'язків поліцейського ми відзначимо, що, враховуючи його спеціальне правове становище, особливості прийняття на службу та її проходження, обов'язки під час звільнення варто розглядати у контексті їх поділу на правові, організаційні та матеріальні.

До правових обов'язків ми пропонуємо віднести такі, що покладаються на особу відповідно до нормативно-правових актів та не пов'язані із вчиненням конкретних організаційних дій:

1) повідомити уповноважений орган поліції, в якому проходить службу особа, про наступне звільнення письмово за три місяці шляхом написання відповідного рапорту про звільнення. Цей обов'язок прямо передбачений Положенням про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України (постанова Кабінету Міністрів Української РСР від 29 липня 1991 року № 114). Пунктом 68 Положення закріплено, що особи рядового і начальницького складу, які виявили бажання звільнитися зі служби за особистим проханням, попереджають прямого начальника органу внутрішніх справ про прийняте ними рішення не пізніше тримісячного терміну до дня звільнення, про що подають рапорт за командою [1].

2) отримати належним чином оформлену трудову книжку. Окреслюючи цей обов'язок, варто наголосити на тому, що за загальним правилом саме на роботодавця покладено обов'язок видати працівнику належним чином оформлену трудову книжку. Проте інколи бувають випадки, коли працівник з тих чи інших причин не вчинив дій щодо отримання від роботодавця своєї трудової книжки. Він не хоче або не бажає отримувати трудову книжку. Якщо працівник відмовляється отримувати трудову книжку, то факт відмови від отримання трудової книжки потрібно зафіксувати у відповідному акті. Під час отримання трудової книжки працівник розписується в особистій картці та книзі обліку трудових книжок. Загалом обов'язку органу поліції видати належним чином заповнену трудову книжку кореспондує обов'язок поліцейського, який звільняється.

Наступна група обов'язків - організаційні, тобто ті, які вчиняє особа під час припинення своїх повноважень та які стосуються вчинення певних організаційних дій та не пов'язані із прийняттям певних процесуальних чи інших рішень. До організаційних обов'язків ми пропонуємо віднести такі:

1) подавання декларації перед звільненням та після звільнення. Цей обов'язок регламентовано Законом України «Про запобігання корупції» та передбачає подавання двох видів декларації: перший – це декларація перед звільненням, яку потрібно подати впродовж 20 робочих днів після звільнення та яка охоплюватиме період, що не був охоплений деклараціями, які суб'єкт декларування подавав раніше; другий вид – декларація після звільнення. Це та декларація, яку потрібно подати на наступний рік після звільнення у період здійснення

декларування, тобто з 1 січня до 00 годин 00 хвилин 01 квітня року, наступного за звітним роком, в якому припинено таку діяльність. Тобто така декларація охоплює звітний рік (період з 01 січня до 31 грудня включно), що передує року, в якому подається декларація, та містить інформацію станом на 31 грудня звітного року [2]. Проте варто пам'ятати, що декларація перед звільненням подається не в усіх випадках, а тому для правильного визначення необхідності подання такої декларації варто звертати увагу на підставу звільнення;

б) здати табельну зброю, боєприпаси, спеціальні засоби та засоби індивідуального захисту, закріплені за поліцейським, службове посвідчення та жетон. Аналізуючи цей обов'язок, варто наголосити на тому, що вчинення дій щодо здавання зброї, службового посвідчення, жетону має досить широке нормативно-правове підґрунтя. Зокрема, питання здавання табельної зброї, спеціальних засобів та засобів індивідуального захисту поліцейським регламентовано Інструкцією з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України 11 жовтня 2018 року № 828. Зокрема, пунктом 4 передбачено, що у разі переведення чи переміщення поліцейського до іншого органу (підрозділу) поліції або звільнення зі служби в поліції видана та закріплена за ним зброя, боєприпаси здаються до КЗЗ за місцем одержання. Спеціальні засоби, картку-заступник та відповідне спорядження здають відповідальному за озброєння, про що він робить відмітки в облікових документах. Пунктом 12 передбачено, що у разі переміщення по службі або переведення до іншого органу (підрозділу) поліції, звільнення зі служби, якщо немає подальшої потреби постійно носити табельну вогнепальну зброю, боєприпаси та спеціальні засоби, поліцейський зобов'язаний здати табельну вогнепальну зброю і боєприпаси до КЗЗ чергової частини, а спеціальні засоби - відповідальному за озброєння [3].

Обов'язок здавання службового посвідчення також регламентований на нормативно-правовому рівні, а саме наказом від 26.04.2017 року № 347, яким затверджено Порядок оформлення, виготовлення, обліку, видавання, знищення службових посвідчень [4]. Варто наголосити на тому, що пунктом 11 цього наказу на поліцейського вже покладається обов'язок щодо повернення службового посвідчення. Крім того, закріплено є норма, відповідно до якої під час звільнення зі служби, переведення чи відрядження до іншого органу (підрозділу) поліції (установи, що належить до сфери управління Національної поліції України), особа зобов'язана повернути службове посвідчення до підрозділу кадрового забезпечення, яким воно видавалося. Водночас уповноваженим працівником підрозділу кадрового забезпечення ставиться відповідна відмітка [4]. Відповідно до пункту 9 Порядку оформлення, обліку, видавання спеціальних жетонів поліцейським, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України 23.12.2015 року № 1614, закріплено, що під час звільнення зі служби поліцейський зобов'язаний здати спеціальний жетон до підрозділу кадрового забезпечення. Спеціальні жетони звільнених поліцейських приєднуються до їхніх особових справ та передаються для зберігання до архіву [5].

Окреслюючи цей обов'язок, варто наголосити на тому, що за використання атрибутики поліцейського особою, яка не має на це права, за відсутності ознак кримінального злочину передбачена відповідальність ст. 184-3 Кодексом України про адміністративні право-

порушення [6]. Таким чином, на поліцейського, який звільняється, покладається не тільки обов'язок щодо здавання атрибутики, яку використовують у своїй роботі поліцейські, але і закріплюється заборона щодо використання звільненими особами такої атрибутики. Невиконання цих вимог може слугувати підставою для притягнення особи як до адміністративної, так і до кримінальної відповідальності;

в) передати відомчі справи. У контексті розгляду цього обов'язку, враховуючи те, що поліцейські є державними службовцями, варто застосувати норми Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Відповідно до статті 89 наведеного вище Закону державний службовець зобов'язаний до звільнення з посади чи переведення на іншу посаду передати справи і майно, довірене у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, особі, уповноваженій суб'єктом призначення у відповідному державному органі. Уповноважена особа зобов'язана прийняти справи і майно [7]. Детальна регламентація цього обов'язку здійснюється у Типових правилах внутрішнього службового розпорядку, затверджених наказом Національного агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 № 50, розділом VIII, що має назву «Порядок прийняття та передачі діловодства (справ) і майна державним службовцем». На державного службовця покладено обов'язок до звільнення з посади чи переведення на іншу посаду передати справи і майно, довірене у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, особі, уповноваженій суб'єктом призначення у відповідному державному органі. Уповноважена особа зобов'язана прийняти справи і майно. Варто наголосити на тому, що єдиного переліку документів, які мають бути передані згідно з актом прийому-передачі від особи, що звільняється, до іншої особи, немає. Цими правилами також передбачено факт документування передачі справ і майна, що засвідчується актом, який складається у двох примірниках і підписується уповноваженою особою відповідного державного органу, керівником служби управління, персоналом цього органу та державним службовцем, який звільняється. Один примірник акта видається державному службовцю, який звільняється чи переводиться на іншу посаду, інший – долучається до особової справи цього державного службовця [8]. Саме такий порядок передавання справ є гарантією того, що поліцейський дійсно передає конкретні справи, які перебуватимуть у віданні вже іншої особи, а поліцейський, що звільняється, фактично знімає з себе відповідальність за втрату, пошкодження чи знищення документів чи справ як під час проходження ним служби, так і після неї. Поліцейський зазвичай передає матеріали кримінальних справ, справ про адміністративні правопорушення, інші матеріали, що використовуються поліцейським під час прямого виконання ним своїх повноважень чи тих, які йому довірені відповідно до його посади;

г) на поліцейського, який звільняється, можуть покладатись і певні обов'язки матеріального характеру. Такі обов'язки випливають із норм матеріального права у трудових правовідносинах. За трудовим законодавством матеріальна відповідальність працівника настає лише у разі наявності його провини у заподіянні роботодавцеві майнової шкоди [9; 10, с. 162].

До таких обов'язків ми пропонуємо віднести:

1) необхідність відшкодування витрат у випадку дострокового звільнення особи, яка проходила навчання у вищій, за умови служби в МВС та за навчання якої були витрачені державні кошти. Тобто у разі дострокового розірвання контракту з органом Національної поліції гро-

мадянин зобов'язаний відшкодувати витрати в повному обсязі. З першого погляду може здатися, що питання про відшкодування витрат особою, яка проходила навчання у вищій, не є предметом нашого дослідження. Але ми вважаємо, що фактично трудові правовідносини між особою та органом поліції склались, оскільки був підписаний певний контракт, де чітко зазначено його основні положення, зокрема щодо звільнення особи зі служби до спливу трьохрічного терміну служби. Фактично у таких правовідносинах здійснюється дострокове розірвання контракту, укладеного між особою, Національною поліцією та навчальним закладом, а тому ми вважаємо, що у контексті дослідження правовідносин щодо припинення трудових правовідносин з органом поліції, останні мають бути розглянутими. Досліджуючи це питання, І.В. Шруб аналізує обов'язки, що покладаються на сторони договору (контракту) про здобуття освіти. Одним із обов'язків особи, яка зараховується на навчання, науковець виділяє обов'язок після закінчення навчання прибути до місця призначення у термін, визначений у направленні на роботу, а також приступити до виконання службових обов'язків за посадою, на яку особа призначена комплектуючим органом, і відпрацювати не менше трьох років. У разі відрахування з навчального закладу або звільнення з органів поліції після закінчення навчання до встановленого трирічного терміну перебування на службі за визначеними підставами відшкодувати фактичні витрати, пов'язані з утриманням у навчальному закладі, відповідно до затвердженого розрахунку [11, с. 193].

Обов'язок відшкодування коштів випливає із норм статті 74 Закону України «Про Національну поліцію», яка розкриває питання про підготовку поліцейських у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. Частиною 4 цієї статті передбачено, що особи, які навчаються за державним замовленням у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, де здійснюється підготовка поліцейських, у разі дострокового розірвання контракту про здобуття освіти з будь-яких підстав відшкодовують Міністерству внутрішніх справ України витрати, пов'язані з їх утриманням у вищому навчальному закладі, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [12]. Проте законодавець встановлює певні виключення із загального правила та дозволяє звільнити зі служби без відшкодування осіб, які достроково розривають контракт у випадку хвороби, що встановлюється рішенням медичної комісії про непридатність до служби в поліції, та через скорочення штатів або проведення організаційних заходів. Конкретизація норм цієї статті здійснюється у спеціальному підзаконному нормативно-правовому акті – Постанові Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 року № 261, якою затверджено Порядок відшкодування особами витрат, пов'язаних із їх утриманням у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських [13].

2) обов'язок відшкодувати органу поліції заподіяну шкоду матеріальним цінностям, виданим йому у користування, у повному розмірі заподіяної шкоди. Цей обов'язок означає, що особа має відшкодувати завдану матеріальну шкоду, заподіяну з його вини органу Національної поліції. Під матеріальною відповідальністю поліцейського О.Ю. Синявська розуміє юридичний обов'язок відшкодувати у встановленому законом розмірі та порядку пряму дійсну шкоду, заподіяну державі внаслідок його протиправних і винних дій або бездіяльності. Матеріальна відповідальність, на думку науковця, має на меті сприяти вихованню почуття дбай-

ливого ставлення до державного майна; забезпечувати збереження державного майна та створювати умови, які виключають можливість спричинення поліцейськими шкоди; гарантувати неприпустимість необґрунтованих відрахувань із грошового утримання особового складу [14, с. 96]. Нині питання про матеріальну відповідальність поліцейських не є детально дослідженим, проте окремі аспекти все ж таки знайшли своє відображення у Законі України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» від 03.10.2019 № 160-IX, де ч. 1 статті 3 передбачено, що підставою для притягнення до матеріальної відповідальності є шкода, завдана неправомірним рішенням, невиконанням чи неналежним виконанням особою обов'язків військової служби або службових обов'язків, окрім обставин, визначених статтею 9 цього Закону, які виключають матеріальну відповідальність. Характерною рисою матеріальної відповідальності поліцейського є те, що така відповідальність є підвищеною порівняно з іншими працівниками. Про це прямо вказує норма наведеного вище закону, а саме ч. 3 статті 6: «особа за шкоду, завдану розкраданням або втратою озброєння, зброї та боєприпасів до неї, несе підвищену матеріальну відповідальність у кратному співвідношенні до вартості такого майна, але не більше десятикратного розміру» [15]. Постановою Кабінету Міністрів України від 15 липня 2020 р. № 604 затверджено Перелік озброєння, зброї та боєприпасів до неї,

нестача або розкрадання яких відшкодовується винними особами у кратному співвідношенні до їхньої вартості [16], та закріплено найменування видів постачання, відшкодування за якими здійснюється у десятикратному, п'ятикратному та двократному розмірах. Проте нині відсутній чіткий механізм виявлення і притягнення винних до відповідальності за недостачу, умисне знищення чи пошкодження майна. За загальним правилом доведення вини у розтраті покладається на роботодавця. Тому ми погодимось із думкою А.І. Мотрич про те, що права працівника у цьому разі не захищені належним чином, адже твердження про те, що роботодавець має довести намір працівника в умисному псуванні або знищенні матеріальних цінностей, залишає для власника підприємства або відповідної адміністрації поле для фіктивних доказів і зловживань [17, с. 175].

Висновки. На поліцейського, поряд із правами у правовідносинах щодо звільнення зі служби, покладено і низку обов'язків із метою недопущення порушення прав та законних інтересів органу Національної поліції як роботодавця та забезпечення службової дисципліни під час звільнення. Такі обов'язки прямо закріплені у нормативно-правових актах різної юридичної сили. Вони не систематизовані, тому їхнє виявлення та окреслення є певною проблемою. З огляду на наведене вище, проблема визначення обов'язків поліцейського під час звільнення з поліції має бути більш поглиблено та комплексно досліджена.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів Української РСР від 29 липня 1991 року № 114. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-91-%D0%BF#Text>
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Стор. 156. Стаття 2474.
3. Інструкція з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України, затвердженої наказом Міністерства справ України 11 жовтня 2018 року № 828. *Офіційний вісник України*. 2018. № 94. Стор. 30. стаття 3110.
4. Порядок оформлення, виготовлення, обліку, видачі, знищення службових посвідчень: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26.04.2017 року № 347. URL : https://dostup.pravda.com.ua/request/21738/response/39736/attach/2/img002.pdf?cookie_passthrough=1
5. Порядок оформлення, обліку, видачі спеціальних жетонів поліцейським: наказ Міністерства Внутрішніх справ України. 23.12.2015 року № 1614. *Офіційний вісник України*. 2016. № 10. Стор. 138. Стаття 459.
6. Кодекс про адміністративні правопорушення України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Стаття 1122.
7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Стор. 28. Стаття 149.
8. Типові правила внутрішнього службового розпорядку: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 № 50. *Офіційний вісник України*. 2016. № 29. Стор. 63. Стаття 1175.
9. Обхідний лист при звільненні з роботи. Зразок обхідного листа!. URL : <https://biznesua.com.ua/obhidny-list-pri-zviltrenni-z-roboti-zrazok-obhidnogo-lista/>
10. Прилипко С. М. До питання матеріальної відповідальності сторін трудового договору. Питання цивільного та трудового права. *Проблеми законності*. 2009. № 1. С. 155-164.
11. Шруб І.В. Адміністративно-правове регулювання відносин, які виникають у зв'язку з укладенням контракту про здобуття освіти у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. № 2. С. 188-199.
12. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Стор. 33. Стаття 2075.
13. Про затвердження Порядок відшкодування особами витрат, пов'язаних з їх утриманням у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 року № 261. *Офіційний вісник України*. 2017. № 33. Стор. 93. Стаття 1049.
14. Синявська О.Ю. Щодо особливостей і нормативного врегулювання матеріальної відповідальності працівників Національної поліції України. *Держава та регіони*. 2019. № 1 (63). С. 95-99.
15. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі: Закон України від 03.10.2019 № 160-IX. *Офіційний вісник України*. 2019. № 86. Стор. 14. Стаття 2888.

16. По затвердження Переліку озброєння, зброї та боєприпасів до неї, нестача або розкрадання яких відшкодовується винними особами у кратному співвідношенні до їх вартості: постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 2020 р. № 604. *Офіційний вісник України*. 2020. № 59. Стор. 252. Стаття 1872.

17. Мотрич А.І. Проблеми правового регулювання повної матеріальної відповідальності працівників. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2016. Вип. 1-1. С. 174-177.

References

1. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro prokhozhdzhennya sluzhby ryadovym i nachal'nyts'kym skladom orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrayiny: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayins'koyi RSR [On the approval of the Regulation on the completion of service by ordinary and senior members of internal affairs bodies of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of the Ukrainian SSR] vid 29 lypnya 1991 roku № 114. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-91-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

2. Pro zapobihannya koruptsiyi: Zakon Ukrayiny [On the prevention of corruption: Law of Ukraine] vid 14.10.2014 № 1700-VII. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*. 2014. № 87. Stor. 156. Stattya 2474 [in Ukrainian].

3. Instruktsiya z orhanizatsiyi zabezpechennya, zberihannya ta ekspluatatsiyi ozbroynennya v Natsional'niy politsiyi Ukrayiny, [Instructions on the organization of provision, storage and operation of weapons in the National Police of Ukraine, approved by order of the Ministry of Affairs of Ukraine] zatverdzenoyi nakazom Ministerstva sprav Ukrayiny 11 zhovtnya 2018 roku № 828. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*. 2018. № 94. Stor. 30. stattya 3110 [in Ukrainian].

4. Poryadok oformlennya, vyhotovlennya, obliku, vydachi, znyshchennya sluzhbovykh posvidchen': nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayiny [The procedure for registration, production, registration, issuance, destruction of service cards: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] vid 26.04.2017 roku № 347. URL : https://dostup.pravda.com.ua/request/21738/response/39736/attach/2/img002.pdf?cookie_passthrough=1 [in Ukrainian].

5. Poryadok oformlennya, obliku, vydachi spetsial'nykh zhetoniv politseys'kym: nakaz Ministerstva Vnutrishnikh sprav Ukrayiny [Procedure for registration, accounting, issuing of special tokens to police officers: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. 23.12.2015 roku № 1614. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*. 2016. № 10. Stor. 138. Stattya 459 [in Ukrainian].

6. Kodeks pro administratyvni pravoporushennya Ukrayiny [Code of Administrative Offenses of Ukraine] vid 07.12.1984 № 8073-X. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR*. 1984. № 51. Stattya 1122 [in Ukrainian].

7. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrayiny [On civil service: Law of Ukraine] vid 10.12.2015 № 889-VIII. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*. 2016. № 3. Stor. 28. Stattya 149 [in Ukrainian].

8. Typovi pravyla vnutrishn'oho sluzhbovoho rozporядku: nakaz Natsional'noho ahent'stva Ukrayiny z pytan' derzhavnoyi sluzhby [Standard rules of internal service procedures: Order of the National Agency of Ukraine on Civil Service] vid 03.03.2016 № 50. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*. 2016. № 29. Stor. 63. Stattya 1175 [in Ukrainian].

9. Obkhidnyy lyst pry zvil'neni z roboty [Bypass letter upon dismissal from work]. Zrazok obkhidnoho lysta!. URL : <https://biznesua.com.ua/obkhidnyy-list-pri-zvil'neni-z-roboti-zrazok-obkhidnogo-lista/> [in Ukrainian].

10. Prylypko S. M. (2009). Do pytannya material'noyi vidpovidal'nosti storin trudovoho dohovoru [On the issue of material responsibility of parties to an employment contract]. *Pytannya tsyvil'noho ta trudovoho prava : Problemy zakonnosti*. № 1. S. 155-164 [in Ukrainian].

11. Shrub I.V. (2016). Administratyvno-pravove rehulyuvannya vidnosyn, yaki vynykayut' u zv'yazku z ukladennyam kontraktu pro zdobuttya osvity u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh z spetsyfichnyimi umovami navchannya, yaki zdiysnyuyut' pidhotovku politseys'kykh [Administrative and legal regulation of relations that arise in connection with the conclusion of a contract for obtaining an education in higher educational institutions with specific conditions of study that train police officers]. *Visnyk Chernivets'koho fakul'tetu Natsional'noho universytetu «Odes'ka yurydychna akademiya»*. Vypusk № 2. s. 188-199 [in Ukrainian].

12. Pro Natsional'nu politsiyu: Zakon Ukrayiny [On the National Police: Law of Ukraine] vid 02.07.2015 № 580-VIII. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*. 2015. № 63. Stor. 33. Stattya 2075 [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennya Poryadok vidshkoduvannya osobamy vytrat, pov'yazanykh z yikh utrymannyam u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh iz spetsyfichnyimi umovami navchannya, yaki zdiysnyuyut' pidhotovku politseys'kykh: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny [On the approval of the Procedure for reimbursement by individuals of expenses related to their maintenance in higher educational institutions with specific training conditions that train police officers: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 12.04.2017 roku № 261. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*. 2017. № 33. Stor. 93. Stattya 1049 [in Ukrainian].

14. Synyavs'ka O.Y. (2019). Shchodo osoblyvostey i normatyvnoho vrehulyuvannya material'noyi vidpovidal'nosti pratsivnykiv Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny [Regarding the peculiarities and regulatory regulation of the financial responsibility of the employees of the National Police of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*. № 1 (63). S. 95-99 [in Ukrainian].

15. Pro material'nu vidpovidal'nist' viys'kovosluzhbovtiv ta pryryvnyanykh do nykh osib za shkod, zavdanu derzhavi: Zakon Ukrayiny [On the pecuniary responsibility of military personnel and persons equated to them for damage caused to the state: Law of Ukraine] vid 03.10.2019 № 160-IX. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*. 2019. № 86. Stor. 14. Stattya 2888 [in Ukrainian].

16. Po zatverdzhennya Pereliku ozbroynennya, zbroiyi ta boyeprypasiv do neyi, nestacha abo rozkradannya yakykh vidshkodovuyet'sya vynnymy osobamy u kratnomu spivvidnoshenni do yikh vartosti: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny [Upon approval of the List of armaments, weapons and ammunition for them, the shortage or theft of which is compensated by guilty persons in multiple ratio to their value: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 15 lypnya 2020 r. № 604. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*. 2020. № 59. Stor. 252. Stattya 1872 [in Ukrainian].

17. Motrych A.I. (2016). Problemy pravovoho rehulyuvannya povnoyi material'noyi vidpovidal'nosti pratsivnykiv [Problems of legal regulation of full financial responsibility of employees]. *Naukovyy visnyk publicnogo i pryvatnoho prava*. Vypusk 1-1. S. 174-177 [in Ukrainian].

Klemparskyi Mykola,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropivnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7948-5706>

Lehkosherst Yuliia,

Doctor of Philosophy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6983-8563>

CHARACTERISTICS OF THE MAIN DUTIES OF A POLICE OFFICER WHEN DISMISSED FROM SERVICE

In the article, a comprehensive review of normative legal acts is carried out, which establish the separate duties of a police officer in the process of his dismissal from the police. It is pointed out that there is no regulatory and legal consolidation of a single list of duties that are entrusted to a police officer upon dismissal, as well as the absence of scientific research in the researched field. It was determined that the duties of a police officer upon dismissal should be understood as the extent of the police officer's possible behavior, thanks to which the police officer exercises his right to terminate legal relations with the police body within the limits outlined by the norms of the Law of Ukraine "On the National Police" and other subordinate legal acts. It is proposed to divide the responsibilities of a police officer upon dismissal from the police into the following types: legal, organizational, and material. It has been proven that, along with the rights in legal relations regarding dismissal from service, the police officer is also assigned a number of duties in order to prevent violation of the rights and legitimate interests of the National Police body as an employer and to ensure official discipline during the dismissal process. It was determined that such duties are directly enshrined in normative legal acts of various legal force, are not systematized, and therefore their identification and delineation is a certain problem.

Key words: police, policeman, dismissal, duty, process.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.988 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-16>

Данилевський Андрій Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/orcid.org/0000-0002-9315-9381>

Данилевська Юлія Олександрівна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач докторантури

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/orcid.org/0000-0002-1893-8473>

ЕТАПИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються історичні етапи становлення та розвитку віктимологічної думки в Україні. Зосереджено увагу на персоналіях вчених, які поглиблено розвивали цей науковий напрям. Стисло аналізуються їхні погляди, а також робиться висновок, що віктимологія бере витоки з кримінологічної науки. Її подальший розвиток прогнозується як загальнотеоретичний для наук кримінально-правового спрямування з виокремленням напрямів дослідження певних жертв залежно від виду кримінального правопорушення. Запропонована авторська періодизація розвитку віктимологічної думки в Україні.

Ключові слова: віктимологія, кримінологія, етапи розвитку, віктимологічні дослідження, віктимізація, віктимність, жертва, кримінологічна віктимологія, кримінологічно-віктимологічна парадигма.

Постановка проблеми. Широко досліджений у науковій літературі історико-ретроспективний аспект феномену кримінологічного вчення «віктимологія» у західноєвропейських країнах та державах, які утворювали радянський союз, свідчить про неабиякий інтерес з боку дослідників до витоків та становлення віктимології як самостійної галузі науки.

Так, необхідність розвитку самостійного наукового напрямку – віктимології – вперше відмітили кримінологи західноєвропейських країн у середині ХХ століття, зокрема під впливом ідей Б. Мендельсона, Р. Гассера, Р. Гентіга. Вони стверджували, що новий напрям може більш ефективно забезпечити логічний міждисциплінарний підхід до традиційної для кримінології проблеми жертви злочину [1, с. 118–119].

У цьому контексті окремої уваги заслуговують праці Р. Гентіга «Зауваження з приводу інтеракції між злочинцем і жертвою», «Злочинець і його жертва. Дослідження по соціобіології злочинності», які вплинули на подальший розвиток не тільки віктимології, але й кри-

мінології в цілому. І хоча у своїх роботах дослідник не вживав термін «віктимологія», утім розглядав її як напрям у кримінології. Твердження Р. Гентіга «Якщо ми вважаємо, що є природжені злочинці, то є і природжені жертви» є проявом антропологічного підходу у сучасній віктимологічній думці [2, с. 227].

У процесі подальшого розвитку віктимології визначилися такі позиції щодо її предмета і статусу: віктимологія – це приватна кримінологічна теорія, яка розвивається в рамках кримінології; віктимологія – міждисциплінарна наука про жертву злочину (допоміжна наука для кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, юридичної психології, кримінально-виконавчого права); віктимологія – це загальна теорія, вчення про жертву, що має предметом дослідження жертв будь-якого походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників, які присвятили свої наукові праці становленню віктимології як окремої науки, можна назвати Б. Головкина, В. Давиденко, А. Джужу,

О. Джужу, О. Литвинова, Є. Моїсеєва, Є. Назимка, Т. Тіточку, В. Тулякова та інших авторів, які торкалися проблем віктимології.

Аналіз їхніх праць дозволяє стверджувати, що науковці зосереджували свою увагу на становленні та розвитку віктимології протягом ХХ століття, натомість питання становлення віктимології як самостійної науки в сучасній незалежній Україні розглядалося фрагментарно.

З урахуванням наведеного пропонуємо проаналізувати розвиток віктимологічної думки в Україні, на підставі чого виокремити основні етапи такого розвитку, що і становить мету цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Свого часу у середині ХХ століття, суттєвий вплив на формування вітчизняної віктимологічної думки чинили західноєвропейські та американські дослідники. Так, послідовник концепції віктимології як загальної теорії, що вивчає жертву будь-якого походження, Р. Шнайдер віктимологію розглядав як науку про жертву взагалі (у широкому сенсі) і одночасно як вчення про жертву злочинів (у її вузькому розумінні) [3]. Не можна оминати увагою наукові доробки середини ХХ століття представників країн тогочасного так званого соціалістичного табору. Так, у роботі чехословацького кримінолога І. Котларжа «Деякі дані, отримані в результаті дослідження злочинів проти моральності» (1963 рік), у якій є розділ «Особистість потерпілого як фактор злочинів проти моральності» автор дійшов висновку, що в цих злочинах роль жертви особливо значима. У статтях польських авторів А. Бахраха «Кримінологічні і віктимологічні аспекти автодорожніх пригод» (1956 рік), Б. Холиста «Роль потерпілого в генезисі вбивства» (1956 рік), А. Фріделя «Розбій у світлі криміналістики і кримінології» (1974 рік), Х. Канигонського і К. Степовика «Кішеньковий злодій і його жертва» (1991 рік), «Крадіжки автомобілів» (1993 рік), С. Пікульського «Вбивство з ревнощів» (1990 рік) розглядаються особливості специфіки досліджуваних злочинів, «винні» і «невинні» віктимогенні схильності жертви. У 1990 році вийшла у світ фундаментальна робота Б. Холиста з віктимології, у якій шляхом використання значних соціологічних і психологічних даних здійснюється аналіз поведінки жертви злочину та її ролі у конкретній кримінальній ситуації [4, с. 12].

В Україні радянської доби під впливом наявних тоді публікацій у процесі розвитку віктимологічної науки виразно проявилася тенденція до зростання частки досліджень, присвячених не тільки морально-психологічним аспектам віктимності та віктимізації, а й соціальним характеристикам жертви злочину. Учені систематично досліджували питання впливу на віктимність особи її соціального стану, місця невиробничих, побутових, сімейних, дозвіллевих та інших міжособистісних відносин, вивчали соціальний статус, соціальну роль, що підвищують ймовірність злочинного посягання відносно даної особи. У той період було встановлено, що саме становище у суспільстві безвідносно до особистісних якостей особи та її поведінки підвищує ймовірність учинення проти неї злочинів певного виду.

Одна з перших праць, присвячена віктимологічній профілактиці, належить дослідникам Київської школи. Так, проблему становлення віктимологічної профілактики, зокрема в місцях позбавлення волі в Україні, досліджували О. Джужа та Є. Цибуля в 1987 році у поширених методичних рекомендаціях «Проблеми становлення віктимологічної профілактики в ІТТ (на допомогу працівникам ІТТ)» [5].

Пізніше, а саме у 1994 році, представники Київської школи О. Джужа та Є. Моїсеєв підготували та опублікували навчальний посібник «Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти)» [6], у якому дослідили кримінологічні, психологічні та пенітенціарні аспекти кримінальної віктимології, зокрема її виникнення та становлення, структуру особи потерпілого та профілактику її віктимної поведінки, можливості використання результатів дослідження зазначених проблем у діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинами та у пенітенціарній практиці.

У 2000 році В. Туляков опублікував монографію «Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми)», у якій автор розглянув теоретичні основи проблем сучасної віктимології як перспективного напрямку соціально-правових досліджень, які забезпечують підвищення ефективності протидії злочинності. Узагальнивши і проаналізувавши думки тогочасних вітчизняних і зарубіжних учених з різних аспектів проблеми, автор сформулював низку нових положень загальної теорії віктимології і теорії поводження з жертвами злочинів [7].

На окрему увагу заслуговує посібник «Кримінологічна віктимологія», опублікований у 2006 році. Авторський колектив під загальним керівництвом О. Джужа дослідив поняття, предмет, метод, систему і завдання кримінологічної віктимології, визначив її значення та місце в системі суспільних наук. У роботі з урахуванням тогочасного стану розвитку кримінологічної та віктимологічної наук розроблено теоретичну концепцію та практичну модель віктимологічної профілактики злочинних посягань, реалізація яких, на думку авторів, повинна забезпечити зниження рівня злочинності в Україні [4].

Віктимологічна складова злочинів, що вчиняються засудженими та персоналом виправних закладів, знайшла свій розвиток у працях І. Богатирьова, В. Медведєва, В. Синьова. Серед праць, присвячених цій темі, можна виділити посібник «Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія)» [8], де окремий розділ був присвячений віктимологічним засадам в установах виконання покарань. Як свідчить аналіз проведених досліджень, соціально-психологічні віктимологічні детермінанти злочинності у місцях позбавлення волі тісно пов'язані зі ставленням суспільства до засуджених і оцінкою покарання останніми.

У 2015 році була опублікована монографія професора О. Джужі «Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма» [9], у якій розглянуто основні концепції та етапи формування сучасної теорії кримінологічної віктимології, її поняття, предмет, методи та принципи становлення та розвитку.

У 2016 році вийшла друком монографія А. Джужі «Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні» [10], у якій досліджено комплекс теоретичних і практичних питань сучасного стану формування та реалізації стратегії і тактики віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні.

У 2017 році під загальною редакцією професорів В. Голіни та Б. Головкина вийшов друком навчальний посібник «Віктимологія», у якому на основі сучасних досліджень системно викладено знання щодо сутності віктимології як науки, основних її понять, віктимізації окремих категорій жертв, соціальних та особистісних детермінант віктимності і ролі її в механізмі злочинної поведінки, а також шляхи і заходи віктимологічного запобігання злочинам [11].

Видається, що виникнення сучасної віктимології пов'язано з досить поширеним в історії формування більшості наук явищем, коли завдяки проведеним дослідженням у межах окремих галузей знань накопичується певна сукупність інформації, яка під впливом зовнішніх факторів, зокрема суспільних потреб, привертає увагу фахівців. У процесі взаємного впливу нової дослідницької сукупності та суспільних запитів відбувається диференціація галузей науки. Такий історичний процес є безперервним як у період становлення, так і в період розвитку кримінологічної віктимології як окремого напрямку знань про жертву злочинного посягання.

Об'єктивними факторами формування віктимології як самостійної галузі знань є:

- потреби пізнання стану кримінальної віктимності та віктимізації суспільства;

- необхідність накопичення спеціальних даних, дослідницького матеріалу, який би дав можливість не лише зафіксувати і пояснити роль жертви в механізмі злочинного посягання, а й запропонувати відповідні прогнози розвитку таких процесів на майбутнє;

- потреби у визначенні системи заходів віктимологічного запобігання на рівні суспільства, соціальної групи чи конкретної особи.

Отже, віктимологія може бути визначена як загальнотеоретична концепція чи система знань про природу, закономірності й зумовленість поведінки людини, яка наражає себе на небезпеку заподіяння шкоди; про потерпілого від нещасного випадку чи іншого впливу, що не передбачає юридичної відповідальності щодо заподіяної шкоди; про потерпілого від протиправного посягання та заходи профілактики віктимної поведінки.

Зазначимо, що як науково-прикладний напрям віктимологія виникла в рамках кримінології, оскільки об'єктивно був зумовлений такий соціальний запит: чому ті чи інші обставини щодо особи або соціальної групи, громади стають каталізатором для злочинних посягань щодо них частіше, ніж інші, які перебували у схожих обставинах. Отже, абсолютно справедливим є висновок про те, що віктимологія – наука кримінологічна, основним завданням якої є дослідження специфіки причинного комплексу злочинності загалом та конкретного обставин ситуативного характеру, які формуються під впливом поведінки жертви злочинного посягання чи підвищеної схильності стати жертвою кримінального правопорушення у тісній взаємодії з поведінкою злочинця.

Аналіз науково-методичних видань свідчить про те, що віктимологія знаходить своє місце у Загальній і Особливій частинах кримінології: загальні проблеми віктимології є елементом Загальної частини кримінології (злочинність та її віктимологічні засади, віктимологічні детермінанти, віктимологічні засади механізму злочинної поведінки, проблеми віктимологічного запобігання, віктимологічної політики), а віктимологія окремих видів злочинності, груп злочинів входить до Особливої частини кримінології.

Їх можна віднести до так званих приватних віктимологічних теорій (віктимологічне запобігання злочинам

неповнолітніх, віктимологічне запобігання насильницьким злочинам, віктимологічне запобігання злочинам проти власності, віктимологічне запобігання злочинам проти довкілля, віктимологічне запобігання злочинам в установах виконання покарань, віктимологічне запобігання злочинам, вчиненим з необережності тощо).

Сьогодні науковці продовжують як досліджувати загальні проблеми цієї наукової теорії (формування та розвиток кримінологічної віктимології, понятійний апарат, предмет, завдання, роль жертви у генезисі злочинної поведінки) [9; 11], так і розробляють нові напрями віктимології (віктимологія насильницької злочинності [12; 13], ювенальна віктимологія [14; 15], віктимність осіб похилого віку [16], віктимологічні аспекти сімейного насильства [17; 18; 19; 20], віктимологічні аспекти незаконного заволодіння транспортними засобами [21; 22], віктимологічні аспекти кримінальних правопорушень проти власності [23] тощо).

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що віктимологія – це не тільки теорія, а й практичне спрямування впливу на злочинність. Рекомендації віктимології допомагають багатьом громадянам уникати віктимізації, запобігати злочинним посяганням. Так, запровадження розроблених віктимологічних заходів в життя дозволило отримати позитивний ефект у запобіганні злочинам, оскільки кінцевою метою віктимологічного вивчення є підвищення ефективності запобігання конкретним злочинам та профілактики злочинності в цілому шляхом впливу безпосередньо на криміногенний потенціал потерпілих, а також організація правового виховання, орієнтованого як на потенційних потерпілих, так і на можливих злочинців.

Проведене у цій роботі дослідження дозволяє виділити такі етапи розвитку віктимологічної думки в Україні:

- 1) зародження віктимологічної думки в Україні (кінець 80-х років ХХ століття – початок ХХІ століття);
- 2) становлення віктимологічної думки в Україні (2006 рік – 2017 рік);
- 3) сучасний етап віктимологічної думки в Україні (2017 рік – дотепер).

Висновки. З урахуванням викладеного можна констатувати, що сучасний етап віктимологічної думки в Україні характеризується підвищеною увагою до питань ролі жертви в механізмі вчинення кримінального правопорушення та її інтересів. Перед усім це пов'язано із усвідомленням суспільством масштабів зростання злочинності в умовах глобалізації з її масовою міграцією, різким посиленням впливу транснаціональних угруповань, стрімкою криміналізацією цілих регіонів планети і соціальних груп. Отже, у сучасних умовах злочинність як явище складає певну соціальну проблему, на яку наука намагається оперативного реагувати. Увагу дослідників усе частіше привертають питання про віктимологічну складову кримінально-правової політики, що і становить, на нашу думку, перспективний напрям віктимологічних досліджень та дозволить виділити у майбутньому наступний етап розвитку віктимологічної думки в Україні.

Список використаних джерел

1. Давиденко В.Л. Віктимологія як галузь кримінологічної науки. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 118–121.
2. Тіточка Т.І. Зародження наукової думки про ювенальну віктимність. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. № 68. С. 225–230.
3. Schneider H. Victimilicg wissenschaft vom vorbrechensopter. Fubingen, 1975. P. 122.
4. Кримінологічна віктимологія : навчальний посібник / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін. ; з заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. 416 с.

5. Джужа А.Н., Цыбуля Е.А. Проблемы становления виктимологической профилактики в ИТУ (в помощь работникам ИТУ) : методические материалы. Киев : ГУ ИТУ МВД УССР, 1987. 24 с.
6. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М. Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти) : навчальний посібник. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 1994. 51 с.
7. Туляков В.О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми). Одеса : Юридична література. 2000. 336 с.
8. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О.М. Джужа. Київ : НАВС. 2013. 620 с.
9. Джужа О.М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма : монографія. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2015. 332 с.
10. Джужа А.О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні : монографія. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2016. 304 с.
11. Віктимологія : навчальний посібник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
12. Йосипів А.О. Детермінанти насильницької злочинності та протидія їй органами внутрішніх справ : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 276 с.
13. Старко О.Л. Особливості віктимологічної характеристики жертв насильницьких злочинів проти особи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 171–174.
14. Назимко Є.С., Андріяшевська М.С., Тіточка Т.І. Ювенальна віктимологія: теоретико-правова модель : монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 208 с.
15. Тіточка Т.І. Поняття та змістовні складові сучасної ювенальної віктимології. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 1. С. 133–139.
16. Андрушко А.В. До питання про віктимність осіб похилого віку. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 459–465.
17. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А.Б. Блага, О.С. Тунтула, О.О. Кочеміровська : за заг. ред. А.Б. Благої. Миколаїв : Видавництво ЧНУ ім. Петра Могили. 2021. 208 с.
18. Кузнецов М.Г. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, що є небезпечним для життя. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 1 (7). С. 136–144.
19. Ладиченко В.В., Гулак О.В., Артеменко О.В. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70. С. 389–392.
20. Тичина Д.М., Посудевський І.В. Віктимізація сімейно-побутових відносин в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2020. Том 31 (70). № 3. С. 187–192.
21. Мозоль С.А. Віктимологічні аспекти незаконного заволодіння транспортними засобами. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 52–60.
22. Семенишин М.О. Віктимологічні аспекти незаконного заволодіння транспортними засобами. *Право.Уа*. 2020. № 1. С. 113–120.
23. Острогляд О.І. Віктимологічна характеристика корисливих злочинів проти власності у великому місті Причорноморського регіону: урбаністичний і регіональний вимір. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. 4. Ч. 1. С. 134–138.

References

1. Davydenko V.L. Viktymolohiia yak haluz kryminolohichnoi nauky [Victimology as a branch of criminological science : article]. *Yevropeiski perspektyvy*. 2014. № 8. S. 118–121. [in Ukrainian].
2. Titochka T.I. Zarozhzhennia naukovoï dumky pro yuvenalnu viktymnist [The emergence of scientific thought about juvenile victimization : article]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii Pravo*. № 68. S. 225–230.
3. Schneider H. Victimologie wissenschaft vom vorbrechensopfer. Fubingen, 1975. P. 122.
4. Schneider H. Victimologie wissenschaft vom vorbrechensopfer. Fubingen, 1975. P. 122.
5. Kryminolohichna viktymolohiia : navch. posib. [Criminological victimology : a textbook] / Ye.M. Moiseiev, O.M. Dzhuzha, V.V. Vasylevych ta in.; za zah. red. O. M. Dzhuzhi. Kyiv : Atika, 2006. 352 s. [in Ukrainian].
6. Dzhuzha A.N., Cybulya E.A. Problemy stanovleniya viktymologicheskoy profilaktiki v ITU (v pomoshch' rabotnikam ITU): metod. materialy [Problems of establishing victimological prevention in prison : method. materials]. Kiev GU ITU MVD USSR. 1987. 24 s. [in Russian].
7. Tulyakov, V. A. (2000). Viktymologiya: social'nye i kriminologicheskije problemy [Victimology: social and criminological issues]. Odessa. 336 s. [in Russian].
8. Kryminolohichni zasady zapobihannia zlochynam v ustanovakh vykonannia pokaran Ukrainy (penitentsiarna kryminolohiia) : posibnyk [criminological principles of crime prevention in penal institutions of Ukraine (penitentiary criminology) : textbook] / za red. O.M. Dzhuzhy. K.: NAVS. 2013. 620 s. [in Ukrainian].
9. Dzhuzha O.M. Zapobihannia zlochynam: kryminoloho-viktymolohichna paradyhma: monohrafiia [Crime prevention: criminological-victimological paradigm: monograph]. Kyiv. Nats. akad. vnutr. Sprav. 2015. 332 s. [in Ukrainian].
10. Dzhuzha A. O. Osnovni napriamy udoskonalennia viktymolohichnoho zapobihannia pravoporushenniam v Ukraini: monohrafiia [The main directions of improvement of victimological crime prevention in Ukraine: monograph]. K. Nats. akad. vnutr. Sprav., 2016. 304 s. [in Ukrainian].
11. Viktymolohiia : navch. posib. [Victimology : textbook] / V. V. Holina, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuiska ta in.; za red. V.V. Holiny i B.M. Holovkina. Kharkiv : Pravo, 2017. 308 s. [in Ukrainian].
12. Yosypiv A.O. Determinanty nasylnytskoi zlochynnosti ta protydiia yii orhanamy vnutrishnikh sprav: monohrafiia [Determinants of violent crime and its counteraction by internal affairs bodies: monograph]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 2011. 276 s. [in Ukrainian].
13. Starco O.L. Osoblyvosti viktymolohichnoi kharakterystyky zhertv nasylnytskykh zlochyniv proty osoby [Peculiarities of victimological characteristics of victims of violent crimes against the person : article]. *Porivnialno-analitychne pravo*. 2020. № 2. S. 171–174. [in Ukrainian].

14. Nazymko Ye.S., Andriiashevska M.S., Titochka T.I. Yuvenalna viktymolohiia: teoretyko-pravova model : monohrafiia [Juvenile victimology: theoretical and legal model: monograph]. Zaporizhzhia : Helvetyka, 2021. 208 s. [in Ukrainian].
15. Titochka T.I. Poniattia ta zmistovni skladovi suchasnoi yuvenalnoi viktymolohii [Concepts and meaningful components of modern juvenile victimology : article]. Pravovyi chasopys Donbasu. № 1. 2022. S. 133-139. [in Ukrainian].
16. Andrushko A.V. Do pytannia pro viktymnist osib pokhyloho viku [Regarding the issue of victimization of the elderly : article]. Derzhava i pravo. 2009. Vyp. 45. S. 459–465. [in Ukrainian].
17. Aktualni problemy protydii domashnomu nasyilstvu : navchalnyi posibnyk [Actual problems of combating domestic violence : textbook]. A.B. Blaha, O.S. Tuntula, O.O. Kochemyrovsk. Za zah. red. A.B. Blahoi. Mykolaiv : Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly. 2021. 208 s. [in Ukrainian].
18. Kuznetsov M.H. Viktymolohichniy portret zherty domashnoho nasyilstva, shcho ye nebezpechnym dlia zhyttia [Victimological portrait of a victim of life-threatening domestic violence : article]. Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy. 2019. № 1 (7). S. 136–144. [in Ukrainian].
19. Ladychenko V.V., Hulak O.V., Artemenko O.V. Viktymolohichniy portret zherty domashnoho nasyilstva [Victimological portrait of a victim of domestic violence : article]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Serii Pravo. 2022. Vyp. 70. S. 389–392. [in Ukrainian].
20. Tychyna D.M., Posudevskiy I.V. Viktyimizatsiia simeino-pobutovykh vidnosyn v Ukraini [Victimization of family and household relations in Ukraine : article]. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky. 2020. Tom 31 (70). № 3. S. 187–192. [in Ukrainian].
21. Mozol S.A. Viktymolohichni aspekty nezakonnoho zavolodinnia transportnyimi zasobami [Victimological aspects of illegal possession of vehicles : article]. Yurydychna nauka. 2020. № 3 (105). S. 52 – 60. [in Ukrainian].
22. Semenishyn M.O. Viktymolohichni aspekty nezakonnoho zavolodinnia transportnyimi zasobami [Victimological aspects of illegal possession of vehicles : article]. Pravo.Ua. 2020. № 1. S. 113 – 120. [in Ukrainian].
23. Ostroliadov O.I. Viktymolohichna kharakterystyka koryslyvykh zlochyniv proty vlasnosti u velykomu misti Prychornomorskoho rehionu: urbanistychni i rehionalnyi vymir [Victimological characteristics of self-serving crimes against property in a large city of the Black Sea region: urban and regional dimensions : article]. Pivdenoukraiynskiyi pravnychi chasopys. 2019. 4. Ch. 1. S. 134–138. [in Ukrainian].

Danylevskiy Andriy,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/orcid.org/0000-0002-9315-9381>

Danylevska Yuliya,

PhD in Law, Senior Researcher

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/orcid.org/0000-0002-1893-8473>

STAGES OF DEVELOPMENT OF MODERN VICTIMOLOGICAL THOUGHT IN UKRAINE

The article examines the historical stages of formation and development of victimological thought in Ukraine. Attention is focused on the personalities of scientists who deeply developed this scientific direction. Their views expressed in scientific works are briefly analyzed, and it is also concluded that victimology has its origins in criminological science.

Thus, the analysis of the main works of researchers shows that victimology finds its place in the General and Special parts of criminology: general problems of victimology are an element of the General part of criminology (crime and its victimological principles, victimological determinants, victimological principles of the mechanism of criminal behavior; problems of victimological prevention, victimology policy), and victimology of certain types of crime, groups of crimes is included in the Special part of criminology.

It is suggested that the emergence of modern victimology is related to a fairly widespread phenomenon in the history of the formation of the vast majority of sciences, when as a result of research conducted within the limits of certain fields of knowledge, a certain set of information accumulates, which, under the influence of external factors, primarily social needs, attracts the attention of specialists. And in the process of the mutual influence of the new research community and public demands, there is a differentiation of the branches of science. Such a historical process is continuous: both in the period of formation and in the period of development of criminological victimology as a separate field of knowledge about the victim of criminal assault.

The further development of victimology is predicted as a general theoretical one for the sciences of the criminal and legal direction, with the selection of directions for the study of certain victims depending on the type of criminal offense: victimology of violent crime, juvenile victimology, victimization of the elderly, victimological aspects of family violence, victimological aspects of illegal possession of vehicles, victimological aspects of criminal offenses against property.

The proposed author's periodization of the development of victimological thought in Ukraine:

1) the emergence of victimological thought in Ukraine (the end of the 80s of the 20th century - the beginning of the 21st century);

2) formation of victimological thought in Ukraine (2006 - 2017);

3) the current stage of victimological thought in Ukraine (2017 – until now).

Key words: *victimology, criminology, stages of development, victimological studies, victimization, victimhood, criminological victimology, victim, criminological-victimological paradigm.*

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-17>**Крщак Іван Васильович,**

кандидат юридичних наук

*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3530-4269>

ПРИЧИННІСТЬ ЗЛА/ЗЛОЧИННОСТІ У СВІТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ КРИМІНОТЕОЛОГІЇ

Кримінологія в умовах війни є одним із найперспективніших напрямів наукових досліджень, а також ціннісним відкриттям, адже кожен із нас змінюється, живе у своїй, особливій реальності. В аспекті осягнення не лише теологічного, але й філософського, соціального, практичного крізь призму духовного можна на засадах визнання Закону Божого (Священного Писання та Священного Передання) здійснити справжній прорив у науці, відкриваючи щоразу нове, переосмислюючи здобуте. Вирішення багатьох проблем людства відбувається в умовах тотальних парадоксів, секулярності, правового нігілізму, ідеалізму, плюралізму/багатоманітності думок та лібералізму як панівних релігій сьогодення. Теологічне/релігійне знання за таких умов носить часто формальний характер, коли довкола вичерпується/зникає духовність, яка пройшла через горнило скорботи і випробувань.

На обкладинці журналу The Economist у 2019 році зображено чотири вершини Апокаліпсису: чума, війна, голод, смерть. Тож настав час поміркувати над божественним, адже, на думку українських кримінологів В. О. Тулякова і В. М. Дрьоміна, людство вступило в апокаліптичну епоху, про яку так багато написано. У цьому аспекті варто виробити застереження і в науковій парадигмі, змінити матрицю наукових досліджень із позитивізму та людиноцентризму на духовно-ціннісну основу.

Ключові слова: кримінологія, теософія, віра, Церква, злочинність.

Постановка проблеми. Розвиток кримінологічної думки у нинішніх умовах лежить не лише в основі сгімін, тобто всього того, що стосується блоку кримінологічного, криміналістичного, кримінально-правового, відповідно і процесуального чи прикладних наук, таких як судова психіатрія, судова медицина, судова бухгалтерія, оперативно-розшукова діяльність, кримінально-виконавче право. У XXI столітті кримінологія стала міждисциплінарною наукою. Великою є заслуга українських науковців, які формують її самобутність, роблять кримінологію оригінальною у міжнародно-правовому вимірі. На особливу увагу у цьому ключі заслуговує розроблення духовно-ціннісної концепції праворозуміння шляхом формування нового концепту – кримінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед таких «титанів духу» слід відзначити представників харківської юридичної школи: О. М. Бандурку, О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, В. В. Голіну, В. С. Батиргарєєву, М. Г. Колодяжного; київської кримінологічної школи: О. М. Костенка, О. М. Джужу, В. І. Шакуна, В. М. Поповича; одеської кримінологічної школи: Є. Л. Стрельцова, В. О. Тулякова, В. М. Дрьоміна, А. М. Бабенка; Івано-Франківської кримінологічної школи: П. Л. Фріса, І. В. Козича, І. Б. Медицького. Внесок цих та багатьох інших науковців у розвиток української кримінологічної науки неоціненний. Ми пишаємося, що в Україні є такі особистості, які виводять кримінологічне знання у ранг високості, справжніх наукових пошуків та істин, часом навіть метафізичності/божественного осмислення навколишньої дійсності, на чому і хочеться акцентувати увагу.

Саме такого роду особистості, а також велика плеяда учнівських колективів намагаються усіма силами здійснити комплексний аналіз багатьох негативних станів суспільства у випогодженні їх до миру, добра і справедливості, особливо в умовах сьогоденної російської агресії, яку ми безперервно спостерігаємо та яка відчувається у наукових працях. Знаковим є й те, що кримінологічна школа Харківського національного університету внутрішніх справ, який є флагманом поліцейської освіти в Україні, посідає передові позиції і шаблі завдяки непереборній працьовитості справжніх лідерів наукового мислення і знання О. М. Литвинова та Ю. В. Орлова, які за кількісними та якісними показниками наукових праць, всеохоплюваністю, універсалізмом та енциклопедичністю користуються авторитетом у нашій державі. Університет також відшуковує справжніх лідерів наукового мислення, талановиту молодь із випускників і маститих практиків, намагаючись залучити їх до дослідження багатьох проблем кримінології. Тому неодмінно харківська кримінологічна школа продовжуватиме розвиватися, примножуючи загальнодержавний потенціал і розвиток кримінологічної науки, виводячи її на передові шаблі, що обов'язково принесе успіхи та нові здобутки.

Метою і завданням дослідження є всебічне охоплення питань, пов'язаних із кримінологією/теософією, та висвітлення їх обрисів і змістовних характеристик.

Виклад основного матеріалу. У ключі божественного пізнання заслуговують на увагу питання про виведення того чи іншого наукового знання у ранг Логосу, Бога-Слова, яке б мало пряме відношення до криміно-

логії та формувало її оригінальність, універсальність. Якщо кримінологія розглядається як наука про злочинність, тоді можна з упевненістю говорити, що вона набуває нового змістовного навантаження у межах міждисциплінарності, духовно-ціннісної/сутнісної концепції та парадигми розуміння права, боротьби зі злом і осягнення станів праведності. Такий концепт/тренд/теорія/напрямок/перцептива розглядається нами у ретельному аналізі станів зла і добра, війни і миру, земного та небесного, духовного/душевного/та тілесного насамперед шляхом наукометрії крізь призму Священного Писання та Священного Передання із найдавніших часів Старого Заповіту з подальшим виведенням злої сутності людини на відповідні благочестиві рівні. Таке завдання найкраще здатна виконати кримінологія/кримінологіософія, яка має неабиякий науковий потенціал, перспективу насамперед у переосмисленні біблійних тлумачень святими отцями/богословами з позицій кримінологічного та поступовим вибудовуванням відповідної доктрини на цих засадах у спрямованості досягнень миру і добра, благочестя/істини/справедливості.

Багато видатних філософів і мислителів аналізували проблеми, пов'язані з кримінологічним знанням, де відображались особливості злої сутності як окремої людини, так і людського роду, суспільства загалом. Однак питання про те, як організувати, мобілізувати таке суспільство у спрямованості до добра, благочестя, чистоти і правди, тим самим вирішуючи проблему комплексно, залишається відкритим. Певні проблески такого благочестя спостерігаються після гонін і потрясінь, злодійства і війн, коли народність чи людство приходить до тям, з'являються стани милосердя. Зокрема, у світі за всю історію його існування, за різними підрахунками, відбулось понад 1500 війн. Як ми бачимо, з розвитком інформаційного простору світ знову стає черствим до людського горя і біди, циклічність зла має здатність повторення і, незважаючи на всю цивілізованість соціуму, війни не вщухають. Особливого болю і страждань завдала російська агресія проти України, тому важливим завданням є вирватися із нинішнього стану війни. Що або хто може дати загальний орієнтир, як не втратити істину у буремному морі життя та взаємовідносин, як вивести поведінку окремої людини і суспільства до благочестивих станів?

Про злодійства і призначення покарань, різноманітність засобів протидії та боротьби із висвітленням багатьох негативних феноменів, явищ написано багато. Аристоклівська/аристократична і класична думка полягає у тому, що злочинність існує відтоді, відколи існує світ, коли частина янголів, які перетворились у злі сутності, відлучилися від добра, почали бунтувати проти Бога. З того часу важливим завданням є наділення людини духовною силою протистоянь шляхом здобуття високих морально-етичних, духовних дипломатій у відповідній боротьбі. Хоча природа людини гріховна, немічна, однак, якщо існують відповідні устремління і прагнення добра, людині неодмінно подається допомога від Бога. Головне – тверда віра, особистісний Дух, сила харизми за допомогою Благодаті. Стани молитви і посту володарюють над розумом, тілом, формують здоровий глузд у протистоянні з інстинктивним прагненням та устремлінням до злого. Людина споглядає на свого господаря і пастиря, Господа Бога, Отця Небесного, Пресвяту Трійцю, щоб не образити його. Особливо у часи війн, голоду і потрясінь, землетрусів і повеней, коли не в силах протистояти тому, що відбувається. Атеїстів і безбожників на війні не буває, кожен намагається

у свій спосіб взивати до Неба про помилування. І лише в умовах торжества Духу, праведності дається справжнє щастя і божественна свобода, коли воля людини спрямована до радіності і бажання боротися зі злом.

Коли людина стає злочинцем своєю волею чи з потурання сил зла, одного разу вона прагне вирватися зі стану безодні. Тоді розпочинається покаяння, за яким в індивіда спрацьовують два начала – первородного гріха і бажання до злого, інстинктивного чи природного, коли спочатку індивід/людина/особистість створена як добра сутність, місце призначення, перебування якого були обителі Раю пресолодкого. Піддаючись задоволенням своїх страстей, вона добровільно наштовхує себе на гріх, що є загрозою загальнолюдському благому, скочується у низові стани і сутності, з яких вибратися не так легко.

Благочестиві особистості, божественна сила добра і премудрості Божої мають показати як окремій людині, так і людству загалом інші устремління, щоб побороти і викоринити злі начала. Водночас важливо бачити його причинність/фактори і детермінанти, приховані насамперед не у зовнішніх обставинах, а у внутрішніх/духовно-сутнісних наповненнях і характеристиках. І вже з цих позицій можна здійснювати відповідний вплив на свідомість як окремої особистості, так і народностей загалом. Уявлення про причинність злочинності у ключі, хто є першим людиноббивцею – Каїн чи той, хто стоїть за Каїном, – залишається відкритим. Однак його зловна сутність сильно пов'язана з родовою/генотипною лінією, яка сформувалася, – нерозкаяним гріхом. Звідси – відповідні застереження під час створення сім'ї, зачаття дітей через покаяння, інакше нерозкаяне гріхопадіння може проявитись, і спокуса внутрішнього змія важко долатиметься. Власне, така проблема може стати предметом спеціального дослідження, щоб якісно/духовно-сутнісно оновити нації та народності, застерегти перед неочікуваним, змінити природу людини у прагненні до миролюбних станів справедливості, змінити світогляд людства і багатьох народностей до устремління невмирущих божественних істин, вироблених віками, незмінних та актуальних у всі часи.

Важливою є зміна парадигм, епохальних соціально-економічних і політичних станів/формацій, де би панував теологічний/богословський світогляд зі справжнім та глибинним знанням божественного начала. Ця позиція особливо актуальна нині, в умовах XXI століття, коли людство втратило істинні орієнтири праведності, устремління до божественного устрою через комфорт і благополуччя, бурхливий розвиток інформаційного простору, глобалізацію світу. За таких умов проявляється зла сутність людини, яка торжествує у душах людей. Та чаша терпіння Божого не безмежна, рано чи пізно з'явиться та остання крапля, яка і визначить долю народів і націй. А це – глобальний перерозподіл світу, катаклізми і потрясіння, випробовування потопом чи загроза ядерного удару, пожежі тощо.

Звідси походить вироблення універсальної кримінологічної парадигми, доктрини та моделі, яка би відображала комплексну боротьбу зі злом, позицію змагання у прагненні добра. Тому існує необхідність духовних, релігійних істин і вчення на засадах богословського осмислення, де Бог і Господь, Пресвята Трійця (Отець, Син і Дух Святий), святість життя багатьох угодників божих мають стати центром пізнання, осмислення у боротьбі зі страстями і хтивістю, коли ворожа сила наповнює нашу свідомість та з'являється надмірне тяжіння до земного, гріховного на противагу необхідності небесного, божественного, торжествуючого, віч-

ного. Ми бачимо, наскільки важливим є виявлення зла у світі, його коренів, деградації і вульгаризму у різноманітних формах, коли злочинна поведінка людства виходить у категорію норми та всезагальної поширеності. У цих процесах неабияку роль у протидії злій сутності відіграє Церква Христова. Старий Заповіт є підготовкою до нової Христової ери, як би нам не намагалися нав'язати інший дух цього світу. Бог один у всі віки, і Церква Христова одна, єдина і неподільна, яка устоїть до останнього дня, і ворота пекла не здолають її. «Побудую Я Церкву Свою, і сили адові не переможуть її» «Созіжду Церковь Мою, и врата адова не одолѣють ей» (Мф.16:18). Справді, подія народження Ісуса Христа перемінює людство кардинально. Месія, про яку багато написано і сказано, яка захистить і спасе людство від злодіянь, виведе його з темних станів і надасть надію на вічне спасіння, вказує нам шлях виправлення і виходу із найтемніших станів злих сутностей.

Отож, якщо злочинець є уособленням зла, тоді низину його станів треба вивести до високого Добра. Спрямованість духовного/внутрішнього, а не зовнішнього тут є пріоритетом. Тоді що відбувається насправді: вплив злого духа на природу і сутність людини, адже її воля підкорена одному чи іншому, добру чи злу? Звідси з'являється відповідний спосіб мислення, боротьби і протидії злодіянням, призначення відповідних покарань. Усвідомлення кримінологічної концепції допоможе виявити методики протидії злій сутності людини/злочинця. Зокрема, можна причащатись у Церкві Христовій, однак вибрати жереб Іуди Іскаріотського та уподібнитися йому, якщо не покаяться. Душа людини – найцінніший дар, і в боротьбі за неї спостерігаються різнобічні впливи з боку всього оточуючого. Усвідомлюючи огиду злодіянь, ми стаємо захисниками добра, своєї Батьківщини, тим самим убезпечуємо себе від впливів ворожої сили. Важливим є приклад лідерів державного життя, моральних авторитетів націй і народностей у формуванні духовно-ціннісного сприйняття світу, на основі якого виробляється відповідний гуманний світогляд, коли людина створена і сприймається як образ Божий, де всі її стани зла засуджуються, висміюються, а добро виводиться до рангу наслідування. Унаслідок такого світогляду важливо виробити відповідну концепцію і доктрину/парадигму взаємодії суспільства і людини. Велика кількість митців вже дали свої поради, як утримати людську сутність від злих станів, вільного плавання у морі гріха, коли таємна сила заповонила свідомість, природу і світогляд людини. Ймовірно, завдяки молитовним станам, смиренню і покаянню існує вихід із надскладних ситуацій.

Таке внутрішньо-духовне знання злої сутності налаштовує її до виконання Закону Божого, формує нове уявлення про злочинність, коли акценти ставляться на причинності зла у світі. У такому разі змінюється державний устрій шляхом прагнень до теологічного, відбувається якісна трансформація парадигм і філософвань. «Злочинна людина» внаслідок покаяння набуває нового статусу. Обличчя покаянного злочинця набуває презирливого погляду до злої сутності, що живе шляхом порушення закону, багатьох ментальних правил і гріховних порядків суспільства. У такому розрізі намагання триматися чесного шляху, праці і молитви в осягненні добра і справедливості дає справжню внутрішньо-духовну свободу, радість, комфорт, взаємодію між людьми на засадах високості. Як показує багатовіковий історичний досвід, унаслідок віровчення основні наративи звичаїв і традицій, думки і переконання можуть суттєво зміню-

ватися: відбувається підкорення волі Божій із переходом від язичницьких чи інших бунтівних устремлень до божественного устрою.

Кримінологія/кримінологістика: базові методологічні зауваги. Матеріалістична (у різних варіаціях і конотаціях) діалектична методологія у кримінологічній науці не знайшла ґрунтовної/системної/лакунозамінної критики. Проте можна відмітити фактичний відхід від неї на користь альтернативним світоглядно-доктринальним концепціям. Такі позитивні аберації насамперед репрезентовано працями Є. С. Жигарева (філософія і методологія екзистенціалізму у кримінології), О. М. Костенка (юснатуралізм у правознавстві, кримінології) та деяких інших дослідників. Як видається, навіть ці відгалуження, попри їхню значущість/фундаментальність, є обмеженими у своєму потенціалі. Насамперед йдеться про застанову перед головним – визнанням ідеї Бога. А без неї будь-яка наука про людину є сліпою, іноді й небезпечною. У цьому аспекті синтез кримінології і теології уможливує формування міждисциплінарної науки – кримінології/кримінологістики.

Ми зауважимо, що цінності матеріального/бездуховного неодноразово піддаються критиці. Однак вони продукуються/суттєво поширюються у науці. Звідси походить трансцендентний/метафізичний аналіз та можливості концептуалізації крізь призму/ревізію теологічного. Духовно-ціннісний вимір як переважаючий/профілюючий метод науки, зокрема кримінології, може посісти місце матеріалізму/позитивізму, якщо лібералізму не під силу впоратися з багатьма викликами прискіпання несправедливого. Більше того, гріховність виводиться до рангу узаконення/унормування суспільних відносин, що є результатом їхнього краху, глибокої суспільно-духовної кризи, яка прискорює процеси апокаліптичних подій. Єдиним виходом із цієї безодні є відстоюваний нами шлях духовно-ціннісного на засадах істинних орієнтирів з урахуванням усього накопиченого. Формалізм у предметі духовного залишається таким, допоки не відбуваються явні чудеса у розвитку тих чи інших сфер людської діяльності, зокрема матеріальної, яке не пояснюється і не піддається вимірам законів природи, – мироточивість ікон, нетлінність і пахощі мощів, інші феноменальні явища, не підвладні людині, тобто те, що називається чудом.

За допомогою духовного можна виявити неможливе, адже стають задіяними глибокі смисли чуттєвого на засадах молитовних станів і практик благочестя, боротьби зі злом та гріхом. За таких умов можна здійснити справжній прорив у кримінології щодо вивчення/чіткого розуміння природи особистості злочинця, віктимології, детермінантів злочинності, багатьох інших важливих тем і проблем, які потребують свого подальшого дослідження. Можливо, саме духовне знання є істинним/справжнім джерелом сутностей конкретного злочину, психологічних/генотипних/філософських міркувань у сфері свідомості, яка, наче море, необ'ємна і її божественне начало зможе дати відповіді на безліч нерозкритих/недосліджених/невідомих для науки питань.

Що є спонукальною/рушійною силою/причиною злочинної поведінки людини, її механізму, а також формування установок на скоєння/вчинення злочинів? Із метою успішного їхнього попередження виникає потреба у заглибленні у значну кількість наукометричного, виділенні категорій і типів мислення, що використовуються у духовному щодо виявлення глибинного, а саме еволюції розвитку світу від Адама і донині. Сказане надасть чітку впевненість, що постійний рух Всесвіту, його часово-просторові межі, перехід кількісних змін у якісні

і навпаки, протиріччя науковців у причинності створення Світу, розвиток соціальних зв'язків спростовує випадковості форм буття і призводить до усвідомлення справжніх сутнісних/змістовних характеристик навколишньої дійсності, де ніщо у цьому світі просто так не виникає і не зникає, а перетворюється з одного стану на інший.

Якщо навіть волосся з голови людини не падає негайно, без волі божої: «А вам і волосся все на голові по-раховано» «Вамъ же и власи главнии всї изочтєни суть» (Мф.10:30); якщо організм її складається з мільярдів клітин, які не досліджені досі, тоді можна собі уявити, наскільки все послідовне у божественному задумі потребує лише засвідчення/визнання/шанування нами великої сили і премудрості Божої, а також здійснення подальших досліджень і відкриттів, коли розвитку об'єктів матеріального передують, насамперед, духовне як ідея, а вже згодом – творчість як матеріальний вияв. Тобто духовне початково є первинним відносно матеріального. Звідси походить сутність і наповнення/збагачення навколишньої дійсності, що залежить від багатьох характеристик. Володіючи глибокими знаннями, але пишучи, працюючи без Духу, все навкруги є мертвим. Віра та її справжність животворить, надає сенсу і глибокого значення багатьом матеріям. Молитва із «пекла преісподного вирве», мертвих воскрешає, бісів виганяє. «Оздоровляйте недужих, воскрешайте померлих, очищайте прокажених, виганяйте демонів. Ви даремно дістали, даремно й давайте» «Болящыя исцѣляйте, прокаженныя очищайте, мертвыя воскрешайте, бѣсы изгоняйте: ту́не пріясте, ту́не дадите» (Мф.10:8). Молитві не підвладні час і простір, коли людина виходить на високі рівні праведності. Таким чином, від просторового до конкретного/одиночного і навпаки можна охопити еволюційний шлях розвитку суспільства та запропонувати/вимолювати його благочестиві стани.

Кримінологія набуває нових форм і видозмін/значення у напрямку формування кримінологічного знання, зосереджуючи увагу на духовно-сутнісному значенні багатьох явищ і процесів, соціальних зв'язків органічної єдності навколишнього світу. Духовний напрям розвитку якісно відрізняється від зовнішньої релігійності як обгортки/етикетки. Водночас завдяки теологічному вченню як основоположній ідеї релігії визначається внутрішнє і зовнішнє буття людини, світу, її відносин. Це дивним чином відбивається на культурі та мові, поведінці, обрисі/обличчі людини, що становить справжню духовність/одухотвореність або лише зовнішнє прикриття. Є багато того, що легко відчувається/передається/поширюється: атмосфера Духу святості, намоленості, завдяки якій нівелюються слова, і людина може обрати той чи інший орієнтир життя, поведінки.

Лише органічна єдність матеріального і духовного становить справжню систему/симбіоз не просто хаотичного знання Буття, але на цій основі набуває справжньої дії – це закон про перехід кількісних змін до якісних, не суперечачи водночас об'єктивній дійсності, духовному наповненню всюдисущого, гармонії розвитку суспільних відносин. Завдяки закону єдності і боротьби протилежностей є можливість виділити Істину, коли серед багатьох правд обирається найближча до Істини. Причинно-наслідкові зв'язки у контексті зла, війни і миру вимагають пошуку гуманних, благочестивих ліній/шляхів розвитку суспільства там, де це можливо. За допомогою цих конструктів виявлення сутностей зла у спрямованості добра, їх закономірностей духовного можна обґрунтувати злочинність як явище/феномен/систему, що уособлює діалектику прогресу на засадах різного роду форм звичаїв і традицій, цінностей та культури святості.

Кримінологія не може обірвати зв'язки з усім накопиченим. Водночас відсікання штучного, що асоціюється з матеріалізмом/позитивізмом та заперечує буття

вічного, є необхідним, адже суттєво підриває теорію і закони мисленнєвих процесів на засадах духовного сприйняття світу та здійснення винаходів у науці, техніці, освіті, культурі. Дух животворить, а матерія є мертвою, якщо вона не одухотворена. Тлумачення у цьому ключі докорінно змінює парадигму сутностей їхніми невідповідностями, що загрожує стану справ, дорученого вивести його в категорію процвітання.

Розуміння кримінології в атеїстичній/філософській/позитивістській парадигмі і дилемі робить її мертвою наукою. Зокрема, вона повинна мати надійну філософську основу, проте лише завдяки духовному методології в етно-національному, духовно-культурному і ціннісному вимірах дасть багато суттєвих зрушень.

Аналіз багатьох наукових шкіл і відповідна опора на них будуть мертвими, допоки ми не закладемо духовно-ціннісне/раціональне в основу досліджень. І тоді, можливо, окреслений шлях пізнання з урахуванням багатьох філософських та наукових напрямів продовжуватиме прогресивний розвиток міждисциплінарного шляху кримінології. А це своєю чергою надасть відповіді на багато запитань, оживить кримінологічну науку, одухотворить її; задасть ритм нового дихання, особливо щодо вивчення особистості злочинця/його психологічного портрету, щоб глибше зрозуміти/усвідомити причини виведення у ранг «суспільно-шкідливого» чи «суспільно-небезпечного». Постмодерна філософія не здатна повною мірою розкрити справжню сутність людини та особистості. Можливо завдяки метафізичному вдасться здійснити відповідний прорив. Вибір правильного шляху і методик є запорукою успіху, процвітання і результативності. Сила – в єдності навколо Істини, основним катализатором якої є духовне знання і шлях наближення до нього, до переосмислення на засадах божественного у нерозривному зв'язку з внутрішнім, духовним/душевним/тілесним [1, с. 135–138].

Висновки. Можливо саме теологічна спрямованість [2, с. 135–138] у розумінні злочинного здатна надати раціональні відповіді на засадах богослов'я у формуванні кримінології/кримінології як окремого тренду наукових досліджень. Саме етно/національно/культурний підхід крізь призму духовно-ціннісної парадигми в аспекті вирішення багатьох завдань осмислення злочинності з опорою на церковне/канонічне право і догмати Церкви сприятиме традиційному для нашого суспільства формуванню юриспруденції на якісних нових засадах. Історичні передумови розвитку національного права засвідчують, що треба засновуватися на своєму/власному/національному/самобутньому, адже все стороннє є чужорідним. Слід урахувати криміногенний потенціал/теорію та підхід, коли на відповідних генних/родових лініях/від Адама до сьогодення дня панує і реально діє такий концепт, як пам'ять предків, минулих поколінь, гріховність чи праведність родів. Якщо історичні корені святості наших земель вже вироблені впродовж тисячоліть, залишається лише тримати цей орієнтир і примножувати означену добродійність.

Кримінологія у сфері ідеологічного має на меті не лише дослідження сутностей і проявів Бога. Насамперед йдеться про виявлення багатьох аспектів соціального з метою глибинного пізнання добра і зла. Звідси викристалізація/формування правомірного та протиправного, «суспільно-шкідливого» та «суспільно-небезпечного» залежно від умов життєдіяльності та гріхопадіння, ...щоб не сталось чого гіршого з нами: «Не гріши ж уже більше, щоб не сталось тобі чого гіршого» «Не согрѣшай, да не горше ти что́ будеть». (Іоанна 5:14). Право та його формування – це складний/багатоградинний процес, який зазнає постійних змін і трансформацій. Це закономірно, адже коли відбувається підміна поняття, коли зло оголює себе добром, треба вживати дієвих заходів впливу

і втручання. Означений шлях кримінології на засадах богослов'я з урахуванням напрацювань багатьох філософій у спрямованості Добра може визначити необхідну та бажану дорогу праведності – власного/національного/самобутнього розуміння права та суспільного розвитку.

Основна мета кримінології полягає не у вивченні релігійної злочинності – це занадто мілкий шлях. Йдеться про дослідження еволюції сутності зла і переростання/переродження/мутацію його у самі низинні стани з найдавніших часів до сьогодення з необхідним/подальшим/запропонованим шляхом виходу з темряви гріха. Насамперед йдеться про генні/генотипні лінії, різного роду соціальні стани, де найбільше продукується зло, яке постійно еволюціонує/перероджується.

Перспективи подальших досліджень. Сфера наукових інтересів і перспектив подальших наукових пошуків/досліджень на цьому етапі у межах кримінології становить такі напрями, до яких через різні обставини вдалося бути дотичним: теорія та історія держави і права, кримінологія, кримінологософія, етнічна/етнічно-релігійна та регіональна злочинність, метод інтерв'ювання, міждисциплінарного аналізу у протидії та боротьбі зі злочинністю, наукометрія, «теорія розбитих вікон» у духовно-ціннісному розумінні, модель SAPO, криміногенна теорія, духовно/нормативно-ціннісна та лібертарно-юридична концепція праворозуміння, богослов'я (тлумачення Священного Писання), Священне Передання.

Список використаних джерел

1. Крицак І. В. Кримінологія: базові методологічні зауваги. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2023. С. 135–138.

2. Крицак І. В. Кримінологія в аспекті правової дійсності: минулого, чинного (дійсного, теперішнього) та майбутнього (бажаного) права. Omul, criminologia, știința: Conferința științifică internațională, [ediția a 2-a, Chișinău], 24 martie 2023: Culegerea comunicărilor/ coordonatorii ediției: Avornic Gheorghe [et al.]; comitet științific: Bujor Valeriu (președinte) [et al.]. – Chișinău: Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, 2023. С. 607–610.

References

1. Kritsak I.V. (2023). Criminology: basic methodological notes [Kriminoteologia: bazova metodologichni zauvagy]. In: Kharkiv National University of Internal Affairs et al, Crime and its countermeasures in the conditions of war: global, regional and national dimensions: [Zlochinnist ta protidiya v umovah viiny: globalniy, regionalniy ta nacionalniy vimyry] : materialy naukovopraktichnoi konferencii. Vinnytsia, 12 April. Vinnytsia: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian]

2. Kritsak I.V., 2023. Criminology in the aspect of legal reality: past, current (actual, present) and future (desired) law [Kriminoteologhiia v aspekti pravovoi diisnosti: mynuloho, chynnoho (diisnoho, teperishnoho) ta maibutnoho (bazhanoho) prava]. In: Institute of Criminal Sciences and Applied Criminology et al, Man, criminology, science: [Liudyna, kryminolohiia, nauka] : materialy mizhnarodnoi konferencii. Chisinau. 24 March. Chisinau: Institute of Criminal Sciences and Applied Criminology.

Kritsak Ivan,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3530-4269>

CAUSATION OF EVIL/CRIMES IN THE WORLD THROUGH THE PRISM OF CRIMINOTEOLGY

Criminoteology in the conditions of war is one of the most promising directions scientific research, as well as a valuable discovery, because each of us changes, lives in his, special reality. In terms of comprehension not only theological, but also philosophical, social, and practical through the prism of the spiritual you can on the basis of recognition of the Law of God (Sacred Scripture and Sacred Tradition) make a real one breakthrough in science discovering, each time something new, rethinking the acquired. The solution of many problems of humanity in conditions of total paradoxes, secularism, legal nihilism, idealism, pluralism/multifacetedness thoughts and liberalism as the dominant religions of today, theological/religious knowledge under such circumstances wears often formal character when around runs out/disappears spirituality which passed through furnace sorrows and trials.

Criminoteology in the field of ideology aims to not only entity research and manifestations of God. First of all, it is about detection of many aspects of social with the aim of deep knowledge of good and evil. Hence crystallization/formation legal and illegal, «socially harmful» and «socially dangerous» depending on living conditions and the fall of sin, ... so that didn't happen what's worse with us «Sin no more, lest a worse thing come upon you.» (John.5:14).

Law, its formation is this complex/multifaceted process which undergoes constant changes and transformations. Legally, after all when it happens changing concepts, when evil declares itself good should be used effective measures impact and intervention. The defined path of criminoteology on the basis of theology, taking into account developments many philosophies in direction of Good, can determine the path of righteousness necessary and desirable own/national/original understanding of law and social development.

The main goal of criminoteology not in the study of religious crime is too shallow path. It is about research evolution of the essence of evil and overgrowth, rebirth/mutation of it in the lowest states since ancient times to the present, with necessary/further/suggested by way of exit from the darkness of sin. It is, first of all, about gene/genotype lines, various social conditions, where is the most produces evil, which is constantly evolving/regenerating.

Key words: criminology, theosophy, faith, Church, crime, religion, humanism.

УДК 343.9:343.54

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-18>

Кузьменко Сергій Георгійович,

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, трудового права
та права соціального забезпечення факультету № 4

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5325-9433>

Кузьменко Сергій Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління, факультету № 4

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8560-2593>

**ВІКТИМОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ**

У статті доведено, що залежно від віку, біологічних та індивідуально-психологічних особливостей дітей, характеру кримінальних дій навіть одноразове сексуальне насильство може стати специфічною психологічною травмою й негативно впливати на психічне здоров'я жертви, призводячи до виникнення в неї гострих реакцій на стрес, посттравматичних стресових розладів, розладів адаптації, навіть до декомпенсації. Водночас завдається психічна шкода дитині від усвідомлення, що сексуальне насильство над нею зберігається на півці, а зображення можуть продивлятися багато людей, у тому числі їх можуть побачити близькі та знайомі; від почуття сорому й вини через характер зображень.

Ключові слова: віктимологічні ознаки, діти-жертви, насильницькі злочини, насильницькі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності.

Постановка проблеми. Реальність кримінальних загроз визначає потребу вдосконалення форм і методів запобігання злочинам. У зв'язку з цим актуальним є питання реалізації заходів віктимологічного запобігання в контексті змісту кримінологічної характеристики жертви злочину. На жаль, вітчизняна кримінологія, розробляючи заходи боротьби зі злочинністю, тривалий час відштовхувалася переважно від характеристик особи злочинця й тих негативних чинників, що впливають на її формування. Натомість жертві злочину не приділяли належної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У площині вітчизняних наукових досліджень питанням віктимологічних ознак дітей-жертв від насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності присвячено праці таких учених, як Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, О.М. Джужа, Є.М. Моїсєєв та ін. Проте розкриття низки проблемних питань потребує особливої уваги, що підкреслює актуальність теми статті.

Метою статті є визначення віктимологічних ознак дітей-жертв від насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності.

Вклад основного матеріалу. Як свого часу зазначив Л.В. Франк, віктимологія передбачає, що поведінка

людини може бути не лише злочинною, а й необачною, ризикованою, легковажною, провокаційною, отже, небезпечною для неї самої, що збільшує ймовірність злочинного посягання на неї. У цьому сенсі додаткового значення набувають інші характеристики особи: її вік, стать, соціальний статус, професія, готовність діяти в критичній ситуації певним чином, навколишнє середовище, конкретна ситуація, поведінка третіх осіб тощо. Поєднання цих суб'єктивних та об'єктивних факторів (можливо, деяких із них) і їх взаємодія визначають можливість і «здатність» тієї чи іншої особи стати потерпілою від злочину» [1, с. 96].

Практика боротьби зі злочинністю свідчить про те, що жертва злочину (потерпілий) є істотним елементом у процесах учинення злочину. У 1941 р. німецький кримінолог Ганс фон Гентіг установив існування зв'язку між злочинцем і жертвою (зокрема взаємодію між шахраєм та обдуреним). При цьому він виокремив частину злочинності як процес, у якому антигромадські елементи пожирають один одного. Таким чином, на думку Г. Гентіга, дві сфери (злочинність і жертва) стають самостійними й пов'язані одна з одною, тобто потерпілий і злочинець протиставляються залежно від

обставин, що виникають у суб'єктивно-об'єктивних відносинах [2, с. 41].

Як свідчить вивчення наукової літератури, більшість учених-лінгвістів поділяють думку, що етимологія слова «жертва» походить від латинського «victima», що спочатку мала культове, ритуальне значення [3, с. 74–75]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови цей термін тлумачать як «той, хто постраждав від нещасного випадку або агресії; той, над ким знущуються, виявляють насилля; той, хто переживає, терпить різні неприємності від кого-, чого-небудь» [4, с. 274].

Аксіоматичним є твердження, що повноцінне дослідження будь-якої проблеми неможливе без попереднього осмислення загального змісту основних вихідних понять, що відображають досліджувані процеси та явища [5, с. 5].

Отже, у поняття «жертва» входить існування безпосередньої взаємодії між сторонами, без наявності якої визнання особи власне жертвою злочину є неможливим. Наводячи ж поняття «потерпілий від злочину», можемо розуміти й саму особу, що особисто потерпіла від злочину, й інших осіб, яким злочинном опосередковано заподіяно шкоду. Тому під поняттям «жертва» ми розуміємо осіб, яким особисто заподіяно шкоду злочинном.

О.М. Мойсюк визначає жертву злочину як людину, якій унаслідок суб'єктивного бажання злочинця чи об'єктивно складених обставин заподіюється фізична, моральна чи майнова шкода [6, с. 7]. В.О. Туляков на основі аналізу наукових, статусних, поведінкових, нормативно-правових основ і характеристик визначення потерпілих від злочинів стверджує, що жертвою злочину визнається будь-яка фізична особа (соціальна спільнота), якій злочинном заподіяно фізичний, матеріальний чи моральний збиток [7, с. 13].

На нашу думку, під час застосування категорії «жертва» в кримінальному процесуальному та/або кримінальному праві необхідно звертатися саме до цього визначення через його закріплення на міжнародно-правовому рівні.

Сьогодні у вітчизняній кримінальній віктимології залишається чимало суперечностей, які сучасні дослідники Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, О.М. Джу́жа, Є.М. Моїсєєв, К.Л. Попов, Т.І. Присяжнюк, В.О. Туляков та інші, ґрунтуючись на досвіді й здобутках своїх попередників, намагаються вирішити. Зокрема, суттєво різняться їхні погляди на визначення кола осіб, які охоплюються терміном «потерпілий від злочину». При цьому доволі часто поряд із цим поняттям застосовується ще й термін «жертва злочину». Варто зауважити, що загального нормативно закріпленого визначення понять «потерпілий від злочину» й «жертва злочину» в кримінальному праві не існує, але, на відміну від терміна «жертва злочину», поняття «потерпілий від злочину» приділено більше уваги. Так, М.В. Сенаторов під потерпілим від злочину пропонує розуміти соціальний суб'єкт (фізичну чи юридичну особу, державу, інше соціальне утворення або ж суспільство загалом), що перебуває під охороною кримінального закону, блага, праву чи інтересу якого злочинном заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої, і на якого вказано в законі під час формулювання певного виду злочину [8, с. 94].

Але для уникнення плутанини між цими категоріями варто пам'ятати, що категорію «жертва злочину» доречніше застосовувати як у кримінології, так і в кримінологічній віктимології. При цьому, характеризуючи жертву, необхідно ґрунтуватися на предметному значенні науки кримінології, тобто враховувати й розро-

бляти способи впливу на її особистісні якості для підвищення ефективності запобігання конкретним злочинам і боротьби зі злочинністю загалом. Підтвердженням цього є пропозиція К.Л. Попова застосовувати в процесі розроблення віктимологічних питань термін «жертва» [9, с. 8], оскільки кримінологічні аспекти поняття «жертва злочину» зумовлені необхідністю більш глибокого пізнання природи феномена «особистості жертви» в механізмі злочинної поведінки, яке можливе в межах віктимологічного напрямку кримінології.

Загальновідомим у науці підходом є той, відповідно до якого жертва злочину характеризується такими особистими якостями, як стать, вік, професія, суспільний, професійний, сімейний стан, психологічні ознаки тощо. Однак це неповний перелік ознак, що становлять кримінологічну характеристику жертви злочинних дій. Як показали результати дослідження, велике значення під час характеристики жертви злочину мають її морально-психологічні та кримінально-правові ознаки, які визначають налаштування жертви до злочинця, притаманність певних негативних особистісних рис потерпілого, що нерідко є безумовним рушієм учинення протиправного делікту. Більше того, як установлено в роботі, наявність віктимних ознак залежить також від певних психофізіологічних особливостей особистості, а їх реалізація – від соціально-демографічних, морально-правових ознак. При цьому вчені погоджуються з твердженням, відповідно до якого особистість необхідно розглядати як цілісне утворення, що складається з декількох елементів, сукупність яких формує її структуру [10, с. 67]. С.С. Косенко в дослідженні дійшла висновку, що жертви злочинів характеризуються стійкими статистичними закономірностями, які виявляються у визначенні стану, структури, демографічних, соціальних, соціально-психологічних і кримінально-правових їх ознак [11, с. 77; 12, с. 48–51].

О.М. Джу́жа пропонує таку систему структури особи жертви злочину:

- 1) соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо);
- 2) кримінально-правова характеристика (роль жертви в генезисі злочинної поведінки й у створенні криміногенної ситуації);
- 3) соціально-рольова характеристика (сукупність видів діяльності особи в системі суспільних відносин як громадянина, сім'янина, члена трудового колективу тощо);
- 4) морально-психологічна характеристика (ставлення особи до соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує) [2, с. 57].

О.М. Гумін виділяє такі три компоненти підсистеми кримінологічної характеристики жертв, зокрема насильницьких дій:

- 1) соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальні зв'язки тощо);
- 2) морально-психологічна характеристика;
- 3) кримінально-правові ознаки (відображає дані про попередню поведінку потерпілого) [13, с. 98].

Без сумніву, обидві наведені класифікації мають право на існування. Проте для розкриття віктимних особливостей дитини-жертви все ж таки цього недостатньо, так як у змісті кримінологічної характеристики жертви злочину варто також урахувати таке:

- 1) біологічно-психологічні ознаки (біопсихологічні й індивідуальні властивості та мотивувальні чинники психічного життя й поведінки особи);
- 2) соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальні зв'язки);

3) морально-психологічна характеристика, що відображає сприймання особою соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує, виявляється у ставленні до держави, суспільства, громадських обов'язків, колективу, інших людей, себе тощо.

На нашу думку, така структура особи дасть змогу охарактеризувати внутрішні й зовнішні причини та умови формування віктимологічного потенціалу.

З огляду на отримані в ході дослідження результати, варто констатувати, що під час розгляду віктимологічних особливостей особи вольові й інтелектуальні риси доречно об'єднати в одну систему та розглядати їх як інтелектуально-вольовий стан жертви, адже, як показує практика, під час прийняття певного рішення в критичній ситуації інтелектуальні й вольові компоненти психіки взаємодіють і функціонують як один механізм. При цьому воля забезпечує перехід від пізнання (пізнавальні процеси) і переживання людини (емоційні процеси) до практичної діяльності. З її допомогою людина організовує свою діяльність і керує своєю поведінкою. Але за ослаблення інтелектуальних здібностей особи можлива неправильна реалізація вольових дій, що виявлятиметься в неадекватному керуванні своєю поведінкою. У результаті проведеного нами дослідження визначено, що за наявності в особи психологічних аномалій або схильності до саморуйнування спостерігається послаблення інтелектуальної регуляції поведінки.

Ще однією індивідуальною властивістю особи, яка має становити зміст кримінологічної характеристики, є сукупність емоційних реакцій і станів, адже як складник конкретного злочинного механізму жертва відчуває певне емоційне переживання через суб'єктивне відображення об'єктивної реальності, яке формується з огляду на певні властивості впливів, суб'єктивні особливості самого індивіда (індивідуально-психологічні особливості, спосіб життя, рівень інтелектуального розвитку, характер виховання, здатність переживати різні емоції) [14, с. 108]. Саме тому визначення ступеня емоційного переживання дуже важливе під час дослідження кожного конкретного злочину, адже, потрапляючи в умови насильницького вияву, особа відчуває сильне емоційне напруження, яке знижує рівень вільної регуляції її дій. Це призводить до того, що вчинки особи в цій ситуації переважно не усвідомлюються, а визначаються її стереотипними формами поведінки. Таким чином, емоційний стан особи в тій чи іншій стресовій ситуації, як показують результати дослідження, впливає як на рівень регуляції діяльності, так і на її вольову сферу, тому що поведінка людини прямо детермінована потребами індивіда, які є мотивом цієї поведінки. Так, за насильницького посягання на особу емоційна картина жертви прямо залежатиме від такого зовнішнього впливу, як характер насильницьких дій, спрямованих проти неї [15, с. 33].

У ході проведеного дослідження й виявлення матеріалів кримінальних проваджень установлено, що жертвами цього злочину стають діти жіночої статі (88%). За віковою характеристикою переважають особи від 10 до 14 років (46%) і від 7 до 10 років (26%). Особи від 14 до 16 років становлять 24%, від 16 до 18 років – 4%. За освітнім рівнем 41% становили учні загальноосвітніх шкіл, 12% – учні професійно-технічних училищ, 15% жертв навчалися в технікумі чи інституті, 11% працювали, 19% ніде не навчалися й не працювали. У 73% вони не готові до зустрічі з морально зіпсованими людьми, котрі легко собі їх підкорюють. Особливо це стосується спілкування за допомогою різноманітних соціальних мереж, зокрема в мережі Інтернет.

У 68% діти були знайомі з винними за місцем проживання (у 12% випадків потерпілі були дочками або синами, у 22% – падчерками або пасинками, у 11% – сестрами або братами, у 5% – іншими родичами), 9% – за місцем навчання й роботи, 5% – через рідних і друзів (дорослі перебували в родинних стосунках).

Кримінологів особливо цікавлять проблеми потерпілих від насильницьких злочинів, що не можна визнати випадковим, оскільки при цьому наявна взаємодія між сторонами виявляється найбільш яскраво. Поведінка жертви багато в чому дає змогу зрозуміти поведінку злочинця. От чому необхідним є дослідження питань про особу й поведінку потерпілих від сексуальних злочинів, про їх місце в генезисі цих злочинів, хоча їм і присвячена велика кількість досліджень. Навряд чи ми помилимося, якщо зазначимо, що цьому питанню в кримінологічних працях приділено не менше уваги, ніж особі й поведінці самих злочинців. Однак у них, як і в роботах, присвячених сексуальним насильникам, домінують соціологічні матеріали й висновки, що значно знижує їх наукову і практичну цінність [16, с. 104].

За нашими даними, характеристика жертви злочинів проти статевій недоторканності дитини відіграє важливу роль у механізмі злочинної поведінки. Найпоширенішою категорією потерпілих є особи віком від 14 до 18 років (68,5%). В інших випадках жертвами за злочинами досліджуваного виду стали в 11,8% діти віком до 10 років, у 19,7% діти віком від 10 до 14 років.

Сексуальне зловживання дитими охоплює дії від небажаного (проти волі об'єкту) генітального докотику до згвалтування, а також залучення дітей і підлітків до секс-індустрії (до проституції, у тому числі ритуальної, порнографії тощо).

Висновки. Отже, у разі сексуальних злочинів доцільно збирати такі відомості про особу потерпілого: вік, стать, фізичні особливості, сімейний статус, соціальна адаптованість, інтелект, взаємини, успішність у навчальному закладі (місці праці), стиль життя й недавні зміни в стилі життя, особливості особи й темпераменту, манера поведінки, місце проживання (попередні й останні), репутація вдома та на роботі, історія хвороби (фізичні й психічні особливості), особисті звички (уживання алкоголю, наркотиків), соціальні звички, захоплення, пристрасті, товариші й вороги тощо.

Жертва сексуального злочину пов'язана зі всіма компонентами кримінологічної характеристики цієї категорії злочинів. Однак найбільший інтерес становить її зв'язок зі злочинцем, адже він дає змогу розробляти рекомендації, що забезпечують безпосередній «вихід» на особу злочинця. Взаємозв'язки жертви і злочинця різноманітні й прослідковуються по лінії спільності їхніх персонографічних, морально-психологічних, поведінкових, цільових, мотиваційних, просторово-часових та інших характеристик і взаємин.

У теоретичному та практичному плані однією з важливих класифікаційних засад створення кримінологічної типології сексуальних злочинців є зміст взаємозв'язків «жертва – злочинець». З урахуванням класифікації, розробленої С.В. Романцовою [17, с. 118], дітей-жертв сексуальних злочинів доцільно розділяти на чотири групи залежно від вікових особливостей їхніх поведінкових провів: дитина-жертва, з відверто провокуючою поведінкою (відвертий одяг, натяжки на ймовірність інтимної близькості тощо). Діти, поведінка яких є усвідомленою або несвідомою сексуальною грою, у яку втягує чоловік. До цієї групи належить більшість потерпілих. Приклади подібної гри можуть траплятися на дискотеці,

коли дитина своєю поведінкою і виглядом спонукає конкретну особу запросити її на танець, але, отримавши запрошення, відмовляється від нього. У багатьох випадках гра має й інші наслідки: поведінка жінки переконує в її готовності до інтимної близькості, але в останній момент своєю відмовою завдає чоловіку емоційного удару. Усвідомленою або підсвідомою метою дитини-жінки є психологічне задоволення, одержуване від емоційних страждань чоловіка й переживання ним по-

чуття сексуальної неповноцінності; дитина-жертва, яка випадково, через зовнішні обставини та незалежно від своєї волі, потрапила у віктимно небезпечну ситуацію; дитина – добровільна жертва, яка займається проституцією, залучена до порноіндустрії тощо; дитина-жертва фізичного чи психічного примусу; дитина-жертва введено в оману, що опинилася у віктимно небезпечній ситуації через обман, зловживання довірою, іноді з використанням відставання її інтелектуального розвитку.

Список використаних джерел

1. Чечель Н. Жертва злочину і віктимність. *Юридична Україна*. 2011. № 7. С. 96–99.
2. Кримінологічна віктимологія : навчальний посібник / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін. ; за заг. ред. проф. О.М. Джужі. Київ : Атіка, 2006. 352 с.
3. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М. Жертва злочину: підходи до визначення та проблеми класифікації. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2011. № 2. С. 74–81.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
5. Удалова Л.Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. 324 с.
6. Мойсюк О.М. Віктимологічна профілактика порушень безпеки дорожнього руху (ст. 215 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1999. 18 с.
7. Туляков В.О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2001. 37 с.
8. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : монографія / за ред. акад. АПРН України, докт. юрид. наук, проф. В.І. Борисова. Харків : Право, 2006. 208 с.
9. Попов К.Л. Жертва шахрайства: віктимологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 197 с.
10. Козлюк Л.Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього : монографія. Костопіль : ЗАТ «Костопільська друкарня», 2011. 135 с.
11. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 213 с.
12. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика в системі запобігання злочинів. *Підприємництво, господарство і пра-во*. 2006. № 12. 173 с.
13. Гумін О.М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 360 с.
14. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : підручник. Харків : Право, 2008. 240 с.
15. Колінько О.О. Віктимологічні аспекти доведення до самогубства : монографія. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 195 с.
16. Джужа А.О. Характеристика потерпілого від насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. *Актуальні проблеми забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 квіт. 2011 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 104–105.
17. Романцова С.В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2018. 244 с.

References

1. Chechel N. (2011). Zhertva zlochyynu i viktymnist [Victim of crime and victimhood]. *Legal Ukraine*. Vol 7. pp. 96–99 [in Ukrainian].
2. *Kryminolohichna viktymolohiia* (2006). [Criminological victimology] / Ye.M. Moiseev. O.M. Dzhuzha, V.V. Vasilevich t in. ; zag. ed. prof. O.M. Juzhi. Kyiv : Atika, 352 p. [in Ukrainian].
3. Dzhuzha O.M., Moiseiev Ye.M. (2011). Zhertva zlochyynu: pidkhody do vyznachennia ta problemy klasyfikatsii [Victim of mischief: depart to the end and problems of classification]. *Bulletin of the Lugansk State. un-tu int. ref. them. E.O. Didorenko*. Vol. 2. pp. 74–81 [in Ukrainian].
4. *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* (2009). [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / comp. and heads. ed. V.T. Aist. Kyiv ; Irpen : Perun, 1736 p. [in Ukrainian].
5. Udalova L.D. (2005). *Teoriia ta praktyka otrymannia verbalnoi informatsiiu kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Theory and practice of obtaining verbal information in criminal process in Ukraine]: monograph. Kyiv : Ed. PALIVOD A.V., 324 p. [in Ukrainian].
6. Moisiuk O.M. (1999). *Viktymolohichna profilaktyka porushen bezpeky dorozhnoho rukhu (st. 215 KK Ukrainy)* [Victimological prevention of road safety violations (Article 215 of the Criminal Code of Ukraine)]: abstract dis. ... cand. legal sciences: spec. 12.00.08. Kyiv, 18 p. [in Ukrainian].
7. Tuliakov V. O. (2001). *Vchennia pro zhertvu zlochyynu: sotsialni-pravovi osnovy* [The doctrine of the victim of a crime: social and legal foundations]: abstract dis. ... Dr. jurid. sciences: spec. 12.00.08 «Criminal law and criminology; criminal and vikonavche law». Odessa, 37 p. [in Ukrainian].
8. Senatorov M.V. (2006). *Poterpyli vid zlochyynu v kryminalnomu pravi* [Victim of a crime in criminal law]: for red. acad. Academy of Medical Sciences of Ukraine, Doctor of Law sciences, prof. V.I. Borisov. Kharkov : Pravo, 208 p. [in Ukrainian].
9. Popov K.L. (2007). *Zhertva shakhraistva: viktymolohichne doslidzhennia* [Victim of fraud: a victimological study] : dis. ... cand. Legal. Sciences : 12.00.08. Kyiv, 197 p. [in Ukrainian].

10. Kozliuk L.H. (2011). *Kryminolohichna kharakterystyka osobystosti zlochynstia, yakyi vchynyv statevyi zlochyn shchodo nepovnolitnoho* [Criminological characteristics of the special character of the evil-doer, who, having committed the state of the evil-doers, is immediately incompetent]: Kostopil : ZAT «Kostopil's Drukarnya», 135 p. [in Ukrainian].
11. Kosenko S.S. (2004). *Vikymolohichna profilaktyka statevykh zlochyniv shodo nepovnolitnikh* [Victimological prevention of sexual crimes against minors] : dis. ... cand. legal Sciences : 12.00.08. Kyiv, 213 p. [in Ukrainian].
12. Kosenko S.S. (2006). *Vikymolohichna profilaktyka v systemi zapobihannia zlochyniv*. [Victimological prevention in the prevention system crimes]. Entrepreneurship, economy and law. Vol. 12. 173 p. (in Ukrainian).
13. Humin O.M. (2009). *Kryminalno-nasylnytska povedinka proty osoby* [Criminal-violent behavior against personality]. Lvov : Lvov. state un-t int. cases, 360 p. [in Ukrainian].
14. Konovalova V.O., Shepitko V.Yu. (2008). *Yurydychna psykhologhiia* [Legal psychology]. Kharkov : Pravo, 240 p. (in Ukrainian).
15. Kolinko O.O. (2016). *Vikymolohichni aspekty dovedennia do samohubstva* [Victimological aspects of driving to suicide]. Nizhyn : NRU im. M. Gogol, 195 p. [in Ukrainian].
16. Dzhuzha A.O. (2011). *Kharakterystyka poterpiloho vid nasylnytskykh zlochyniv proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti osoby* [Characteristics of the victim of violence zlochyniv against state freedom and state insufficiency of individuals]. *Actual problems are protected by the constitutional rights and freedoms of people and citizens in Ukraine: materials and sciences.*-pract. conf. (Kyiv, April 15–16, 2011). K. : Nat. acad. 2011. p. 104–105 [in Ukrainian].
17. Romantsova S.V. (2018). *Zapobihannia seksualnomu nasylstvu shchodo ditei v Ukraini* [Prevention of sexual violence against children in Ukraine]: dis...cand. Legal. Sciences: 12.00.08. Lvov, 244 p. [in Ukrainian].

Kuzmenko Serhii,

Doctor of Public Administration Sciences, PhD in Law,
Professor, Department of Civil, Labor Law and Social Security Law,
Faculty № 4

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5325-9433>

Kuzmenko Serhii,

Associate Professor of the Department
of State and Law Sciences and Public management, Faculty 4

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8560-2593>

VICTIMOLOGICAL FEATURES OF CHILDREN-VICTIMS OF VIOLENT CRIMES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND GENDER

The article proves that, depending on the age, biological and individual psychological characteristics of children, the nature of criminal acts, even a single sexual violence can become a specific psychological trauma and negatively affect the mental health of the victim, leading to acute reactions to stress, post-traumatic stress disorders, adjustment disorders, even can lead to decompensation. At the same time, mental harm is done to the child from the knowledge that his sexual abuse is being recorded on film, and the images can be viewed by many and that they can be seen by relatives and friends; feelings of shame and guilt due to the nature of the images. In case of sexual crimes, it is advisable to collect the following information about the identity of the victim: age, gender, physical characteristics, marital status, social adaptation, intelligence, relationships, success in an educational institution (place of work), lifestyle and recent changes in lifestyle, personality and temperament characteristics, demeanor, place of residence (previous and recent), reputation at home and at work, medical history (physical and mental characteristics), personal habits (alcohol, drug use), social habits, hobbies, passions, comrades and enemies, etc. The victim of a sexual crime is associated with all components of the criminological characteristics of this category of crimes. However, of greatest interest is its connection with the criminal, because it allows you to develop recommendations that provide direct access to the identity of the criminal. The relationship between the victim and the perpetrator is diverse and can be traced along the line of commonality of their personographic, moral-psychological, behavioral, target, motivational, spatio-temporal and other characteristics and relationships.

Key words: victimological signs, child victims, violent crimes, violent crimes against sexual freedom and sexual inviolability.

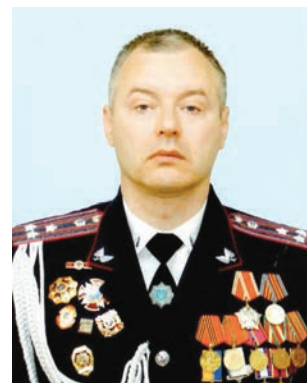
УДК 343.94

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-19>**Маршалек Карина Олегівна,**

аспірантка кафедри публічного права

*(Інститут гуманітарних і соціальних наук Національного технічного університету**«Дніпровська політехніка», м. Дніпро)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4472-4361>**Лень Валентин Валентинович,**

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного права

*(Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1382-3335>

СЕСУАЛЬНІ ДЕВІАЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

У науковій статті досліджують окремі питання, пов'язані з вивченням сексуальних девіацій осіб похилого віку як об'єкту кримінологічного аналізу. Розглядають питання класифікації сексуальних розладів, девіацій, сексуальних дисфункцій. Вивчають теорії виникнення й розвитку сексуальних девіацій, її характеристику та форми, а також результати досліджень окремих видів девіацій, таких як соціальні, психологічні, психіатричні, вікові й гендерні. Окремо досліджують сексуальні девіації, розподілені відповідно до сучасного переліку сексуальних девіацій, що останнім часом доповнено раніше не встановленими формами. Розглядають підстави виникнення нових форм сексуальних девіацій, що пов'язані з технічним прогресом, сучасними людськими практиками або впливом хімічних речовин.

Визначено основні види сексуальних девіацій, такі як фетишизм (сексуальний символізм), ексгібіціонізм, педофілія, сексуальний садизм (ерототеранізм, активна алогамія), сексуальний мазохізм (пасивна алогамія, пасивний флагрантизм), геронтофілія, зоофілія (содомія, зоофілія, зоострум, бестіофілія, зоофілія), некрофілія, фетишистські перевдягання (еонізм, метатропізм).

У дослідженні наведено й досить глибоко проаналізовано сучасні статистичні відомості щодо вчинення кримінальних правопорушень особами геронтологічного віку проти статевої свободи та статевої недоторканності.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що ці питання є надзвичайно актуальними й важливими для українського суспільства, тим більше що суб'єкт цих кримінальних правопорушень є своєрідним (через вік і різні можливі загальні й особистісні соціально-психологічні зміни), відповідно, такі правопорушення мають великий резонанс серед громадськості. Тут усі питання глибоко пов'язані з психологічною, соціальною, родинно-сімейною суспільною травмою, мораллю, чистотою стосунків, вихованням, світоглядом, цінностями, честю, гідністю, свободою, недоторканністю й подальшим життям.

Ключові слова: *девіація, відхилення, патологія, суспільно-соціальна норма, сексуальна дисфункція, кримінальне правопорушення, геронтологічний (похилий) вік.*

Постановка проблеми. Виявлення й дослідження кримінологічних аспектів сексуальних девіацій осіб геронтологічного віку є важливим для подальшого розвитку кримінологічної теорії та вдосконалення практики запобігання кримінальним правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності досліджували Ю. Александров, Ю. Антонян, О. Бандурка, Ю. Блувштейн, С. Бобровник,

Я. Брайнін, Л. Брич, П. Воробей, В. Голина, В. Глушков, А. Долгова, І. Даньшин, О. Джужа, О. Дудоров, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Ігнатов, М. Ісаєв, В. Ємінов, М. Коржанський, В. Кудрявцев, І. Лановенко, О. Литвинов, В. Лунєєв, Є. Назимко, М. Мельник, А. Савченко, О. Світличний, В. Туляков, М. Хавронюк, П. Хряпінський, Л. Франк та ін.

Зокрема, у вивченні кримінального права сексуальні девіації часто розглядають шляхом вирішення питання, чи є злочинці осудними. Натомість у кримінології увага зосереджена на доречності визначення поняття сексуального насильства, змісті кримінологічної характеристики сексуальних кримінальних правопорушень та осіб, які їх учиняють, дослідженні жертв різних видів сексуального насильства. Водночас сексуальні відхилення, пов'язані з учиненням насильницьких правопорушень, належно не вивчено.

Метою статті є дослідження окремих питань, пов'язаних із вивченням сексуальних девіацій осіб похилого віку як об'єкту кримінологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Розглянувши проблематику вивчення сексуальних девіацій, можемо визначити, що наразі не існує єдиної загальноприйнятої класифікації сексуальних девіацій. Це пояснюється, з одного боку, різними підходами (різні наукові школи, різні країни, різні мораль, ментальність, світогляд, цінності, моральність, традиції) до розуміння норми й патології в сексології, психології, психіатрії а з іншого – неоднозначністю й неконкретністю сексологічної термінології.

Наразі найбільш поширеними є класифікації, представлена в DSM-IV (American Psychiatric Association, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision: DSM-IV-TR), яка вперше об'єднала всі сексуальні розлади в один розділ (Kaplan H., Sadock B., 1999), класифікації Imelinski (1982) та в МКХ-10, де в групі «Розлади особистості й поведінки в зрілому віці» виділено окремий підрозділ, що свідчить про співіснування парафілії (F65 – розлад сексуальних уподобань) і розладу статевої ідентичності (F64), а сексуальна дисфункція – це «фізіологічні розлади та поведінкові синдроми, пов'язані з факторами» (МКХ-10, 1999) під рубрикою «Сексуальна дисфункція, не зумовлена органічними розладами або хворобами» (F52) у групі «Поведінкові синдроми, пов'язані з факторами» (МКХ-10, 1999) [1, с. 4].

Теорії виникнення та розвитку сексуальної девіації, її характеристики й форми, а також результати досліджень окремих видів девіацій широко обговорюють у наукових працях різних науковців. У статті будуть розглянуті лише деякі з наукових досліджень, присвячених сексуальній девіації.

Девіація (відхилення) у поведінці людини визначають як поведінку, що не відповідає прийнятним у суспільстві нормам (моральним, правовим, дисциплінарним, національним, етнічним, соціальним, сімейним тощо). Відповідно, розрізняють моральну (аморальну), правову (протиправну), медичну (хворобливу) й інші види поведінки, що відхиляються від норм. Донедавна термін «девіантність» асоціювався лише з такими явищами, як злочинність, пияцтво, наркоманія, проституція, тобто з відхиленнями від будь-якої соціальної норми.

Систематизуючи найпоширеніші уявлення про девіантну поведінку, можемо визначити девіантну поведінку, з одного боку, як дію або поведінку людини, а з іншого – як соціальне явище. Проблему девіантності вивчає не лише кримінологія, а й соціологія, психологія, філософія права, медицина та інші гуманітарні нау-

ки. Можливо визначити декілька підходів до оцінювання девіацій: соціальний, психологічний, психіатричний, віковий, гендерний.

Соціальний підхід ґрунтується на концепції соціальної небезпеки або безпеки поведінки людини. Згідно із цим підходом, будь-яка поведінка, яка явно небезпечна або потенційно небезпечна для суспільства чи інших людей, має вважатися девіантною. Він підкреслює соціально схвалювані стандарти поведінки, неконфронтаційну поведінку, конформізм і підпорядкування індивідуальних інтересів суспільним інтересам. Під час аналізу девіантної поведінки соціальний підхід фокусується на зовнішніх формах адаптації та ігнорує індивідуально-особистісну гармонію, адаптивність, само-схвальність і відсутність психологічних комплексів або внутрішньоособистісних конфліктів [8, с. 14].

Психологічний підхід відрізняється від соціального тим, що пов'язує девіантну поведінку з внутрішньоособистісним конфліктом, руйнуванням і саморуйнуванням. Це зумовлено тим, що суттю девіантної поведінки варто вважати гальмування й навіть деградацію особистісного зростання, що є наслідком, а іноді й метою девіантної поведінки. Згідно із цим підходом, девіант свідомо чи несвідомо намагається зруйнувати свою самооцінку, позбавити себе своєї унікальності й не дати собі реалізувати свій потенціал. У психіатричному підході девіантну поведінку розглядають, як передхворобливу рису особистості, що сприяє формуванню певних психічних відхилень (аномалій – незначну вилікову, тимчасову) і захворювань (хвороб, розладів – хронічну, тяжку, невилікову). Девіантну поведінку часто розуміють як рису особистості, що не досягла патологічної вираженості через різні причини відхилення в поведінці, тобто «як психічний розлад» (preonset), що неповністю відповідає діагностичним критеріям загальноприйнятого симптому або синдрому. Ці відхилення позначаються терміном «розлад», навіть якщо вони не досягають психопатологічної якості [8, с. 15].

Віковий підхід розглядає поведінкові відхилення з погляду вікових характеристик і норм. Поведінка, яка не відповідає віковим моделям і традиціям, може бути ідентифікована як відхилення. Це можуть бути кількісні (гротескні) відхилення, ті, що відстають (ретардація) або випереджають (акселерація) від вікових норм поведінки, або їхні якісні реверсії. Гендерний підхід ґрунтується на уявленні про традиційні гендерні стереотипи, що відповідають чоловічим і жіночим моделям поведінки. У межах цього підходу гіперрольова поведінка й відмова від гендерних стилів поведінки можуть розглядатися як девіантна поведінка. Гендерні відхилення можуть також включати психологічні відхилення у вигляді зміни сексуальних уподобань або орієнтації [8, с. 20].

З огляду на специфіку дослідження, деякі характеристики потребують окремого розгляду, пов'язані із сексуальною девіацією. Класичний перелік сексуальних девіацій останнім часом зазнав значних змін, доповнився новими, раніше невідомими формами. Поява цих форм зумовлена технічним прогресом (телебачення, інтернет та інші інформаційні технології), сучасними людськими практиками (наприклад, груповий секс у спільнотах хіпі) або впливом певних хімічних речовин (напр. фармакологічний оргазм під впливом певних препаратів).

Отже, девіантну поведінку людини можна визначити як систему вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятним у суспільстві нормам, виявляються в нез-

балансованості психічних процесів, неадаптивності, порушенні процесу самоактуалізації й ухиленні від морального та естетичного контролю над власною поведінкою в певному суспільстві.

З огляду на унікальний характер дослідження, деякі його особливості потребують окремого розгляду. З медичного погляду сексуальна девіація (парафілія, аббревіація, сексуальні збочення) є хворобливим розладом, спрямованістю сексуального потягу (тобто вибір сексуального партнера (об'єкта) за ознаками віку, статі, національності, етнічної належності, роду занять, соціального статусу тощо), з урахуванням того, є об'єкт потягу живим або неживим організмом, які має біологічні й анатомічні особливості (людина, тварина), характеристика (людина, тварина), кількість партнерів тощо. Загалом сексуальні збочення можна класифікувати на такі основні види:

- фетишизм (сексуальний символізм) – об'єктом сексуального бажання або одержимості є частина людського тіла, одяг або інші індивідуальні предмети, атрибути сексуального партнера;

- ексгібіціонізм – отримання сексуального задоволення шляхом демонстрації своєї наготи (зазвичай сідниць або геніталій або жіночих грудей) іншим особам поза сексуальними стосунками;

- педофілія (інфантилізм, педофілія) – сексуальний потяг до дітей, які не досягли статевої зрілості (до 12 років) (деякі дослідники вважають її формою фетишизму, де фетишем є фізичні особливості незрілої дитини, а стать дитини не відіграє важливої ролі);

- сексуальний садизм (ерототеранізм, активна алогамія) – сексуальне задоволення, отримане від заподіяння фізичного, психологічного болю або приниження сексуального партнера;

- сексуальний мазохізм (пасивна алголагія, пасивний флагрантизм) – сексуальне задоволення, отримане шляхом приниження й заподіяння фізичного болю сексуальному партнеру (деякі дослідники об'єднують садизм і мазохізм у загальну форму сексуального збочення – садомазохізм, і це взаємодоповнюючі форми сексуального задоволення, які іноді розглядаються як такі, що чергуються в одній особі);

- геронтофілія – сексуальний потяг (різні форми) до людей похилого і старечого віку;

- зоофілія (содомія, зоофілія, зоострум, бестіофілія, зоофілія) – сексуальний потяг до тварин (свійських, приручених диких);

- некрофілія – відчуття сексуального потягу до трупів і вчинення з ними сексуальних дій. Деякі дослідники описують це явище як самостійну сексуальну девіацію, інші вважають його формою фетишизму (за якого труп слугує фетишем), із садизмом або без нього. Із цим явищем тісно пов'язаний інтерес до сексуальної активності зі сплячими, непритомними, тяжко хворими або вмираючими людьми, а також підвищений інтерес до всього, що пов'язане зі смертю або мертвими, наприклад, до трупів, кладовищ і похоронів, що має сексуальне забарвлення.

Найбільш екстремальними формами некрофілії є некросадизм (вельтландизм) – прагнення осквернити труп і поглумитися над ним (зазвичай шляхом відрізання молочних залоз і видалення статевих органів); некрофагія – поїдання частин трупа (зазвичай геніталій, жіночих грудей). І некрофагія, і некросадизм іноді пов'язані з убивствами, учиненими жертвою в минулому, або ж сексуальне задоволення пов'язане з процесом убивства. Стосовно вказаного виду (некрофілія та її форма – не-

кросадизм) зазначимо, що йде мова про трупи щойно (недавно) померлої людини або одразу померлої (для певних збоченців це важливо), тобто що є «свіжими».

Фетишистське перевдягання (еонізм, метатропізм) – сексуальне задоволення від носіння одягу (нового, свіжого, власно придбаного) протилежної статі. Часто цей одяг повинен бути не свіжий, із запахом, виділеннями власника одягу протилежної статі. Оцінки поширеності тих чи інших психологічних явищ значно варіюються залежно від досліджуваної сукупності, її соціальних, громадських, національних, етнічних особливостей, а також від методології та структури опитування.

Класифікація певних видів сексуальної поведінки як девіантної варіюється від країни до країни й від періоду до періоду. Наприклад, гомосексуалізм колись був визнаний офіційною медициною як форма сексуальної девіації. Сьогодні ця точка зору офіційно змінена, гомосексуальність виключена з офіційної класифікації сексуальних відхилень. Водночас не всі фахівці погоджуються з виключенням гомосексуальності зі списку патологій.

Причини сексуальної девіації до кінця не вивчені. Однак є кілька загальних факторів, які впливають на формування сексуальної девіації:

- спадковість;

- гормональні зміни й дисбаланс;

- родова травма, що спричинила зміни в мозку;

- отруєння (будь-якої природи);

- порушення психосексуального розвитку (спричинене статевим вихованням і «нестандартними» стосунками з однолітками);

- психолого-психіатричні відхилення.

Особливості девіантної поведінки осіб похилого віку полягають у тому, що похилий (геронтологічний) вік являє собою групу підвищеного ризику. По-перше, позначаються внутрішні труднощі похилого віку (вікові зміни – об'єктивні та/або суб'єктивні), починаючи з психолого-психіатричних і гормональних процесів і закінчуючи перебудовою внутрішнього «я». По-друге, соціальне підґрунтя, тобто граничність і невизначеність соціального становища особи похилого віку. По-третє, протиріччя, зумовлені перебудовою механізмів соціального контролю. По-четверте, соціально-громадська, родинно-сімейна занедбаність. Девіація як форма поведінки, що відхиляється від норми, прямо залежить від особистісних характеристик, які спрямовують.

Розглянувши статистику Генеральної прокуратури України щодо вчинення особами похилого віку кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, можемо визначити, що із січня 2016 по грудень 2022 року виявлено 76 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності, 51 із 76 осіб учинили розбещення неповнолітніх чи дії сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Отже, 68 відсотків правопорушників учинили дії сексуального характеру з малолітніми й неповнолітніми особами, що певним чином можна зарахувати до сексуальних девіацій, а саме педофілії.

Разом із тим ми усвідомлюємо, що це неостаточна статистика. Є високий рівень латентності цих кримінальних правопорушень, учинених особами похилого віку. Вона й природна, і штучна. Причини різні, їх багато. Це й байдужість, і непрофесіоналізм, і небажання потерпілих, їхніх батьків, опікунів керівників і працівників у разі, якщо це інтернат, розповсюджувати (оприлюднювати) таку інформацію.

Розвиток педофільних нахилів у людей похилого віку пов'язаний із віковим регресом статевої сфери й розвитком клімактеричного синдрому, який характеризується порушенням ерекції, еякуляції та оргазму тощо. Це відбувається на фоні атеросклерозу й енцефалопатії, а також особистісних змін і зниження інтелектуальної пам'яті, руйнування морально-етичних систем цінностей. Спілкування із сексуально недосвідченими дівчатами безпечно з погляду можливого виявлення імпотенції в людей похилого віку й використовується ними для стимуляції свого згасаючого лібідо [9, с. 132].

Предметом кримінологічного аналізу може бути лише соціально детермінована сексуальна девіація. Тому науковий і практичний інтерес становить виявлення й усунення негативних чинників, що сприяють формуванню суспільно небезпечної сексуальної девіації особистості на мета-, макро– та мікросередовищному рівнях, забезпечуючи так ранню профілактику насильницьких злочинів. Сексуальна девіація може виникати на тлі інших девіацій несексуального характеру (наркоманії, алкоголізму, проституції тощо). Під час здійснення індивідуальних профілактичних заходів важливо поглиблено вивчати сфери мотивації осіб, які

вчиняють насильницькі злочини на ґрунті соціальних сексуальних девіацій. По суті, профілактика девіантної поведінки, в тому числі сексуальної девіації, є процесом соціалізації особистості.

Висновки. Отже, девіантна поведінка завжди викликала особливий інтерес дослідників різних галузей, таких як право, психологія, філософія, соціологія та педагогіка. Девіантну поведінку неможливо зрозуміти у відриві від соціальних норм. Також не можна зазначити, що вона є специфічною для всіх осіб похилого віку. Це явище виникає в житті конкретної особи часто в результаті впливу багатьох незалежних від неї факторів.

Визнаємо, що сьогодні, на жаль, ця проблема є актуальною для українського суспільства, з огляду на багато чинників: війну, недостатність фінансування відповідних програм, міграцію, порушеність родинно-сімейних зв'язків, незайнятість, алкоголізацію, злочинність, підвищення психічної захворюваності, соціально-громадську незахищеність, низький рівень медичного обслуговування, байдужість, непрофесіоналізм тощо. І, безумовно, усвідомлюємо, що за офіційними й невідомими показниками ховається й високий рівень латентності.

Список використаних джерел

1. Саричев Я.В., Устенко Р.Л., Сонник Є.Г. Сексуальні девіації. Судова сексологія (для студентів вищих медичних навчальних закладів). Полтава, 2018. 144 с.
2. Чуприков А.П., Цуприк Б.М. Нормальна та кримінальна сексологія : підручник. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011. 252 с.
3. Hupalovska V., Kocherhina I. Features of sexual nervousness of men and women. *Journal of Education Culture and Society*. 2020. № 2. P. 199–210. URL: <https://doi.org/10.15503/jecs2020.2.199.210> Web of Science.
4. Герасимів Т.З. Девіантна поведінка особистості: філософсько-правовий вимір : монографія / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛДУВС, 2009. 523 с.
5. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності. Київ : Видавничий дім «Альма-матер», 2009. 304 с.
6. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій. Київ : МАУП, 2006. 88 с.
7. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2011. 520 с.
8. Христюк О.Л. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
9. Чуприков А.П., Цуприк Б.М. Нормальна та кримінальна сексологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 252 с.

References

1. Sarychev Ya.V., Ustenko R.L., Sonnyk Ye.H. Seksualni devyatsii. Sudova seksolohiia (dlia studentiv vyshchyykh medychnykh navchalnykh zakladiv), Poltava, 2018. 144 s. [in Ukrainian].
2. Chuprykov A.P., Tsupryk B.M. Normalna ta kryminalna seksolohiia. Pidruchnyk. Kyiv : DP «Vydavnychiy dim «Personal», 2011. 252 s. [in Ukrainian].
3. Hupalovska V., Kocherhina I. Features of sexual nervousness of men and women. *Journal of Education Culture and Society*. 2020. № 2. P. 199–210. URL: <https://doi.org/10.15503/jecs2020.2.199.210> Web of Science [in English].
4. Herasymiv T.Z. Deviantna povedinka osobystosti : filosofsko-pravovyi vymir [Tekst] : monohrafiia / Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav. Lviv : LDUVS, 2009. 523 s. [in Ukrainian].
5. Didenko S.V., Kozlova O.S. Psykholohiia seksualnosti. K. : Vydavnychiy dim Alma-mater, 2009. 304 s. [in Ukrainian].
6. Bondarchuk O.I. Psykholohiia deviantnoi povedinky: kurs lektsii. K. : MAUP, 2006. 88 s. [in Ukrainian].
7. Maksymova N.Yu. Psykholohiia deviantnoi povedinky : navch. posibnyk. K. : Lybid, 2011. 520 s. [in Ukrainian].
8. Khrystuk O.L. Psykholohiia deviantnoipovedinky: navchalno-metodychnyiposibnyk. Lviv : LvDUVS, 2014. 192 s. [in Ukrainian].
9. Chuprykov A.P., Tsupryk B.M. Normalna ta kryminalna seksolohiia : pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. K. : DP «Vyd. dim «Personal», 2011. 252 s. [in Ukrainian].

Marshalek Karyna,

Postgraduate Student

*(Department of Public Law, Institute of Humanities and Social Sciences
of the Dnipro University of Technology, Dnipro)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4472-4361>

Len Valentyn,

Candidate of Law, Associate Professor, Professor

*(Department of Public Law, Institute of Humanities and Social Sciences
of the Dnipro University of Technology, Dnipro)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1382-3335>

SEXUAL DEVIANCE OF THE ELDERLY AS AN OBJECT OF CRIMINOLOGICAL ANALYSIS

The scientific article examines some issues related to the study of sexual deviations of the elderly as an object of criminological analysis.

The issue of classification of sexual disorders, deviations, and sexual dysfunctions is considered. The author examines the theories of the origin and development of the study of sexual deviations, its characteristics and forms, as well as the results of studies of certain types of deviations, such as social, psychological, psychiatric, age and gender.

Separately, sexual deviations are studied, distributed in accordance with the modern list of sexual deviations, which has recently been supplemented by previously unidentified forms.

The reasons for the emergence of new forms of sexual deviations associated with technological progress, modern human practices or the influence of chemicals are considered.

The main types of sexual deviations are identified, such as fetishism (sexual symbolism), exhibitionism, paedophilia, sexual sadism (erototherapy, active allogamy), sexual masochism (passive allogamy, passive flagrantism), gerontophilia, zoophilia (sodomy, zoophilia, zoostrom, bestiality, zoophilia), necrophilia, fetishistic cross-dressing (aeonism, metatropism).

The study provides and analyses in depth the current statistical data on criminal offences committed by persons of gerontological age against sexual freedom and sexual inviolability.

From the foregoing, it can be concluded that these issues are extremely relevant and important for Ukrainian society, especially since the subject of these criminal offences is peculiar (due to age and various possible general and personal social and psychological changes) and, accordingly, such offences have a great resonance among the public. Here, all issues are deeply connected with psychological, social, family and family social trauma, morality, purity of relationships, education, worldview, values, honour, dignity, freedom, inviolability and further life.

Key words: *deviation, deviation, pathology, social and social norm, sexual dysfunction, criminal offence, gerontological (elderly) age.*

УДК 159.9:351.741(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-20>

Мухіна Галина Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАДАВАТИ ПЕРШУ ПСИХОЛОГІЧНУ ДОПОМОГУ

Сьогодні правоохоронні органи України здійснюють свою професійну діяльність у неймовірно складних умовах, які пов'язані як безпосередньо з виконанням професійних завдань щодо профілактики та протидії злочинності в умовах війни, так і з проведенням різних заходів, які спрямовані на відсіч і стримування збройної агресії Росії, захист прав громадян країни, котрі мешкають у зоні проведення активних військових дій.

У статті розглянуто особливості різних підходів щодо визначення сутності і структурних компонентів психологічної готовності до певних видів діяльності; здійснено стислий аналіз компонентів психологічної готовності поліцейського до надання першої психологічної допомоги людям, а саме: мотиваційного, когнітивного, операційно-процесуального й емоційно-вольового. Мотиваційну готовність подано як наявність сформованих мотивів, переконань, цінностей, почуттів, бажань, інтересів тощо, які є необхідними для виконання професійних завдань поліцейськими в екстремальних умовах, у тому числі й надання першої психологічної допомоги людям. Когнітивна готовність характеризується певним обсягом знань у царині професійної діяльності, яка спрямована на надання поліцейськими першої психологічної допомоги. Операційно-процесуальний складник психологічної готовності окреслений як сформовані практичні навички й уміння надавати першу психологічну допомогу людям. Емоційно-вольову готовність подано як здатність особистості свідомо регулювати свою поведінку й опанувати власні негативні психологічні стани.

Насамкінець визначено певний алгоритм надання поліцейськими першої психологічної допомоги та подано практичні рекомендації щодо формування психологічної готовності поліцейського виконувати службові обов'язки в екстремальних умовах.

Ключові слова: психологічна готовність, перша психологічна допомога, поліцейський, професійна підготовка, психологічна-підготовка, кризове втручання, кризовий стан.

Постановка проблеми. Сьогодні діяльність правоохоронних органів України здійснюється в неймовірно складних умовах, що безпосередньо пов'язані як із виконанням професійних завдань щодо профілактики та протидії злочинності в умовах війни, так і з проведенням різних заходів, які спрямовані на боротьбу зі збройною агресією Росії, на захист прав громадян країни, котрі мешкають у зоні проведення активних військових дій. Як зазначено у звіті Національної поліції України про результати роботи за 2022 рік, на ефективність роботи поліцейських впливає велика кількість дестабілізуючих і стресових чинників, а саме: постійне залучення особового складу Національної поліції до виконання завдань територіальної оборони; забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, зокрема документування воєнних злочинів, протидії діяльності диверсійно-розвідувальних груп; несення служби на блокпостах; реагування на заяви й повідомлення в умовах війни; участі в евакуаційних заходах і заходах із розмінування деокупованих територій; забезпечення кібероборони держави тощо [3]. З огляду на це, одним із головних завдань, яке покладено на заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, постає формування професійної психологічної готовності до

виконання завдань в екстремальних умовах. Звичайно, упродовж останніх років науковці системи МВС України багато чого зробили для покращення психологічної готовності поліцейських до виконання професійних завдань, проте сьогодні, як зазначалося вище, кардинальні змінилися умови несення служби й додалися нові напрями діяльності, які потребують актуалізації знань і формування професійних навичок.

Метою статті є комплексний аналіз проблеми психологічної готовності поліцейських надавати першу психологічну допомогу в екстремальних умовах. Для досягнення мети необхідним постає вирішення таких завдань: здійснення характеристики змісту поняття «психологічна готовність»; аналіз компонентів психологічної готовності поліцейського надавати першу психологічну допомогу; формулювання рекомендацій щодо встановлення психологічної готовності поліцейських певного виду діяльності.

Виклад основного матеріалу. Грунтовний аналіз корпусу дослідницького матеріалу підтвердив тезу, що дослідження проблеми психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності залишаються актуальними сьогодні. Тривалий час серед учених точиться гостра дискусія щодо змістового наповнення професій-

но-психологічної підготовки поліцейського. Деякі питання залишилися не розв'язаними й до сьогодні. Означена проблема привертала й продовжує привертати увагу не тільки вітчизняних учених (В. Барко, І. Дубова, Ю. Ірхін, О. Євдокимова, В. Криволапчук, Л. Кірієнко, Т. Нещерет, В. Остапович, І. Пампура, О. Шаповалов та інші), а й науковців з усього світу (G. Barrett, R. Miguel, J. Hurd, S. Lueke, J. Tan, R. Cochraine, R. Tett, L. Vandecreek, M. Ono, D. Sachau, W. Deal, D. Englert, M. Taylor, J. Chibnall, P. Detrick, M. Luebbert, S. Wolfe, K. Mclean, J. Rojek, G. Alpert, M. Smith) [1].

У сучасних наукових студіях наразі існують різні трактування психологічної готовності, це може бути зумовлено як специфікою структури досліджуваної діяльності, так і розбіжністю теоретичних підходів до вивчення цього поняття. Проте більшість науковців виокремлює такі підходи до визначення цього поняття, як особистісний, функційний та особистісно-діяльнісний [2].

У рамках *особистісного підходу* поняття «психологічна готовність до професійної діяльності» інтерпретується не тільки як інтегральне особистісне утворення, яке має власну специфічну структуру з певних взаємопов'язаних компонентів (мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, операційний і поведінковий), а і як цілеспрямований розвиток особистості через сформованість певних поглядів, переконань, мотивів, умінь, інтелектуальних і вольових почуттів і налаштованості на певну поведінку [4, с. 9].

Науковці, які використовують *функційний підхід* для дослідження, готовність до діяльності вивчають готовність через призму особливого стану психіки, яка, будучи сформованою, забезпечує вищий рівень досягнень у професійній діяльності. Отже, психологічна готовність до професійної діяльності – це передусім активізація певних психічних функцій, а також умінь мобілізувати необхідні (як фізичні, так і психічні) ресурси людини для виконання професійних завдань.

С. Мул, аналізуючи змістову частину психологічної готовності людини до професійної діяльності, резюмує, що в *особистісно-діяльнісному підході* готовність до діяльності подають як таку якість особистості, що охоплює усвідомлення особистісної та суспільної значущості власної діяльності й формує позитивне ставлення до цієї діяльності [4, с. 9].

Досліджуючи окреслену проблему, О. Леонтьєв та С. Рубінштейн наголошують на тому, що готовність до професійної діяльності варто розглядати як сукупність тих здібностей, якостей і властивостей особистості, що є необхідними для здійснення діяльності, і де готовність виявляється й формується як стан і як стійка характеристика особистості [2].

У роботі ми будемо аналізувати психологічну готовність поліцейських до надання першої психологічної допомоги, використовуючи особистісний підхід. Тому слухним, на нашу думку, буде подати визначення першої психологічної допомоги. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, перша психологічна допомога – це сукупність заходів психологічної підтримки та практичної допомоги людям, які страждають або відчують потребу в чомусь. Особливо на таку допомогу потребують люди, що перебувають у кризовому стані, або ті, хто тільки-но пережив чи переживає травматичну подію. Надавати такий вид допомоги можуть як фахівці або ті, хто пройшли спеціальну підготовку, або люди, які опинилися поруч із тим, хто тільки-но пережив травматичну подію, у момент прояву в постраждало-

го гострого стану [7, с. 53]. У цьому контексті важливою є психологічна готовність людини до такого виду діяльності.

За Ю. Самаріним, готовність – психологічний стан особистості, внутрішня налаштованість на певну поведінку під час вирішення завдань, що стоять перед людиною, установка на активну й доцільну дію. Мета формування готовності, на думку дослідника, полягає в полегшенні процесу адаптації, для чого людині потрібно опанувати операційні, моральні, психічні, організаторські й інші аспекти обраної професії. Нам імпонує думка М. Томчука, який розуміє психологічну готовність до діяльності як інтегральну властивість, що характеризується її придатністю виконувати певну діяльність і складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційної, когнітивної, операційно-процесуальної та емоційно-вольової готовності [8].

Мотиваційна готовність – це наявність сформованих мотивів, переконань, цінностей, почуттів, бажань, інтересів тощо, які є необхідними для виконання професійних завдань поліцейським в екстремальних умовах, у тому числі й для надання першої психологічної допомоги людям. Погоджуємося з думкою В. Барка, О. Мойсєєвої, що професійно-психологічна готовність поліцейського до діяльності в зазначених умовах характеризується низкою компонентів. Одним із головних компонентів є мотиваційна готовність до дій в особливих умовах, яка означає, на думку дослідників, наявність у працівника установки на певний тип поведінки, реагування та спілкування в складних ситуаціях, емоційне налаштування на діяльність у несприятливих умовах.

Зауважимо, що роль викладача закладу вищої освіти є важливою в процесі формування мотиваційної готовності до діяльності майбутніх фахівців у складних умовах, ця роль відстежується в умінні добирати той необхідний методичний інструментарій, який дає змогу спрямовувати й підтримувати активність курсантів на шляху до поставленої мети.

Загальновідомим є факт, що, чим вищим є рівень усвідомлення потреби в певній діяльності, тим вищим є рівень мотиваційної готовності працівника поліції до виконання професійних завдань. Усвідомлення необхідності бути готовим до надання першої психологічної допомоги визначає сам зміст професійної діяльності поліцейського й умови, у яких здійснюється ця діяльність. Сьогодні підрозділи поліції беруть активну участь у гуманітарній підтримці громадян. Так, тільки за 2022 рік поліцейські надали допомогу, соціальну підтримку та захист 5 мільйонам громадян України під час їхньої евакуації [3].

На жаль, війна стала частиною повсякденного життя громадян нашої країни, багато людей втратили близьких, стали свідками насильства, руйнувань і смерті інших людей, і такі події тією чи іншою мірою впливають на кожного, проте спектр можливих емоційних реакцій на ці події в людей є занадто широким. На нашу думку, саме розуміння майбутніми фахівцями наслідків трагічних подій, з якими стикаються поліцейські під час виконання своїх службових обов'язків, пробуджують у них найкращі людські ресурси, зокрема ресурси співчуття, підтримки, бажання надавати допомогу та підтримку. Саме ці фактори впливають на формування мотиваційної готовності надання першої психологічної допомоги особам, які перебувають у кризовому стані.

У контексті дослідження не менш важливою постає когнітивна готовність до надання першої психологічної допомоги людям. Когнітивна готовність характеризу-

ється певним обсягом знань у царині тієї чи тієї діяльності. Нині для формування психологічної готовності здобувачів вищої освіти та працівників закладів освіти, які належать до сфери управління МВС України, і на виконання основних положень Закону України «Про основи національного супротиву» Міністерство внутрішніх справ України розпочало впровадження Типової програми первинної військово-професійної підготовки для здобувачів освіти і працівників закладів вищої освіти МВС, рядового та начальницького складу служби цивільного захисту та поліцейських. Зазначена Типова програма включає два розділи: морально-психологічна підготовка й загальновійськова підготовка [5]. Зауважимо, що сьогодні потребує перегляду структура та зміст навчальної програми з навчальної дисципліни «Професійно-психологічна підготовка поліцейського». Уважаємо, що для формування когнітивної готовності надання майбутніми поліцейськими першої психологічної допомоги людям варто доповнити змістову частину зазначеної вище навчальної дисципліни такими темами: «Психоедукація: закономірності функціонування людської психіки й поведінки людини в екстремальних умовах», «Емоційні прояви під час стресового стану», «Перша психологічна допомога людям, які переживають гострий стрес (протоколи й алгоритми дій)», «Реакції гострого горя – умови виникнення, характер протікання, діагностика та психологічна допомога», «Способи саморегуляції психологічного стану під час стресу». Вивчення зазначених тем є основою для формування операційно-процесуальної готовності поліцейського до виконання своїх обов'язків у сучасних умовах.

Операційно-процесуальний складник психологічної готовності означає, що поліцейський має сформовані практичні навички й уміння надавати першу психологічну допомогу людям. Як зазначає В. Барко, особистісна сторона готовності полягає в тому, що в поліцейського наявні необхідні для професійної діяльності загальні й спеціальні здібності, йому притаманні індивідуально-психологічні якості, необхідні для дій у складних умовах (комунікабельність, рішучість, сміливість, наполегливість, стресостійкість, урівноваженість, здатність до рефлексії, емпатії, розуміння поведінки та емоцій людей). Тому в межах вивчення навчальної дисципліни «Професійно-психологічна підготовка поліцейського», використовуючи тренінгові методи навчання, обов'язковим є відпрацювання навичок надання першої психологічної допомоги на базі загальноприйнятих моделей і протоколів. Наприклад, модель «Ялом», модель Моше Фархі, на думку О. Гальчинсько-

го, є моделями кризового втручання, тому за правильного застосування дають можливість вивести людину з кризового стану та запобігти розвитку психічних травм. Отже, одним із головних завдань професійно-психологічної підготовки є опанування курсантами технік кризового втручання та стабілізації людей, які перебувають у стані гострого стресу.

Щодо емоційно-вольової готовності як складника психологічної готовності, то цей вид готовності можна охарактеризувати як здатність особистості свідомо регулювати свою поведінку й опанувати власні негативні психологічні стани. Як постулює М. Томчук, усе зазначене вище вимагає формування в особистості здатності до емоційної саморегуляції життєдіяльності [8].

Слушною є думка, що розвинена життєстійкість зумовлює вибір певних стратегій розподілу особистісних ресурсів під час постановки й реалізації життєвих завдань. У цьому випадку дослідники рекомендують обирати мультимодальні моделі, зокрема модель BASICPH. Мультимодальний підхід передбачає пошук та опору на провідні (ресурсні) модальності, дає змогу індивідуально знайти найбільш відповідний засіб подолання наслідків стресу й розширити поведінковий репертуар, так звані ресурсні модальності BASICPH. BASICPH – це модель, що ґрунтується на визнанні здатності особистості протистояти катастрофам, зберігати своє психічне здоров'я за будь-яких екстремальних ситуацій. У зазначеній моделі – поєднаність елементів, а саме: В (belief) – віра й переконання; А (affect) – емоції; S (social) – соціальність; І (imagination) – уява; С (cognition) – когнітивні стратегії; Ph (physiology) – фізіологія, фізична активність. Ці ресурси характеризують індивідуальну, унікальну для кожного поліцейського стратегію опірності в екстремальних умовах [6, с. 330].

Висновки. До формування психологічної готовності поліцейського надавати першу психологічну допомогу людям, які опинилися в складних життєвих обставинах, варто підходити комплексно й урахувати всі складники цієї готовності (мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та емоційно-вольовий), адже сьогодні існує багато підходів до визначення сутнісних і структурних компонентів психологічної готовності поліцейського до різних видів діяльності. Проблема формування психологічної готовності поліцейського надавати першу психологічну допомогу є вкрай важливою й актуальною, якщо враховувати ті виклики сьогодення, які стоять перед підрозділами поліції України, а отже, потребує свого подальшого глибокого дослідження.

Список використаних джерел

1. Барко В.І., Барко В.В., Мойсєєва О.Є. Визначення ступеня психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 4 (68) URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/258527/258992> (дата звернення: 12.04.2023).
2. Гура Т.В., Михайличенко В.Є. Психологічна готовність: сутність, зміст і способи активізації. *Проблеми сучасної психології*: збірник наук. праць. 2019. № 2 (16). С. 43–48.
3. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році. URL: kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_police_2022.pdf (дата звернення: 01.05.2023).
4. Мул С.А. Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності: автореф. дис. ... док. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2016. 42 с.
5. Мухіна Г.В. Про деякі аспекти первинної професійно-психологічної підготовки поліцейських до дій в екстремальних умовах. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: збірник матеріалів III Міжнарод. наук.-практ. конф. м. Київ, 31 жовтня 2022 р. Київ: Людмила, 2022. С. 23–25.
6. Мухіна Г.В. Використання зарубіжних методів та технік подолання наслідків травматичного стресу поліцейськими у критичних ситуаціях. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2022. № 11 (16). С. 337–347.
7. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посіб. Київ, 2018. Т. 2. 240 с.

8. Томчук М. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності особистості до діяльності. *Психологія і суспільство. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис*. URL: <http://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/495> (дата звернення: 10.05.2023).

References

1. Barko V.I., Barko V.V., Moiseyeva O.E. Determining the degree of psychological readiness of police officers for professional activity. *Bulletin of the National Defence University of Ukraine*. No. 4 (68) 2022. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/258527/258992> (date of application: 12.04.2023) [in Ukrainian].
2. Gura T.V., Mykhaylychenko V.E. Psychological readiness: essence, content and methods of activation: coll. of scientific works «Problems of modern psychology». No. 2 (16). 2019. P. 43–48 [in Ukrainian].
3. Report of the National Police of Ukraine on the results of work in 2022. URL: kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_police_2022.pdf (date of application: 01.05.2023).
4. Mul S.A. Psychology of readiness of a border guard officer for professional activity: autoref. thesis. ... doc. of psych. sciences: 19.00.01. Kyiv, 2016. 42 p.
5. Mukhina G.V. On some aspects of primary professional and psychological training of police officers for actions in extreme conditions. *Actual problems of psychological support of the official activities of law enforcement officers: coll. of materials of the III International scientific and practice conf.* Kyiv, October 31, 2022. Kyiv: «Publ. house Lyudmyla», 2022. P. 23–25 [in Ukrainian].
6. Mukhina G. V. The use of foreign methods and techniques for overcoming the consequences of traumatic stress by police officers in critical situations. *Perspectives and innovations of science. «Psychology» series*. 2022. No. 11 (16). P. 337–347 [in Ukrainian].
7. Basics of rehabilitation psychology: overcoming the consequences of the crisis: Tutorial. Vol. 2. Kyiv, 2018. 240 p.
8. Tomchuk M. Methodological principles of research and formation of psychological readiness of an individual for activity. *Psychology and society. Ukrainian theoretical and methodological socio-humanitarian journal*. URL: <http://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/495> (date of application: 10.05.2023) [in Ukrainian].

Mukhina Galyna,

PhD in Pedagogics, Associate Professor,
Associate Professor Department of Social and Humanitarian PhD in Economics
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

PSYCHOLOGICAL READINESS OF POLICE OFFICERS TO PROVIDE FIRST PSYCHOLOGICAL AID

Presently law enforcement authorities of Ukraine carry out their professional activities in incredibly difficult conditions, which are directly related to the performance of professional tasks related to the prevention and combating of crime in wartime conditions, as well as to the implementation of various measures aimed at repelling and deterring Russia's armed aggression, protecting rights of citizens of the country who live in the zone of active military operations.

The article examines the peculiarities of various approaches to determining the essence and structural components of psychological readiness for certain types of activities; a brief analysis of the components of the psychological readiness of a police officer to provide first psychological aid to people was carried out, namely: motivational, cognitive, operational-procedural and emotional-volitional one. Motivational readiness is presented as the availability of formed motives, beliefs, values, feelings, desires, interests, etc., which are necessary for the performance of professional tasks by police officers in extreme conditions, including providing psychological first aid to people. Cognitive readiness is characterized by a certain amount of knowledge in the field of professional activity, which is aimed at providing police officers with first psychological aid. The operational-procedural component of psychological readiness is outlined as the formed practical skills and the ability to provide first psychological aid to people. Emotional and volitional readiness is presented as an individual's ability to consciously regulate their behaviour and master their own negative psychological states.

In the end, a certain algorithm for providing first psychological aid by police officers is defined and the practical recommendations are given for the formation of psychological readiness among police officers to perform official duties in extreme conditions.

Key words: *psychological readiness, first psychological aid, police officer, professional training, psychological training, crisis intervention, crisis situation.*

УДК 343.988

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-21>**Ялі Анастасія Геннадіївна,**лейтенант поліції, аспірантка I курсу, старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1694-6027>**ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ДИТИНИ-ЖЕРТВИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

Стаття присвячена проблемі віктимності дітей, які стали жертвами торгівлі людьми. Надано віктимологічну характеристику дітей-жертв кримінальних правопорушень, розглянуто природу й детермінанти їх віктимізації. Указано, що причинами віктимної поведінки дітей є деструктивний вплив навколишнього середовища та інформативного поля, яке вони сприймають протягом становлення й розвитку особистості. Особливу увагу приділено віктимізації дітей у несприятливих умовах, зокрема в період дії особливого правового режиму воєнного стану. Підсумовано, що під час виховання дітей батькам (або особам, які їх замінюють), органам державної та виконавчої влади особливу увагу варто приділяти правовій освіті, зокрема щодо запобігання віктимній поведінці.

Ключові слова: віктимність, діти, жертви, віктимна поведінка, віктимогенні фактори, віктимологічна детермінація, віктимогенна ситуація.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою для сучасної України є торгівля дітьми, яка загострена військовою агресією РФ. До негативних факторів, що безпосередньо впливають на інтенсифікацію такого роду загроз, також необхідно зарахувати нестабільну економічну ситуацію, поширення схем вербування громадян, недосконалість законодавства тощо, а також проблему неможливості цілісно контролювати державний кордон (зокрема кордони тимчасово окупованих територій, що межують з РФ). Логічним наслідком стало зростання кримінально протиправної діяльності у сфері торгівлі людьми, що також зумовлено підвищеною віктимністю дітей, спровокованою впливом стресу, який неможливо уникнути під час ведення воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу ювенальній віктимності й проблемі експлуатації дітей приділяли такі вчені, як О.М. Джу́жа, Є.С. Назимко, Т.І. Пономарьова, Ю.Л. Іваненко, І.М. Доляновська, М.І. Хавронюк. Водночас детермінація віктимізації дітей в умовах воєнного стану залишилася поза увагою вчених, що й зумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Мета статті – виявити вплив факторів, спричинених збройним конфліктом на території України, на розвиток дитячої віктимності; дослідити стан проблеми вербування дітей на тимчасово окупованій території.

Вклад основного матеріалу. Віктимологічний аналіз кримінальних правопорушень, що пов'язані з торгівлею дітьми, є способом виявлення віктимогенних факторів і прогнозування кримінологічної ситуації в цій частині. З огляду на ювенальні віктимологічні тенденції сьогодення, можна сформулювати попереднє уявлення про стан віктимності суспільства в майбутньому.

Віктимність притаманна як окремій особистості, так і соціальному статусу та соціальній ситуації, що провокує або полегшує кримінальне правопорушення й настання суспільно небезпечних наслідків. У зв'язку

із цим виділяють особистісну, рольову та ситуативну віктимність, яка залежить від низки факторів, а саме: а) особистісних характеристик (вік, стать, потреби, інтереси тощо); б) соціального статусу, соціальної ролі особи, особливостей її службових повноважень, рівня матеріального забезпечення та захищеності; в) рівня розвитку конфліктної ситуації, умов, місця й часу, у яких така ситуація розвивається; віктимізації як процесу перетворення в жертву чи наслідок такого процесу. Рівень віктимізації в конкретних географічних умовах і часу може свідчити про стан захищеності членів суспільства та розглядатися як суспільний результат учинених злочинів, який містить характеристику даних про потерпілих, час, місце і спосіб їх віктимізації; віктимну ситуацію як життєву обстановку, що складається у зв'язку з якостями особи чи поведінкою жертви, коли виникає реальна можливість заподіяння їй шкоди; віктимну детермінацію як складну взаємодію різноманітних форм взаємодії соціально-політичних, економічних, психологічних і біологічних факторів на рівні причинних, функціональних і кореляційних залежностей [1, с. 119–120].

Безумовно, діти входять до менш захищених соціальних груп. На жаль, в умовах ведення бойових дій рівень віктимності дітей, особливо тих, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, зростає. Омолодження носіїв віктимності, різке збільшення кількості потенційних жертв є приводом для вживання заходів щодо недопущення потрапляння дітей у ситуацію торгівлі людьми. Люди, особливо діти, схильні створювати власну «суб'єктивну соціальну реальність», залежну від їхнього сприйняття, і ця реальність може приймати рішення щодо поведінки в соціумі [8, с. 130–131].

Мотивація віктимної поведінки дітей досягається через особливості дитячої психіки, а саме через її несформованість. Дитяча психіка дуже нестійка, рухлива і сприйнятлива до впливів. Оскільки дитина постійно

відчуває вплив соціального середовища, її розвиток рідко має рівний безпроблемний характер, частіше – суперечливий [2]. У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із торгівлею дітьми в умовах збройного конфлікту, наявні обставини, пов'язані з уразливим станом потерпілого, його неспроможністю адекватно сприймати ситуацію, що склалася (через вік, стан стресу, озлобленість, осиротілість, несформоване й суперечливе ставлення до ситуації, деструктивний вплив дорослих, фізичне нездужання тощо). Згідно з примітками 2 ст. 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України), під уразливим станом варто розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким або іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин [10]. Винна поведінка потерпілого здебільшого виявляється у формі провокаційних дій (бездіяльності), небережності [3, с. 15].

Яскравим прикладом деструктивного впливу на дітей є заснування в рф воєнно-патріотичного руху «Юнармія» та реалізація зазначеного проекту на тимчасово окупованих територіях. Про це свідчить наказ міністра оборони російської федерації «Про організацію залучення членів воєнно-патріотичного руху «Юнармія» до проведення спеціальної воєнної операції на території України» від 15.03.2022 № 132 (додаток 1).

Під час дослідження стану реалізації зазначеного проекту на тимчасово окупованій території ми провели опитування за допомогою меседжера Telegram (опитування проведено російською мовою задля отримання правдивих результатів). Результати опитування наведено на рис. 1.

Рис. 1. Результати опитування щодо реалізації проекту «Юнармія» на тимчасово окупованих територіях

Опитування пройшли 40 респондентів. На підставі отриманих результатів можна зазначити таке: 1) 50% знають про існування вказаного воєнно-патріотичного руху, але 50% утрималися від відповіді; 2) на запитання про належність дітей респондентів до «Юнармії» жодної відповіді не надано (можна припустити, що відповіді відсутні через психологічний тиск з боку «керівництва»); 3) жоден із респондентів не висловив своє позитивне ставлення до «Юнармії», однак 50% утрималися від відповіді, 50% висловили негативне ставлення.

Факти, які підтверджують успішне втілення «Юнармії» на тимчасово окупованих територіях, постійно ви-

світлюють за допомогою засобів масової інформації. Зазначимо, що пропаганда вступу до армії мешканців тимчасово окупованих територій, особливо дітей, грубо порушує закони та правила війни, які передбачені Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Факультативним протоколом до Конвенції ООН з прав дитини [4; 5]. Реалізація зазначеного проекту формує віктимну поведінку дітей, залучених до участі в ньому.

У генезі віктимної поведінки дітей суттєву роль відіграє неадекватна реакція вихователів на передвіктимні відхилення, чим легко можуть користуватися особи, які мають намір учинити кримінальне правопорушення, пов'язане з торгівлею дітьми. Можна вважати, що залучення дітей до «Юнармії» є яскравим прикладом неадекватної поведінки вихователів.

Так, на думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Д.В. Лубінця, найбільш небезпечними факторами є мілітаризація освіти й російська пропаганда, спрямована на українських дітей; метою рф є позбавлення дітей можливості виявляти українську ідентичність [6]. Надалі такі особи більш схильні до потрапляння в ситуації з високим віктимологічним індексом, зокрема частіше стають жертвами торгівлі людьми (у тому числі з метою залучення до ведення агресивних воєнних дій).

Варто зазначити, що детермінаційний комплекс віктимної поведінки неповнолітніх осіб складається з таких елементів: 1) суб'єктивний фактор ризику – причинно-наслідковий зв'язок між когнітивними стереотипами та їх потенційним впливом на обрання способу реагування на кримінально протиправну поведінку суб'єкта правопорушення; 2) умовно-ситуативні корелянти – явища та процеси об'єктивної реальності, котрі опосередковано або прямо впливають на поведінку особи; 3) мотиваційний механізм – поведінкові особливості кримінального правопорушника, котрі впливають на обрання способу реагування [8, с. 130–131].

Важливо звернути увагу на те, що у зв'язку з бойовими діями на Сході України найбільш уразливими до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми є внутрішньо переміщені особи; особи, які живуть у межах 20 кілометрів по обидва боки від лінії розмежування (особливо жінки з дітьми); особи, які живуть на тимчасово окупованих територіях; діти-сироти, які проживають поблизу лінії розмежування й на тимчасово окупованих територіях [9].

Найчастіше неповнолітніми потерпілими, наприклад, у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, стають неповнолітні дівчатка у віці 13–16 років. З метою незаконного усиновлення, розроблення й застосування біотехнологій страждають від кримінально протиправних посягань діти обох статей, віком 0–5 років. З метою залучення до участі в збройному конфлікті – діти віком 16–17 років тощо. Віктимологічні дослідження злочинності свідчать про те, що діти, які потрапляють до віктимогенної ситуації, виявляються більш незахищеними, ніж дорослі від таких криміногенних загроз, як викрадення та різні форми експлуатації.

Діти є особливою віктимологічною групою ризику, через що потребують захисту. Діти мають право на особливе піклування й допомогу [7]. Захист повинен здійснюватися на підставі Конституції України та Конвенції про права дитини задля запобігання потраплянню в ситуацію торгівлі людьми (для донорства органів, сексуальної експлуатації, жебракування, використання

в збройних конфліктах, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях тощо).

Механізми реалізації права на захист дитини можуть бути: кримінально-правовими, кримінально-процесуальними; адміністративно-правовими, цивільно-правовими тощо. Окреме місце необхідно відвести програмним проектам і документам. Так, наприклад, у Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року частково визначено шляхи та способи розв'язання проблеми. Одним із запропонованих методів визначено зміцнення/установлення співпраці суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, для забезпечення надійного та швидкого обміну інформацією з метою своєчасного виявлення злочинів або запобігання злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, і проведення аналізу поточної ситуації (кількість виявлених, злочинів, яким запобігли, притягнення осіб до відповідальності, кількість осіб, повідомлених про підозру в учиненні злочину тощо) [9]. Доцільно зазначити, що стратегію затверджено 14 липня 2021 року, тож сьогодні вона потребує корегування

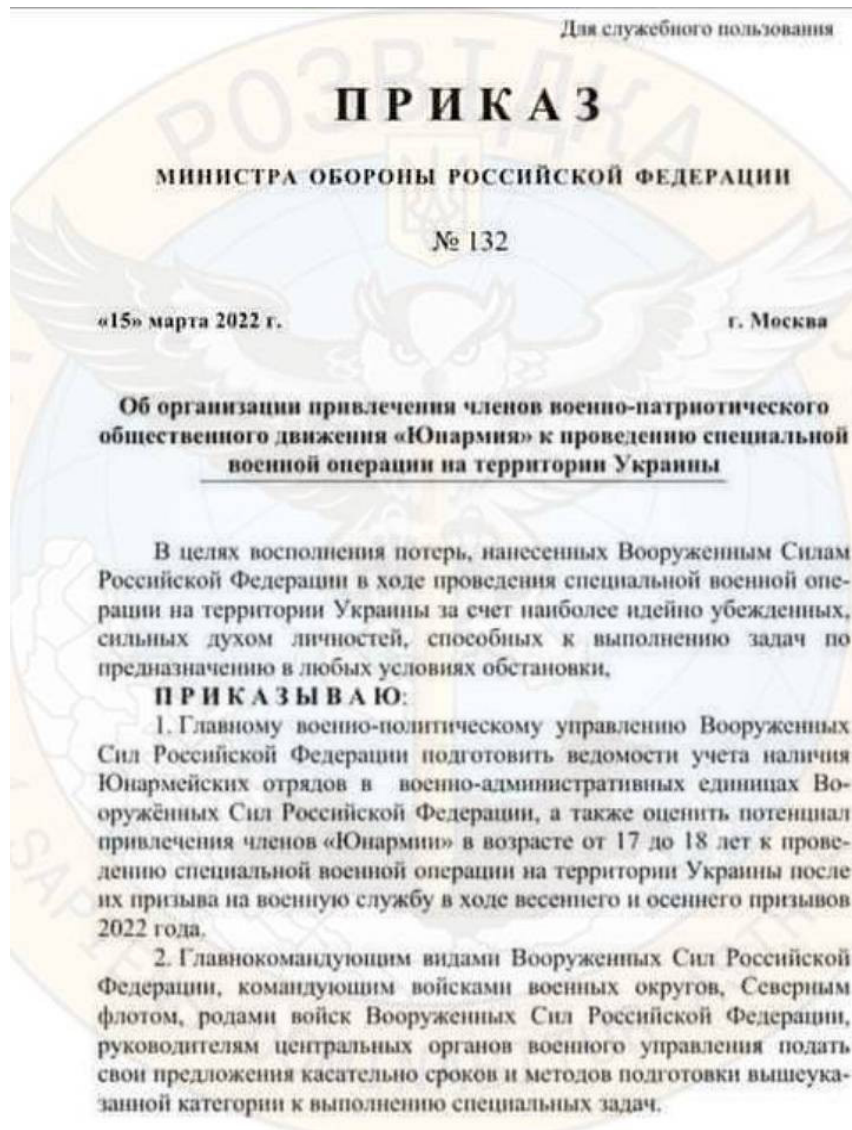
через початок збройної агресії РФ на території України, наслідком чого є різке зростання кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею дітьми.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало змогу підсумувати, що діти, які перебувають на тимчасово окупованих територіях і в зоні ведення активних бойових дій, мають підвищений рівень віктимності, детермінований стресовим станом, зумовленим воєнними діями; дезорієнтацією і нерозумінням подальших дій у разі втрати батьків (осіб, які їх замінюють), а також інших близьких родичів; деструктивним впливом дорослих, вихователів (наприклад, через утягування дітей до воєнно-патріотичних рухів тощо).

Через неможливість контролювати державний кордон Концепція Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми потребує корегування. Одним із важливих превентивних заходів є забезпечення належного рівня правової освіти й виховання дітей із застосуванням заходів і засобів, необхідних і достатніх для утримання їх від потрапляння у віктимогенні ситуації, зокрема ті, що спрощують залучення до торгівлі людьми в ролі жертв.

Додаток 1

Наказ міністра оборони російської федерації «Про організацію залучення членів воєнно-патріотичного руху «Юнармія» до проведення спеціальної воєнної операції на території України» від 15.03.2022 № 132

Список використаних джерел

1. Кримінологія : підручник / О.М. Джу́жа, В.В. Васи́левич, В.В. Черне́й, С.С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. В.В. Черне́я ; за наук. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джу́жі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
2. Психологічні причини ускладнень розвитку особистості дитини. URL: <https://crupp.org/uk/psihologichni-prichini-uskladnen-rozvitku-osobistosti-ditini/> (дата звернення: 22.03.2023).
3. Віктимологічна детермінація. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kryminoloh_viktym/files/t3.pdf (дата звернення: 22.03.2023).
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 23.03.2023).
5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160#Text (дата звернення: 23.03.2023).
6. Загони «Юнармії» на окупованій частині півдня. Росія готує до війни українських дітей. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-yunarmiya-rf-dity/32120292.html> (дата звернення: 23.03.2023).
7. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 23.03.2023).
8. Пономарьова Т.І. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку ювенальної віктимології в Україні : монографія / за заг. ред. Є.С. Назимка. Одеса : Гельветика, 2022. 368 с.
9. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
10. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=149#Text> (дата звернення: 25.03.2023).

References

1. Kriminologiya : pidruchnik [Criminology: textbook] / O.M. Dzhuzha, V.V. Vasilevich, V.V. Chernyej, S.S. Chernyavskij ta in. ; za zag. red. d-ra yurid. nauk, prof. V.V. Chernyeya ; za nauk. red. d-ra yurid. nauk, prof. O.M. Dzhuzhi. Kiyiv : Nac. akad. vnutr. sprav, 2020. 612 s. [in Ukrainian].
2. Psihologichni prichini uskladnen rozvitku osobistosti ditini [Psychological reasons for the development of the child's special characteristics]. URL: <https://crupp.org/uk/psihologichni-prichini-uskladnen-rozvitku-osobistosti-ditini/> (data zvernennya: 22.03.2023) [in Ukrainian].
3. Viktimologichna determinaciya URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kryminoloh_viktym/files/t3.pdf (data zvernennya: 22.03.2023) [in Ukrainian].
4. Konvenciya pro zahist civilnogo naseleण्या pid chas vijni [Convention for the Protection of Civilian Persons in Time of War]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (data zvernennya: 23.03.2023) [in Ukrainian].
5. Fakultativnij protokol do Konvenciyi pro prava ditini shodo proceduri povidomlen [Optional Protocol Convention on the Rights of the Child on the notification procedure]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160#Text (data zvernennya: 23.03.2023) [in Ukrainian].
6. Zagoni «Yunarmiyi» na okupovaniy chastini pivdnya. Rosiya gotuye do vijni ukrayinskih ditej [Detachments of the «Yunarmiya» in the occupied part of the south. Russia is preparing Ukrainian children for war]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-yunarmiya-rf-dity/32120292.html> (data zvernennya: 23.03.2023) [in Ukrainian].
7. Konvenciya pro prava ditini [Convention on the Rights of the Child]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (data zvernennya: 23.03.2023) [in Ukrainian].
8. Ponomarova T.I. Teoretiko-prikladni zasadi stanovlennya ta rozvitku yuvenalnoyi viktimologiyi v Ukrayini [Theoretical and applied foundations of formation and development of juvenile victimology in Ukraine] : monografiya / T.I. Ponomarova ; za zag. red. Ye.S. Nazimka. Odessa : Vidavnic hij dim «Gelvetika», 2022. 368 s. [in Ukrainian].
9. Pro shvalennya Koncepciyi Derzhavnoyi cilovoyi socialnoyi programi protidiyi torgivli lyudmi na period do 2025 roku [On approval of the Concept of the State target social program to combat human trafficking for the period up to 2025]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text> (data zvernennya: 25.03.2023) [in Ukrainian].
10. Kriminalnij kodeks Ukrayini [Criminal Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=149#Text> (data zvernennya: 25.03.2023) [in Ukrainian].

Yali Anastasiia,

Police lieutenant, Postgraduate student of the first year, Senior researcher,
Department of organization of Scientific work
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID:<https://orcid.org/0009-0007-1694-6027>

VICTIMOLOGICAL CHARACTERISTICS OF A CHILD VICTIM OF HUMAN TRAFFICKING

The article is devoted to the children's problem of victimhood who has become victims of human trafficking. The victimological characteristics of children have been presented, the nature of children's victim behavior has been considered, and the reasons for the emergence of children's victim behavior have been indicated in the article. The author noted that the manifestation of a child's victim behavior is often due to the adults' destructive influence because of the high threshold of children's information perception; due to the stress and vulnerability of children under martial law; due to the impossibility of making an adequate decision by them, due to lack of experience. It was concluded that while the process of children's upbringing, parents (official guardians), state authorities, and child affairs services should pay special attention to its victimological part.

Key words: Victimhood, victim behavior, victimogenic factors, victimological determination, victimogenic situation.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПОЛІЦІЄЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ІНШИХ ПОСЛУГ ФІЗИЧНИМ І ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ

УДК 342.95:351.741

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-22>**Захарченко Андрій Миколайович,**

доктор юридичних наук, професор

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6359-2475>

ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ У ВИДАЧІ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ ДОЗВОЛУ НА ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ТА НОСІННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ЗБРОЇ

У статті проаналізовано правові підстави для відмови у видачі фізичним особам дозволів на придбання, зберігання та носіння цивільної зброї. Виокремлено проблемні питання, які виникають у діяльності органів Національної поліції України та судовій практиці під час застосування положень законодавства, що визначають підстави для відмови у видачі таких дозволів. На основі проведеного дослідження обґрунтовано пропозиції щодо уточнення підстав для відмови у видачі фізичній особі дозволу на придбання, зберігання та носіння зброї.

Ключові слова: Національна поліція України, дозвіл на придбання, зберігання та носіння зброї, адміністративне правопорушення, громадський порядок.

Постановка проблеми. Важливим складником компетенції Національної поліції України є повноваження у сфері контролю за обігом зброї. Зокрема, органи Національної поліції уповноважені видавати громадянам дозволи на придбання, зберігання та носіння цивільної зброї в порядку та на умовах, визначених законодавством. Реалізація цих повноважень супроводжується виникненням низки проблемних питань, багато з яких стосуються встановлення підстав для відмови у видачі зазначених дозволів.

На цей час за відсутності спеціального закону щодо правового режиму цивільної зброї правова основа відносин у вищевказаній сфері представлена, зокрема: 1) Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. № 622 (далі – Інструкція № 622) [1]; 2) наказом Міністерства внутрішніх справ України від 1 березня 2022 р. № 170 «Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану» (далі – Наказ № 170) [2]. Названі нормативно-правові акти, серед іншого, визначають підстави, за наявності яких уповноважені підрозділи Національної поліції мають відмовити громадянам-заявникам у видачі дозволів на придбання, зберігання та

носіння зброї. Однак деякі положення цих нормативно-правових актів є недостатньо чіткими, що призводить до їх неоднозначного тлумачення і застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання правового регулювання діяльності органів Національної поліції з видачі дозволів на придбання, зберігання та носіння зброї висвітлювались у наукових працях С. В. Діденка [3], Ю. П. Жванка [4], А. Є. Фоменка [5] та інших авторів. Водночас наявні проблеми, пов'язані з нормативно-правовим закріпленням і застосуванням підстав для відмови у видачі таких дозволів, дотепер залишалися поза увагою представників юридичної науки.

Метою статті є обґрунтування пропозицій стосовно уточнення підстав для відмови у видачі фізичній особі дозволу на придбання, зберігання та носіння цивільної зброї.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося вище, відносини, що виникають у зв'язку з видачею громадянам дозволів на придбання, зберігання та носіння цивільної зброї, нині регулюються Інструкцією № 622 та Наказом № 170. Перший із цих нормативно-правових актів встановлює загальні умови та порядок видачі громадянам дозволів на придбання, зберігання та носіння вогнепальної мисливської зброї, холодної, охолощеної, пневматичної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії. За такої умови дія Інструкції № 622 не обмежена певними строками. Другий з названих нормативно-правових актів – Наказ № 170 – має тимчасовий характер і визначає особливості видачі громадянам України дозволів на придбання, зберігання

та носіння мисливської вогнепальної нарізної, гладкоствольної зброї та набойів до неї під час дії воєнного стану. Так, норми Інструкції № 622 та Наказу № 170 співвідносяться як загальні та спеціальні.

Регламентуючи основні питання діяльності Національної поліції у вищевказаній сфері, Інструкція № 622 передбачає, зокрема, що органи поліції не мають права видавати дозволи на придбання, зберігання та носіння вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, пневматичної чи холодної зброї, пристроїв та патронів до них громадянам, а також проводити їх перереєстрацію в разі наявності в особи медичних протипоказань до виконання вказаних функціональних обов'язків та володіння зброєю;

наявності даних про систематичне (два чи більше разів) порушення такою особою громадського порядку, неусунення виявлених раніше порушень вимог цієї Інструкції щодо зберігання, перевезення, використання раніше придбаної зброї, пристроїв, зловживання спиртними напоями, вживання наркотичних речовин без призначення лікаря, інших одурманюючих засобів, вчинення домашнього насильства, що підтверджується документально;

наявності вмотивованої постанови державного виконавця про встановлення тимчасового обмеження боржника в праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металними снарядами не смертельної дії;

надходження від уповноваженого органу до уповноваженого підрозділу з контролю за обігом зброї інформації про повідомлення такій особі про підозру або інформації про складення щодо такої особи повідомлення про підозру, що не вручене через невстановлення її місцезнаходження;

наявності в особи судимості за злочин, яка не погашена або не знята в установленому порядку;

відсутності довідки про вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поведінки з ними та їх застосування;

відсутності права, визначеного актами законодавства, на придбання, зберігання і носіння пристроїв (пункт 5.1 глави 5 розділу 1 Інструкції № 622).

Наведений вище перелік також застосовується для анулювання раніше виданих дозволів.

Аналіз практики застосування Інструкції № 622 вказує на виникнення низки спірних ситуацій, пов'язаних з неоднаковим тлумаченням і застосуванням такої підстави для відмови у видачі дозволу, як «наявність даних про систематичне (два чи більше разів) порушення ... особою громадського порядку» (абзац 4 п. 5.1). Адже Інструкція № 622, закріплюючи таку підставу, не дає чіткої відповіді на питання стосовно того, які саме неправомірні дії мають вважатися порушенням громадського порядку.

Наведену тезу можна проілюструвати на прикладі судових рішень у справах щодо оскарження відмови органів Національної поліції у видачі дозволів на придбання зброї. Зокрема, під час судового розгляду однієї зі справ було встановлено, що орган поліції відмовив особі в наданні дозволу на придбання та зберігання мисливської зброї у зв'язку зі встановленням факту притягнення заявника 17.08.2020 року до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 122 Кодексу України про адміністративні правопорушення («Порушення встановлених обмежень швидко-

сті руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху»), 01.04.2021 року – за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 183 цього Кодексу («Завідомо неправдивий виклик спеціальних служб»). Визнаючи таку відмову неправомірною, суд зазначив, що обставини притягнення заявника до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 122 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) не є підставою для відмови в наданні йому дозволу на придбання та зберігання зброї, оскільки не свідчать про порушення такою особою громадського порядку. Водночас посилення органу поліції на правопорушення за ст. 183 КУпАП не свідчить про наявність саме систематичного порушення заявником громадського порядку [6].

В іншій справі зі схожими обставинами суд відзначив, що факт притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення природоохоронного законодавства не можна вважати фактом порушення особою громадського порядку, оскільки зазначені в постанові про накладення адміністративних стягнень на позивача статті КУпАП належать до порушень природоохоронного законодавства і не належать до правопорушень у сфері громадського порядку [7].

З вищевказаного вбачається, що суди тлумачать абзац 4 п. 5.1 Інструкції № 622 як такий, що поширюється на випадки систематичного вчинення особою лише тих адміністративних правопорушень, які передбачені главою 14 КУпАП («Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку») [8]. Зважаючи на текстувальний вираз зазначеного положення Інструкції № 622, така позиція має певне підґрунтя. Однак наявний стан врегулювання порушеного питання дає підстави для критики. Адже навряд чи є логічним підхід, за якого підставою для відмови у видачі дозволу може стати, наприклад, систематичне вчинення правопорушення, передбаченого ст. 175¹ КУпАП (куріння тютюнових виробів у заборонених місцях), тоді як злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського (ст. 185 КУпАП) такою підставою не вважатиметься.

На практиці були й випадки застосування абзацу 4 п. 5.1 Інструкції № 622 при виявленні фактів відкриття щодо заявників кримінальних проваджень. Так, за підсумками розгляду однієї із заяв про видачу дозволу на придбання зброї орган поліції відмовив у видачі такого дозволу, посилаючись на те, що відносно заявника відкрите кримінальне провадження за статтями 263 та 296 Кримінального кодексу України, які віднесені до злочинів проти громадської безпеки та громадського порядку та моральності, що свідчить про систематичне порушення особою громадського порядку [9].

Слід також звернути увагу на різну інтерпретацію положень абз. 4 п. 5.1 Інструкції № 622, згідно з якими органи поліції не мають права видавати дозволи в разі «наявності даних про систематичне (два чи більше разів) порушення ... особою громадського порядку, ... вчинення домашнього насильства, що підтверджується документально». Застосовуючи ці положення, працівники підрозділів Національної поліції вважають, що для відмови у видачі дозволу достатнім є встановлення факту однократного вчинення особою домашнього насильства. На правильність такої позиції вказує й зміст п. 7 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», згідно з яким до повноважень підрозділів Національної поліції України належить анулювання дозволів на право придбання,

зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства [10]. Проте суди додержуються іншої позиції, вважаючи, що вказана в Інструкції № 622 ознака систематичності порушення особою громадського порядку поширюється й на випадки вчинення домашнього насильства [11; 12].

Існування таких суперечностей було частково враховано під час підготовки Наказу № 170, у якому закріплено вичерпний перелік видів адміністративних правопорушень, вчинення яких є підставою для відмови у видачі особі-порушнику дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї під час дії воєнного стану. Так, відповідно до цього Наказу підставами для відмови є, зокрема:

наявність даних про систематичне (два чи більше разів) порушення особою громадського порядку (притягнення два чи більше разів протягом року до адміністративної відповідальності за статтею 173 КУпАП);

систематичне порушення вимог Інструкції № 622 щодо зберігання, перевезення, використання раніше придбаної зброї, пристроїв (притягнення два чи більше разів протягом року до адміністративної відповідальності за статтями 174, 190, 191, 193, 194, 195 КУпАП);

керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції (притягнення протягом року до адміністративної відповідальності за частинами другою, третьою статті 130 КУпАП);

незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (притягнення протягом року до адміністративної відповідальності два чи більше разів за статтею 44 КУпАП);

вчинення домашнього насильства (притягнення протягом року до адміністративної відповідальності за статтею 173² КУпАП).

Отже, порівняно з Інструкцією № 622 Наказ № 170 більш чітко регламентує порушене питання. Однак затвердження цього Наказу лише частково вирішує наявні проблеми, адже, як зазначалося вище, цей Наказ є тимчасовим і поширюється лише на відносини щодо видачі дозволів на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї.

У досліджуваному контексті слід зазначити, що нині на розгляді Верховної Ради України перебуває проєкт закону про право на цивільну вогнепальну зброю (реєстр. № 5708 від 25.06.2021), який передбачає низку змін у правовому регулюванні обігу такої зброї. Цей законопроект містить і перелік підстав, за яких особі не може бути надане посвідчення власника зброї (такий документ можна розглядати як аналог чинних дозволів на придбання зброї). До того ж до вказаного переліку уналежнено, зокрема, таку підставу, як притягнення особи до адміністративної відповідальності протягом року за одне з правопорушень, передбачених статтею 122⁴, частиною третьою, четвертою статті 126, статтями 130, 172¹⁹, 172²⁰, 173, 173², 173³, 174, 183¹, 184³, 185, 185¹⁰, 186, 186⁸, 187, 190-195⁶, 203, 203¹, 204¹, 204²-204⁴ КУпАП [13].

Отже, переліки видів адміністративних правопорушень, визначені в законопроекті та Наказі № 170, містять певні відмінності. До того ж на відміну від Інструкції № 622 та Наказу № 170 у законопроекті не передбачено такого елементу, як систематичність вчинення правопорушень.

Наявність цих розбіжностей вказує на потребу додатково опрацювати питання щодо формування переліку видів адміністративних правопорушень, вчинення яких є підставою для відмови у видачі дозволів на придбання зброї. Вбачається, що наповнення такого переліку не повинно змінюватися залежно від введення чи припинення воєнного стану і що він має охоплювати всі види адміністративних правопорушень, вчинення яких свідчить про схильність особи до насильницьких дій, порушення правил поведінки зі зброєю, речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, зловживання алкогольними напоями, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (внаслідок чого збільшується ймовірність порушення правил поведінки зі зброєю), невиконання законних вимог поліцейського або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону. Водночас для зниження можливих ризиків пропонується визначити, що для відмови у видачі дозволу на зброю достатнім є встановлення факту одного порушення правил поведінки протягом одного року, що передує дню подання заяви про видачу дозволу.

Додаткового уточнення потребує й питання щодо підстав для відмови у видачі дозволу, що пов'язані із вчиненням особою кримінальних правопорушень. Зокрема, привертає увагу те, що Інструкція № 622 передбачає відмову у видачі дозволу в разі наявності в особи судимості за злочин, яка не погашена або не знята в установленому порядку, тоді як Наказ № 170 – у разі наявності в особи непогашеної або незнятої судимості за *тяжкий або особливо тяжкий злочин* (виділено мною – А.З.). Водночас у двох вищевказаних нормативно-правових актах передбачено й таку підставу для відмови, як повідомлення особі про підозру (без зазначення видів чи ступеня тяжкості кримінальних правопорушень, у вчиненні яких підозрюється особа). До того ж у законопроекті № 5708 пропонується дещо інший підхід, згідно з яким не може бути надане посвідчення власника зброї за наявності в особи непогашеної або незнятої судимості за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених Розділами I, II, III, IV, VI, IX, XII, XIII, XIV, XV, XVII, XVIII, XIX, XX Особливої частини Кримінального кодексу України (крім реабілітованих). Натомість повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину уналежнено до переліку підстав для призупинення дії посвідчення власника зброї (статті 21, 25 законопроекту).

Очевидно, що врегулювання порушеного питання в такий спосіб містить низку суперечностей. Наприклад, зі змісту Наказу № 170 слідує, що наявність в особи судимості за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 Кримінального кодексу України (хуліганство), не може бути підставою для відмови у видачі дозволу на придбання зброї (оскільки це правопорушення не є тяжким злочином), тоді як повідомлення особі про підозру у вчиненні цього ж кримінального правопорушення або ж дворазове вчинення дрібного хуліганства (ст. 173 КУпАП) мають вважатися підставами для відмови.

Ураховуючи вищевказане, більш прийнятним варіантом може стати встановлення правила, згідно з яким підставами для відмови у видачі дозволу вважатимуться, зокрема: наявність в особи непогашеної або незнятої судимості за вчинення кримінального правопорушення (незалежно від виду і ступеня тяжкості); наявність інформації про повідомлення особі про підозру у вчиненні

кримінального правопорушення або складення щодо особи повідомлення про підозру, що не вручене через невстановлення її місцезнаходження. Така пропозиція ґрунтується на тому, що сам факт вчинення особою кримінального правопорушення вказує на її здатність до вчинення заборонених законом діянь, які характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки і, відповідно, на виникнення підвищених потенційних ризиків у разі придбання зброї такою особою.

Низка проблемних питань також виникає у зв'язку зі з'ясуванням правомірності відмови у видачі дозволів на зброю особам, які не є громадянами України. Так, на практиці нерідко трапляються випадки, коли до підрозділів поліції задля одержання дозволу на придбання мисливської зброї звертаються іноземні громадяни, що перебувають в Україні на законних підставах. У таких випадках підрозділи поліції відмовляють іноземцям у видачі дозволів, посилаючись на те, що згідно з Інструкцією № 622 правом придбання мисливської зброї, холодної, охолощеної та пневматичної зброї та основних частин до неї користуються лише громадяни України. Однак судова практика розглядає спорів у справах про оскарження таких відмов є неоднозначною. Так, в одних випадках суди визнавали відмову у видачі дозволу протиправною, посилаючись на те, що відповідно до статті 26 Конституції України та згідно із частиною 1 статті 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Інструкція № 622 не є законом у розумінні статті 26 Конституції України, а відтак констатується, що органи поліції, відмовляючи іноземцям у видачі вищевказаних дозволів, неправомірно обмежують їхні права [14; 15]. Водночас наявна практика застосування судом протилежної правової позиції, яка ґрунтується на тому, що норма про користування іноземцями тими самими правами, як і громадяни України, є загальною та не стосується порядку видачі іноземцю дозволу на придбання мисливської зброї, оскільки такий порядок унормовується Інструкцією № 622 [16].

Перша з вищевказаних правових позицій є більш обґрунтованою. Водночас наявність таких суперечностей у правозастосовній практиці вказує на потребу врегулювання порушеної проблеми безпосередньо на рівні нормативно-правових актів. У цьому контексті варто відзначити, що у вищезгаданому проекті закону про право на цивільну вогнепальну зброю йдеться про визнання такого права за дієздатними громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які постійно проживають на території України, з урахуванням окремих обмежень (ст. 21). З огляду на це та зважаючи на виникнення спірних ситуацій щодо правомірності відмови у видачі дозволів на зброю особам, які не є громадянами України, у період до ухвалення відповідного закону на рівні Інструкції № 622 доцільно закріпити положення щодо умов та порядку видачі таких дозволів іноземним громадянам та особам без громадянства, які

перебувають в Україні на законних підставах. Водночас реалізація такого підходу пов'язана з необхідністю вдосконалити наявні механізми контролю за дотриманням правил дозвільної системи [17, с. 24-25, 44].

Ще один проблемний аспект полягає в тому, що на цей час ані Інструкція № 622, ані Наказ № 170 не визначають правових наслідків ситуації, за якої особи, що звертаються до вповноважених підрозділів Національної поліції для одержання дозволу на придбання зброї, подають неповний пакет необхідних документів або подають документи, які не відповідають встановленим вимогам. Наразі такі обставини є фактичними підставами для відмови у видачі дозволу, але очевидно, що вони потребують і юридичного закріплення. Цей аспект частково враховано при підготовці законопроекту № 5708, а саме запропоновано визначити, що однією з підстав для відмови фізичній особі у видачі посвідчення власника зброї є подання недостовірної інформації, документів або відомостей не в повному обсязі (ст. 23 законопроекту). Водночас більш прийнятним варіантом урегулювання цього питання може стати деталізація відповідного положення через закріплення таких підстав для відмови у видачі дозвільного документа, як подання заявником не в повному обсязі документів, необхідних для видачі дозволу; відсутність у поданих документах обов'язкових відомостей, визначених законодавством; виявлення недостовірності даних у документах, поданих для одержання дозволу.

Висновки. На основі проведеного дослідження пропонується:

- 1) закріпити уніфікований перелік видів адміністративних правопорушень, вчинення одного або декількох з яких є підставою для відмови особі-порушнику у видачі дозволу на придбання, зберігання та носіння зброї;
- 2) встановити правило, згідно з яким підставами для відмови у видачі такого дозволу також вважатимуться, зокрема: наявність в особи непогашеної або незнятої судимості за вчинення кримінального правопорушення; наявність інформації про повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення або складення щодо особи повідомлення про підозру, що не вручене через невстановлення її місцезнаходження;
- 3) закріплення права іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, на придбання, зберігання і носіння дозволеної для цивільного обігу зброї;
- 4) доповнення переліку підстав для відмови у видачі дозволу на придбання, зберігання та носіння зброї такими підставами, як подання заявником не в повному обсязі документів, необхідних для видачі дозволу; відсутність у поданих документах обов'язкових відомостей, визначених законодавством; виявлення недостовірності даних у документах, поданих для одержання дозволу.

Реалізація таких пропозицій потребуватиме внесення змін до Інструкції № 622 та Наказу № 170. Відповідні положення також пропонується врахувати під час доопрацювання проекту закону щодо правового режиму цивільної зброї. Водночас пошук способів удосконалення правового регулювання діяльності органів Національної поліції у сфері контролю за обігом зброї має стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : Наказ Міністерства

внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. № 622 (із змінами). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 26.04.2023).

2. Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 1 березня 2022 р. № 170. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0273-22#Text> (дата звернення: 26.04.2023).

3. Діденко С. В. Адміністративно-правовий статус Національної поліції у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 88-92.

4. Жванко Ю. П. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України у сфері дозвільної системи в умовах особливих правових режимів : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.07. Держ. науково-дослідний ін-т МВС України. Київ : 2019. 248 с.

5. Фоменко А. Є. Питання адміністративних послуг Національної поліції з видачі дозволів на придбання і перевезення вогнепальної зброї. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 6-14.

6. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 4 жовтня 2022 р. у справі № 400/11852/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106596785> (дата звернення: 26.04.2023).

7. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 22 лютого 2021 р. у справі № 380/6054/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95235613> (дата звернення: 26.04.2023).

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 26.04.2023).

9. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 4 квітня 2022 р. у справі № 140/5408/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103870802> (дата звернення: 26.04.2023).

10. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

11. Рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 6 грудня 2022 р. у справі № 440/6406/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107727622> (дата звернення: 26.04.2023).

12. Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 28 березня 2023 р. у справі № 340/3866/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109852465> (дата звернення: 26.04.2023).

13. Проект Закону про право на цивільну вогнепальну зброю (реєстр. № 5708 від 25.06.2021). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190> (дата звернення: 26.04.2023).

14. Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 18 червня 2020 р. у справі № 160/113997/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90457403#> (дата звернення: 26.04.2023).

15. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 18 жовтня 2022 р. у справі № 120/1845/22-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106813993> (дата звернення: 26.04.2023).

16. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 15 жовтня 2020 р. у справі № 640/14206/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92253827> (дата звернення: 26.04.2023).

17. Вітвіцький С. С., Захарченко А. М., Бобкова А. Г. Організаційно-правове забезпечення надання адміністративних послуг підрозділами Національної поліції : науково-практичні рекомендації. Київ : ВД «Дакор», 2021. 76 с.

References

1. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi, kholodnoi i okholoshchenoi zbroi, prystroiv vitchyznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhennykh humovymy chy analohichnymy za svoimy vlastyvostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi ta vybukhovyykh materialiv: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 21 serpnia 1998 r. № 622 [On the approval of the Instructions on the procedure for the manufacture, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, cold and cooled weapons, devices of domestic production for firing cartridges, equipped with rubber or metal projectiles with similar properties of non-lethal action, and cartridges for them, and as well as ammunition for weapons, main parts of weapons and explosive materials: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated August 21, 1998 No. 622]. *Ofitsiynyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]

2. Pro osoblyvosti vydachi hromadianam Ukrainy dozvolu na prydbannia, zberihannia ta nosinnia myslyvskoi zbroi ta naboiv do nei pid chas dii voiennoho stanu: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 1 bereznia 2022 r. № 170 [On the peculiarities of issuing a permit to citizens of Ukraine to purchase, store and carry hunting weapons and cartridges for them during martial law: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated March 1, 2022 No. 170]. *Ofitsiynyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0273-22#Text> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]

3. Didenko S. V. (2016) Administratyvno-pravovyi status Natsionalnoi politsii u sferi zabezpechennia obihu ta zastosuvannia zbroi v Ukraini [Administrative and legal status of the National Police in the field of ensuring the circulation and use of weapons in Ukraine]. *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii*. № 3. S. 88-92. [in Ukrainian]

4. Zhvanko Yu. P. (2019) Administratyvno-pravovi zasady diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy u sferi dozvilnoi systemy v umovakh osoblyvykh pravovykh rezhymiv [Administrative and legal principles of the activity of the National Police of Ukraine in the field of the permit system in the conditions of special legal regimes]: Dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Derzh. naukovodoslidnyi in-t MVS Ukrainy. K.: 248 s. [in Ukrainian]

5. Fomenko A. Ye. (2019) Pytannia administratyvnykh posluh Natsionalnoi politsii z vydachi dozvoliv na prydbannia i perevezennia vohnepalnoi zbroi [The issue of administrative services of the National Police for issuing permits for the purchase and transportation of firearms]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2. S. 6-14. [in Ukrainian]

6. Postanova Piatoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 4 zhovtnia 2022 r. u spravi № 400/11852/21 [Resolution of the Fifth Administrative Court of Appeal dated October 4, 2022 in case No. 400/11852/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106596785> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
7. Rishennia Lvivskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 22 liutoho 2021 r. u spravi № 380/6054/20 [Decision of the Lviv District Administrative Court of February 22, 2021 in case No. 380/6054/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95235613> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
8. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offenses]. *Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
9. Postanova Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 4 kvitnia 2022 r. u spravi № 140/5408/21 [Resolution of the Eighth Administrative Court of Appeal dated April 4, 2022 in case No. 140/5408/21]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103870802> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
10. Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylstvu: Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 2017 r. № 2229-VIII [On preventing and combating domestic violence: Law of Ukraine of December 7, 2017 No. 2229-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2018. № 5. St. 35. [in Ukrainian]
11. Rishennia Poltavskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 6 hrudnia 2022 r. u spravi № 440/6406/22 [Decision of the Poltava District Administrative Court of December 6, 2022 in case No. 440/6406/22]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107727622> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
12. Postanova Tretoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 28 bereznia 2023 r. u spravi № 340/3866/22 [Resolution of the Third Administrative Court of Appeal dated March 28, 2023 in case No. 340/3866/22]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109852465> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
13. Proekt Zakonu pro pravo na tsyvilnu vohnepalnu zbroiu (reiestr. № 5708 vid 25.06.2021) [Draft Law on the Right to Civilian Firearms (Reg. No. 5708 dated 25.06.2021)]. *Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
14. Postanova Tretoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 18 chervnia 2020 r. u spravi № 160/113997/19 [Resolution of the Third Administrative Court of Appeal dated June 18, 2020 in case No. 160/113997/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90457403#> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
15. Postanova Somoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 18 zhovtnia 2022 r. u spravi № 120/1845/22-a [Resolution of the Seventh Administrative Court of Appeal dated October 18, 2022 in case No. 120/1845/22-a]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106813993> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
16. Postanova Shostoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 15 zhovtnia 2020 r. u spravi № 640/14206/19 [Resolution of the Sixth Administrative Court of Appeal dated October 15, 2020 in case No. 640/14206/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92253827> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainian]
17. Vitvitskyi S.S., Zakharchenko A.M., Bobkova A.H. (2021) Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia nadannia administratyvnykh posluh pidrozdilamy Natsionalnoi politsii: naukovo-praktychni rekomendatsii [Organizational and legal provision of administrative services by units of the National Police: scientific and practical recommendations]. Kyiv: VD «Dakor», 76 s. [in Ukrainian]

Zakharchenko Andrii,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6359-2475>

GROUND FOR REFUSAL TO ISSUE A PERMIT TO PURCHASE, KEEP AND CARRY CIVIL WEAPONS TO AN INDIVIDUAL

The article analyzes the legal grounds for refusing to issue permits to individuals to purchase, store, and carry civilian weapons. Problematic issues that arise in the activities of the National Police of Ukraine and judicial practice during the application of the provisions of the legislation, which determine the grounds for refusing to issue such permits, are singled out. On the basis of the conducted research, the proposals to clarify the grounds for refusing to issue a permit to an individual to purchase, store, and carry weapons are substantiated. In particular, it is proposed:

- 1) establishing a unified list of types of administrative offenses, the commission of one or more of which is grounds for denying the offender a permit to purchase, store, and carry weapons;
- 2) establishing a rule according to which grounds for refusing to issue such a permit will also be considered, in particular: the presence of a person with an outstanding or unexpunged criminal record for committing a criminal offense; availability of information about notification of a person suspected of committing a criminal offense or drawing up a notification of suspicion against a person, which was not served due to failure to establish his location;
- 3) consolidation of the right of foreigners and stateless persons who are in Ukraine on legal grounds to purchase, store and carry weapons permitted for civilian circulation;
- 4) supplementing the list of reasons for refusing to issue a permit to purchase, store, and carry weapons on such grounds as: the applicant's submission of documents required for the issuance of a permit is not in full; lack of mandatory information specified by law in the submitted documents; detection of inauthenticity of data in documents submitted for obtaining a permit.

Key words: National Police of Ukraine, permission to purchase, store and carry weapons, administrative offense, public order.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОБМІН ДОСВІДОМ

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-23>

Анісімов Дмитро Олексійович,

доктор філософії в галузі права

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2893-8343>

КОМПАРАТИВІСТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДУ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОТИПРАВНИЙ ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ

У статті проведено компаративістське дослідження досвіду окремих зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. Наголошено на доцільності компаративних досліджень під час розгляду будь-яких заборонних кримінально-правових норм українського законодавства. З'ясування спільного, відмінного та унікального у зарубіжних кримінальних законодавствах може відкрити перспективи удосконалення вітчизняного кримінального законодавства, а також попередити рух законодавця у хибному напрямку. У роботі було встановлено, що у низці досліджуваних країн взагалі відсутня спеціальна кримінально-правова норма, яка б передбачала кримінальну відповідальність за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. Відповідальність за протиправні діяння у сфері спорту настає у такому разі за нормою, що встановлює покарання за корупційні діяння.

Ключові слова: зарубіжний досвід, спортивні змагання, корупція, fair play.

Постановка проблеми. З набуттям Україною незалежності в 1991 році спортивна діяльність насамперед забезпечується Конституцією України. Згідно зі ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, про що ідеться у ст. 49. Спираючись на Основний Закон країни, 3 листопада 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» (Закон України № 743-VIII від 03.11.2015 р.), котрий спрямований на запобігання впливу на результати офіційних спортивних змагань корупційних правопорушень та порушень, пов'язаних із корупцією у сфері спорту. Зазначений Закон визначає засади, особливості суб'єктів і заходів запобігання та виявлення зазначених порушень і усунення їхніх наслідків, а також відповідальність за них.

Даний нормативно-правовий акт передбачає внесення до КК України ст. 369-3, яка має на меті боротьбу з протиправним впливом на результати офіційних спортивних змагань. Прийняття Закону та змін до КК України показує неабияку увагу до питання протиправних діянь у спорті з боку законодавчої гілки влади України. Однак, попри безліч інформаційних повідомлень в за-

собах масової інформації щодо вчинення протиправних діянь у сфері спорту, за весь час існування ст. 369-3 КК України ще не було притягнуто до кримінальної відповідальності жодної особи.

З огляду на це під час встановлення проблем застосування заборонної кримінально-правової норми в нагоді стають компаративні дослідження для з'ясування спільного, відмінного або унікального досвіду зарубіжних країн щодо встановлення кримінальної відповідальності за ті чи інші суспільно небезпечні діяння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань займалися такі вчені: Д.О. Анісімов, А.О. Данилевський, І.Б. Медицький, В.В. Сокурєнко, В.В. Шаблістий та інші. Однак, визнаючи внесок зазначених вчених у вирішення окремих проблем кримінальної відповідальності за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань, необхідно зазначити, що проведені дослідження характеризуються фрагментарністю та не претендують на вичерпність. Так, предметом дослідження Д.О. Анісімова та В.В. Шаблістого виступали лише окремі зарубіжні країни (Азербайджан, Вірменія, Грузія та Естонія) [1–2]. А.О. Данилевський досліджував лише КК

Білорусі. В.В. Сокурєнко досліджував напрямок кримінологічної характеристики та протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту [3]. У поле зору І.Б. Медицького потрапили Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Росія та Таджикистан [4].

Мета статті полягає у встановленні досвіду окремих зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань у разі відсутності спеціальної кримінально-правової норми, яка передбачала б кримінальну відповідальність саме за це суспільно небезпечне діяння.

Виклад основного матеріалу. Орієнтація України на європейську та євроатлантичну інтеграцію вимагає проведення широкомасштабних реформ, що мають на меті забезпечення наближення до відповідних міжнародних стандартів [5, с. 11]. Удосконалення норм кримінального права України в такому разі передбачає врахування позитивних здобутків норм кримінальних законів зарубіжних країн. З огляду на це виникає необхідність у використанні компаративістського (порівняльного) методу дослідження, адже саме порівняльний метод вже багате покоління дослідників використовують для вивчення та вдосконалення норм кримінального законодавства [1, с. 158].

Визначення схожості та відмінності кримінальних кодексів України й більшості інших держав Європи має закономірний характер. Схожість стосується структури Загальної й Особливої частин цих кодексів, змісту багатьох інститутів і конкретних положень кримінального права. Це свідчить про розвиток кримінального законодавства в зазначених державах під впливом: однакових чинників політичного, економічного, соціального, культурного, правового характеру тощо; відповідних актів міжнародного та загальноєвропейського законодавства; взаємних запозичень [6, с. 98–99].

Особливо затребуваним таке дослідження є з огляду на те, що сьогодні відмова від вузьколасового підходу в порівняльно-правових дослідженнях передбачає ознайомлення з позитивним досвідом, накопиченим у зарубіжному кримінальному праві, а отже, збільшується можливість його використання (звісно, не механічного) у вітчизняних умовах [7, с. 181–182]. З метою удосконалення та гармонізації кримінального законодавства України із законодавством, розробленим у межах РС, ЄС, ООН, з урахуванням принципів і традицій національної правової системи можуть бути запозичені навіть конкретні положення європейських держав, як зазначає М.І. Хавронюк [8].

Реальністю сьогодення є взаємний зв'язок елементів національної кримінально-правової системи не лише між собою, а й із відповідними елементами зарубіжних кримінально-правових систем: українська доктрина кримінального права існує і розвивається з урахуванням відомих нам досягнень зарубіжної доктрини кримінального права, правильних та помилкових рішень кримінально-правової політики й положень кримінального законодавства інших держав; новели в українському кримінальному законодавстві з'являються часто під впливом апробованих на практиці положень законодавства інших держав або результатів наукових досліджень зарубіжних учених; кримінально-правові норми в Україні застосовуються з огляду на те, як аналогічні норми застосовуються в інших державах; учені-криміналісти різних країн на міжнародних конференціях діляться між собою досвідом викладання кримінального права як навчальної дисципліни; населення різних країн, буваючи за кордоном особисто або отримуючи зі ЗМІ зарубіжні новини з-за кордону, не лише дивується кримінально-правовій культурі населення інших країн, а часто й переймає її найкращі зразки та підштовхує національних законодавців до певної зміни законодавства про кримінальну відповідальність [11, с. 18–19]. Уряди благополучних сусідніх (і не лише сусідніх) країн

селення різних країн, буваючи за кордоном особисто або отримуючи зі ЗМІ новини з-за кордону, не лише дивується кримінально-правовій культурі населення інших країн, а часто й переймає її найкращі зразки та підштовхує національних законодавців до зміни тих чи інших законів про кримінальну відповідальність [9, с. 298–299].

Погоджуємося з науковцем, що з метою вдосконалення норм кримінального права України необхідно враховувати тільки позитивні здобутки норм кримінальних законів. Для цього необхідне використання компаративістського (порівняльного) методу дослідження.

М.І. Панов і Н.О. Гуторова пишуть, що даний метод дозволяє вийти за межі своєї національної правової системи, розширити бачення можливих моделей і конструкцій [7, с. 181], проаналізувати проблеми юридичної науки та практики з кримінального права інших держав, розширити рамки юридичних пошуків, здійснити обмін правовою інформацією, науковими ідеями, врахувати як позитивний, так і негативний юридичний досвід у законотворчості й у правозастосуванні, а також дозволяє використати встановлене позитивне правове регулювання з указаних проблем і сформулювати пропозиції з вдосконалення чинного кримінального законодавства і практики його застосування [10, с. 303].

М.І. Хавронюк також зазначає, що яскрава відмінність українського кримінального законодавства та кримінального законодавства більшості інших держав Європи і світу полягає в дуалізмі першого, коли кримінально-правові норми містяться не лише в КК України, а і в інших законах і навіть підзаконних актах. Водночас ідеться не лише про спеціальні закони, якими регулюються питання кримінальної відповідальності військовослужбовців або неповнолітніх. У багатьох державах існують спеціальні закони, присвячені кримінальній відповідальності колективних суб'єктів, а також відповідальності за злочини у таких сферах: економіки, фінансів загалом і недозволеної конкуренції, відмивання капіталів; обігу наркотиків, психотропних і отруйних речовин; обігу зброї; порнографії; діяльності засобів масової інформації; довкілля й захисту моря; судноплавства; дорожнього руху тощо [8, с. 159; 9, с. 319].

Так, кримінально-правовою реальністю є взаємний зв'язок елементів національної кримінально-правової системи не лише між собою, а й відповідними елементами зарубіжних кримінально-правових систем: українська доктрина кримінального права існує й розвивається з урахуванням відомих досягнень зарубіжної доктрини кримінального права, правильних та помилкових рішень кримінально-правової політики і кримінального законодавства інших держав; новели в українському кримінальному законодавстві з'являються часто під впливом апробованих на практиці положень законодавства інших держав або результатів наукових досліджень зарубіжних учених; кримінально-правові норми в Україні застосовуються з огляду на те, як аналогічні норми застосовуються в інших державах; учені-криміналісти з різних країн на міжнародних конференціях діляться між собою досвідом викладання кримінального права як навчальної дисципліни; населення різних країн, буваючи за кордоном особисто або отримуючи зі ЗМІ зарубіжні новини з-за кордону, не лише дивується кримінально-правовій культурі населення інших країн, а часто й переймає її найкращі зразки та підштовхує національних законодавців до певної зміни законодавства про кримінальну відповідальність [11, с. 18–19]. Уряди благополучних сусідніх (і не лише сусідніх) країн

мають розуміти: наша бідність, наша корупція, наша аморальність впливають на їхнє населення так само, як, скажімо, гангстерський Гарлем у свій час впливав на Нью-Йорк, а сицилійська мафія на всю Італію [12, с. 43].

У більшості країн світу законодавство ставить на перший план забезпечення прав і свобод людини. Це зі свого боку зумовлює регулювання суспільних відносин шляхом встановлення кримінальних норм.

Так, у Європейському Союзі, як і в окремих державах, система гарантій прав і свобод людини, її безпечного існування включає в себе три основні складові частини:

1) по-перше, інституційні гарантії, пов'язані із функціонуванням органів, діяльність яких спрямована на охорону й захист порушених прав;

2) по-друге, процесуальні гарантії, які реалізуються у разі здійснення правосуддя. Зокрема, це стосується кримінального процесу;

3) по-третє, матеріальні гарантії у вигляді норм матеріального права, які спрямовані на компенсацію збитків та іншої шкоди, яка спричинена порушенням права [13, с. 4–5].

М.В. Олійник та І.І. Башта зазначають, що слід більш активно використовувати вітчизняний і зарубіжний досвід, розширювати міжнародне співробітництво у сфері антикорупційної політики. У сфері фізкультури і спорту доцільно створити систему антикорупційного контролю, яка включала б парламентський, судовий, фінансовий, відомчий, громадський контроль, прокурорський нагляд. Учені вважають, що тільки скоординована робота всіх держав з використанням різних форм співпраці, заснована на взаємодопомозі й довірі, дасть змогу досягти серйозних результатів у боротьбі з коруп-

цією у сфері спорту, що, своєю чергою, сприятиме досягненню високих результатів спортсменів усього світу, заснованих на чесності і прозорості шляхів і способів їх досягнення [14, с. 174; 15, с. 123].

У ході дослідження було встановлено, що в низці кримінальних законодавств зарубіжних країн відсутня спеціальна кримінально-правова норма, що встановлює кримінальну відповідальність за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. До них, зокрема, можна віднести: КК Австралії, Республіки Австрія, Аргентинської Республіки, Королівства Бельгія, Республіки Болгарія, Королівства Данія, Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки, Королівства Іспанія, закони про ісламські кримінальні покарання Ісламської Республіки Іран, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Китайської Народної Республіки, Республіки Корея (Південна Корея), Королівства Нідерланди, Федеративної Республіки Німеччина, Королівства Норвегія, Республіки Польща, Королівства Таїланд, Турецької Республіки, Республіки Туркменістан, Республіки Узбекистан, Французької Республіки, Республіки Швейцарія, Королівства Швеція та Японської Держави. Проте відсутність спеціальної кримінально-правової норми, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань, компенсується за рахунок загальнокорупційної відповідальності.

Висновки. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо більш детальний огляд кримінальних законодавств зарубіжних країн щодо виявлення спільного, відмінного або унікального в кримінально-правових нормах, які встановлюють відповідальність за корупційні правопорушення.

Список використаних джерел

1. Анісімов Д.О. Зарубіжний досвід окремих країн щодо кримінальної відповідальності за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 1 (30). С. 158–162. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1\(30\).537](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1(30).537).
2. Anisimov D.O., V.V. Shablistiy. Doping as a global problem of the 21st century on account of its illegal influence on the results of official sports competitions. *Wiadomości lekarskie*. Volume LXXIV, issue 11 part 2, November 2021. P. 3092–3097. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek202111239>.
3. Сокуренок В.В. Кримінологічний аналіз стану протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань в Україні. *Європейські перспективи*. 2019. № 3. С. 114–120.
4. Медичний І.Б. Кримінально-правова політика охорони результатів офіційних спортивних заходів: компаративний аспект. *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. 2022. С. 57–68.
5. Фоменко А.Є. Досвід європейських країн у сфері надання адміністративних послуг правоохоронними органами. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування* : матеріали наукового семінару, м. Дніпро, 10.12.2020 р. С. 11–14.
6. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук. доц. В.В. Шаблістого. Дніпро : Видавець «Біла К.О.», 2019. 136 с.
7. Берило О. Кримінальне законодавство зарубіжних країн про відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 181–185.
8. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2007. 557 с.
9. Хавронюк М.І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 298–347.
10. Панов М.І., Гуторова Н.О. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права. *Проблеми законності*. Вип. 100. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. С. 291–304.
11. Хавронюк М.І. Кримінально-правова система в Україні у взаємодії із зарубіжними кримінально-правовими системами (частина I). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 18–70.
12. Хавронюк М.І. Кримінально-правова система в Україні у взаємодії із зарубіжними кримінально-правовими системами (частина II). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 9–43.
13. Лихова С.Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського Союзу : монографія. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/17979/1/Likhova_S.YA.pdf (дата звернення: 19.04.2023).
14. Олійник М.В., Башта І.І. Міжнародний досвід боротьби з корупційними ознаками у спорті. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* : науковий збірник. 2019. № 2. С. 171–175.

15. Tertyshnik V., Fomenko A. Legal assistance and protection in criminal proceedings: international standards and integrative doctrine. *Philosophy, economics and law review*. Volume 1, no. 2, 2021. pp. 123–133. DOI: 10.31733/2786-491X-2021-2-123-133.

References

1. Anisimov, D.O. (2020) Zarubizhnyi dosvid okremykh krain shchodo kryminalnoi vidpovidalnosti za protypravnyi vplyv na rezultaty ofitsiinykh sportyvnykh zmathan [Foreign experience of certain countries regarding criminal liability for unlawful influence on the results of official sports competitions]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vypusk 1 (30). S. 158–162. DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1\(30\).537](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1(30).537). [in Ukrainian].
2. Dmytro, O. Anisimov, Volodymyr, V. Shablistiy (2021). Doping as a global problem of the 21st century on account of its illegal influence on the results of official sports competitions. *Wiadomości lekarskie*. Volume LXXIV, issue 11 part 2. S. 3092–3097. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek202111239>. [in English].
3. Sokurenko, V.V. (2019) Kryminolohichnyi analiz stanu protypravnoho vplyvu na rezultaty ofitsiinykh sportyvnykh zmathan v Ukraini [Criminological Analysis of the Status of Unlawful Influence on the Results of Official Sports Competitions in Ukraine]. *Yevropeiski perspektyvy*. 2019. № 3. Kharkiv. 2019. S. 114–120. [in Ukrainian].
4. Medytskyi, I.B. (2022) Kryminalno-pravova polityka okhorony rezultativ ofitsiinykh sportyvnykh zakhodiv: komparatyvnyi aspekt [Criminal Law Policy of Protecting the Results of Official Sports Events: A Comparative Aspect]. *Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka*. 2022. S. 57–68. [in Ukrainian].
5. Fomenko, A.Ie. (2020) Dosvid yevropeyskyi krain u sferi nadання administratyvnykh posluh pravookhoronnymy orhanamy [European experience in the provision of administrative services by law enforcement agencies]. *Aktualni problemy derzhavotvorennia, pravotvorennia ta pravozastosuvannia: materialy naukovoho seminaru (DDUVS, 10.12.2020)*. S. 11–14. [in Ukrainian].
6. Kryminalna vidpovidalnist za ukhylennia vid pryzovu za mobilizatsiieiu: monohrafiia [Criminal liability for evasion of mobilization] / za zah. red. d-ra yuryd. nauk. dots. V.V. Shablystoho. Dnipro: Vydavets Bila K.O., 2019. 136 s. [in Ukrainian].
7. Berylo, O. (2019) Kryminalne zakonodavstvo zarubizhnykh krain pro vidpovidalnist za nenadання dopomohy khvoromu medychnym pratsivnykom [Criminal legislation of foreign countries on liability for failure to provide medical care to a patient by a medical professional]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 8. S. 181–185. [in Ukrainian].
8. Khavroniuk, M.I. (2007) Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii [Criminal Legislation of Ukraine and Other Continental European States: Comparative Analysis, Problems of Harmonization]: dys. ... dokt. yuryd. nauk. Kyiv. 557 s. [in Ukrainian].
9. Khavroniuk, M.I. (2013) Naukove osmyslennia pravovoi doktryny ta kryminalnoho zakonodavstva zarubizhnykh krain [Scientific understanding of legal doctrine and criminal law of foreign countries]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. № 1 (1). S. 298–347. [in Ukrainian].
10. Panov, M.I., Hutorova, N.O. (2009) Metodolohichni zasady doslidzhennia problem Osoblyvoi chastyny kryminalnoho prava [Methodological Principles of Research on the Problems of the Special Part of Criminal Law]. *Problemy zakonnosti*. Vyp. 100. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho. S. 291–304. [in Ukrainian].
11. Khavroniuk, M.I. (2015) Kryminalno-pravova systema v Ukraini u vzaiemodii iz zarubizhnymy kryminalno-pravovymy systemamy (chastyna I) [The Criminal Law System in Ukraine in Interaction with Foreign Criminal Law Systems (Part I)]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. № 1 (4). S. 18–70. [in Ukrainian].
12. Khavroniuk, M.I. (2015) Kryminalno-pravova systema v Ukraini u vzaiemodii iz zarubizhnymy kryminalno-pravovymy systemamy (chastyna II) [The Criminal Law System in Ukraine in Interaction with Foreign Criminal Law Systems (Part II)]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. № 2 (5). S. 9–43. [in Ukrainian].
13. Lykhova, S.Ia. (2012) Kryminalna vidpovidalnist za porushennia bezpeky liudyny za zakonodavstvom derzhav – uchashyts Yevropeiskoho Soiuzu [Criminal liability for violation of human security under the legislation of the EU member states]: monohrafiia. Kyiv : Red. zhurn. “Pravo Ukrainy”. “Akademichni pravovi doslidzhennia”. Dod. do yuryd. zhurn. «Pravo Ukrainy». URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/17979/1/Likhova_S.YA.pdf (data zvernennia: 19.04.2023). [in Ukrainian].
14. Oliinyk, M.V., Bashta, I.I. (2019) Mizhnarodnyi dosvid borotby z koruptsiinymy oznakamy u sporti [International experience in combating corruption in sports]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii: nauk. zbirnyk*. № 2. S. 171–175. [in Ukrainian].
15. Volodymyr, Tertyshnik, Andriy, Fomenko (2021) Legal assistance and protection in criminal proceedings: international standards and integrative doctrine. *Philosophy, economics and law review*. Volume 1, no. 2, pp. 123–133. DOI: 10.31733/2786-491X-2021-2-123-133. [in English]

Anisimov Dmytro,

Doctor of Philosophy in Law

(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2893-8343>

A COMPARATIVE STUDY OF THE EXPERIENCE OF CERTAIN FOREIGN COUNTRIES REGARDING CRIMINAL LIABILITY FOR UNLAWFUL INFLUENCE ON THE RESULTS OF OFFICIAL SPORTS COMPETITIONS

Since Ukraine gained its independence in 1991, sports activities have been primarily ensured by the Constitution of Ukraine. According to Article 3 of the Constitution of Ukraine, human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of the state's activities. Article 49 provides for the development of physical culture and sports.

Based on the Basic Law of the country, on November 3, 2015, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption Offenses on the Results of Official Sports Competitions" № 743-VIII of November 3, 2015, which aims to prevent corruption offenses and violations related to corruption in the field of sports from affecting the results of official sports competitions, defines the principles, specifics of subjects and measures to prevent and detect these violations and eliminate their consequences, as well as responsibility for them.

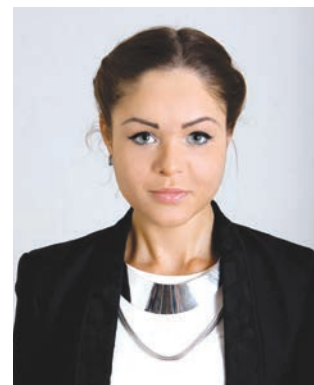
This regulatory act provides for the introduction of Article 369-3 to the Criminal Code of Ukraine, which was aimed at combating unlawful influence on the results of official sports competitions. The adoption of the Law and the amendments to the Criminal Code of Ukraine demonstrate that the legislative branch of Ukraine is paying considerable attention to the issue of illegal acts in sports. However, despite the numerous media reports regarding the commission of unlawful acts in the field of sports, no one has been brought to criminal liability for the entire period of existence of Article 369-3 of the Criminal Code of Ukraine.

In this article, the author conducts a comparative study of the experience of certain foreign countries regarding criminal liability for unlawful influence on the results of official sports competitions. The author emphasizes the expediency of comparative studies when considering any prohibitive criminal law provisions of Ukrainian legislation. Finding out what is common, distinctive and unique in foreign criminal laws may open up areas for improvement of domestic criminal law, and also prevent the legislator from moving in the wrong direction. The article establishes that in a number of the countries under study there is no special criminal law provision providing for criminal liability for unlawful influence on the results of official sports competitions. In this case, liability for unlawful acts in the field of sports is incurred under the rule establishing punishment for corruption.

Key words: *foreign experience, sports competitions, corruption, fair play.*

УДК 343.8:316.624 (100) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-24>

Джу́жа Анастасія Олександрівна,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0842-7415>

Тичина Дмитро Михайлович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий
співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

ЗАПОБІГАННЯ НЕГАТИВНИМ ДЕВІАНТНИМ ПРОЯВАМ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ

У статті висвітлено проблеми запобігання негативним девіантним проявам у світовій практиці, які ґрунтуються на принципах демократизації, лібералізації, прогресивності. Однак застосування таких заходів запобігання має будуватися й на обмежувальних принципах, що перешикоджають девіантним зловживанням. Окреслено елементи стратегії превенції Міжрегіонального інституту ООН з дослідження злочинності та юстиції (UNICRI), ролі «сусідського контролю» як прикладу партнерства в запобіганні кримінальним правопорушенням – «crime prevention». Зосереджено увагу на взаємодії населення та поліції з метою підвищення захищеності громадян, ефективності правоохоронної діяльності, мінімізації незаконних дій поліцейських.

Узагальнюючи відомі рекомендації щодо системи превенції, визначено стратегічні напрями: загальносоціальні заходи, спрямовані на скорочення соціально-економічної диференціації, безробіття, покращення міської екології тощо; програми підтримки сім'ї та дітей; програми підтримки та лікування осіб, які зловживають алкоголем, наркотиками, які звільнилися з місць позбавлення волі, жертв кримінальних правопорушень; сусідська взаємодопомога – «сусідський контроль»; максимально ефективно утримання осіб, які відбувають покарання в місцях несовободи; поліпшення «техніки безпеки міської агломерації» (електронні засоби безпеки, освітлення вулиць, скверів, дворів, охоронна сигналізація, патрулювання місцевої поліції тощо).

На спеціально-кримінологічному рівні розкрито форми первинної, вторинної та третинної превенції девіантних проявів. Доведено, що одним з найважливіших та найсприятливіших напрямів соціального контролю над девіантністю є надання соціальної, психологічної, медичної допомоги особам, схильним до наркотичної та алкогольної залежності, бездомним і безробітним, біженцям і вимушеним переселенцям, особам, що звільнилися з місць несовободи. Визначено соціальний контроль як механізм самоорганізації (саморегуляції) та самозбереження суспільства через встановлення та підтримку в суспільстві нормативного порядку та усунення, нейтралізації, мінімізації нормопорушної – девіантної поведінки.

Ключові слова: запобігання, девіація, девіантна поведінка, світова практика, зарубіжний досвід, превенція, соціальний контроль.

Постановка проблеми. Зростання злочинності та «криза покарання» змусили закордонних кримінологів і практичних працівників знову звернутися до ідей запобігання кримінальним правопорушенням.

Цьому напрямку достатню увагу приділяють скандинавські країни. Так, у Швеції створена і діє Шведська національна рада щодо запобігання кримінальним правопорушенням як державна установа в системі

Міністерства юстиції. Радою керує колегія в складі 20 представників державних та комунальних установ. Рада регулярно готує та публікує огляди, доповіді результатів кримінологічних досліджень. Аналогічні поради діють у Норвегії та Фінляндії. Спільно зі Скандинавською кримінологічною дослідницькою радою вони випускають з 2000 р. спеціалізований журнал «Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention» [3, с. 15–17].

Активно розвивається теорія та практика запобігання кримінальним правопорушенням й у Нідерландах. Найкращі превентивні програми Великої Британії, Бельгії та Нідерландів неодноразово отримували європейські премії з 1987 року.

Ідеї «комунальної превенції», профілактики кримінальних правопорушень лише на рівні району, міста, регіону поширені в Німеччині та Австрії. «Безпечне місто», роль громадян у забезпеченні власної безпеки, взаємодія поліції та населення – основні теми, що обговорюються та розвиваються в межах цього підходу.

Центри розвитку концепції «community policing» реалізуються й у США на базі Чиказької школи кримінологів. Їхні сучасні розробки орієнтовані на ретельний екологічний та кримінологічний аналіз міської агломерації. Крім того, досліджуються взаємини між населенням міста та поліцією, можливості їхньої співпраці в профілактиці кримінальних правопорушень, а також в організації «сусідського контролю».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук способів удосконалення проблем вивчення девіантності в різні історичні періоди був предметом активних дискусій вітчизняних учених-кримінологів, зокрема В. В. Голіни, Б. М. Головкина, С. Ф. Денисова, О. М. Джужі, А. П. Закалюка, О. М. Костенка, О. М. Литвинова, В. О. Тулякова, В. І. Тимошенко, В. І. Шакуна, Н. М. Ярмиш та ін. Вагомий внесок згаданих та інших учених у розроблення предмета статті є безперечним, однак основні напрями запобігання негативним девіантним проявам у світовій практиці залишаються недостатньо дослідженими, позаяк особливий інтерес викликає функціональна роль міжнародних органів у її забезпеченні.

Виклад основного матеріалу. У сучасній світовій девіантології розрізняють три рівні превенції девіантних негативних проявів:

– *первинну* (primary prevention) – близьку за змістом до загальної профілактики, тобто вплив на середовище, екологію, економічні, соціальні, політичні умови життя громадян з метою їх поліпшення, гармонізації;

– *вторинну* (secondary prevention) – аналог «спеціальної профілактики», розрахованої на забезпечення заходів безпеки, вплив на «групи ризику», усунення обставин, що сприяють девіантним проявам;

– *третинну* (tertiary prevention), або індивідуальну, яка передбачає роботу з конкретними особами – підлітками, які перебувають на обліку в поліції, наркоспоживачами, особами, які страждають на алкоголізм, суїцидентами, особами, звільненими з місць позбавлення волі [1, с. 317–328].

Ідеї запобігання кримінальним правопорушенням та іншим негативним девіаціям значно демократичніші, ліберальніші, прогресивніші, ніж репресії та боротьба із цими проявами [2, с. 229–230].

Насамперед тому, що процеси, які організовують, упорядковують, так само об'єктивні для суспільства, як і процеси дезорганізувальні, девіантні.

По-друге, суспільство так чи інакше реагуватиме на конвенційно визначену поліцією злочинність (наркоти-

зацію, корупцію тощо). А превенція краща за репресію «post factum».

По-третє, сукупність заходів первинної, вторинної, третинної превенції здатна загалом поліпшити соціальну обстановку, соціальні умови буття, створити більш людську атмосферу, чим, зрештою, сприяти скороченню кримінальних проявів.

По-четверте, заходи спеціальної та індивідуальної превенції за умов їх правильного застосування здатні як захистити конкретну людину, потенційну жертву, врятувати її від можливих посягань, так і допомогти самій особі-девіанту (наприклад, особі, яка зловживає наркотиками, алкоголем, азартними іграми; суїциденту), що вже має позитивний характер [3, с. 15].

Застосування заходів запобігання має будуватися й на обмежувальних принципах, що перешкоджають девіантним зловживанням, зокрема на загальному принципі – «не нашкодь»; ці заходи повинні відповідати чинним правовим та моральним нормам; застосування запобіжних заходів має максимально відповідати правам людини; розробка та застосування заходів запобігання повинні здійснюватися висококваліфікованими професіоналами (юристами, психологами, педагогами, лікарями, соціальними працівниками), а волонтери мають проходити попереднє навчання та стажування [4, с. 329].

Представники Чиказької школи кримінологів детально досліджують таку базисну теоретичну модель, як «community crime prevention» – неформальний соціальний контроль і поліпшення соціальних умов [5, с. 17–18].

Міжрегіональний інститут ООН з дослідження злочинності та юстиції (UNICRI) в Римі в одному зі своїх оглядів поряд із матеріалами щодо превенції, ролі «сусідського контролю» як прикладу партнерства в запобіганні кримінальним правопорушенням «crime prevention» виокремив сім елементів своєї стратегії:

1) сприяння активній політиці запобігання злочинності за участю правоохоронних органів та кримінальної юстиції, що ґрунтується на міжнародному досвіді, який отримується через ефективні проекти, що розвиваються ООН та іншими відповідними міжнародними організаціями;

2) розвиток довгострокових планів, як і швидке реагування на злочинність, відповідно до запитів громадської думки;

3) покращення координації запобіжної діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях;

4) підтримка залучення населення до запобігання кримінальним правопорушенням через посилення довіри поліції з боку суспільства;

5) сприяння у вигляді правоохоронних органів та кримінальної юстиції охорони та безпеки осіб та власності;

6) ставлення до жертв кримінальних проявів з повагою та розумінням потреб і забезпечення швидкої допомоги, чіткого і своєчасного інформування про їхні права;

7) регулярний моніторинг превентивних програм, заснований на надійній інформації, аналізі та глибокому прогнозі [6, с. 19–20].

Узагальнюючи відомі рекомендації щодо системи превенції, можна визначити деякі стратегічні напрями:

– загальносоціальні заходи щодо скорочення соціально-економічної диференціації, безробіття, покращення міської екології тощо;

– програми підтримки сім'ї та дітей;

– програми підтримки та лікування залежних від алкоголю, наркотиків, осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, жертв кримінальних правопорушень;

- сусідська взаємодопомога – «сусідський контроль»;
- максимальне ефективне утримання осіб, які відбувають покарання в місцях несвободи;
- поліпшення «техніки безпеки міської агломерації» (електронні засоби безпеки, освітлення вулиць, скверів, дворів, охоронна сигналізація, патрулювання місцевої поліції тощо).

Особливо багато форм запобігання наркотизму та алкоголізму, зокрема:

- первинна превенція – загальносоціальні заходи збереження чи нейтралізації девіантогенних чинників;

- вторинна превенція – це насамперед антиалкогольна та антинаркотична пропаганда поряд із пропагандою здорового способу життя;

- третинна превенція – це досвід діяльності численних організацій «самопомічі» типу «АА» (анонімних алкоголіків) та анонімних наркоманів у Німеччині, Польщі (відомий «Monag»), США та інших країнах, німецький «SYNANON». Крім того, істотною роллю спеціалізованої медичної та психологічної наркологічної служби [7, с. 89].

Здається, що сьогодні світова спільнота шукає способи принципового вирішення проблем соціального контролю за девіантністю. Поступове зниження неефективності звичних, традиційних форм соціального контролю, заснованих на обмеженнях, заборонах, репресіях, породжують сподівання різних новацій у цій сфері.

У розвинених країнах іде пошук способів удосконалення взаємодії, партнерства між населенням та поліцією з метою підвищення захищеності громадян, ефективності правоохоронної діяльності, мінімізації незаконних дій поліцейських. Одна зі стратегій, що активно розвиваються, – «community policing». Її суть – формування та розвиток взаєморозуміння й партнерських відносин між поліцією та громадою, її інститутами, організація «сусідського контролю» за консультативної допомоги поліції. Поліція служить населенню, забезпечуючи безпеку кожного платника податків. Основна функція поліції – захист населення, кожного мешканця країни від злочинних посягань, захисту законних прав та інтересів громадян [8].

Далі одним із напрямів скорочення меж кримінальної юстиції та кримінального покарання є ідея «відновної» юстиції, на відміну від наявної «платної» юстиції. Суть її полягає в добровільному, за допомогою незацікавленого посередника, примиренні злочинця та жертви (потерпілого) на умовах повного відшкодування шкоди. Зрозуміло, що відновне правосуддя на початковому етапі стосується переважно майнових правопорушень (проти власності). Окрім відновлювальної юстиції, є інші інститути альтернативних позбавленню волі, зокрема електронне спостереження та домашній електронний арешт.

Одним з найважливіших та найефективніших напрямів соціального контролю над девіантністю є надання соціальної, психологічної, медичної допомоги особам, схильним до наркотичної та алкогольної залежності, бездомним і безробітним, біженцям і вимушеним переселенцям, особам, що звільнилися з місць несвободи, тощо [9; 10].

Усі ці групи населення – реальний чи потенційний резерв девіантної поведінки. Їх реадптація та ресоціалізація – найкращий запобіжний захід. У кожній європейській країні розміщується довідник в електронному й друкованому вигляді для осіб, які потребують того чи іншого виду допомоги. Є чимало міжнародних організацій різного рівня, які представляють та захи-

щують права різних груп «девіантів». Найвідоміші з них – «Міжнародна амністія», «Міжнародна тюремна реформа», «Лікарі без кордонів», «Міжнародне товариство прав людини».

Окрему увагу привертає досвід Японії, у якій активну діяльність із запобігання кримінальним правопорушенням провадять асоціації запобігання злочинності – напівгромадські організації громадян. Нині асоціації запобігання злочинності формуються по всій країні за принципом «одна асоціація при кожному відділенні поліції». Діє також загальнонаціональна федерація асоціацій запобігання злочинності. Низовими одиницями асоціацій є пункти зв'язку щодо запобігання злочинності. Зазначені пункти інформують поліцію про події та нещасні випадки, що виникають у районі, поширюють серед населення різноманітну інформацію, яка стосується запобігання кримінальним правопорушенням, повідомляють поліцію про побажання громадян щодо заходів запобігання кримінальним правопорушенням, які здійснюються в районі, проводять бесіди, тобто виконують мобілізувальну роль діяльності асоціацій запобігання злочинності [5].

З метою розвитку контактів із населенням створено «ради зв'язку школи та поліції», «ради зв'язку з поліцейськими постами». Такі «ради» закріплюються за кожним поліцейським постом і налічують членів комітетів самоврядування, представників адміністрації багатоквартирних будинків та студентських гуртожитків, а також поліцейських патрульно-постової служби.

Асоціації «старших братів і сестер» здебільшого спрямовують свою увагу на запобігання делінквентності дітей, їх реабілітації та ресоціалізації. На сьогодні такі асоціації діють у всіх префектурах Японії і налічують понад 10 000 членів [11, с. 139–140].

Цілоком добровільними організаціями є також жіночі товариства реабілітаційного захисту. Вони створені головним чином для реабілітації дітей, які перебувають під захисним наглядом.

Класичним прикладом програми запобігання делінквентності в Японії [11, с. 141] є програми запобігання кримінальним правопорушенням дітей та молоді спільними зусиллями всіх органів місцевого самоврядування та жителів регіону. Є два види таких програм:

Перший – програми профілактики правопорушень через технічне облаштування середовища перебування громадян. Сюди належить мінімізація просторів, що не проглядаються, а також планування вулиць з достатньою видимістю, встановлення вуличного освітлення, а також розбивка парків та інших місць на сектори спілкування людей.

Другий – культурно-освітня програма, яка безпосередньо спрямована на формування свідомості мешканців району та їх взаємовідносин і взаємозв'язків. Вона передбачає діяльність з організації дозвілля населення, спрямовану на формування в жителів свідомості солідарності та розвитку, а в молоді – почуття прихильності до району проживання та ін.

Усе вищевикладене дає підставу визначити соціальний контроль як механізм самоорганізації (саморегуляції) та самозбереження суспільства через встановлення й підтримку в суспільстві публічного порядку, усунення, нейтралізацію, мінімізацію нормопорушної – девіантної поведінки.

Механізми соціального контролю вміщують засоби організації та підвищення ролі, статусу індивідів з метою зменшення напруженості та девіацій. До механізмів контролю належать:

- інституціоналізація (забезпечення визначеності ролейових очікувань);
- міжособистісні санкції та жести, які застосовуються авторами соціальних дій з метою взаємної узгодженості санкцій;
- ритуальні дії (зняття напруженості, зміцнення павнівних культурних зразків);
- структури, що забезпечують збереження цінностей та розмежування «нормального» та «девіантного»;
- структури повторної інтеграції (приведення до норми тенденцій до «відхилення»)
- інституціоналізація системи, здатної застосовувати насильство, примус.

У вузькому сенсі соціальний контроль є сукупністю засобів і методів впливу суспільства на небажані форми девіантної поведінки з метою їх усунення чи скорочення, мінімізації.

Соціальний контроль не обмежується нормативним регулюванням поведінки людей і вміщує також реалізацію нормативних рішень та ненормативний вплив на поведінку членів суспільства. До соціального контролю належать дії щодо реалізації розпоряджень (норм), заходи відповідальності осіб, які порушують прийняті норми.

До основних механізмів соціального контролю варто зарахувати:

- зовнішній контроль, який здійснюється різними соціальними інститутами, організаціями (родина, школа, громадська організація, поліція) та їх представниками за допомогою санкцій – позитивних (заохочення) і негативних (покарання);
- внутрішній контроль, заснований на інтернаціоналізованих (засвоєних, сприйнятих як власні) цінностях, нормах і поняттях «совість», «честь», «гідність», «сором», «порядність».

До зовнішнього контролю належить і непрямий, що пов'язаний із громадською думкою, думкою референтної групи, з якою індивід себе ідентифікує (друзів, колеги, батьків).

Розрізняють також формальний контроль, що здійснюється спеціальними органами, організаціями, установами та їх представниками в межах наданих посадових повноважень у встановленому порядку, та неформальний (непрямий), каральний (репресивний), стримувальний (превентивний, запобіжний, профілактичний).

Відомо, що позитивні санкції (заохочення) значно ефективніші за негативні (покарання), а внутрішній контроль набагато ефективніший за зовнішній. На жаль, людство, знаючи це, частіше вдається до зовнішнього контролю та репресивних методів.

Загалом нині соціальний контроль зводиться до того, що суспільство через свої інститути створює цінності та норми; забезпечує їх передання (трансляцію) та соціалізацію (засвоєння, інтеріоризацію) індивідами; заохочує дотримання норм та реформує їх відповідно до суспільних потреб; встановлює відповідальність за їх порушення; вживає заходів щодо запобігання (профілактики, превенції) небажаним формам поведінки [7, с. 109–110].

Висновки. Отже, форми міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю містять, по-перше, обмін інформацією, що становить взаємний інтерес для правоохоронних органів різних країн; укладення та реалізацію міжнародних договорів та угод, що стосуються протидії злочинності, особливо її транснаціональних організованих різновидів; виконання рішень іноземних правоохоронних органів з кримінальних та цивільних справ; проведення спільних наукових досліджень та розробок у галузі боротьби зі злочинністю; обмін досвідом правоохоронної роботи; сприяння в підготовці та перепідготовці кадрів; взаємне надання матеріально-технічної та консультативної допомоги. По-друге, світове товариство стурбоване реалізацією двох головних завдань: як знизити темпи зростання злочинності і як забезпечити гуманне поводження з правопорушником. А вони можливі лише в цивілізованому демократичному суспільстві, де глибоко усвідомлені об'єктивні причини, тобто вони сумісні за оптимальним співвідношенням ефективності та гуманізму.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова. Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. и доп. Харків : Право, 2018. 416 с.
2. Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. Київ : Юринком Інтер, 2021. 240 с.
3. Ellis L., Walsh A. Criminology A Global Perspective/ Allyn and Bacon, 2000. P. 15–17.
4. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джуца, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. О. М. Джуци. Київ : Атіка, 2011. 720 с.
5. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. 252 с.
6. Herz A. Trafficking in Human Being. An Empirical Study on Criminal Prosecution in Germany. Freiburg, MPI, 2006. P. 19–20.
7. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал»», 2017. 160 с.
8. Як впроваджується «Community Policing» в умовах війни: дослідження. *Українська Гельсінська спілка*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-vprovadzhuetsia-community-policing-v-umovakh-viyny-doslidzhennia/>
9. Джуца О. М., Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) в механізмі вчинення злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (106). С. 87–98.
10. Назимко Є. С., Андріяшевська М. С., Тіточка Т. І. Ювенальна віктимологія: теоретико-правова модель: монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 208 с.
11. Bursik Robert, Harold G. Grasmik. Neighborhoods and Crime: The Dimensions of Effective Community Control. [S. l.] : Lexington Books, 2021. 226 p.

References

1. Criminology: textbook / A. M. Babenko, O. Yu. Busol, O. M. Kostenko, etc.; in general ed. Yu. V. Nikitin, S. F. Denisova. E. L. Streltsova. 2nd ed., revision. and additional Kharkiv : Pravo, 2018. 416 p. [in Ukrainian]
2. Tymoshenko V. I., Shakun V. I. Theoretical foundations of criminology: monograph. Kyiv : Yuryнком Inter, 2021. 240 p. [in Ukrainian]

3. Ellis L., Walsh A. *Criminology A Global Perspective/ Allyn and Bacon*, 2000. P. 15–17.
4. *Crime prevention: a textbook / O. M. Dzhuzha, V. V. Vasylevich, O. F. Gida and others. ; in general ed. O. M. Juzhy. Kyiv : Atika*, 2011. 720 p. [in Ukrainian]
5. Kolodyazhnyi M. G. *Contemporary foreign experience of public influence on crime: monograph / edited by V. V. Holin. Kharkiv : Pravo*, 2017. 252 p. [in Ukrainian]
6. Herz A. *Trafficking in Human Being. An Empirical Study on Criminal Prosecution in Germany. Freiburg, MPI*, 2006. P. 19–20.
7. Turinina O. L. *Psychology of traumatic situations: teaching. manual for students higher education closing Kyiv: SE "Vyd. House Personal"*, 2017. 160 p. [in Ukrainian]
8. How "Community Policing" is implemented in the conditions of war: a study. Ukrainian Helsinki Union. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-vprovadzhuietsia-community-policing-v-umovakh-viyny-doslidzhennia> [in Ukrainian]
9. Dzhuzha O.M., Tychyna D.M. The role of the victim (victim) in the mechanism of committing a crime. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. 2017. No. 4 (106). P. 87–98. [in Ukrainian]
10. Nazimko E. S., Andriyashavska M. S., Titochka T. I. *Juvenile victimology: theoretical and legal model: monograph. Zaporizhzhia : Helvetica*, 2021. 208 p. [in Ukrainian]
11. Bursik Robert, Harold G. Grasmik. *Neighborhoods and Crime: The Dimensions of Effective Community Control. [S. l.] : Lexington Books*, 2021. 226 p.

Djuzha Anastasia,

Doctor of Law, Professor of the Department of Criminology and Criminal Enforcement Law

(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0842-7415>

Tychyna Dmytro,

PhD in Law, Senior Researcher,

Leading Researcher of the Research Laboratory on the Problems of Combating Crime of the Educational and Research

(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

PREVENTION OF NEGATIVE DEVIANTS MANIFESTATIONS IN WORLD PRACTICE

The article highlights the problems of preventing negative deviant manifestations in world practice, which are based on the principles of democratization, liberalization, and progressiveness. However, the application of such prevention measures should also be based on restrictive principles that prevent deviant abuse. The elements of the prevention strategy of the UN Interregional Institute for Crime and Justice Research (UNICRI), the role of "neighborhood control" as an example of partnership in preventing criminal offenses – "crime prevention" – are outlined. Attention is focused on the interaction between the population and the police in order to increase the protection of citizens, the effectiveness of law enforcement activities, and the minimization of illegal actions by police officers.

Summarizing known recommendations regarding the prevention system, strategic directions are defined, general social measures are outlined aimed at reducing socio-economic differentiation, unemployment, improving urban ecology, etc.; family and child support programs; support and treatment programs for alcohol and drug abusers released from prisons, victims of criminal offenses; neighborhood mutual assistance – "neighborhood control"; maximally effective detention of persons serving sentences in places of deprivation of liberty; improvement of "security equipment of the urban agglomeration" (electronic security devices, lighting of streets, squares, courtyards, security alarms, local police patrols, etc.).

At the special criminological level, the forms of primary, secondary and tertiary prevention of deviant manifestations are disclosed. It has been proven that one of the most important and favorable areas of social control over deviance is the provision of social, psychological, and medical assistance to persons prone to drug and alcohol addiction, the homeless and unemployed, refugees and forced migrants, persons released from prison. Social control is defined as a mechanism of self-organization (self-regulation) and self-preservation of society by establishing and maintaining a normative order in this society and eliminating, neutralizing, and minimizing norm-breaking and deviant behavior.

Key words: prevention, deviation, deviant behavior, world practice, foreign experience, prevention, social control.

УДК 343.8 (477) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-25>

Колодчин Дмитро Васильович,

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної діяльності

(ПрАТ «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0820-4409>

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ОБЛІКУ УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ (АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНИХ ПОЗИТИВНИХ ПРАКТИК)

Статтю присвячено аналізу зарубіжних позитивних практик запобігання кримінальним правопорушенням серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації. Проаналізовано кращі практики іноземних країн, де система пробації вже успішно функціонує. Розглянуто основні детермінанти повторних кримінальних правопорушень, що можуть вчинятися особами, котрі перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації. Автор звертає увагу на різні фактори, які можуть впливати на вчинення повторних правопорушень, такі як кримінальне минуле, перебування у місцях ізоляції та взаємодія із кримінальною субкультурою. Розглянуто вплив економічних умов, соціального середовища, вживання наркотиків та алкоголю, а також контролю та супроводу з боку пробаційних служб на зменшення ризику повторних правопорушень. Дослідження відображає важливість соціальної адаптації та підтримки для зменшення кримінальної поведінки. Звернено увагу на кращі виправні практики, які можуть бути використані національними інституціями для покращення запобігання кримінальним правопорушенням серед осіб, котрі перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації.

Ключові слова: запобігання кримінальним правопорушенням, уповноважений орган з питань пробації, повторні кримінальні правопорушення, детермінанти злочинності, кращі виправні практики.

Постановка проблеми. Уповноважений орган із питань пробації належить до спеціалізованих суб'єктів запобіжної діяльності, зміст запобіжної діяльності якого полягає у виявленні й усуненні причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; недопущенні вчинення повторних кримінальних правопорушень із боку осіб, котрі перебувають на його обліку; розробці й організації контролю за здійсненням заходів запобігання [1, с. 100].

Ураховуючи те, що уповноважені органи з питань пробації належать до спеціалізованих суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, виникає потреба проведення аналізу заходів, які необхідно здійснювати уповноваженим суб'єктам із метою недопущення вчинення нових кримінальних правопорушень особами, котрі перебувають на обліку таких органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми злочинності серед осіб, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі, входять у коло наукових інтересів І.Г. Богатирьова, котрий досліджував кримінологічні аспекти діяльності кримінально-виконавчої інспекції як органу виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. О.І. Богатирьова розглядала актуальні проблеми становлення інституту пробації в Україні. С.І. Халимон досліджував проблеми запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції. Напрацювання зазначених вчених мають велике значення для формування теоретичних засад функціонування органів пробації як правонаступника кримінально-виконавчої інспекції, водночас розвиток суспільних

відносин, створення нових правових інституцій вимагають уточнення й актуалізації результатів досліджень, адже роботи вказаних авторів проведені майже десятиліття тому, що і актуалізує мету нашої статті.

Метою статті є аналіз позитивних практик запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень особами, котрі перебувають на обліку уповноважених органів із питань пробації.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначати найефективніші заходи запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень особами, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації, необхідно визначити основні детермінанти їх вчинення.

Існує багато факторів, що можуть впливати на вчинення повторних кримінальних правопорушень, серед них виділимо кримінальне минуле таких осіб (як показало наше дослідження, їх більш ніж третина, а саме 34,5%), котрі вчинили повторне кримінальне правопорушення, мали проблеми із законом до того, як стали клієнтами уповноважених органів пробації. Наявність кримінального минулого може вказувати на низький рівень соціальної адаптації та труднощі у підтриманні законотворчої поведінки.

У 1939 році Сазерленд обґрунтував одну з найперспективніших теорій про те, що злочину навчаються. Це навчання відбувається «у взаємодії з іншими людьми... головним чином у близьких особистих групах» [2].

За результатами вивчення вироків встановлено, що понад третина осіб, які вчинили повторні кримінальні правопорушення, мали кримінальне минуле,

а отже, ймовірний досвід перебування у місцях ізоляції. Перебування у місцях ізоляції негативно впливає на свідомість індивіда, частина засуджених набувають негативного досвіду кримінальної субкультури, тобто підсвідомого стилю мислення та поведінки, що виникає у середовищі людей, які мають досвід кримінальної діяльності та певний статус серед інших злочинців.

Кримінальна субкультура може впливати на клієнтів пробації шляхом створення системи підтримки від інших засуджених. Така собі злочинна солідарність може формувати у засуджених віру в те, що кримінальна діяльність є прийнятним способом життя. Окрім цього, засуджені особи можуть мати негативний досвід взаємодії із правоохоронними органами, а це може посилювати їх ворожість до закону та збільшити схильність до кримінальної протиправної поведінки.

Отже, вплив кримінальної субкультури на вчинення повторних кримінальних правопорушень може бути значущим, але йому можна запобігти шляхом забезпечення підтримки та можливостей для соціальної адаптації, підтримки від уповноваженого органу з питань пробації, освіти й інформаційної роботи, а також роботи із середовищем. Важливо звертати увагу на цей аспект, оскільки успішна соціальна адаптація засуджених осіб зменшує їх схильність до повторного вчинення кримінальних правопорушень і сприяє підвищенню рівня безпеки у суспільстві.

Наступним фактором, що суттєво детермінує злочинність, є економічні умови. Наявність роботи та доступ до матеріальних ресурсів може впливати на зменшення злочинності серед цієї групи людей. Відсутність стабільного доходу може спонукати до вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Суттєвий вплив на повторні кримінальні правопорушення мають соціальні умови, у яких перебуває людина. Сім'я та її підтримка знижують ризик вчинення повторних кримінальних правопорушень. Умови проживання, рівень освіти та доступ до медичних послуг також можуть впливати на злочинність.

Вживання наркотичних засобів або алкоголю як фонове явище також позначається на вчиненні повторних кримінальних правопорушень. 50,4% вивчених нами осіб характеризувалися негативно, а 13% зловживали спиртними напоями, наркотичними засобами.

Ще одним фактором, який впливає на рівень повторних кримінальних правопорушень, є контроль і супровід клієнтів пробації. Наявність ефективної системи контролю та супроводу може допомогти зменшити ризик злочинної поведінки. Відсутність контролю та супроводу, навпаки, збільшує ризик відхилення від законослухняної поведінки.

Опитаний персонал уповноважених органів із питань пробації розподілив причини вчинення повторних кримінальних правопорушень так: відсутність засобів для існування – 14,7%, негативний вплив середовища – 50,3%, небажання стати на шлях виправлення – 50%, інші причини – 23,5%.

Криміногенні детермінанти (причини й умови злочинності) утворюють відносно цілісну систему, яка складається з безлічі елементів. Сюди входять комплекси причин і умов окремих видів злочинів, наприклад, насильницьких, корисливих, рецидивних та інших; розрізняються і рівні криміногенних детермінант. Причини й умови конкретних злочинів виступають первинним елементом криміногенної системи [3, с. 119].

Одвічна проблема кримінологічної науки (що преважує в особі злочинця – біологічне чи соціальне?), запо-

чаткована у роботах італійського позитивіста Ч. Ломброзо, порушувалася і в американській кримінології. Американські вчені, які присвятили їй свої роботи, вважали, що злочинність передається у спадок за різними механізмами спадкування. У 1910 році видатний соціолог Франклін Гіддінгс у вступі до книги Роберта Дугласа висловив думку, що «злочинність пов'язана зі схрещуванням порочної крові з більш енергійним зовнішнім штамом» [4]. Проте остаточного краху ця теорія зазнала завдяки результатам дослідження Чарльза Горінга, який порівняв оксфордських студентів і англійських каторжників, дійшовши висновку, що такого поняття, як фізичний злочинець, не існує [5].

З метою якісного визначення дієвих заходів запобігання кримінальним правопорушенням серед осіб, котрі перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації, вважаємо за доцільне здійснити певний екскурс в історію становлення та розвитку пробації у зарубіжних країнах. Як відомо, пробація поширилася у європейських країнах, а також США. Ми проаналізуємо наявну юридичну літературу, присвячену діяльності пробації на різних континентах у контексті запобігання повторним кримінальним правопорушенням.

Як стверджують П. Вайтхед та Р. Стетхем у своїй роботі, присвяченій історії розвитку пробації в Англії згідно із законом 1907 року, випробувальний термін ґрунтувався на принципі «радити, дружити та допомагати», і лише в 1970–1980-х роках ця головна передумова опинилася під серйозною загрозою. Зазначений принцип був трансформований Законом про кримінальну юстицію 1991 року, і умовне засудження стало «покаранням у суспільстві» та вироком суду. Відтоді питання легітимності породило складні питання для практики пробації [6].

Збільшення кількості умовно-достроково звільнених і, починаючи з 1992 року, запровадження встановленого законом нагляду для всіх, хто відбуває 12 місяців або більше, почало витіснити добровільний нагляд [7, с. 235]. Обмеження ресурсів обмежило роботу після звільнення. Особливо це вплинуло на послуги для осіб, які відбували короткі терміни ув'язнення та яких тоді було звільнено без офіційного нагляду і, отже, з незначною підтримкою або взагалі без неї, навіть якщо було відомо, що вони особливо потребують і ризикують бути повторно засудженими [8].

Окрім потреби в обмежених ресурсах, цей зсув мав ідеологічне підґрунтя. Акцент змінився на безперервність покарання й управління ризиком, а не на пропозицію підтримки та допомоги людям протягом важких тижнів після звільнення із в'язниці. Конотації піклування погано підходили для цієї нової характеристики, і термін переселення став дедалі більш популярним [9].

1990-ті роки посилити цей зсув і рішуче змінили офіційну ідентичність пробації. Закон про кримінальне правосуддя 1991 року зробив наказ про пробацію вироком суду та супроводжувався новими національними стандартами. Відтепер умовне засудження стало «покаранням у суспільстві», і, поряд із виникненням ризику, службу було реформовано урядом як правоохоронний орган та орган громадського захисту. Реабілітація продовжувала залишатися офіційною метою, але у змінній формі так званої нової реабілітації – реабілітації, заснованої на когнітивному біхевіоризмі. Важливим показником змін у практичному середовищі стала зміна системи стажування. До 1990-х років фахівці із пробації проходили підготовку з питань соціальної роботи, але, коли лейбористський уряд відновив професійну

підготовку офіцерів пробації у 1997 році, він створив нову кваліфікацію. Таким особам видавався диплом із вивчення пробації, зосереджений на громадському захисті та зниженні повторних злочинів [10, с. 24].

У США цей перехід від реабілітації до пріоритетів управління ризиками та продовження покарання було відображено у навчанні та практиці персоналу та відтворено в ньому [11]. Персонал проводить тести на наркотики, носить зброю, контролює комендантську годину та збирає гонорари. Хоча це далеко від позиції в Англії й Уельсі, це може служити попередженням про те, куди зрештою може призвести заклопотаність ризиком і покаранням.

Отже, починаючи приблизно із середини 1970-х років, нової популярності та впливу на уряд набуває класична теорія раціонального вибору злочинності, що супроводжувалося переконанням у необхідності покарання як акту відплати та стримування [12; 13]. Як англійська, так і французька пробація дедалі більше зосереджуються на поняттях ризику та менеджменту, зберігаючи головну мету – зменшення рецидиву [14, с. 226].

В Англії й Уельсі створюються громадські центри, у яких учасники, окрім можливостей зустрічатися з офіцерами пробації, також мають доступ до додаткової підтримки, що пропонується волонтерами та колегами-наставниками від партнерських агенцій, наприклад, отримання освіти та навчання, фінансової підтримки, охорони здоров'я та житла [15, с. 265]. Доміні, посиляючись на неопубліковане дослідження Уоткінса, стверджує, що існують «багатообіцяючі ознаки того, що громадські центри покращують надання нагляду за правопорушниками та заохочують залучення та дотримання вимог» [16].

Вітчизняний вчений політолог Д. Ягунов, досліджуючи загальну превенцію та «реабілітаційний ідеал» у політиці соціального контролю держави, намагався з'ясувати, що зупиняє людину від вчинення кримінальних правопорушень. Аналізуючи проблематику загальної превенції, увагу мимоволі фокусують здебільшого на ефекті залякування. Д. Ягунов вважає, і ми повністю погоджуємося з його думкою, що загальна превенція і так сама по собі характеризується абстрактністю й аморфністю, а отже, й «незручністю» для перевірки відповідних наукових висновків на практиці. І лише такий компонент, як залякування, має найбільші шанси бути більш-менш перевіреним за допомогою соціологічних досліджень [17, с. 130].

Використовуючи оцінки, засновані на результатах регресії для США у 1960 році, Ерліх [18, с. 311] дійшов висновку, що «на практиці переважна частка загального профілактичного ефекту ув'язнення пояснюється його чистим стримуючим ефектом. Політика, яка розвиває навички та здібності дітей і підлітків, а також заохочує їх закінчити середню школу, може мати значний вплив на злочинність».

Подібних результатів у боротьбі зі злочинністю можна отримати, використовуючи субсидії на заробітну плату замість «субсидій на освіту», але у цьому випадку важливо враховувати динамічні наслідки політики, що націлює субсидії на заробітну плату молодим працівникам. Більшість попередніх досліджень щодо зменшення злочинності зосереджувалися на стримувальних і недієздатних ефектах суворішого дотримання закону. Політика забезпечення правопорядку, інвестування у навички та субсидування заробітної плати є важливими компонентами ефективної стратегії боротьби зі злочинністю [19, с. 22].

Дослідження Брюса Вестерна стосовно осіб, котрі перебували під наглядом після звільнення у Бостоні, показало, що вони мали набагато нижчий рівень злочинності, ніж ті, хто не був під наглядом і знову потрапив до в'язниці вдвічі частіше [20, с. 127].

Таким чином, нагляд може виявитися найефективнішим засобом управління ризиками та зменшення кількості рецидивів.

Очевидно, що ефект стримування через страх перед покаранням – не єдиний аргумент на користь невчинення повторних кримінальних правопорушень. Певне коло осіб не вчиняє кримінальні правопорушення через моральні й етичні цінності або ж релігійні переконання. Якась частина громадян не вчиняє їх через повагу до закону та правопорядку. Не останнє місце у причинах утримання від вчинення повторних кримінальних правопорушень посідає наявність альтернатив: коли у людей є доступ до легальних можливостей заробітку та до інших ресурсів, вони не мають потреби вчиняти кримінальні правопорушення.

Емоційна та соціальна підтримка також посідає важливе місце: люди, які мають таку підтримку від своєї родини, друзів і спільноти, частіше відмовляються від вчинення кримінальних правопорушень, оскільки вони відчувають, що не самотні у складних ситуаціях. Загалом люди утримуються від вчинення кримінальних правопорушень через різні мотиви, що можуть бути як індивідуальними, так і загальнолюдськими.

Рівність можливостей є найбільш ефективними ліками від злочинності. Тією мірою, якою можливість сама по собі є функцією індивідуальних здібностей і бажання, ці теорії конкурують із традиційними поясненнями, заснованими на індивідуальних відмінностях. Наприклад, основним джерелом підтримки теорій можливостей є більший рівень злочинності у нижчих соціально-економічних класах [21].

Дауні й Ендрю у своєму метааналітичному огляді розглянули роль основних виправних практик у зниженні рецидивної злочинності та надали вагомі попередні докази їх ефективності [22]. До основних виправних практик автори відносять:

1. належне використання повноважень персоналом;
2. відповідне моделювання та посилення;
3. розвиток навичок і стратегії вирішення проблем;
4. ефективне використання ресурсів громади;
5. фактори стосунків персоналу із правопорушником.

Ми вважаємо, що такі практики цілком можливо використовувати у діяльності уповноважених органів пробації. Спробуємо більш ґрунтовно розкрити зміст кожної із них.

Порушення, особливо рецидив, лежить в основі багатьох проблем, із якими стикаються політика, соціальні працівники та всі організації, зосереджені на підтримці молодих людей, що перебувають під пробацією (відбувають умовні терміни тощо) [23, с. 112].

Належне використання повноважень персоналом передбачає твердий, але справедливий підхід до осіб, котрі перебувають на обліку уповноваженого органу пробації. Використання повноважень передбачає чітке та конкретне доведення до особи вимог і правил, яких необхідно дотримуватися. Процес нагляду повинен супроводжуватися якісним контролем і винагородою за дотримання правил. Учасник процесу повинен отримувати підбадьорливі повідомлення та словесну підтримку. Вимоги та правила мають доводитися шанобливо. Необхідно утримуватися від дисциплінарної практики контролю та принизливого (ганебного) ставлення до засуджених осіб.

Загалом належне використання повноважень персоналом передбачає здатність до справедливості, терпимості й емпатії, а також вміння дотримуватися процедур і правил, виконувати свої обов'язки відповідно до закону та допомагати засудженим повернутися до суспільства.

Відповідне моделювання та посилення полягає у тому, що персонал пробації повинен брати участь у просоціальному моделюванні та рольових іграх, а також використовувати позитивне підкріплення й ефективні методи несхвалення. Працівники пробації повинні всіляко демонструвати та посилювати альтернативні кримінальним стилі мислення, почуття та дії. Необхідно залучатися до процедур структурованого навчання (використання рольових ігор / репетицій, моделювання з відповідним зворотним зв'язком на продуктивність піднаглядних).

Стратегії розвитку навичок і вирішення проблем розкриваються через використання структурованого навчання та когнітивно-поведінкових технік. Необхідно сприяти розвитку навичок і вдосконалювати здатність вирішувати проблеми самостійно. Персонал має прагнути виявити проблеми засуджених, допомогти створити альтернативи дій і розробити план їх реалізації. Структуроване навчання та когнітивно-поведінкові техніки є ефективними методами для розвитку навичок і вирішення проблем клієнтів пробації. Структуроване навчання містить у собі чітку послідовність кроків, які необхідно виконати для досягнення певної мети. Когнітивно-поведінкові техніки допомагають засудженим зрозуміти, як їхнє мислення та поведінка впливають на їхнє життя та на життя інших.

Персонал уповноважених органів із питань пробації повинен стимулювати їх до самостійного розвитку навичок і вирішення проблем. Це можна робити, допомагаючи засудженим виявляти та розв'язувати проблеми самостійно, а не пропонуючи готових рішень. Це може проявлятися у формі підготовки плану дій для розв'язання проблем, які вони виявляють.

Ефективне використання ресурсів громади є дуже важливою практикою насамперед через адвокацію та посередництво. Персонал пробації повинен використовувати допомогу різноманітних агенцій, котрі надають підтримку вразливим категоріям населення (лікування алкоголізму / наркоманії, працевлаштування тощо). Найефективніший елемент участі громади у процесі запобігання повторним кримінальним правопорушенням – це використання волонтерів, про що нами вже неодноразово згадувалося. Головне у цій роботі – донесення до членів громади важливості такої діяльності.

Ресурси громади можуть сприяти прийняттю різноманітних профілактичних програм. О.С. Шеремета зазначає, що заходи запобігання кримінальним правопорушенням повинні входити до компетенції не тільки правоохоронних органів, а й органів місцевого самоврядування [24, с. 16]. Органи місцевого самоврядування уповноважені приймати документи у вигляді Комплексних програм профілактики злочинності та правопорушень. Такі програми мають включати навчання навичок

соціальної адаптації, психологічну підтримку та інші види підтримки особам, які допоможуть особам, що перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації, уникнути повторного вчинення кримінального правопорушення. Технології науково-технологічного прогресу також повинні використовуватися у заходах запобігання. Розвиток інформаційних технологій допоможе створити онлайн-платформу, яка допоможе об'єднати осіб, котрі перебувають на обліку уповноваженого органу пробації, з волонтерами та іншими організаціями, які надають підтримку. Також можна використовувати технології штучного інтелекту й аналізу даних, щоб виявити та прогнозувати ризики повторного вчинення кримінального правопорушення та розробити індивідуальні підходи до кожної особи. Використання ресурсів громади може сприяти підвищенню освітнього рівня її населення. Необхідно проводити освітні заходи для підвищення рівня правової свідомості громадян і їх можливої участі у запобіганні повторним кримінальним правопорушенням.

Загалом запобігання повторному вчиненню кримінального правопорушення вимагає комплексного підходу, у якому беруть участь різні сторони. Ефективність такого підходу залежить від того, наскільки добре координується робота між усіма сторонами та які ресурси й інструменти використовуються для досягнення цієї мети. Застосування таких підходів може допомогти знизити рівень повторності та створити безпечну громаду [25, с. 227].

Фактори стосунків – заключна практика, зміст якої полягає у відпрацюванні якісних стосунків між персоналом і засудженими. Спілкування між ними повинно проходити відкрито, шанобливо, дбайливо та щиро. Персонал повинен проявляти співчуття, компетентність і готовність завжди допомогти [26].

Висновки. Проведене дослідження дає нам можливість дійти висновку, що позитивні зарубіжні практики запобігання кримінальним правопорушенням серед осіб, котрі перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації, є комплексом соціальних, психологічних і правових заходів, спрямованих на зниження ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та забезпечення соціальної адаптації таких осіб. Цей процес передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого, визначення основних причин його кримінальної поведінки та розроблення персоналізованого плану реабілітації та ресоціалізації, який має на меті розвиток позитивних соціальних навичок і відповідальності за свої дії, зниження ризику вчинення кримінальних правопорушень і забезпечення ефективного інтегрування засудженого у соціум після закінчення терміну пробації.

Основними засобами запобігання повторним кримінальним правопорушенням серед осіб, котрі перебувають на обліку уповноваженого органу пробації, є соціальна реабілітація, психологічна підтримка, виховна робота, навчання професійних навичок та інші заходи, спрямовані на підвищення самооцінки та соціальної адаптації цих осіб.

Список використаних джерел

1. Колодчин Д., Кухар В. Уповноважений орган з питань пробації як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням. *Право. ua*. 2022. № 4. С. 96–103.
2. Laub J.H. & Sampson R.J. The Sutherland-Gluck Debate: On the Sociology of Criminological Knowledge. *American Journal of Sociology*. 1991. № 96 (6). P 1402–1440.
3. Халимон С.І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 254 с.

4. Robert L. Dugdale, *The Jukes: A Study in Crime, Pauperism, Disease, and Heredity*. New York : G. P. Putnam's Sons, 1891. P. 127.
5. Goring C. *The English Convict* (Montclair N.J.: Patterson Smith, 1972, first published in 1913).
6. Whitehead P. and Statham R. *The History of Probation: Politics, Power and Cultural Change 1876–2005*. Crayford: Shaw & Sons. 2006. P. 327.
7. Maguire M., Raynor P., Vanstone M. et al. Voluntary after-care and the probation service: A case of diminishing responsibility. *The Howard Journal of Criminal Justice*. 2000. № 39 (3). P. 234–248.
8. Maguire M. The resettlement of ex-prisoners. *Gelsthorpe L and Morgan R (eds) Handbook of Probation*. Cullompton : Willan. 2007. P. 398–424.
9. Raynor P. Opportunity, motivation and change: some findings from research on resettlement. *Burnett R and Roberts C (eds) What Works in Probation and Youth Justice*. Cullompton : Willan. 2004. P. 217–233.
10. Deering J. and Feilzer M. *Transforming Rehabilitation: Is Privatisation the End of the Probation Deal?* Bristol : Policy Press 2015. P. 112.
11. Petersilia J. *When Prisoners come Home: Parole and Prisoner Reentry*. New York : Oxford University Press. 2003. P. 278.
12. Wilson J.Q. *Thinking About Crime*. New York : Basic Books 1975. P. 250.
13. Wilson J.Q. and Kelling G.L. Broken windows. *Atlantic Monthly*, March, 1982. P. 29–38.
14. Fernando R. Desistance from crime and probation supervision: Comparing experiences of English and French probationers. *Probation Journal*. № 68 (2). 2021. P. 224–242. URL: <https://doi.org/10.1177/02645505211012062>
15. Phillips J., Albertson K., Collinson B., and Fowler A. Delivering desistance-focused probation in community hubs: Five key ingredients. *Probation Journal*. 2020. Vol. 67 (3). P. 264–282. DOI: 10.1177/0264550520939176
16. Dominey J. *The Use of Community Hubs to Deliver Probation Supervision*. Cambridge: Institute of Criminology. URL: <https://www.ccgj.crim.cam.ac.uk/research/community-hubs>.
17. Ягунов Д.В. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю : дис. ... докт. політ. наук. Вінниця, 2021. 460 с.
18. Ehrlich I. On the Usefulness of Controlling Individuals: An Economic Analysis of Rehabilitation, Incapacitation and Deterrence. *American Economic Review*. № 71 (3). 1981. P. 307–322.
19. Buonanno P. *The Socioeconomic Determinants of Crime. A Review of the Literature*. Working paper series. Department of economics university of Milan – Bicocca, 2003. P. 33.
20. Western B. *Homeward: life in the Year After Prison*. New York : Russell Sage, 2018. P. 234.
21. Hirschi T. & Rudisill D. The Great American Search: Causes of Crime 1876–1976. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. № 423 (1). 1976. P. 14–22. URL: <https://doi.org/10.1177/000271627642300103>
22. Dowden C. and Andrews D. The importance of staff practice in delivering effective correctional treatment: a meta-analytic review of core correctional practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. № 48 (2). 2004. P. 203–214.
23. Sanders M., Jones L., & Briggs E. A What Works Centre for Probation: Challenges and possibilities. *Probation Journal*. № 69 (1) 2022. P. 107–114. URL: <https://doi.org/10.1177/02645505211025077>
24. Шеремета О.С. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт запобігання злочинам : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 38 с.
25. Виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та основи пробації: Курс лекцій / під ред. І.Г. Богатирьова. Чернігів : Просвіта, 2007. 336 с.
26. Haas, S.M. & Spence, D.H. Use of Core Correctional Practice and Inmate Preparedness for Release. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. № 61 (13). 2017. P. 1455–1478. URL: <https://doi.org/10.1177/0306624X15625992>.

References

1. Kolodchyn D., Kukhar V. (2022) *Upovnovazhenyi orhan z pytan probatsii yak subiekt zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam* [The authorized body on probation as a subject of criminal offense prevention] *Pravo.ua*. № 4. [in Ukrainian]
2. Laub J.H. & Sampson R.J. (1991). The Sutherland-Glueck Debate: On the Sociology of Criminological Knowledge. *American Journal of Sociology*, 96(6), pp. 1402–1440. URL: <http://www.jstor.org/stable/2781905> [in English]
3. Khalymon S.I. (2008) *Zapobihannia zlochynam sered osib, yaki perebuvali na obliku v kryminalno-vykonavchii inspektsii* [Zapobihannia zlochynam sered osib, yaki perebuvali na obliku v kryminalno-vykonavchii inspektsii]: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.08, Dnipropetrovsk. [in Ukrainian]
4. Robert L. Dugdale, *The Jukes: A Study in Crime, Pauperism, Disease, and Heredity* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1910). P.127. [in English]
5. Goring C. *The English Convict* (Montclair, N. J.: Patterson Smith, 1972, first published in 1913). [in English]
6. Whitehead P. and Statham R. (2006) *The History of Probation: Politics, Power and Cultural Change 1876–2005*. Crayford: Shaw & Sons. P. 327. [in English]
7. Maguire M., Raynor P., Vanstone M., et al. (2000) Voluntary after-care and the probation service: A case of diminishing responsibility. *The Howard Journal of Criminal Justice*. 39 (3). pp. 234–248. [in English]
8. Maguire M. (2007) The resettlement of ex-prisoners. In: Gelsthorpe L and Morgan R (eds) *Handbook of Probation*. Cullompton: Willan. pp. 398–424. [in English]
9. Raynor P (2004) Opportunity, motivation and change: some findings from research on resettlement. In: Burnett R and Roberts C (eds) *What Works in Probation and Youth Justice*. Cullompton: Willan. pp. 217–233. [in English]
10. Deering J. and Feilzer M. (2015) *Transforming Rehabilitation: Is Privatisation the End of the Probation Deal?* Bristol: Policy Press. P. 112. [in English]

11. Petersilia J. (2003) *When Prisoners come Home: Parole and Prisoner Reentry*. New York: Oxford University Press. P. 278. [in English]
12. Wilson J.Q. (1975) *Thinking About Crime*. New York: Basic Books p. 250 [in English]
13. Wilson J.Q. and Kelling G.L. (1982) Broken windows. *Atlantic Monthly*, March, pp. 29–38. [in English]
14. Fernando R. (2021). Desistance from crime and probation supervision: Comparing experiences of English and French probationers. *Probation Journal*, 68(2), pp. 224–242. <https://doi.org/10.1177/02645505211012062> [in English]
15. Phillips J., Albertson K., Collinson B., and Fowler A. (2020) Delivering desistance-focused probation in community hubs: Five key ingredients. *Probation Journal*. Vol. 67(3) 264–282 DOI: 10.1177/0264550520939176 [in English]
16. Dominey J (2018) *The Use of Community Hubs to Deliver Probation Supervision*. Cambridge: Institute of Criminology. Available at: <https://www.cgsj.crim.cam.ac.uk/research/community-hubs>. [in English]
17. Yahunov D.V. (2021) Penitentsiarna polityka yak skladova sotsialnoho kontroliu [Penitentiary policy as a component of social control]: dysertatsiia d-ra. politychnykh nauk. Vinnytsia. 2021. [in Ukrainian]
18. Ehrlich I., (1981). On the Usefulness of Controlling Individuals: An Economic Analysis of Rehabilitation, Incapacitation and Deterrence. *American Economic Review*, 71 (3), pp. 307–322 [in English]
19. Buonanno P. (2003) *The Socioeconomic Determinants of Crime. A Review of the Literature*. Working paper series. Department of economics university of Milan – Bicocca. P. 33. [in English]
20. Western B (2018) *Homeward: life in the Year After Prison*. New York: Russell Sage. P. 234. [in English]
21. Hirschi T., & Rudisill D. (1976). The Great American Search: Causes of Crime 1876–1976. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 423 (1), pp. 14–22. URL: <https://doi.org/10.1177/000271627642300103> [in English]
22. Dowden C. and Andrews D. (2004) The importance of staff practice in delivering effective correctional treatment: a meta-analytic review of core correctional practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 48 (2): pp. 203–214. [in English]
23. Sanders M., Jones L., & Briggs E. (2022). A What Works Centre for Probation: Challenges and possibilities. *Probation Journal*, 69 (1), pp. 107–114. URL: <https://doi.org/10.1177/02645505211025077> [in English]
24. Sheremeta O.S. (2018) Orhany mistsevoho samovriaduvannia yak subiekt zapobihannia zlochynam [Local self-government bodies as a subject of crime prevention]: avtoref. dys. ... d.iu.n.: 12.00.08. Kharkiv [in Ukrainian]
25. Vykonnannia pokaran, ne poviazanykh z pozbavleniam voli, ta osnovy probatsii: Kurs lektsii [Execution of non-custodial sentences and grounds for probation] (pid zah. red. I.H. Bohatyrova). Chernihiv: Prosvita, 2007. [in Ukrainian]
26. Haas S.M. & Spence D.H. (2017) Use of Core Correctional Practice and Inmate Preparedness for Release. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61 (13), pp. 1455–1478. URL: <https://doi.org/10.1177/0306624X15625992> [in English]

Kolodchyn Dmytro,

Doctor of Law, Doctoral Student of the Department of Security Management,
Law Enforcement and Anti-corruption Activities

(Higher Educational Institution “Interregional Academy of Personnel Management”, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0820-4409>

PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES AMONG PERSONS WHO ARE ON THE RECORD OF THE AUTHORIZED BODY FOR PROBATION ISSUES (ANALYSIS OF FOREIGN POSITIVE PRACTICES)

The article is devoted to the analysis of foreign positive practices in the prevention of criminal offenses among persons who are on the record of the authorized body for probation issues. The author analyses the best practices of foreign countries where the probation system is already successfully functioning. The main determinants of repeated criminal offenses, which can be committed by persons who are on the records of the authorized body on probation issues, are investigated. The author draws attention to various factors that can influence the commission of repeated offenses, such as a criminal past, being in places of isolation and interacting with a criminal subculture. The impact of economic conditions, social environment, drug and alcohol use, as well as control and supervision by probation services on reducing the risk of reoffending is taken into account. The study reflects the importance of social adaptation and support in reducing criminal behaviour. Attention is drawn to the best correctional practices that can be used by national institutions in order to improve the prevention of criminal offenses among persons who are on the record of an authorized probation authority.

Key words: prevention of criminal offenses, authorized body on probation issues, repeated criminal offenses, determinants of crime, best correctional practices.

УДК 37:351.74 (495) (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-26>**Короткова Юлія Михайлівна,**

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6930-9730>

БАЗОВА ОСВІТА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ГРЕЦІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Статтю присвячено висвітленню особливостей забезпечення базової поліцейської освіти у сучасній Греції. З'ясовано, що така освіта надається в Академії поліції Греції на Факультеті підготовки офіцерів поліції з чотирирічним терміном навчання. Метою поліцейської освіти є надання здобувачам знань, формування умінь і навичок, виховання моральних якостей і правил поведінки, які дозволять їм забезпечувати безпеку, долати кризові ситуації, запобігати злочинам і захищати суспільство. Схарактеризовано систему відбору вступників, проаналізовано навчальний план підготовки офіцерів поліції, систему позанавчальних заходів, досліджено особливості забезпечення якості освіти й особливості відбору науково-педагогічного складу.

Ключові слова: Греція, поліцейська освіта, Академія поліції, факультет підготовки офіцерів поліції, майбутні поліцейські.

Постановка проблеми. Сьогодні ні в кого не викликає сумніву той факт, що якісна підготовка поліцейських є основою злагодженої системи внутрішньої безпеки будь-якої країни. Вторгнення російської федерації на територію суверенної України 24 лютого 2022 року спричинило суттєве розширення професійних обов'язків, які покладаються на фахівців правоохоронної галузі й до виконання яких вони мають бути готові. Це і перевірка дотримання комендантської години, виявлення підозрілих осіб і предметів, у тому числі вибухонебезпечних, допомога в евакуації мирного населення з особливо небезпечних районів, боротьба з мародерством тощо.

Навіть у мирних країнах вимоги до поліцейських невинно зростають, оскільки через науково-технічний прогрес ускладнюються і самі злочини, до розкриття яких мають бути готовими фахівці-правоохоронці. З огляду на це поліцейська освіта має постійно оновлюватися й удосконалюватися відповідно до нових соціокультурних і геополітичних реалій.

Суттєвому вдосконаленню і модернізації поліцейської освіти може сприяти вивчення і творче використання передового досвіду зарубіжних країн у цій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці достатня кількість робіт, присвячених питанням професійної підготовки поліцейських у різних країнах світу. Зокрема, у колективній праці «Закордонний досвід підготовки кадрів для сил сектору безпеки та можливості його використання в Україні» (К.Л. Бугайчук, І.Б. Гончаренко, Ю.О. Михайлова, І.О. Святокум, О.В. Федосова, Д.В. Швець) [1] висвітлюються особливості поліцейської освіти у таких країнах, як США, країни романо-германського типу, Німеччина, Швейцарія, Франція, Італія, Велика Британія, Польща, Японія, країни Балтії, Молдова. Особлива увага приділяється Канаді. Позитивним у названій праці є окреслення авторами можливостей творчого використання зарубіжного досвіду у системі вітчизняної підготовки фахівців правоохоронної галузі. Заслужовує на увагу дослідження «Системи освіти та підготовки поліції в регіоні ОБСЄ»

(Х. Деканоїдзе та М. Хелашвілі) [2], проведеного на запит Міністерства внутрішніх справ України за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні у рамках проєкту «Допомога в інституціоналізації покращеного навчання Національної поліції України». Окрім іншого, автори здійснили огляд світових практик забезпечення поліцейської освіти у таких державах, як Сполучені Штати Америки, Канада, Латвія, Естонія, Австрія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Хорватія, Чорногорія. У вітчизняній літературі є значна кількість наукових статей, у яких розглядаються окремі питання забезпечення підготовки поліцейських у провідних країнах світу, зокрема у країнах Європейського Союзу та США.

Втім, як показує вивчення наукової літератури, майже недослідженим залишається досвід організації та забезпечення підготовки працівників правоохоронної галузі у такій європейській країні, як Греція.

З огляду на вищевикладене **мета статті** – подати стисло характеристику особливостей базової освіти поліцейських у сучасній Греції.

Виклад основного матеріалу. Освіта поліцейських у Греції має за мету надання здобувачам знань, формування умінь і навичок, виховання моральних якостей і правил поведінки, котрі дозволять їм забезпечувати безпеку, долати кризові ситуації, запобігати злочинам і захищати суспільство. Поліцейська освіта у Греції поділяється на базову й освіту протягом життя. Перша надає базові професійні знання та формує базові професійні уміння, а друга покликана на адаптацію й удосконалення набутих знань, умінь і навичок [3].

Грецький науковець Г. Папаконстантинос зазначає, що підготовка правоохоронця базується на його особистісних характеристиках і на поліцейській освіті, протягом якої він набуває особливих ідеологічних установок і практичних умінь і навичок. Поліцейська освіта має військовий характер. Здобувачі проживають у казармах, щоденна програма включає навчальні заняття з юридичних і спеціальних дисциплін, фізичні та військові вправи, виконання інших обов'язків. Важливу роль

у формуванні майбутніх поліцейських відіграють і щоденні зустрічі з досвідченими поліцейськими-практиками різних рангів як під час теоретичного навчання, так і під час проходження відповідних практик [4].

У країні поліцейську освіту здобувають в Академії поліції. Перша Академія поліції була створена у 1920 році у місті Керкіра та передислокована пізніше до міста Афіни [5]. Сьогодні Академія поліції своєю місією визначає підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації поліцейських Греції [6].

Академія поліції складається з таких факультетів: Факультету підготовки офіцерів поліції; Факультету підготовки молодшого складу поліції; Факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації поліцейських Греції; Факультету національної безпеки. Окремим структурним підрозділом є Відділення Агентства Європейського Союзу з підготовки співробітників правоохоронних органів – CEPOL [7, с. 24].

У статті зосередимо свою увагу на діяльності Факультету підготовки офіцерів поліції, який надає базову освіту майбутнім поліцейським.

Мета Факультету – загальнонаукова та спеціально-професійна підготовка, культурно-соціальне виховання майбутніх офіцерів поліції. Факультет є рівнозначним до закладів вищої освіти та вищих факультетів Збройних Сил Греції. Вступ до нього здійснюється на основі результатів зовнішнього незалежного оцінювання [8].

Вступники перед тим, як буде здійснюватися їхній відбір Міністерством освіти, мають успішно пройти декілька попередніх випробувань: скласти психотест із подальшою співбесідою, пройти медичне обстеження й іспит із фізичної підготовки. Ті, хто не зможуть пройти хоча б одне з випробувань, не допускаються до вступу до Академії. Претенденти на вступ під час попередніх випробувань повинні мати із собою посвідчення особи, а також сертифікати про проходження зовнішнього незалежного оцінювання. Програма випробувань, місце та час їх проведення оприлюднюються на офіційному веб-сайті поліції Греції, а також у районних відділах поліції. Зацікавлені особи, котрі подали заявку на участь в іспитах для вступу до поліцейських факультетів Греції, повинні бути проінформовані про програму випробувань і пункти іспитування.

Розглянемо детальніше попередні випробування.

Психотест. Для перевірки психічних здібностей кандидати проходять тест на визначення особистості та запрошуються на співбесіду до компетентних комісій. За допомогою цих випробувань переважно досліджуються критичні уміння вступників, здатність пристосуватися до мінливих ситуацій і вимог, самоконтроль, емоційна стабільність, структура особистості, мислення та сприйняття.

Медичне обстеження. Огляд стану здоров'я проводиться компетентною комісією приблизно у другій половині червня для кандидатів, які проживають у Греції, і протягом вересня – для вступників-іноземців. Для проходження огляду кандидати повинні отримати у місцевих відділах поліції форму огляду стану здоров'я, що містить фотографію кандидата, довідку про направлення до державного чи військового госпіталю та перелік необхідних обстежень (рентгенологічного, мікробіологічного, офтальмологічного, отоларингологічного, хірургічного, терапевтичного, кардіологічного, психіатричного). Кожен лікар, який надає висновок, завіряє його своїм підписом і печаткою. Після обстеження профільними лікарями компетентна комісія надає

загальний висновок про придатність або непридатність вступника до навчання та служби в органах поліції.

Іспит із фізичної підготовки. Проходить у таких категоріях: біг на 100 м (16 секунд, одна спроба); біг на 1000 м (4–20 хвилин, одна спроба); стрибок у висоту на відстань не менше 1,05 м (із трьох спроб); стрибок у довжину на відстань не менше 3,60 м (із трьох спроб); штовхання ядра (7,275 кг) на відстань не менше 4,50 м (три спроби на кожну руку). За результатами попередніх випробувань спеціальні комісії простою більшістю голосів приймають рішення про компетентність чи некомпетентність кандидатів. Рішення комісій не підлягають скасуванню. Апеляції та заяви про повторну перевірку вступників не приймаються [9].

Термін навчання на Факультеті підготовки офіцерів поліції становить чотири роки. Ті здобувачі, котрі мають досвід поліцейської діяльності, можуть бути зараховані на другий курс. Навчальний рік триває з 1 вересня до 31 серпня наступного року і поділяється на два семестри. Перший семестр починається 1 вересня та закінчується 15 лютого, другий семестр починається 16 лютого і закінчується 31 серпня. Протягом усіх чотирьох років навчання курсанти проживають у казармі, харчуються в їдальні Факультету, носять формений одяг із емблемою Факультету.

Навчання охоплює два блоки: теоретичний і практичний. Окрім навчальних занять, передбачаються різноманітні освітньо-виховні та культурні заходи для розширення духовного й наукового кругозору майбутніх фахівців. Відвідування навчальних дисциплін є обов'язковим для здобувачів, якщо немає об'єктивних причин для відсутності на занятті. У кожному семестрі відбувається як поточне оцінювання навчальних досягнень майбутніх правоохоронців (виконання усних або письмових, індивідуальних чи групових завдань), так і підсумкове оцінювання наприкінці семестру у вигляді письмових іспитів із дисциплін, що вивчалися [10]. Розглянемо набір дисциплін, які викладаються на Факультеті протягом чотирьох років навчання. Зазначимо, що всі дисципліни поділяються на ті, які оцінюються наприкінці кожного семестру, і на додаткові дисципліни, оцінювання яких не передбачено.

Перший рік навчання.

Дисципліни, що оцінюються: поліцейське право, кримінальне право, процесуальне кримінальне право, вступ до правознавства, кримінологія, конституційне право – права людини, спеціальні кримінальні закони, дорожня поліція, вогнева підготовка, самозахист.

Додаткові дисципліни, які не підлягають оцінюванню: фізична культура – спорт, соціальна та професійна освіта – етика – зв'язки із громадськістю – роль служб безпеки, перша допомога – гігієна персоналу, механіка – керування транспортними засобами, тренувальні вправи.

Другий рік навчання.

Дисципліни, котрі оцінюються: поліцейське право, кримінальне право, процесуальне кримінальне право, цивільне право (загальні принципи), соціологія, поліція громадської безпеки, вогнева підготовка, самозахист, інформаційні технології, грецька мова – література, іноземна мова (англійська – французька).

Додаткові дисципліни, що не підлягають оцінюванню: фізична культура – спорт, проведення поліцейських операцій, тренувальні вправи.

Третій рік навчання.

Дисципліни, які оцінюються: кримінальне право, процесуальне кримінальне право, адміністративне

право, цивільне право (кримінально-сімейне), психологія, міжнародне публічне право та гуманітарне право, наукова поліція – розслідування злочинів, практика ведення справ, бізнес-планування, вогнева підготовка, самозахист, інформаційні технології, іноземна мова (англійська – французька).

Додаткові дисципліни, що не підлягають оцінюванню: фізична культура – спорт, господарське право, поліція державної охорони, питання прокуратури, тренувальні вправи.

Четвертий рік навчання.

Дисципліни, котрі оцінюються: кримінальне право, процесуальне кримінальне право, цивільне право (майно – спадщина), емпірична криминологія – соціальний контроль злочинності, європейське право, криминологіка, цивільний процес, практична реалізація кримінальних справ, вогнева підготовка, самозахист, інформаційні технології, вступ до менеджменту – управління поліцією, іноземна мова (англійська – французька).

Додаткові дисципліни, які не підлягають оцінюванню: фізична культура – спорт, трудове право, складання офіційних документів, імітаційні вправи, планування на випадок надзвичайних політичних ситуацій, тренувальні вправи.

Особлива увага приділяється дисципліні «Вогнева підготовка». Навчання користування зброєю відбувається як в умовах реальних ситуацій, так і в умовах імітації на спеціальних приладах. Невиконання програми цього курсу є підставою для відрахування з Факультету, як це відбувається у більшості поліцейських академій інших країн.

Зміст усіх курсів, що викладаються, детально описаний у навчальній програмі, яка складається щороку Радою з питань освіти Факультету та затверджується Начальником Генерального штабу Головного управління поліції Греції [11].

Для організації дозвілля здобувачів, їхнього культурного й інтелектуального розвитку, а також для формування соціальних умінь і навичок Факультет організовує творчі вечори, театральні та кіновистави, концерти, відвідування мистецьких та історичних виставок, спортивні змагання, наукові лекції як на території Факультету, так і поза його межами. Також на Факультеті діє театральний гурток. Здобувачі всіх чотирьох курсів прослуховують лекції, що розширюють їхню енциклопедичну освіту. Тематику лекцій можуть бути: історія грецької поліції, військова юстиція, грецька мова у роботі правоохоронця, комунікація у засобах масової інформації, політична історія сучасної Греції, політична економіка, сучасна міжнародна політика, соціологія, пенітенціарна, дипломатична історія, харчова хімія, топографія-креслення тощо. Значна увага приділяється участі майбутніх правоохоронців у спортивних змаганнях [12]. Ті здобувачі, котрі досягли високих результатів у навчанні або продемонстрували особливу старанність і завзяття в інших сферах діяльності, відзначаються різними нагородами, такими як: грамоти, дипломи, нагрудні знаки, відпустка до п'яти днів тощо [13].

Важливу роль у забезпеченні якісної підготовки майбутніх фахівців відіграє Рада з питань освіти, яка складається з керівництва факультету, його відділень, провідних викладачів, представників від здобувачів.

Рада з питань освіти виконує такі функції:

– займається питаннями розробки, оцінювання, внесення змін, удосконалення освітньої програми, зокрема визначає мету, завдання, зміст, методологію викладання кожної дисципліни;

– вивчає слабкі сторони у реалізації освітньої програми, можливу професійну непридатність представників викладацького складу, відповідність і достатність підручників та інших засобів навчання, запропонованих викладачами, контролює підготовку науково-педагогічним складом власних підручників, посібників, а також оновлення або доопрацювання вже наявної літератури відповідно до нових вимог;

– вносить обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення освіти майбутніх офіцерів поліції [14].

Розглянемо особливості укомплектування Факультетом науково-педагогічного складу.

До викладацького складу входять провідні науково-педагогічні працівники (НПП), судді, прокурори, досвідчені юристи, а також офіцери поліції та інших силових структур, котрі мають багатий професійний досвід і підготовку в галузі правоохоронної діяльності. Керівники кафедр і відділень є офіцерами поліції із суттєвим педагогічним досвідом і обов'язковим проходженням навчання на Факультеті перепідготовки та підвищення кваліфікації поліцейських Греції. У першому кварталі кожного навчального року або в разі потреби упродовж року Факультет оприлюднює перелік навчальних дисциплін і вимог до НПП, які бажають ці дисципліни викладати у наступному році. Усі охочі у встановлений термін мають подати відповідну заяву начальникові Факультету. Вік педагогічних працівників на 31 грудня поточного року не повинен перевищувати 67 років.

Викладачі із цивільних осіб для забезпечення викладання певної дисципліни повинні відповідати таким критеріям: 1) мати відповідний диплом про вищу освіту грецького або визнаного зарубіжного вишу, ступінь магістра або доктора наук у відповідній науковій галузі; 2) або бути авторами оригінальних статей, пов'язаних із предметом викладання, або мати практичний досвід у відповідній галузі. Крім того, викладачі повинні мати грецьке громадянство або громадянство країни-члена Європейського Союзу, не мають бути позбавленими політичних прав, повинні демонструвати високі моральні якості державного службовця.

Для призначення на посаду НПП чинного офіцера поліції необхідна наявність у нього вищої освіти, успішне проходження навчання на Факультеті перепідготовки та підвищення кваліфікації поліцейських Греції або на Факультеті національної безпеки, досвід служби. Враховується також наявність наукових статей, присвячених предмету викладання. Крім того, кандидат повинен бути високо оцінений на місці служби та не мати жодних дисциплінарних стягнень.

Кожний викладач оцінюється наприкінці навчального року спеціальною комісією за визначеними критеріями. Після цього Комісія подає начальнику поліції пропозиції щодо збереження складу НПП або його заміни та призначення нових викладачів [15].

Висновки. Таким чином, базова поліцейська освіта у Греції надається в Академії поліції на Факультеті підготовки офіцерів поліції. Протягом чотирьох років навчання майбутнім правоохоронцям викладаються переважно дисципліни спеціальної підготовки, особлива увага приділяється вогневій і фізичній підготовці. Значне місце в освітній програмі належить і різним видам права з особливим наголосом на кримінальному праві та процесі. Позитивним також вважаємо викладання протягом трьох років навчання іноземної мови, що сприяє підготовці майбутніх поліцейських до роботи з іноземними громадянами. Загалом перелік навчальних

дисциπлін і додаткових навчальних і позанавчальних заходів спрямований на розвиток та удосконалення таких ключових компетентностей і соціальних навичок (soft skills): комунікативної компетентності, навичок прийняття рішень, командної роботи, креативності, гнучкості, розв'язання проблем тощо. На увагу також заслуговує процес забезпечення якості поліцейської освіти

шляхом постійного оцінювання освітньої програми та викладацького складу Факультету.

Серед перспектив подальших розвідок у цьому напрямі розглядаємо вивчення досвіду організації та забезпечення післядипломної поліцейської освіти у сучасній Греції з метою його творчого впровадження у вітчизняну освітню практику.

Список використаних джерел

1. Закордонний досвід підготовки кадрів для сил сектору безпеки та можливості його використання в Україні : науково-методичні рекомендації / К.Л. Бугайчук та ін. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 120 с.
2. Деканоїдзе Х., Хелашвілі М. Системи освіти та підготовки поліції в регіоні ОБСЄ. Київ, 2018. 164 с.
3. Πανούσης Ι. Η εκπαίδευση των αστυνομικών στο πλαίσιο του νέου αντεγκληματικού κοινωνικού τους ρόλου. Αντεγκληματική πολιτική ΙΙ / επιμ. Ν. Κουράκης. Ποινικά, 59. 1999.
4. Παπακωνσταντής Γ. Προτάσεις για τη μεταρρύθμιση της ελληνικής αστυνομίας. Αθήνα : ΠΟΑΣΥ, 2011. 96 σ. URL: https://enastyhal.gr/wpcontent/uploads/2017/12/BIBL_SYNERDIO_POASY_meleti.pdf (дата звернення: 27.03.2023).
5. Δανούσης Κ., Καραβίτης Γ. Ιστορία της ελληνικής αστυνομίας. Αθήνα, Ελλάδα : Ιδιωτική έκδοση, 1997.
6. Κανονισμός Εκπαίδευσης προσωπικού Υπουργείου Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης – Γενικής Γραμματείας Δημόσιας Τάξης : Προεδρικό Διάταγμα. 585/1985. ΦΕΚ 205/Α/09-12-1985.
7. Κόλλια Α. Ο ρόλος της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στην Ελληνική Αστυνομία: μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία. Κόρινθος, 2021. 79 σ.
8. Οργανισμός Σχολής Αξιωματικών Ελληνικής Αστυνομίας : Προεδρικό Διάταγμα 319/1995. ΦΕΚ Α 174/24.08.1995.
9. Προκαταρκτικές εξετάσεις. URL : <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/prokatarktikikes-exetaseis/> (дата звернення: 27.03.2023).
10. Τέσσερα (4) εκπαιδευτικά έτη. URL: <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/tessera-4-ekpaideftika-eti/> (дата звернення: 27.03.2023).
11. Θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση. URL: <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/theoritiki-kai-praktiki-ekpaidefsi/> (дата звернення: 27.03.2023).
12. Μορφωτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες. URL: <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/morfotikes-kai-politistikikes-drastiriotites/> (дата звернення: 27.03.2023).
13. Ηθικές αμοιβές Δοκίμων Υπαστυνόμων. URL: <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/ithikes-amoiwes-dokimon-ypastynomon/> (дата звернення: 27.03.2023).
14. Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. URL: <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/ekpaideftiko-symvoulio/> (дата звернення: 27.03.2023).
15. Διδακτικό προσωπικό Σχολής Αξιωματικών Ελληνικής Αστυνομίας. URL: <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/didaktiko-prosopiko-scholis-axiomatikon-ellinikis-astynomias/> (дата звернення: 27.03.2023).

References

1. Buhachuk, K.L. et al. (2016). Zakordonnny dosvid pidhotovky kadriv dlia syl sektoru bezpeky ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini [Foreign experience in training personnel for security sector forces and the possibility of its use in Ukraine] : naukovo-metodychni rekomendatsii. Kharkiv : Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. 120 s. [in Ukrainian].
2. Dekanoidze, Kh., & Khelashvili, M. (2018). Systemy osvity ta pidhotovky politsii v rehioni OBSIe [Police education and training systems in the OSCE region] Kyiv. 164 s. [in Ukrainian].
3. Πανούσης, Ι. (1999). Η εκπαίδευση των αστυνομικών στο πλαίσιο του νέου αντεγκληματικού κοινωνικού τους ρόλου. Αντεγκληματική πολιτική ΙΙ / επιμ. Ν. Κουράκης. Ποινικά, 59. [in Greek].
4. Παπακωνσταντής, Γ. (2011). Προτάσεις για τη μεταρρύθμιση της ελληνικής αστυνομίας. Αθήνα : ΠΟΑΣΥ. 96 σ. Retrieved from https://enastyhal.gr/wpcontent/uploads/2017/12/BIBL_SYNERDIO_POASY_meleti.pdf. [in Greek].
5. Δανούσης, Κ. & Καραβίτης, Γ. (1997). Ιστορία της ελληνικής αστυνομίας. Αθήνα, Ελλάδα : Ιδιωτική έκδοση. [in Greek].
6. Κανονισμός Εκπαίδευσης προσωπικού Υπουργείου Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης – Γενικής Γραμματείας Δημόσιας Τάξης : Προεδρικό Διάταγμα. 585/1985. ΦΕΚ 205/Α/09-12-1985. [in Greek].
7. Κόλλια, Α. (2021). Ο ρόλος της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στην Ελληνική Αστυνομία : μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία. Κόρινθος, 79 σ.
8. Οργανισμός Σχολής Αξιωματικών Ελληνικής Αστυνομίας : Προεδρικό Διάταγμα 319/1995. ΦΕΚ Α 174/24.08.1995/ [in Greek].
9. Αστυνομική Ακαδημία. Σχολή Αξιωματικών Ελληνικής Αστυνομίας. Προκαταρκτικές εξετάσεις <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/prokatarktikikes-exetaseis/> [in Greek].
10. Αστυνομική Ακαδημία. Σχολή Αξιωματικών Ελληνικής Αστυνομίας. Τέσσερα (4) εκπαιδευτικά έτη. Retrieved from <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/tessera-4-ekpaideftika-eti/> [in Greek].

11. Αστυνομική Ακαδημία. Σχολή Αξιωματικών Ελληνικής Αστυνομίας. Θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση. URL: <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/theoritiki-kai-praktiki-ekpaidefsi/> [in Greek].
12. Αστυνομική Ακαδημία. Σχολή Αξιωματικών Ελληνικής Αστυνομίας. Μορφωτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Retrieved from <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/morfotikes-kai-politistikes-drastiriotites/> [in Greek].
13. Ηθικές αμοιβές Δοκίμων Υπαστυνόμων. Retrieved from <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/ithikes-amoives-dokimon-ypastynomon/> [in Greek].
14. Εκπαιδευτικό Συμβούλιο <https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/ekpaideftiko-symvoulio/> [in Greek].
15. Διδακτικό προσωπικό Σχολής Αξιωματικών Ελληνικής Αστυνομίας. [https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/](https://www.astynomia.gr/elliniki-astynomia/anthropino-dynamiko/ekpaidefsi/astynomiki-akadimia/scholi-axiomatikon-ellinikis-astynomias/didaktiko-prosopiko-scholis-axiomatikon-ellinikis-astynomias/) [in Greek].

Korotkova Yuliia,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Professor of the Department of Social Science Disciplines and Humanities
 (Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6930-9730>

BASIC EDUCATION OF POLICE OFFICERS IN GREECE: GENERAL CHARACTERISTICS

The article is devoted to highlighting the features of basic police education in modern Greece. It was found that such education is provided at the Police Academy of Greece at the Faculty of Police Officer Training with a four-year training period. The purpose of police education is to provide students with knowledge, to form skills and abilities, and to train moral qualities and rules of behavior that will allow them to ensure safety, overcome crisis situations, prevent crimes in particular, and protect society in general. The author analyzes the entrant selection system which, in addition to the results of an external independent assessment, necessarily involves the successful passing of preliminary tests: a psychological test followed by an interview, a medical examination and a physical fitness test. Those who cannot pass at least one of the tests are not allowed to enter the Academy.

The curriculum for police officers and the system of extracurricular activities are analyzed. It was found that during the four years of studying, future law enforcement officers are taught mainly the disciplines of special education and particular attention is paid to fire and physical training. A significant place in the curriculum belongs to different types of law with a special emphasis on criminal law and process. We also consider teaching a foreign language for three years to be positive, which contributes to the preparation of future police officers to work with foreign citizens. In general, the list of educational disciplines and additional curricular and extracurricular activities is aimed at the development and improvement of such key competencies and social skills (soft skills) as: communicative competence, decision-making skills, teamwork, creativity, flexibility, problem solving, etc.

The peculiarities of ensuring the quality of education and the peculiarities of the selection of scientific and pedagogical staff of the Faculty of Police Officer Training were studied.

Key words: Greece, police education, Police Academy, Police officer training Faculty, future police officers.

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-27>**Ярова Діана Валеріївна,**

студентка Навчально-наукового інституту права

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8533-8611>

ДЕЛЕГОВАНА ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ: ПРАВОВА ПРИРОДА, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню правової природи, зарубіжного досвіду та перспектив становлення делегованої законотворчості в Україні. У публікації розкрито зміст категорії «делегована законотворчість». У дослідженні проаналізований досвід європейських країн: Франції, Італії, Греції, Німеччини, Португалії, Швейцарії, Ісландії, Північної Македонії, Чорногорії, Словенії, Сан-Марино, Ватикана, Іспанії, Румунії, Хорватії, Фінляндії, Швеції, Естонії, Грузії, та розроблено рекомендації для впровадження інституту делегованої законотворчості в Україні.

Ключові слова: делегована законотворчість, законодавчі повноваження, конституційне регулювання, декрети.

Постановка проблеми. Розподіл влади на три гілки як одна з основних засад сучасного конституціоналізму дає змогу мінімізувати посягання суб'єктів владних повноважень на можливу узурпацію влади в державі та забезпечити можливості для вільного і демократичного функціонування суспільства. Однак реальний розвиток та ускладнення суспільних відносин дедалі частіше потребують гнучкості діяльності державного апарату та швидкого реагування на нові виклики, що у свою чергу певним чином дещо розмиває межі та предметне спрямування компетенції гілок влади, спричиняє деяке спотворення політичних ідей Ш.Л. Монтеск'є та Дж. Локка. За таких умов україні важливо звернути увагу на механізм делегування законодавчих повноважень, адже законотворчість за своєю природою є складним та тривалим процесом, до якого може бути залучено багато суб'єктів із різними політичними інтересами.

Обрану тему актуалізує ще й той факт, що інститут делегованої законотворчості є досить поширеним як у провідних європейських державах, що належать до континентальної правової сім'ї, серед яких: Німеччина, Франція, Швеція, Італія, Іспанія тощо, так і в розвинутих демократичних державах англо-американської системи, таких як: США, Великобританія, Канада, Австралія тощо. Зазначене підкреслює та актуалізує універсальність і гнучкість інституту делегованої законотворчості, а також можливість його адаптації до правових систем різних країн.

На вибір теми дослідження вплинув і той факт, що українське суспільство вже не один рік стикається зі страшними загрозами, серед яких: анексія Автономної Республіки Крим, окупація східних територій, пандемія, а зараз ще й повномасштабне воєнне вторгнення російської федерації. За таких умов необхідність з'ясування сутності інституту делегованої законотворчості як потенційного засобу швидкого державного реагування на нові виклики постає з новою гостротою. Розкриття змісту обраної теми забезпечить можливість з'ясувати перспективи становлення інституту делегова-

ної законотворчості в Україні, а вивчення зарубіжного досвіду, його позитивних та негативних сторін створить умови щодо визначення шляхів розвитку та вдосконалення національної правотворчості, а в разі обґрунтованої потреби – адаптації правових механізмів, які існують в інших країнах, до національної правової системи. Відтак обрана тема має не лише теоретичне та практичне значення, а й переконливу актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці, присвячені категорії законотворчості, таких вітчизняних дослідників, як: С. Бобровник, О. Богачова, Ж. Дзейко, Т. Дідич, Н. Задирака, О. Копиленко, Б. Малишев, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, З. Погорелов, П. Рабінович, А. Ришелок, О. Скрипнюк, Т. Тарахонич, М. Теплюк, Ю. Шапран, О. Ющик.

Делегована законотворчість хоча і не була предметом комплексного дослідження, однак окремі її аспекти привертати увагу таких науковців, як: В. Авер'янов (делегована законотворчість в адміністративному праві), П. Грималюк (делегована правотворчість) [1], С. Карр (досвід Сполучених Штатів Америки) [2], М. Козюбра (теоретичні аспекти делегованої законотворчості), О. Скакун (делегована правотворчість) [3], С. Сміс (досвід Сполученого королівства) [4], С. Сорока (делегована законотворчість у країнах Європейського Союзу) [5], В. Шаповал (делегована законотворчість зарубіжних країн).

Метою дослідження є комплексний теоретико-правовий аналіз правової природи, зарубіжного досвіду та перспектив становлення інституту делегованої законотворчості в Україні.

Для досягнення поставленої мети виокремлено такі завдання:

- з'ясувати сутність делегованої законотворчості та надати власне визначення цього поняття;
- розкрити зарубіжний досвід впровадження делегованої законотворчості в практику правотворення;
- з'ясувати сучасний стан розвитку делегованої законотворчості в Україні;

– визначити перспективи впровадження інституту делегованої законотворчості в правотворчу практику України.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення поставлених завдань варто з'ясувати, що саме ми будемо розуміти під категорією «делегована законотворчість». Зазначимо, що в законодавстві України відсутня легальна дефініція наведеного поняття, а в національній доктринальній літературі наявні суттєві прогалини з приводу зазначеного питання. У межах нашої наукової роботи ми будемо використовувати визначення, яке було обґрунтовано нами в процесі попередніх наукових досліджень. Так, під делегованою законотворчістю ми будемо мати на увазі політико-правовий процес, в основу якого покладено прийняття нормативно-правового акта, рівного за юридичною силою закону та відповідно до повноваження, яке виходить із закону або за прямим дорученням законодавчого органу держави іншому органу зі збереженням певної системи контролю за реалізацією делегованих повноважень [6, с. 84].

З'ясування правової природи делегованої законотворчості та подальших перспектив її нормативного закріплення в законодавстві України потребує розкриття правового досвіду зарубіжних країн. З огляду на те, що Україна взяла стратегічний курс на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, на нашу думку, важливо розглянути найкращі взірці зарубіжної правотворчої практики для того, щоб впровадити деякі з них у функціонування національних правових інститутів. Так, проаналізувавши конституції європейських держав, можемо виокремити такі тенденції нормативного закріплення інституту делегованої законотворчості.

1. Найбільш поширеною формою делегованого законодавства є декрет (decree). Зазначений зовнішній вираз реалізації наведеного правового інституту розповсюджений в Італії, Хорватії, Греції, Фінляндії, Естонії, Північній Македонії, Чорногорії, Грузії, Словенії, Сан-Марино. В окремих державах можна зустріти такі правові форми, як законодавчі декрети (Іспанія) та декрети-закони (Іспанія, Португалія). Дещо рідше застосовується поняття «ордонанси» (ordonances) по відношенню до актів делегованого законодавства (Франція, Румунія). У поодиноких випадках можна зустріти ще й такі форми делегованої законотворчості: законодавчі інструменти (“statutory instruments”) – у Німеччині, положення (“provisions”) – у Швеції, тимчасові закони (“provisional laws”) – в Ісландії, законодавчі розпорядження (“legislative dispositions”) – у Ватикані [7].

2. Традиційно делегована законотворчість полягає в передачі законодавчих повноважень від представницького органу до уряду. Такий підхід закріплений у конституціях Франції, Італії, Іспанії, Румунії, Хорватії, Португалії, Швеції, Північної Македонії, Чорногорії. У деяких державах, окрім уряду, законодавчі повноваження можуть переходити і до президента й міністрів (Фінляндія); до федеративного міністра й уряду земель (Німеччина). У деяких державах Європи законодавчі повноваження за допомогою їх делегування може отримувати лише президент (Греція, Естонія, Ісландія, Грузія, Словенія). При цьому в Греції (ч. ч. 1–2 ст. 26 Конституції) та Ісландії (ст. 2 Конституції) президент хоча й належить як до виконавчої, так і до законодавчої гілки влади, реальних законотворчих повноважень він не має: фактично компетенція президента обмежується традиційною сукупністю прав та обов'язків, пов'язаною з підписанням закону, накладанням вето тощо.

Варто зазначити, що у Швейцарії законодавчі повноваження можуть бути делеговані спільним адміністративним органам конфедерації та кантонів. У Швеції, окрім звичайного делегування законодавчих повноважень уряду, передбачено ще й субделегування від останнього органу до інших адміністративних органів. Субделегування передбачено й конституцією Німеччини. Крім того, парламент Швеції може передати законодавчі повноваження з певної низки питань ще й органам місцевого самоврядування. У Ватикані делегування законодавчих повноважень відбувається від суверена до колегиї кардиналів (колегіального органу всіх кардиналів католицької церкви).

3. У Франції, Італії, Греції, Німеччині, Португалії, Швейцарії, Ісландії, Північній Македонії, Чорногорії, Словенії, Сан-Марино та Ватикані делегована законотворчість має *абсолютний характер* (немає певного кола відносин, які б не могли бути врегульовані за допомогою делегованого законодавства). Водночас в Іспанії, Румунії, Хорватії, Фінляндії, Швеції, Естонії, Грузії зазначений правовий інститут є дещо *обмеженим*, адже не може застосовуватися до всіх питань.

4. Крім того, у Греції, Естонії, Північній Македонії, Ісландії, Чорногорії, Грузії, Словенії інститут делегованої законотворчості може застосовуватися лише у випадках невідкладної потреби, воєнного чи надзвичайного стану, так звана *невідкладна делегована законотворчість*. Тоді як у Франції, Італії, Іспанії, Румунії, Хорватії, Німеччині, Португалії, Фінляндії, Швейцарії, Швеції, Сан-Марино, Ватикані зазначений правовий механізм не потребує виняткових обставин для застосування (*загальна делегована законотворчість*). Варто наголосити, що в Іспанії та Румунії передбачені обидві форми делегованої законотворчості: як надзвичайна, так і загальна.

5. У Греції, Естонії, Ісландії, Північній Македонії, Чорногорії, Грузії, Словенії застосування інституту делегованої законотворчості може здійснюватися у надзвичайних випадках без участі парламенту, і лише в подальшому такі акти делегованого законодавства мають бути визнані законодавчим органом. Зазначене фактично спростовує тезу, висунуту в дисертаційному дослідженні П. Грималюка: у будь-якому разі умови делегування залежать від власного розсуду парламенту [26, с. 145], адже фактично згадані акти делегованого законодавства самостійно створюють реальні юридичні наслідки. В інших розглянутих нами державах (Франції, Італії, Румунії, Хорватії, Німеччині, Португалії, Фінляндії, Швейцарії, Швеції, Сан-Марино) для застосування зазначеного правового інституту необхідна участь парламенту, що, як правило, полягає в ухваленні спеціального закону, яким встановлено конкретну мету, сферу, термін делегування тощо. Зазначимо, що в Іспанії, залежно від виду делегованої законотворчості, передбачені обидві процедури [7].

Для з'ясування перспектив закріплення інституту делегованої законотворчості в Україні та аналізу подальших тенденцій його розвитку вкрай важливо визначити сучасний стан законотворчості в Україні та вітчизняний досвід делегування законодавчих повноважень, адже впровадження нових політико-правових інститутів має відбуватися з урахуванням уже наявних політико-правових відносин держави.

Зазначимо, що, відповідно до ч. 1 ст. 6 Конституції України, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [29]. В основу цього положення покладено вже згадувані

нами ідеї Ш.Л. Монтеск'є, відповідно до яких влада в державі поділяється на три гілки та зосереджується в руках різних органів, що в подальшому має сприяти недопущенню зловживань та сваволі.

Згідно зі ст. 75 Основного Закону єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України [29]. Слід зазначити, що в Конституції України немає жодної згадки про делегування або передачу законодавчих повноважень іншим органам державної влади. Фактично таку конституційну дійсність можна тлумачити двоюко: й як відсутність можливості делегування повноважень, й як відсутність чіткої заборони тієї ж політико-правової діяльності.

Аналізуючи ж історичний досвід України, можемо зазначити, що делегована законотворчість не є абсолютно новим явищем для держави. Так, у 1992 р. було прийнято Закон України «Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання». Відповідно до цього акта Кабінету Міністрів України були тимчасово (до 21 травня 1993 р.) делеговані повноваження видавати декрети у сфері законодавчого регулювання з питань, передбачених п. 13 ст. 97 Конституції України, щодо відносин власності, підприємницької діяльності, соціального і культурного розвитку, державної, митної, науково-технічної політики, кредитно-фінансової системи, оподаткування, державної політики оплати праці і ціноутворення [31]. Зазначені акти мали сприяти оперативному вирішенню питань, пов'язаних зі здійсненням ринкової реформи. Крім того, на той момент ст. 97¹ Конституції України було встановлено, що Верховна Рада України у виняткових випадках двома третинами голосів від загальної кількості народних депутатів України може законом делегувати Кабінету Міністрів України на визначений термін повноваження видавати декрети у сфері законодавчого регулювання з окремих питань, передбачених вже згаданим нами нормативним актом. Такі декрети Кабінету Міністрів України мають силу закону та можуть зупиняти дію конкретних законодавчих актів або вносити до них зміни і доповнення. Слід наголосити, що декрети або їх окремі положення під час здійснення урядом делегованих повноважень могли бути скасовані законом Верховної Ради України, якщо вони суперечили Конституції України. Наразі ж декрети, що були прийняті в зазначений нами строк, можуть бути скасовані або змінені Верховною Радою України у звичайному законодавчому порядку [32]. Важливо також вказати, що впродовж нетривалого періоду здійснення урядом законодавчих повноважень було прийнято 83 декрети [33], більшість із яких наразі скасована спеціальними законами. Слід зазначити, що такий правовий експеримент у національній законотворчості на той момент не призвів до успіху, адже декрети були здебільшого суперечливими та неузгодженими між собою. Крім того, Кабінет Міністрів України здійснював законотворчу діяльність без спеціальної програми, а прийняті акти були слабкими в питаннях юридичної техніки, економічної та соціальної обґрунтованості й викликали суттєві нарікання в суспільстві, що в подальшому вплинуло на те, що наприкінці травня 1993 р. урядом не було знов делеговано законодавчі повноваження [34, с. 208].

Крім того, варто наголосити на ч. 4 Розділу XV «Перехідні положення», якою встановлено, що Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України має право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом

Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України в порядку, встановленому ст. 93 Конституції. Такий указ Президента України набував чинності, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не прийме закон або не відхилить поданий законопроект більшістю від її конституційного складу. Зазначений акт регулював вказану сферу правовідносин до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань [29].

Вищезазначене дає нам можливість сформулювати загальні тенденції розвитку делегованої законотворчості в Україні. Фактично згаданий правовий інститут застосовувався в той період, коли правова система держави була ще не досить розвинутою, та слугував інструментом для регулювання тих відносин, які не мали достатньої законодавчої бази. Делегована законотворчість в Україні полягала в тому, що Верховна Рада України (парламент) передавала свої законодавчі повноваження у визначеній сфері на чітко встановлений строк Кабінету Міністрів України (уряду). Крім того, варто згадати ще й про наділення Президента України можливістю видавати укази на певний час у тій сфері, яка належить до законодавчого регулювання. Такі укази хоча й юридично не прирівнювалися до закону, але по суті стосувалися тих питань, які в подальшому повинні б бути урегульовані в законодавчому порядку і мали особливу, зазначену нами вище, процедуру прийняття та скасування, тому, на нашу думку, цілком аргументовано вважати зазначені акти делегованим законодавством. Також слід наголосити, що делегована законотворчість в Україні характеризувалася слабкістю юридичної техніки та недостатньою юридичною визначеністю, що у свою чергу вплинуло на те, що зазначений правовий інститут не утвердився в національній правовій системі. У подальшому ж при розробці рекомендацій для впровадження інституту делегованої законотворчості в Україні зазначені проблемні моменти мають бути враховані.

З'ясувавши сутність інституту делегованої законотворчості, цілком доречно розглянути перспективи його впровадження в правову систему України. Слід зазначити, що створення нових нормативних регуляторів у державі має відбуватися з урахуванням найкращих звичок зарубіжної практики інших країн та на основі власного правового досвіду країни, її цінностей, правових традицій, історичної пам'яті народу тощо. Зважаючи на вищенаведені вимоги, на нашу думку, можна запропонувати рекомендації щодо впровадження інституту делегованої законотворчості в національну правову систему.

1. Делегована законотворчість в Україні повинна мати форму передачі Кабінету Міністрів України (уряду) повноважень приймати нормативно-правові акти, які будуть мати силу закону.

2. Таке делегування має відбуватися в двох випадках:

а) Кабінет Міністрів України звертається до Верховної Ради України (парламенту) з проханням передати законодавчі повноваження;

б) Верховна Рада України в разі надмірної завантаженості може делегувати законодавчі повноваження Кабінету Міністрів України.

3. Передача законодавчих повноважень має відбуватися у чітко визначеній сфері правових відносин, при цьому має бути встановлено конкретну мету та завдання такого делегування.

4. Делегування законодавчих повноважень відбувається за допомогою прийняття нового спеціального закону, в якому нормативно закріплюються вимоги, встановлені п. 3, та термін, впродовж якого можлива передача таких повноважень.

5. Кабінету Міністрів України не можуть бути передані законодавчі повноваження у сфері прав і свобод людини та громадянина, територіального устрою та конституційного ладу держави.

6. У подальшому акт делегованого законодавства може бути скасований повністю Верховною Радою України через прийняття відповідного закону або в окремих його положеннях через внесення змін у зазначений акт. Крім того, делеговане законодавство за рішенням Конституційного Суду України може бути визнано неконституційним.

7. Акти делегованого законодавства, якщо вони входять за межі делегованих повноважень або не відповідають меті та завданням, є недійсними та не мають юридичних наслідків.

8. Кабінет Міністрів України не несе відповідальності за прийняті ним акти, крім випадків умисних правопорушень, які тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність.

Одним із важливих напрямів впровадження делегованої законотворчості є підвищення ролі інститутів громадянського суспільства. Мова йде про профспілки, основним призначенням яких є гарантування та охорона соціально-економічних прав суб'єктів суспільних відносин, зокрема за допомогою участі у розробці відповідних законодавчих актів за уповноваженням вищих органів державної влади. Важлива роль у делегованій законотворчості належить політичним партіям, покликаним сприяти формуванню й вираженню політичної волі громадян шляхом участі в законотворенні як безпосередньо через діяльність депутатів-представників певної політичної сили, так і через делегування певній політичній силі повноважень для розробки нормативних актів вищої юридичної сили. Звісно ж, це потребує ухвалення особливого Закону України «Про делеговану законотворчість».

Висновки. У науковій публікації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягало в комплексному теоретико-правовому аналізі правової природи, зарубіжного досвіду та перспектив становлення інституту делегованої законотворчості в Україні. Відповідно до поставленої мети і завдань сформульовано основні ре-

зультати та пропозиції, які мають теоретико-прикладне значення.

1. У межах дослідження було запропоновано розглядати делеговану законотворчість як політико-правовий процес, в основу якого покладено прийняття нормативно-правового акта, рівного за юридичною силою закону та відповідно до повноваження, яке виходить із закону або за прямим дорученням законодавчого органу держави іншому органу зі збереженням певної системи контролю за реалізацією делегованих повноважень.

2. У науковій публікації розкрито зарубіжний досвід впровадження делегованої законотворчості в практику правотворення. Так, у дослідженні було розглянуто законодавство європейських держав. Аналіз конституцій зарубіжних країн дав можливість з'ясувати загальний механізм нормативного закріплення інституту делегованої законотворчості та визначити основні тенденції його функціонування.

3. У дослідженні було з'ясовано сучасний стан розвитку делегованої законотворчості в Україні. Встановлено, що наразі Конституцією України не передбачена передача законодавчих повноважень від парламенту до уряду. Крім того, було розглянуто історичний досвід України у сфері делегованої законотворчості та визначені основні акти делегованого законодавства, серед яких – декрети Кабінету Міністрів України та укази Президента України з економічних питань, що не врегульовані законами. У дослідженні було визначено основні недоліки та прогалини тогочасних актів делегованого законодавства, що в подальшому вплинуло на розвиток цієї форми законотворчості.

4. На основі аналізу досвіду зарубіжних країн у сфері делегованої законотворчості, а також вітчизняної політико-правової історії, що стосується делегування законодавчих повноважень, було визначено перспективи впровадження інституту делегованої законотворчості в правотворчу практику України. Так, було розроблено рекомендації, які в подальшому можуть стати основою для створення Закону України «Про делеговану законотворчість». Делегована законотворчість має полягати в передачі Кабінету Міністрів України (уряду) через ухвалення спеціального закону повноважень приймати нормативно-правові акти, які будуть мати силу закону. При цьому під час делегування законодавчих повноважень має бути встановлена чітка сфера правових відносин, а також конкретна мета, завдання такого делегування та термін, протягом якого має відбуватися передача законодавчих повноважень.

Список використаних джерел

1. Грималюк П. Делегована правотворчість: теоретико-правові засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національна академія наук України. Інститут держави і права імені В.М. Корецького. Київ, 2012. 204 с.
2. Cecil T. Carr. Delegated Legislation in the United States. *Journal of Comparative Legislation and International Law*. 1943. Vol. 25, № 3/4. PP. 47–54.
3. Скаун О. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
4. S.A. de Smith. Delegated legislation in England. *The Western Political Quarterly*. 1949. Vol. 2, № 4. PP. 514–526.
5. Сорока С. Делеговане законодавство як форма участі уряду в законодавчому процесі у країнах Європейського Союзу. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. Випуск 169. Том 181. С. 54–62.
6. Ярова Д. Делегована законотворчість: доктринальний аналіз категорії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. № 72. С. 81–85.
7. Current aspects of the development of science and technology : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2022. 264 p.
8. Parlamento Italiano. URL: Ultimi Decreti-Legge esaminati (parlamento.it).
9. Constitution of the Italian Republic. URL: untitled (senato.it).
10. The Spanish Constitution. URL: THE SPANISH CONSTITUTION (boe.es).
11. The Constitution of Romania. URL: The Constitution of Romania (presidency.ro).

12. Croatia's Constitution of 1991 with Amendments through 2013. URL: Croatia_2013.pdf (constituteproject.org).
13. Greece's Constitution of 1975 with Amendments through 2008. URL: Greece_2008.pdf (constituteproject.org).
14. Germany's Constitution of 1949 with Amendments through 2012. URL: German_Federal_Republic_2012.pdf (constituteproject.org).
15. Portugal's Constitution of 1976 with Amendments through 2005. URL: Portugal_2005.pdf (constituteproject.org).
16. Finland's Constitution of 1999 with Amendments through 2011. URL: Finland_2011.pdf (constituteproject.org).
17. Switzerland's Constitution of 1999 with Amendments through 2002. URL: Switzerland_2002.pdf (constituteproject.org).
18. The Constitution of Sweden: The Fundamental Laws and the Riksdag Act. URL: the-constitution-of-sweden-160628.pdf (riksdagen.se).
19. Estonia's Constitution of 1992 with Amendments through 2015. URL: Estonia_2015.pdf (constituteproject.org).
20. Iceland's Constitution of 1944 with Amendments through 2013. URL: Iceland_2013.pdf (constituteproject.org).
21. The Constitution of the Republic of Macedonia. URL: MKD36714 Eng.pdf (ilo.org).
22. Montenegro's Constitution of 2007. URL: Montenegro_2007.pdf (constituteproject.org).
23. Constitution of Georgia. URL: CONSTITUTION OF GEORGIA | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge).
24. Constitution of the Republic of Slovenia. URL: constitution.pdf (us-rs.si).
25. Constitution of the Republic of San Marino. URL: San Marino: Constitution-1974 (rightofassembly.info).
26. Fundamental Law of Vatican City State. URL: Fundamental Law of Vatican City State (uniset.ca).
27. Code of Canon Law. URL: Code of Canon Law – IntraText (archive.org).
28. Ярова Д. Делегована законотворчість: досвід країн Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8.
29. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30.
30. Кормич А. Історія вчень про державу і право. Київ : Правова єдність, 2009. 312 с.
31. Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання : Закон України від 18.11.1992 р. № 2796-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 2.
32. Конституція України : Закон Української РСР від 20.04.1978 р. № 888-IX. URL: Конституція України № 888-IX від 20.04.1978 р. Конституція (Основний Закон) України. Редакція від 28.06.1996 р. | ZakonOnline – Право знати!
33. Декрети Кабінету Міністрів України. URL: Документи виду (Декрет) (rada.gov.ua).
34. Чабан В. Адміністративно-правовий феномен декретів Кабінету Міністрів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 207–209.
35. Про регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17.
36. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13.
37. Правила оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки (методичні рекомендації). URL: zak_rules.pdf (rada.gov.ua).

References

1. Hrymalyuk P. Delegated law-making: theoretical and legal foundations: diss. ... candidate law Sciences: 12.00.01 / National Academy of Sciences of Ukraine Institute of State and Law named after V.M. Koretsky. Kyiv, 2012. 204 p. [in Ukrainian].
2. Cecil T. Carr. Delegated Legislation in the United States. *Journal of Comparative Legislation and International Law*. 1943. Vol. 25, № 3/4. PP. 47–54.
3. Skakun O. Theory of the state and law: a textbook / Trans. from Russian Kharkiv: Konsum, 2001. 656 p. [in Ukrainian].
4. S.A. de Smith. Delegated legislation in England. *The Western Political Quarterly*. 1949. Vol. 2, № 4. PP. 514–526.
5. Soroka S. Delegated legislation as a form of government participation in the legislative process in the countries of the European Union. *Scientific works. Governance*. 2012. Issue 169. Volume 181. P. 54–62 [in Ukrainian].
6. Yarova D. Delegated legislation: doctrinal analysis of the category. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. 2022. No. 72. P. 81–85 [in Ukrainian].
7. Current aspects of the development of science and technology : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2022. 264 p.
8. Parlamento Italiano. URL: Ultimi Decreti-Legge esaminati (parlamento.it).
9. Constitution of the Italian Republic. URL: untitled (senato.it).
10. The Spanish Constitution. URL: THE SPANISH CONSTITUTION (boe.es).
11. The Constitution of Romania. URL: The Constitution of Romania (presidency.ro).
12. Croatia's Constitution of 1991 with Amendments through 2013. URL: Croatia_2013.pdf (constituteproject.org).
13. Greece's Constitution of 1975 with Amendments through 2008. URL: Greece_2008.pdf (constituteproject.org).
14. Germany's Constitution of 1949 with Amendments through 2012. URL: German_Federal_Republic_2012.pdf (constituteproject.org).
15. Portugal's Constitution of 1976 with Amendments through 2005. URL: Portugal_2005.pdf (constituteproject.org).
16. Finland's Constitution of 1999 with Amendments through 2011. URL: Finland_2011.pdf (constituteproject.org).
17. Switzerland's Constitution of 1999 with Amendments through 2002. URL: Switzerland_2002.pdf (constituteproject.org).
18. The Constitution of Sweden: The Fundamental Laws and the Riksdag Act. URL: the-constitution-of-sweden-160628.pdf (riksdagen.se).
19. Estonia's Constitution of 1992 with Amendments through 2015. URL: Estonia_2015.pdf (constituteproject.org).

20. Iceland's Constitution of 1944 with Amendments through 2013. URL: Iceland_2013.pdf (constituteproject.org).
21. The Constitution of the Republic of Macedonia. URL: MKD36714 Eng.pdf (ilo.org).
22. Montenegro's Constitution of 2007. URL: Montenegro_2007.pdf (constituteproject.org).
23. Constitution of Georgia. URL: CONSTITUTION OF GEORGIA | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge).
24. Constitution of the Republic of Slovenia. URL: constitution.pdf (us-rs.si).
25. Constitution of the Republic of San Marino. URL: San Marino: Constitution-1974 (rightofassembly.info).
26. Fundamental Law of Vatican City State. URL: Fundamental Law of Vatican City State (uniset.ca).
27. Code of Canon Law. URL: Code of Canon Law – IntraText (archive.org).
28. Yarova D. Delegated law-making: the experience of the countries of the European Union. *Legal scientific electronic journal*. 2022. No. 8 [in Ukrainian].
29. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996. No. 254k/96. *Verkhovna Rada information*. 1996. No. 30 [in Ukrainian].
30. Kormych A. History of teachings about the state and law. Kyiv: Legal unity, 2009. 312 p. [in Ukrainian].
31. On the temporary delegation to the Cabinet of Ministers of Ukraine of powers to issue decrees in the field of legislative regulation: Law of Ukraine dated November 18, 1992 No. 2796-XII. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1993. No. 2 [in Ukrainian].
32. Constitution of Ukraine: Law of the Ukrainian SSR dated April 20, 1978 No. 888-IX. URL: Constitution of Ukraine. No. 888-IX dated 20.04.1978 Constitution (Fundamental Law) of Ukraine. Edition of 06/28/1996 | ZakonOnline – The right to know! [in Ukrainian].
33. Decrees of the Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: Type documents (Decree) (rada.gov.ua) [in Ukrainian].
34. Chaban V. p. Administrative and legal phenomenon of deputies of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Legal scientific electronic journal*. 2015. No. 4, pp. 207–209 [in Ukrainian].
35. On the regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine dated February 10, 2010. No. 1861-VI. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2010, No. 14–15, No. 16–17 [in Ukrainian].
36. About the Cabinet of Ministers of Ukraine: Law of Ukraine dated February 27, 2014. No. 794-VII. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2014. No. 13 [in Ukrainian].
37. Rules for drawing up draft laws and basic requirements of legislative technique (methodical recommendations). URL: zak_rules.pdf (rada.gov.ua) [in Ukrainian].

Yarova Diana,

Student of Educational and Scientific Institute of Law
 (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv)
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8533-8611>

DELEGATED LEGISLATION: LEGAL NATURE, FOREIGN EXPERIENCE AND PROSPECTS OF ESTABLISHMENT IN UKRAINE

The article is devoted to the study of the legal nature, foreign experience and prospects for the formation of delegated legislation in Ukraine. Thus, the relevance of the selected issue was clarified, the content of the category “delegated legislation” and its main features were determined.

The scientific publication discloses the foreign experience of the implementation of delegated by the example of France, Italy, Greece, Germany, Portugal, Switzerland, Iceland, North Macedonia, Montenegro, Slovenia, San Marino, Vatican City, Spain, Romania, Croatia, Finland, Sweden, Estonia, Georgia. On the basis of the above, it was necessary to clarify the general mechanism of normative consolidation of the institute of delegated legislation and to determine the main trends of its functioning.

The study revealed the current state of development of delegated legislation in Ukraine. It has been established that currently the Constitution of Ukraine does not provide for the transfer of legislative powers from the parliament to the government. In addition, the historical experience of Ukraine in the field of delegated legislation was considered and the main acts of delegated legislation were identified, including: decrees of the Cabinet of Ministers of Ukraine and decrees of the President of Ukraine on economic issues not regulated by laws. The study identified the main shortcomings and gaps in the contemporary acts of delegated legislation, which subsequently influenced the development of this form of law-making. Based on the analysis of the experience of foreign countries in the field of delegated law-making, as well as the domestic political and legal history related to the delegation of legislative powers, the prospects for introducing the institute of delegated law-making into the law-making practice of Ukraine were determined. Thus, recommendations were developed, which in the future can become the basis for the creation of the Law of Ukraine “On Delegated Legislation”.

Key words: delegated legislation, legislative powers, constitutional regulation, decrees.

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 342.7:355.271(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-28>

Братель Сергій Григорович,
кандидат юридичних наук, професор,
перший проректор
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню питань дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Аргументовано, що відповідно до Основного Закону в умовах надзвичайного стану можуть обмежуватись конституційні права, гарантовані ст. 33 Конституції України: свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України. Однак при цьому місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування встановлюють особливий режим в'їзду на територію карантину та виїзду з неї громадян і транспортних засобів, а в разі потреби забезпечують проведення санітарного огляду речей, багажу, транспортних засобів та вантажів в умовах карантину.

Обґрунтовано, що норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, де передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Проаналізовано правову основу обмеження прав і свобод людини та громадянина, запровадження в державі воєнного стану та порядок його введення. Проаналізовано положення окремих нормативно-правових актів, що прийняті в Україні в період дії воєнного стану. Досліджено виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини та встановлено, що відповідно до чинного законодавства на період дії правового режиму воєнного стану (конституційні права людини і свободи громадянина, які передбачені статтями 30, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 53 Конституції України).

Проаналізовано перелік прав, визначених Конституцією України, які не можуть обмежуватися навіть в період дії воєнного стану. Висвітлено випадки обмеження окремих особистих, політичних та соціально-економічних прав людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: дотримання прав, права, свободи, людина, громадянин, правовий режим, воєнний стан, Україна, військова агресія.

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної, правової та соціальної держави передбачає, що права і свободи людини реалізуються в громадянському суспільстві та механізмах державного управління. Захист та дотримання прав і свобод людини є основою для будь-якої держави.

24 лютого 2022 року Україна постала перед новими викликами і вперше з часу здобуття незалежності опинилася в умовах воєнного стану, правовий режим якого охопив усю територію нашої держави та став причиною обмежень прав і свобод людини.

Україна чітко окреслила свою європейську ідентичність та європейський вектор розвитку. Україна, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, засвідчила свій демократичний вибір та намір на проведення реформ, спрямованих на захист прав людини та зміцнення демократичних інститутів. Конституція України вказує, що конституційні права і свободи людини і громадянина не підлягають обмеженню, але є виключення щодо цієї норми, що знайшло нормативне закріплення в Основному Законі. Частина 2 ст. 64 Конституції України засвідчує, що в умовах воєнного

чи надзвичайного стану можуть запроваджуватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням періоду, протягом якого діють такі обмеження, та повного переліку прав, які заборонено обмежувати в ході війни або надзвичайного стану (ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах правового режиму воєнного стану в Україні знайшли належне опрацювання у науковій літературі останніх років. Серед представників української наукової спільноти, які досліджували у своїх наукових працях зазначене питання, доцільно виокремити таких: О. Андрієвську, Ю. Бадию, О. Білоскурську, Р. Благуту, С. Головатого, М. Коваліва, О. Косілову, С. Кузніченка, В. Лазарева, С. Магду, Т. Малиновську, А. Мерник, М. Новікову, Л. Наливайко, В. Обушко, О. Поєдинок, І. Проць, М. Савчина, О. Скрипнюка, Т. Слінько, М. Федорчук та інших. Окремі питання щодо вирішення вказаної проблеми висвітлені у працях таких зарубіжних вчених, як Ч. Бейтз, В. Бурке-Вайт, Г. Гассер, В. Лакьор, А. Омичен, С. Розен, Дж. Смайлі, Е.В. Тернер, Ю. Туагі, Р. Франк тощо.

Метою статті є здійснення наукового дослідження дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року [6] здійснюється регламентація питання воєнного стану в Україні. Зокрема, встановлено певні межі обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб і визнано такі обмеження невід'ємною частиною дії особливого правового режиму.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове і зумовлене загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6].

Однак, попри усі складнощі сучасних реалій, права людини підлягають виключній охороні. Це зумовлено тим, що положення Конституції України визнають найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку [1].

Правовою основою введення воєнного стану в Україні є Конституція України, Закони України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, «Про оборону України» від 06 грудня 1991 року, «Про державний матеріальний резерв» від 24 січня 1997 року, «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період» від 20 жовтня 1998 року та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях», затверджений Верховною Радою України 24 лютого 2022 року [1; 6; 4; 2; 7; 3].

Правовою підставою для обмеження прав є факт запровадження в державі воєнного стану, порядок вве-

дення якого визначений у ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», що являє собою комплекс юридичних дій, що полягає в оприлюдненні та набранні чинності Указу Президента України про введення воєнного стану спільно з законом щодо його затвердження [6; 8]. Як передбачено у п. 5 ч. 1 ст. 5 Закону № 389-VIII, указ Президента України про введення воєнного стану повинен містити розгорнутий перелік тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб, встановлених згідно з порядком введення воєнного стану, строк дії таких обмежень [8]. Правовий аналіз Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [8], який регулює перелік, умови, строки та межі обмеження конституційних прав людини і громадянина, передбачених ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, законних інтересів юридичних осіб [1], дозволяє стверджувати, що такий Указ є правовою підставою для здійснення обмежень прав людини в Україні в умовах воєнного стану.

Воєнний стан запроваджується указом Президента України, який має бути затверджений Верховною Радою України протягом двох днів після його подання. Воєнний стан скасовує Президент України за умови зникнення загрози збройної агресії або припинення стану війни після укладення миру з протилежною воюючою стороною. Скасування воєнного стану та укладення миру оголошуються Верховною Радою за поданням Президента, про що негайно повідомляється через засоби масової інформації. Режим воєнного стану визначається відповідними законодавчими актами. У разі запровадження воєнного стану Президент України відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права впродовж перших трьох днів повідомляє про це Генерального секретаря ООН.

До нормативно-правових актів, які регулюють охорону прав людини і громадянина під час воєнного стану, належать такі: Конституція України, закони України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року, «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 року, Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 14 березня 2022 року № 133/2022, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» від 13 липня 2011 року № 753, Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 31 жовтня 2012 року № 998, Постанова Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 08 липня 2020 року № 573 [1; 6; 8; 9; 12; 10; 11].

Згідно зі статтею 21 Конституції України права людини є невідчужуваними і непорушними [1]. Відповідно до ч. 2 ст. 22 Основного Закону суспільства і держави конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані чи обмежені [14, с. 17]. Однак Конституція України визначає випадки, коли деякі права та свободи людини та громадянина можуть тимчасово

обмежуватися під час введення умов воєнного або надзвичайного стану.

Відповідно до Основного Закону в умовах надзвичайного стану може бути обмежене конституційне право, гарантоване ст. 33 Основного Закону України, а саме свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України [1]. Це проявляється в тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування встановлюють особливий режим в'їзду на територію карантину та виїзду з неї громадян і транспортних засобів, а в разі потреби забезпечують проведення санітарного огляду речей, багажу, транспортних засобів та вантажів в умовах карантину. Водночас у ч. 2 ст. 33 Конституції України передбачено, що громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну [1].

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави. Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством. Ст. 64 Конституції України встановлює виключення, за яких можуть запроваджуватися окремі обмеження прав і свобод людини. Такою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану.

Відповідно до чинного законодавства на період дії правового режиму воєнного стану конституційні права людини і свободи громадянина які передбачені статтями 30, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 53 Конституції України, можуть бути обмежені (ст. 30: «Кожному гарантується недоторканність житла»; ст. 31: «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції»; ст. 32: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України»; ст. 33: «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом»; ст. 34: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань»; ст. 38: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування»; ст. 39: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування»; ст. 41: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності»; ст. 42: «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом»; ст. 43: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується»; ст. 44: «Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів»; ст. 53: «Кожен має право на освіту» [1]).

Також відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року можуть бути запроваджені такі заходи, як трудова повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану

з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану. Таких осіб можна залучати в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб [6].

Необхідно зауважити, що за працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада). Відповідно до чинного законодавства до громадян можуть застосовуватися такі обмеження прав: примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави; запровадження комендантської години (заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих пропусків і посвідчень); заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; перевірка документів у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян (за винятком обмежень, встановлених Конституцією України); встановлення для фізичних і юридичних осіб військово-квартирної повинності з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ.

Такі заходи мають бути проведені згідно з чинним законодавством та не можуть суттєво обмежити основоположні права і свободи громадян України. Обмеження повинні бути рівні за обсягом з цілями, для досягнення яких вони запроваджуються.

У цьому контексті варто відмітити позицію В.В. Обушко, яка вказує, що воєнний стан означає можливість законного обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступ від положень Конвенції з прав і основоположних свобод людини. Однак ідеться не про обмеження прав і свобод, а про можливість такого обмеження в разі необхідності вжити термінові заходи, спрямовані на забезпечення національної безпеки [17, с. 60].

Сучасні науковці В.В. Лазарев та Т.М. Малиновська вважають, що наріжним питанням сьогодення виступає налагодження зв'язку і чіткої взаємодії між усіма органами державної влади та посадовими особами при виконанні своїх обов'язків. Водночас не можна допустити використання воєнного стану в Україні будь-якими силами у своїх політичних інтересах, у т. ч. з метою скасування виборів або перенесення їх термінів. За умови дотримання цих вимог воєнний стан, запроваджений в Україні, мінімально позначиться на обмеженні прав громадян України та фактично не зачіпатиме їх інтереси та повсякденний побут. В іншому разі може виникнути реальна загроза гострої внутрішньої кризи в країні з непередбачуваними наслідками [15, с. 72].

Тому обмеження основних прав і свобод особи являє собою правомірне, цілеспрямоване кількісне та якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки, які складають основне право (свободу) особи, з боку інших осіб. Воно має виключно законний, тимчасовий, цільовий, недискримінаційний,

суспільно корисний характер і полягає у звуженні обсягу і змісту фундаментальних потенційних можливостей особи. Запровадження обмежень основних прав і свобод також може бути пов'язане в законі з особливостями правового режиму території, правового статусу особи або юридичного процесу. Такі обмеження можуть враховуватись як самі собою, так і в комплексі [18, с. 383].

З наведених законодавчих та авторських дефініцій можна зробити узагальнений висновок, що Конституція України як основний закон, який гарантує забезпечення і захист прав і свобод громадян, містить перелік прав, які не можуть обмежуватись навіть в період дії воєнного стану.

До цих прав належать такі: громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство; не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; не підлягає обмеженню право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування; не можуть бути порушеними невід'ємне право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність; неприпустимим є порушення рівності дітей у своїх правах незалежно від походження; не можуть бути обмеженими права на житло, на шлюб і рівні права та обов'язки в шлюбі і сім'ї; не підлягає обмеженню право на захист прав і свобод у суді, на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади; не може бути обмеженим право на професійну правничу допомогу, право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення; презумпція невинуватості, право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначене законом.

У чинному законодавстві передбачено дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний строк відпустки та час відпочинку між змінами на час залучення громадян до виконання трудової повинності та відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 року примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості. У разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості. Майно, що підлягає примусовому відчуженню, обов'язково оцінюється у порядку, встановленому законодавством. Саме завдяки цій процедурі можливе повне відшкодування його вартості власнику [5].

Гідність людини, безперечно, є однією із основоположних цінностей людства. Порушення цього уставу неприпустиме за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану. Заборона катування є імперативною нормою міжнародного права і, як постійно підкреслює у своїй практиці Європейський суд з прав людини, «відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства». Вона знайшла своє закріплення

в усіх основних міжнародних інструментах – від загальних принципів міжнародного права, міжнародних документів звичаєвого права до міжнародних договорів на універсальному та регіональному рівнях.

Деякі науковці слушно зазначають, що основною метою обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина є встановлення балансу інтересів між особою, суспільством та державою. Права людини можуть обмежуватись із дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності на правових засадах. Крім цього, обмеження прав людини мають відповідати легітимній меті, тобто має існувати необхідність «визначення меж здійснення суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб» [13, с. 14].

Так, застосування катувань і жорстоке поведіння повністю нівелюють принцип людської гідності, тому їх використання є абсолютно забороним на теренах усього цивілізованого світу, навіть коли ідеться про війну.

В Україні, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями може здійснювати такі заходи правового режиму воєнного стану: 1) встановлювати та посилювати охорону об'єктів державного значення, об'єктів державного значення національної транспортної системи України та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і вводити особливий режим їх роботи; 2) запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб; 3) використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю; 4) примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка; 5) запроваджувати комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування; 6) встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів; 7) перевіряти в осіб документи, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України; 8) забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; 9) встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування

чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; 10) забороняти торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними й отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі; 11) встановлювати особливий режим у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; 12) проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України тощо.

Однак необхідно зауважити, що всі ці обмеження вводяться в дію не автоматично із введенням воєнного стану, а кожне з них запроваджується окремим наказом

військового командування, погодженим з військовою адміністрацією.

Висновки. Таким чином, враховуючи наведені законодавчі та авторські дефініції, можна зробити узагальнений висновок, що основоположні права людини і громадянина не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану, адже без їх забезпечення і гарантування неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі. Відповідно до чинного законодавства перелік прав і свобод людини та громадянина, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, є вичерпним, а всі інші права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені тільки за умови введення воєнного стану та означають можливість законного обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступу від положень Конвенції з прав і основоположних свобод людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к-96/ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
2. Про державний матеріальний резерв : Закон України від 24 січня 1997 р. № 51/97-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
4. Про оборону України : Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
5. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 травня 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
7. Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період : Закон України від 20 жовтня 1998 р. № 194-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-14#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
9. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 14 березня 2022 р. № 133/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2022#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
10. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 року № 998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.05.2023).
11. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.05.2023).
12. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 р. № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.05.2023).
13. Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7–18.
14. Конституційне право України : підручник / І.М. Алмаш та ін. вид. 9, переробл. і допов. Ужгород : Гельветика, 2018. 462 с.
15. Лазарев В.В., Малиновська Т.М. Особливості гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2022. С. 71–73.
16. Майданник О.О. Конституційне право України : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2011. 380 с.
17. Обушко В.В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : збірник матеріалів доповідей учасників III Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро, ДДУВС, 2019. С. 59–60.
18. Проць І.М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381–384.

References

1. Konstytutsija Ukrainy : Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine] 28.06.1996 no. 254k/96-VR. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR> (accessed: 28.01.2021). [In Ukrainian].
2. Pro derzhavnyi materialnyi rezerv : Zakon Ukrainy [About the state material reserve: Law of Ukraine] 24.01.1997 no. 51/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/97-%D0%B2%D1%80#Text> accessed 16.05.2023). [In Ukrainian]

3. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy "Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini" : Zakon Ukrainy [On the approval of the Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine": Law of Ukraine] 24.02.2022 no. 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (accessed: 16.05.2023). [In Ukrainian].
4. Pro oboronu Ukrainy : Zakon Ukrainy [About the defense of Ukraine» : Law of Ukraine] 06.12.1991 no. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (accessed: 16.05.2023). [In Ukrainian].
5. Pro peredachu, prymusove vidchuzhennia abo vyluchennia maina v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu : Zakon Ukrainy [On the transfer, forced alienation or seizure of property under the legal regime of martial law or state of emergency : Law of Ukraine] 17.05.2012 no. 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (accessed: 16.05.2023). [In Ukrainian].
6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy [About the legal regime of martial law : Law of Ukraine] 12.05.2015 no. 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (accessed: 16.05.2023). [In Ukrainian].
7. Pro funktsionuvannia yedynoi transportnoi systemy Ukrainy v osoblyvyi period : Zakon Ukrainy [About the functioning of the unified transport system of Ukraine in a special period: Law of Ukraine] 20.10.1998 no. 194-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-14#Text> (accessed: 16.05.2023). [In Ukrainian].
8. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy [About the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine] 24.02.2022 no. 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (accessed: 16.05.2023). [In Ukrainian].
9. Pro prodovzhennia stroku dii voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy [On the extension of the martial law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine] 14.03.2022 no. 133/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2022#Text> (accessed: 16.05.2023). [In Ukrainian].
10. Deiaki pytannia zdiisnennia povnoi kompensatsii za maino, prymusovo vidchuzhene v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Some issues of full compensation for property forcibly alienated under the legal regime of martial law or state of emergency : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] 31.10.2012 no. 998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text> (accessed: 16.05.2023). [In Ukrainian].
11. Pytannia zaprovadzhennia ta zdiisnennia deiakykh zakhodiv pravovoho rezhymu voiennoho stanu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [The question of the introduction and implementation of some measures of the legal regime of martial law : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] 08.07.2020 no. 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (accessed: 14.05.2023). [In Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Poriadku zaluchennia pratsezdatsnykh osib do suspilno korysnykh robit v umovakh voiennoho stanu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [On the approval of the Procedure for the involvement of able-bodied persons in socially useful works in the conditions of martial law : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] 13.07.2011 no. 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text> (accessed: 14.05.2023). [In Ukrainian].
13. Biloskurska O.V., Fedorchuk M.D. (2022) Normatyvno-pravove rehulivannia obmezhenia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny i hromadianyna v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Normative and legal regulation of the restriction of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen in the conditions of martial law in Ukraine]. *Pravova derzhava (Constitutional state)*. no. 46, pp. 7–18. [In Ukrainian].
14. Almashi I.M. (2018) *Konstytutsiine pravo Ukrainy : pidruchnyk [Constitutional law of Ukraine: textbook]*. Uzhhorod : Helvetyka. [In Ukrainian].
15. Lazariev V.V., Malynovska T.M. (2022) Osoblyvosti harantuvannia prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Peculiarities of guaranteeing human rights and freedoms under martial law in Ukraine]. *Pidhotovka pravookhorontsiv v systemi MVS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu (Training of law enforcement officers in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine under martial law) : zbirnyk naukovykh dopovidei uchasnykiv konferentsii*. Kharkiv : KhNUVS. p.p. 71–73. [In Ukrainian].
16. Maidannyk O.O. (2011) *Konstytutsiine pravo Ukrainy : navch. posib. [Constitutional law of Ukraine: tutorial]*. Kyiv : Alerta. [In Ukrainian].
17. Obushko V.V. (2019) *Obmezhenia prav liudyny i hromadianyna v umovakh vvedennia voiennoho stanu v Ukrainy [Limitation of human and citizen rights in the conditions of the introduction of martial law in Ukraine]*. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty (International and national security: theoretical and applied aspects) : zbirnyk materialiv dopovidei uchasn. III Mizhnar. nauk.-prakt. konferentsii*. Dnipro : DDUVS. p.p. 59-60. [In Ukrainian].
18. Prots I.M. (2020) *Okremi orhanizatsiino-pravovi mekhanizmy obmezhenia osnovnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna za zakonodavstvom Ukrainy [Separate organizational and legal mechanisms for limiting the basic rights and freedoms of a person and a citizen under the legislation of Ukraine]*. *Porivnialno-analitychne pravo (Comparative and analytical law)*. no. 1, pp. 381–384. [In Ukrainian].

Bratel Serhii,

Candidate of Legal Sciences, Professor, First Vice-Rector
(*Odesa State University of Internal Affairs, Odesa*)

OBSERVANCE OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMANS AND CITIZENS UNDER THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARITAL STATE IN UKRAINE

The article is devoted to the study of issues related to the observance of human and citizen rights and freedoms under the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine.

It is argued that in accordance with the Basic Law, in the conditions of a state of emergency, the constitutional right guaranteed by Art. 33 of the Basic Law of Ukraine: freedom of movement, free choice of place of residence, right to freely

leave the territory of Ukraine. Local executive authorities and local self-government bodies establish a special regime for citizens and vehicles to enter and leave the quarantine territory, and, if necessary, ensure a sanitary inspection of things, luggage, vehicles and cargo under quarantine conditions.

It is substantiated that the norms of the Constitution of Ukraine correspond to the norms of the Universal Declaration of Human Rights, which stipulates that in the exercise of his rights and 4 freedoms, every person should be subject to only such restrictions as are established by law exclusively for the purpose of ensuring proper recognition and respect for the rights and freedoms of others, ensuring fair requirements of morality, public order and general welfare in a democratic society.

The legal basis of limiting the rights and freedoms of a person and a citizen, the introduction of martial law in the state and the procedure for its introduction are analyzed. The provisions of separate legal acts adopted in Ukraine during the period of martial law are analyzed. The exceptions under which individual restrictions of human rights and freedoms can be established have been studied, and it has been established that, in accordance with the current legislation, during the period of the legal regime of martial law, the constitutional human rights and freedoms of citizens and citizens, which are provided for in Articles 30, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 53 of the Constitution of Ukraine may be limited.

The list of rights defined by the Constitution of Ukraine, which cannot be limited even during the period of martial law, has been analyzed. The cases of restriction of individual personal, political and socio-economic rights of a person and a citizen in the conditions of martial law in Ukraine are highlighted.

Key words: *compliance, rights, freedoms, person, citizen, legal regime, martial law, Ukraine, military aggression.*

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-29>**Козьміна Юлія Гуріївна,**студентка VI групи II курсу
факультету прокуратури*(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)*ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8951-8168>

Науковий керівник:

Мургіщева Аліна Олександрівна,кандидат юридичних наук, асистент кафедри державного будівництва,
науковий співробітник Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України*(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6520-7297>

РОЛЬ ВИЩИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Період випробувань та викликів 2022 року для України зумовив реалізацію нетипових для мирного життя повноважень органів державної влади, але одночасно сприяв прискоренню євроінтеграції як основного курсу політичного та економічного життя українського народу. Посилення ролі вступу України до ЄС у період збройного конфлікту зумовлює актуалізацію порівняльно-правових досліджень. Зроблено порівняльний аналіз ролі президента, парламенту в окремих країнах ЄС щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки. На основі порівняльно-правового аналізу акцентовано увагу на перспективах удосконалення вітчизняного законодавства у відповідній сфері у контексті імплементації європейських стандартів.

Ключові слова: збройний конфлікт, євроінтеграція, оборона, національна безпека, президент, парламент.

Постановка проблеми. Загострення світових суперечок, неефективність дипломатичного врегулювання політичних та економічних криз, загроза застосування ядерної зброї – ці всі проблеми стали сучасними реаліями. 2022 рік показав не тільки важливість існування “de jure” адаптивних, але досить жорстких систем “стримувань і противаг” у контексті регулювання взаємовідносин між країнами світу, але і забезпечення “de facto” реалізації механізмів стримування амбіцій окремих держав заради миру та безпеки в усьому світі.

Україна, опинившись у ситуації оборони суверенітету і територіальної цілісності, продемонструвала, що одне з найважливіших завдань сучасної країни – “бути напоготові у вирішенні будь-яких зовнішніх та внутрішніх суперечок, навіть коли ця проблема є уявною та досить спірною у XXI столітті”. У цих умовах попри надзвичайно важливу роль Збройних сил України (далі – ЗСУ), задля забезпечення існування та безперервного функціонування економічної, соціальної та інших систем усі гілки державної влади “ведуть боротьбу на своєму фронті”, максимально координуючи свої сили на питаннях забезпечення оборони та національної безпеки. Тому дослідження ролі вищих органів державної влади у забезпеченні обороноздатності та національної безпеки є актуальним, своєчасним і значущим. А порівняльно-правовий аспект забезпечує можливість критичного осмислення та запозичення кращих зарубіжних практик.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В умовах збройної агресії основною функцією вищих органів державної влади є забезпечення організаційно-право-

вого регулювання оборонної політики нашої країни. Ця проблема є предметом наукового пошуку великої кількості науковців із метою вдосконалення чинного національного законодавства. Наприклад, І. Доронін у своїй науковій праці [1, с. 95–100], присвяченій ролі Президента як Головнокомандуючого ЗСУ, наголошує на потребі детального законодавчого закріплення повноважень Президента у сфері оборонної політики в умовах євроінтеграції України.

Серед українських науковців, які досліджують питання про роль вищих органів державної влади, варто згадати С.М. Мельника [2, с. 211–216; 3, с. 8–13], який у своїх роботах наголошує на важливості модернізації організаційно-правового регулювання діяльності ЗСУ в умовах посилення значущості цієї рушійної сили. Особливе місце у науковому пошуку С.М. Мельника посідає саме питання про роль парламенту та уряду України. Він наголошує на напрямах вдосконалення діяльності цих органів державної влади щодо реалізації їх компетенцій у забезпеченні оборони та національної безпеки.

Нині зростає кількість наукових публікацій, що містять порівняльно-правовий аналіз діяльності вищих органів державної влади у сфері оборонної політики. Науковцями, які представляють такі дослідження, є Р.М. Фрідманський, Ю.М. Бисага, Д.М. Белова [4, с. 220], у колективній монографії котрих наголошується на важливості імплементації та розгляду досвіду країн Європи щодо порушеного питання.

Не менш важливим є аналіз зарубіжних наукових праць, який виступає підґрунтям для досліджень на вітчизняному науковому просторі. Зокрема, Behar

Selim [5, с. 24–29] у своїх наукових працях наголошує на важливості подальших наукових досліджень щодо ролі президента у забезпеченні національної оборони. Автор звертає особливу увагу на значенні цих досліджень у сучасних умовах, а саме під час загострення геополітичної ситуації у світі, розгортання численних збройних конфліктів. Saiful Islam, Muhammad Zubair [6, с. 89–101] аналогічно наголошують на посиленні ролі цих досліджень. Їхні роботи, зокрема, спрямовані на вивчення ролі парламенту у сфері оборонної політики. Водночас узагальнення накопиченого наукового досвіду у контексті триваючої війни в Україні сприятиме виробленню науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення публічно-владного механізму у сучасних кризових умовах.

Мета цієї статті полягає у здійсненні порівняльно-правового аналізу ролі вищих органів державної влади у питаннях оборони та національної безпеки в окремих країнах Європейського Союзу та в Україні. Це дослідження не тільки посилить та актуалізує значення порушеного питання у науковому колі, але і стане поштовхом до вдосконалення чинного законодавства та наближення до європейського ідеалу.

Виклад основного матеріалу. Нині в умовах реальної загрози розв'язання Третьої світової війни стає зрозуміло, що питання про забезпечення оборони та національної безпеки не можуть мати відкладний чи другорядний характер. У 2022 році весь світ став на шлях захисту України від збройної агресії. Аксиоматичним стало твердження, що Російська Федерація є не тільки державою-агресором, але і реальною небезпекою для існування та реалізації принципу забезпечення миру та безпеки в усьому світі.

У нинішніх умовах, попри значну загрозу цілісності та збереження державності, наша країна продовжує імплемувати європейські стандарти у національне законодавство, ставлячи за мету прискорення євроінтеграційних темпів та отримання статусу члена Європейського Союзу. Саме тому предметом наукового пошуку є порівняльно-правовий аналіз ролі вищих органів державної влади у питаннях оборони та національної безпеки в Україні та у країнах Європейського Союзу.

У межах розгляду порушеної теми компетенцію вищих органів державної влади у питаннях оборони та національної безпеки доцільно розглянути у двох аспектах: щодо повноважень глави держави та повноважень парламенту. Під час дослідження цієї проблеми визначальними критеріями порівняльного аналізу стали такі критерії: 1) правова основа, 2) місце зазначеного органу державної влади за ступенем впливовості щодо порушеного питання, 3) механізм здійснення своїх повноважень, 4) пропозиції щодо імплементації та подальших перспектив задля вдосконалення національного законодавства України.

Повноваження глави держави. В умовах збройної агресії безперечним є факт, що глава держави насамперед уособлює собою обличчя всього народу, діє в його інтересах, виступаючи водночас від його імені у відносинах з іншими органами державної влади та іншими державами. Мета його діяльності – забезпечення реалізації кожним своїх прав та свобод, захист державного суверенітету і територіальної цілісності країни.

Правовою основою ролі Президента України щодо питання про оборону та національну безпеку є насамперед Конституція України [7], п. 17 ст. 106 якої підкреслює визначальну позицію Президента як Верховного Головнокомандувача ЗСУ. Таке визначення

дублюється Законом України «Про збройні Сили України» [8] та Законом України «Про оборону» [9]. Це положення дає Президенту України виключне право «прийняття рішення щодо застосування Збройних Сил України з метою оборони держави від агресора у разі збройної агресії проти України». Крім того, визначаючи повноваження Президента у питаннях оборони та національної безпеки, слід зазначити, що до його компетенції належить здійснення керівництва у сферах національної безпеки та оборони, призначення на посади та звільнення з посад вищого командування ЗСУ, інших військових формувань. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про Збройні Сили України» керівництво ЗСУ також здійснює Президент України [1, с. 22].

Проте слід зазначити, що компетенція Президента України як Верховного Головнокомандуючого не має системного і чіткого законодавчого закріплення. Більшість українських та зарубіжних науковців вже неодноразово підкреслювали значущість такого нормативно-правового акту, який би регулював і чітко регламентував функції Президента як Верховного Головнокомандуючого. Проте ця проблема не є винятковою. Це поширена тенденція, особливо у країнах, які утворилися на пострадянському просторі. Україна нині вже зіштовхнулася з цією проблемою на практиці. Декларативний характер положень щодо порушеного питання зумовлює необхідність ліквідації цієї законодавчої прогалини.

Порівнюючи статус Президента, слід зазначити, що у країнах Європейського Союзу роль Верховного Головнокомандуючого певною мірою залежить від форми державного правління. Ця теза підтверджується наступними положеннями:

Польща – парламентська республіка. Ст. 134 Конституції Республіки Польща [10], визначаючи, що президент є Верховним Головнокомандувачем, підкреслює можливість здійснення цієї функції у мирний час лише через міністра оборони. Відповідно до Закону «Про посаду міністра національної оборони Республіки Польща» [11], саме відповідний міністр несе основну відповідальність за керівництво діяльністю Збройних Сил у мирний час, від імені яких начальник Генерального штабу командує цими Збройними Силами. Це положення вже закріплює певне обмеження щодо ролі Президента у питаннях оборони, віддаючи більш активну роль парламенту та уряду.

Проте законодавча прогалина щодо відсутності Закону, який би регулював повноваження Президента з порушеного питання, також наявна. Певний перелік повноважень прописаний у Законі «Про загальний обов'язок оборони Республіки Польща» [12]. Ці положення передбачають надання Президенту права визначати на прохання Міністра національної оборони основні напрями розвитку польських Збройних Сил та їх підготовки до оборони держави, а також брати участь і скликати керівні брифінги. Закон від 29 серпня 2002 року «Про воєнний стан і повноваження Верховного Головнокомандувача Збройними Силами та принципи його конституційного підпорядкування владі» [13] визначає роль Президента у керуванні захистом під час воєнного стану, проте лише у тісній співпраці з Радою міністрів.

Франція – президентська республіка – держава, де роль і значення особи Президента є однією з визначальних. Згідно зі ст. 15 Конституції Франції [14] Президент є гарантом національної незалежності, територіальної цілісності та дотримання договорів. Він є головно-

командувачем збройних сил, головує у вищих радах та комітетах національної оборони, приймає рішення про застосування збройних сил, має відповідальність і повноваження застосувати ядерну зброю за необхідності. Крім того, стаття 13 Конституції Франції [14] наголошує на праві Президента призначати людей на цивільні та військові державні посади. Крім того, слід зазначити, що визначальною є роль Президента у керуванні Радою ядерної політики та Радою оборони та національної безпеки, до компетенції яких входять усі питання оборони та безпеки. Це положення закріплюється у ст. 1121-1 Кодексу оборони Франції 2000 року [15]. Таке велике значення ролі Президента зумовлюється метою, яку поставили законодавці сучасної Французької Конституції, – сильна виконавча влада. Проте пункт 1 статті 35 Конституції [14] передбачає, що «оголошення війни санкціонується парламентом». Це положення, котре ніколи не застосовувалося, *de facto* ніяк не обмежує важливу роль Президента у питаннях оборони.

Німеччина – парламентська республіка. У парламентських республіках повноваження глави держави у питаннях оборони та національної безпеки обмежені компетенцією парламенту (дає згоду главі держави на оголошення війни та миру, запровадження військового стану) та уряду. Президент лише є символом єдності нації, гарантом територіальної цілісності. Роль Верховного Головнокомандуючого згідно з Конституцією ФРН [16], а саме ст. 115 б, належить федеральному міністру оборони. Проте ці повноваження виконуються лише у мирний час. У разі необхідності оборонних дій командування переходить до канцлера Німеччини. На відміну від розглянутих вище країн Німеччина має Закон, який регламентує діяльність Президента. Проте роль Президента щодо питання оборони та національної безпеки досить слабка через виконання ним більш представницької функції у державі [4]. У разі надзвичайних обставин Федеральний президент може за згодою Федерального канцлера ввести «стан оборони», якщо існують «непереможні перешкоди» до скликання Бундестагу чи спільного комітету обох палат Парламенту. Після опублікування рішення про запровадження «стану оборони» через те, що територія Німеччини зазнала збройного нападу, Федеральний президент зі схвалення Бундестагу може зробити заяву міжнародно-правового характеру про виникнення стану оборони (іншими словами, звернутися до Ради безпеки Організації Об'єднаних Націй).

Повноваження парламенту. В умовах повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави Верховна Рада України (далі – ВРУ) як вищий орган державної влади відіграє вирішальну роль у питанні забезпечення оборони та національної безпеки. Насамперед слід розуміти, що парламент покликаний не тільки швидко реагувати на будь-які зміни у державі, але й виконувати безперервно три основні функції – представницьку, законодавчу та установчу. Згідно зі ст. 75 Конституції України [7] ВРУ є єдиним органом законодавчої влади в Україні, отже, виконуючи покладений на неї обов'язок, цей орган намагається максимально налаштувати законодавчу базу нашої країни з урахуванням сучасних умов. Це положення підтверджується і деталізується у ст. 5 Закону України «Про оборону» [9], в якій наголошується на визначальній законодавчій функції парламенту з питань оборони. На практиці темпи прийняття законів, внесення законодавчих змін до вже наявних нормативно-правових актів потребують швидкої оцінки та реалізації.

Прикладами такої реакції ВРУ було прийняття наступних законів: Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [17], Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну відповідальність діяння та забезпечують бойовий імунітет» [18], Закон України «Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора» [19] тощо. Крім того, конституційна регламентація повноважень парламенту у сфері оборони, а саме п. 9 ст. 85 Основного Закону [7], дає підстави стверджувати про «оголошення та поданням Президента України стану війни та укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України».

Польща. Згідно з Конституцією Польщі [10] парламент (Sejm та Senat) має значні повноваження з питань оборони та національної безпеки. Зокрема, стаття 126 Конституції Польщі передбачає, що «питання національної безпеки та оборони, а також забезпечення миру та безпеки міжнародного співтовариства є пріоритетними для держави».

Парламент має право затверджувати стратегію національної безпеки та рішення щодо застосування Збройних Сил Польщі. Затвердження Закону про національну оборону та Закону про військову службу разом із прийнятими рішеннями щодо розміру та структури Збройних Сил є компетенцією парламенту Польщі. Згідно із Законом про національну оборону [11] та Законом про військову службу [12] парламент здійснює контроль за розробленням і виконанням стратегії національної безпеки та оборони. Крім того, до його повноважень належить розгляд і затвердження рішень про закупівлю військової техніки та озброєння, включаючи контроль за проведенням торгів та відбором постачальників. Відповідні питання щодо розвитку та функціонування оборонної політики розглядаються парламентом у межах парламентських спеціалізованих комітетів.

Окрім того, парламент затверджує бюджет Збройних Сил, здійснює контроль за виконанням бюджетних видатків, пов'язаних із національною обороною, включаючи прийняття рішення про виділення коштів на потреби Збройних Сил, та може проводити дебати щодо політики оборони.

Франція. Позиція парламенту Франції у сфері оборони донедавна була дуже слабка. Основний Закон підкреслює той факт, що у Франції переважає виконавча влада. Значна роль Президента у питаннях оборонної політики прямо впливає на компетенцію парламенту щодо порушеного питання. Відповідно до минулої редакції (2008 року) Конституції Франції [14], а саме ст. 35, компетенція парламенту обмежувалася правом дозволу на оголошення війни, проте це положення є дискусійним із приводу сили його застосування, тому що це право не використовувалося з часів П'ятої республіки.

Порівняно з Україною у Франції роль парламенту дуже обмежена. Насамперед це підтверджується кількістю комітетів (вісім у Національних зборах та шість у Сенаті). У Національній асамблеї комітет призначений тільки для розгляду питань, які стосуються оборони і збройних сил. У Сенаті комітет із оборони також компетентний у питаннях закордонних справ у сфері обороноздатності країни. Проте визначальною є роль парламенту у розгляді та голосуванні за закони, тому

можна простежити спільні риси законодавчої функції парламентів України і Франції.

За останні роки предметом законодавчого регулювання парламенту Франції були наступні питання: а) забезпечення підтримки та професіоналізації армії; б) запровадження нових положень про резерви; в) затвердження нового загального статусу армії, статусу жандармерії; г) зміни промислової структури держави. Проте варто зазначити, що цей перелік тільки доповнюється, тому роль парламенту, особливо в питаннях модернізації оборонної політики, посилюється.

Нині перелік повноважень парламенту Франції зростає, що посилює демократичність та відкритість державної влади навіть із питань оборони та національної безпеки. Влучним прикладом такої тенденції є рішення Комітету закордонних справ, оборони та збройних сил про відправлення двох парламентаріїв (одного від більшості, іншого від опозиції) на головні театри бойових дій, де задіяні французькі сили. Таким чином, місії відвідали Кот-д'Івуар, Ліван, Косово, Чад та інші. Такі дії посилити значення парламенту у сфері оборони, дали змогу зрозуміти найменші внутрішні проблеми армії [4].

Німеччина. У Німеччині Бундестаг має важливі повноваження у питаннях оборони та національної безпеки. Серед них:

1. Затвердження бюджету національної оборони. Бундестаг затверджує річний бюджет національної оборони, який містить фінансування армії, пов'язане з безпекою та іншими важливими справами (ст. 115 Конституції ФРН. Grundgesetz) [16].

2. Затвердження місії. Бундестаг має право затверджувати місії Німеччини за кордоном, такі як місії миру та інші операції безпеки (ст. 87 та 115 а Конституції ФРН. Grundgesetz) [16].

3. Контроль за військовими діями. Бундестаг може проводити парламентські слухання та дізнаватися про військові дії Німеччини за кордоном, а також вимагати від уряду звітності за їхні дії (Закон про військовий статус, SoldatenG) [20].

4. Регулювання експорту зброї. Бундестаг має право регулювати експорт зброї із Німеччини та вимагати звітності за такі дії (Закон про контроль за вивезенням зброї, Außenwirtschaftsgesetz) [21]. Окрім того, до повноважень парламенту належить розгляд законопроектів про національну безпеку: Бундестаг має повноваження приймати закони, що стосуються національної безпеки та оборони. Відповідно до Закону про управління кризовими ситуаціями (Katastrophenschutzgesetz) [22] та Закону про органи безпеки (Sicherheitsbehördengesetz) [23] парламент здійснює нагляд за роботою військових:

Бундестаг має право наглядати за роботою військових та вимагати звітності від Міністерства оборони.

Отже, Бундестаг відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки та оборони у Німеччині. Він має повноваження затверджувати бюджет національної оборони, контролювати військові дії Німеччини за кордоном, є законодавчим регулятором оборонної політики Німеччини.

Висновки. У контексті імплементації норм країн ЄС щодо питання оборони та національної безпеки Україна може розглядати такі можливі напрями вдосконалення повноважень державних органів:

Президент. Потрібно вдосконалити повноваження Президента у галузі оборони та національної безпеки шляхом забезпечення йому більш конкретних повноважень щодо ведення зовнішньої політики в цих сферах, наприклад, визначення міжнародних договорів, що регулюють співпрацю у галузі оборони та національної безпеки. Крім того, не менш важливим є визначення його повноважень як Верховного Головнокомандувача в окремому Законі України. Результатом таких новел буде ліквідація багатьох законодавчих прогалин, які на практиці провокують складність оперативної реалізації важливих повноважень у умовах військової агресії.

Парламент. Удосконалення повноважень парламенту може містити розширення його ролі під час прийняття стратегічних рішень у галузі оборони та національної безпеки, зокрема визначення національних стратегій розвитку оборонної галузі та забезпечення фінансування для реалізації таких стратегій. Окрім того, важливо забезпечити парламенту контроль за діяльністю уряду у цих сферах та забезпечити його участь у прийнятті рішень щодо розгортання військ за межами території України.

Окрім того, можна розглянути імплементацію таких норм, як поліпшення механізмів парламентського контролю за діяльністю військових організацій та оборонно-промислового комплексу. Це може здійснюватися шляхом установалення процедури звітування відповідних органів перед парламентом та забезпечення доступу до відповідної інформації; визначення повноважень президента у сфері національної безпеки та оборони, зокрема створення механізму координації дій між президентом та урядом; установалення чіткої процедури затвердження військової доктрини та інших документів із питань оборони та національної безпеки. Водночас варто провести широку дискусію з цих питань у парламенті та інших зацікавлених групах суспільства, забезпечити демократичну легітимність дій органів влади у сфері оборони та національної безпеки, зокрема через проведення регулярних виборів, гарантування свободи слова та інформаційної свободи.

Список використаних джерел

1. Доронін І. Контрольні повноваження президента України у сфері національної безпеки: проблеми і перспективи. Підприємство, господарство і право. *Адміністративне право і процес*. Київ, 2019. Вип. 2. С. 95-100. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/2_2019.pdf. (дата звернення: 20.03.2023).
2. Мельник С. М. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері військового управління: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Право і суспільство. Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право*. Дніпро, 2019. № 4. С. 211-216. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/4_2019/33.pdf. (дата звернення: 10.03.2023).
3. Мельник С. М. Тенденції формування організаційно-правових засад функціонування збройних сил України у новітній історії (1991-2021 рр.). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 2. С. 8-13. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2021/4.pdf. (дата звернення: 06.03.2023).
4. Конституційно-правовий статус уряду в Україні та ФРН: порівняльно-правовий аналіз : монографія. За заг. ред. Р.М. Фрідманського, Ю.М. Бисаги, Д.М. Белова. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 220. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/48587/1/Фрідманський%20КОНСТИТУЦІЙНО%20ПРАВОВИЙ%20СТАТУС%20УРЯДУ%20В%20УКРАЇНІ%20ТА%20ФРН%20печать.pdf>. (дата звернення: 15.03.2023).
5. Behar Selimi. The President's Role on National Security Policies - the Case of Kosovo. *International Journal of Social Science Studies*. 2017. Vol. 5. No. 4. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/270225437.pdf>. (дата звернення: 18.03.2023).

6. Saiful Islam, Muhammad Zubair, Syed Imran Haider. The Parliament of Pakistan and its Role in the War on Terror. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 11. Issue 4. P. 89-101. URL: <https://www.prdb.pk/article/the-parliament-of-pakistan-and-its-role-in-the-war-on-terror-5770>. (дата звернення: 13.03.2023).
7. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 15.03.2023).
8. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. Ст. 109. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>. (дата звернення: 15.03.2023).
9. Про оборону: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. Ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1932-12#Text>. (дата звернення: 15.03.2023).
10. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: Tekst uchwalony przez Zgromadzenie Narodowe. w dniu 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>. (дата звернення: 21.03.2023).
11. O urzędzie Ministra Obrony Narodowej: Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzudziennik-ustaw/urząd-ministra-obrony-narodowej-16797365>. (дата звернення: 19.03.2023).
12. O powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej: Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19670440220/U/D19670220Lj.pdf>. (дата звернення: 21.03.2023).
13. O stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej: Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. - URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20021561301/O/D20021301.pdf>. (дата звернення: 21.03.2023).
14. Constitution française: Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/2021-09/constitution.pdf>. (дата звернення: 15.03.2023).
15. Code de la défense français de 2000: La loi française. URL: <https://codes.droit.org/PDF/Code%20de%20la%20d%C3%A9fense.pdf>. (дата звернення: 16.03.2023).
16. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Offizieller Text vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1). URL: <https://www.bundestag.de/gg>. (дата звернення: 21.03.2023).
17. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022. Урядовий кур'єр від 12.03.2022. № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>. (дата звернення: 19.03.2023).
18. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну провину діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022. Голос України від 20.03.2022. № 61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>. (дата звернення: 22.03.2023).
19. Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройними Силами України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора: Закон України від 01.04.2022. Голос України від 16.04.2022. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2172-20#Text>. (дата звернення: 17.03.2023).
20. Über die Rechtsstellung der Soldaten (Soldatengesetz - SG): Gesetz 19.03.1956. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/sg/SG.pdf>. (дата звернення: 22.03.2023).
21. Außenwirtschaftsgesetz: Waffenausfuhrkontrollgesetz 06.06.2013. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/awg_2013/AWG.pdf. (дата звернення: 20.03.2023).
22. Über den Zivilschutz und die Katastrophenhilfe des Bundes (Zivilschutz- und Katastrophenhilfegesetz-ZSKG): Gesetz vom 25.03.1997. URL: https://www.bkk.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/Rechtsgrundlagen/zskg.pdf?__blob=publicationFile&v=10. (дата звернення: 22.03.2023).
23. Über die Organisation der Sicherheitsverwaltung und die Ausübung der Sicherheitspolizei (Sicherheitspolizeigesetz - SPG): Bundesgesetz 1991. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=bundesnormen&Gesetzesnummer=10005792>. (дата звернення: 21.03.2023).

References

1. Doronin I. Kontrolni povnovazhennia prezydenta Ukrainy u sferi natsionalnoi bezpeky: problemy i perspektyvy. *Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo. Administratyvne pravo i protses*. Kyiv, 2019. Vyp. 2. S. 95-100. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/2_2019.pdf [in Ukrainian].
2. Melnyk S. M. Povnovazhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy u sferi viiskovoho upravlinnia: suchasnyi stan ta shliakhy vdoskonalennia. *Pravo i suspilstvo. Administratyvne pravo i administratyvnyi protses, informatsiine pravo*. Dnipro, 2019. № 4. S. 211-216. URL: http://pravosuspilstvo.org.ua/archive/2019/4_2019/33.pdf [in Ukrainian].
3. Melnyk S. M. Tendentsii formuvannia orhanizatsiino-pravovykh zasad funktsionuvannia zbroinykh syl Ukrainy u novitnii istorii (1991-2021 rr.). *Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii*. 2021. № 2. S. 8-13. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2021/4.pdf [in Ukrainian].
4. Konstytutsiino-pravovyi status uriadu v Ukraini ta FRN: porivnialno-pravovyi analiz : monohrafiia / za zah. red. R.M. Fridmanskoho, Yu.M. Bysahy, D.M. Bielova. Uzhhorod : Vydavnychy dim «Helvetyka», 2014. S. 220. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/48587/1/Фридманський%20КОНСТИТУЦІЙНО%20ПРАВОВИЙ%20СТАТУС%20УРЯДУ%20В%20УКРАЇНІ%20ТА%20ФРН%20печать.pdf> [in Ukrainian].
5. Behar Selimi. The President's Role on National Security Policies - the Case of Kosovo. *International Journal of Social Science Studies*. Vol. 5. No. 4; April 2017. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/270225437.pdf>.
6. Saiful Islam, Muhammad Zubair, Syed Imran Haider. The Parliament of Pakistan and its Role in the War on Terror. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 11. Issue 4. P. 89-101. URL: <https://www.prdb.pk/article/the-parliament-of-pakistan-and-its-role-in-the-war-on-terror-5770>.
7. Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1996. № 30. S. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
8. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1934-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. St. 109. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> [in Ukrainian].
9. Pro obronu: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1932-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. St. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1932-12#Text> [in Ukrainian].
10. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: Tekst uchwalony przez Zgromadzenie Narodowe. w dniu 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>. (дата звернення: 21.03.2023).

11. O urzędzie Ministra Obrony Narodowej: Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/urzed-ministra-obrony-narodowej-16797365> (дата звернення: 19.03.2023).
12. O powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej: Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19670440220/U/D19670220Lj.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).
13. O stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej: Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20021561301/O/D20021301.pdf> (дата звернення: 21.03.2023).
14. Constitution française: Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/2021-09/constitution.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
15. Code de la défense français de 2000: La loi française. URL: <https://codes.droit.org/PDF/Code%20de%20la%20defense.pdf> (дата звернення: 16.03.2023).
16. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Offizieller Text vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1). URL: <https://www.bundestag.de/gg>. (дата звернення: 21.03.2023).
17. Pro zabezpečennia uchasti tsyvilnykh osib u zakhysti Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022. Uriadovi kurier vid 12.03.2022. № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>. [in Ukrainian].
18. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vyznachennia obstavyn, shcho vykliuchaiut kryminalnu protypravnist diiania ta zabezpechuiut boiovyi imunitet v umovakh dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022. Holos Ukrainy vid 20.03.2022. № 61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>. [in Ukrainian].
19. Pro vstanovlennia vynahorody za dobrovillno peredanu Zbroinym Sylam Ukrainy prydatnu dlia zastosuvannia boiovu tekhniku derzhavy-ahresora: Zakon Ukrainy vid 01.04.2022. Holos Ukrainy vid 16.04.2022. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2172-20#Text>. [in Ukrainian].
20. Über die Rechtsstellung der Soldaten (Soldatengesetz - SG): Gesetz 19.03.1956. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/sg/SG.pdf>.
21. Außenwirtschaftsgesetz: Waffenausfuhrkontrollgesetz 06.06.2013. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/awg_2013/AWG.pdf.
22. Über den Zivilschutz und die Katastrophenhilfe des Bundes (Zivilschutz- und Katastrophenhilfegesetz - ZSKG): Gesetz vom 25.03.1997. URL: https://www.bkk.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/Rechtsgrundlagen/zskg.pdf?__blob=publicationFile&v=10.
23. Über die Organisation der Sicherheitsverwaltung und die Ausübung der Sicherheitspolizei (Sicherheitspolizeigesetz – SPG): Bundesgesetz 1991. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=bundesnormen&Gesetzesnummer=10005792>.

Kozmina Yuliia,

Student

(Yaroslav Mudryi National of Law University, Kharkiv)

Supervisor:

Murtishcheva Alina,

Candidate of Legal Sciences, Assistant of the Department of Public construction, Researcher of the Research Institute of State Construction and Local Self-Government of the National Academy of Sciences of Ukraine

(Yaroslav Mudryi National University of Law, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6520-7297>

THE ROLE OF HIGHER GOVERNMENT BODIES IN ENSURING DEFENSE CAPACITY AND NATIONAL SECURITY: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

The year 2022 has become a period of trials and challenges for the whole world. The aggravation of world conflicts led to the fact that Ukraine became a battlefield, and the state apparatus of our country became the main coordination apparatus of our army. Taking into account the mentioned problem, the question of accelerating the European integration of our country – as the main course of the political and economic life of the Ukrainian people – is even more urgent. Our country continues to implement European standards into national legislation, setting itself the goal of accelerating European integration rates and obtaining the desired status of a member of the European Union.

The article emphasizes the importance of strengthening the role of Ukraine's accession to the European Union during the armed conflict, analyzes the reasons for the accelerated pace of European integration processes.

A comparative analysis of the role of the president, parliament and government in the countries of the European Union (Germany, Poland and France) was made. A comparative characterization of the activities of the highest state authorities in these countries in the context of ensuring defense capability and national security is an important issue for consideration in the period of increased pace of European integration of our country and aggravation of real security for the world community. On the basis of comparative legal analysis, attention is focused on further prospects in the context of the implementation of European standards into the national legislation of Ukraine. Particular importance in the work is attached to the recommended changes in the legislative regulation of the activities of the parliament and the President – as the main guarantors of defense and national security.

Key words: armed conflict, European integration, defense, national security, president, parliament.

УДК 343.137

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-30>

Пилипенко Дмитро Олексійович,

кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету № 2

(Криворізький навчально-науковий інститут

Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

Андріяшевський Артур Геннадійович,

студент факультету № 2

(Криворізький навчально-науковий інститут

Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4950-6523>

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено визначенню окремих аспектів особливого режиму досудового розслідування в кримінальному процесі України в умовах воєнного стану. Розглянуто специфіку вдосконалення чинних і впровадження нових правових елементів до норм чинного кримінального процесуального законодавства. Окремо наведено порівняння положень, що стосуються стадії досудового розслідування, у мирний час і під час війни. Також наголошено на доцільності внесення певних стилістичних корекцій до конструкцій окремих норм чинного КПК у контексті регулювання порядку досудового розслідування в кримінальному процесі України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: воєнний стан, досудове розслідування, кримінальне провадження, винесення постанови, запобіжний захід, судовий контроль.

Постановка проблеми. Початок повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави 24 лютого 2022 р. зумовив виникнення суттєвих викликів для нашої країни. Це в буквальному сенсі торкнулося всіх сфер внутрішньодержавних правовідносин, зокрема галузевого права. У кримінальному процесуальному законодавстві також відбулися відповідні зміни, згідно з якими в Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) упроваджено розділ IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» (далі – розділ IX-1 КПК). Указаним розділом доповнено чинний КПК на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року № 2201-IX, він, відповідно, урегулював низку проблемних питань, що постають перед досудовим слідством під час воєнного стану [1, с. 84]. В умовах сьогодення ці норми потребують постійної уваги не лише з боку законодавця, а й науковців у контексті оперативного корегування та внесення змін до їх змісту в умовах складної внутрішньодержавної ситуації, зумовленої воєнним станом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з визначенням особливого режиму досудового

розслідування під час воєнного стану, вивчали такі науковці, як О.Є. Гавриленко [6], І.В. Глов'юк [4], Ю.В. Маринич [1], О.В. Таран [5] та ін. Проте дослідження вказаних учених здебільшого стосувалися визначення або загальнотеоретичних питань, пов'язаних із тематикою дослідження (О.Є. Гавриленко, Ю.В. Маринич), або лише відокремлених, точкових елементів процесуальної конструкції особливого режиму досудового розслідування під час воєнного стану (І.В. Глов'юк, О.В. Таран).

Метою статті є визначення окремих аспектів особливого режиму досудового розслідування в кримінальному процесі України в умовах воєнного стану. Зазначене здійснюється задля подальшого вдосконалення нормативних положень чинного КПК у змісті регламентації досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Запровадження до КПК розділу IX-1 було слушним і своєчасним кроком законодавця. Унесення доповнень до чинного КПК з об'єктивних причин потребувало консолідації суттєвих зусиль з боку як законодавця, так і науковців, оскільки обсяг доповнень і змін, запроваджених до чинного КПК, виявився суттєвим, при цьому часові межі здійснення цього були вельми обмеженими. Урешті-решт, на наше переконання, законодавець загалом упорався з поставленим завданням і до КПК внесено

відповідні нормативні доповнення вельми оперативно й у належному обсязі. Однак, на нашу думку, окремі із цих положень усе ж таки потребують корегування.

Так, назвою розділу IX-1 КПК є «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». На наше переконання, використаний у назві цього розділу термін «режим» неповною мірою є прийнятним для визначення процесуальних конструкцій, закріплених у змісті розділу IX-1 КПК. На наш погляд, цей термін є більш органічним для визначення умов проведення окремих процесуальних дій, ніж цілого розділу КПК. Так, термін «режим» у межах КПК законодавець здебільшого використовує для позначення особливостей «віддаленої» участі осіб у судовому процесі з використанням режиму відеоконференції (ст. ст. 35, 232, 336 КПК). Як убачається, задля коректного визначення назви розділу IX-1 КПК доцільно вживати термін «порядок», який за своєю сутністю цілком відповідає визначенню у цьому розділі структури та змісту процесуальних норм. Варто зазначити, що законодавець у змісті чинного КПК вже використовує вказаний термін для визначення порядку провадження в суді присяжних (ст. 383 КПК), порядку та строків апеляційного оскарження (ст. 395 КПК), порядку та строків касаційного оскарження (ст. 426 КПК) тощо.

Під час розгляду окресленої нами проблеми окремо варто звернути увагу на нормативне визначення початку досудового розслідування в умовах воєнного стану. За умов сьогодення таке питання є надактуальним, адже, наприклад, відсутність технічної можливості доступу до ЄРДР створює суттєві перешкоди не лише внесенню даних до реєстру, а й усій процедурі досудового розслідування. Запобігаючи можливим негативним наслідкам у разі виникнення вказаної ситуації, законодавець у розділі IX-1 КПК передбачив альтернативний процесуальний порядок початку кримінального провадження. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК, у разі введення воєнного стану та якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР, рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виносяться відповідна постановою, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 цього Кодексу. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). Відомості, що підлягають унесенню до ЄРДР, уносяться до нього за першої можливості [2].

Зміст указаної процесуальної норми, на нашу думку, потребує певного корегування. Так, по-перше, формулювання «постанова приймається» в контексті відображення повноважень дізнавача, слідчого та прокурора щодо початку кримінального провадження потребує текстуального корегування. Так, на думку філологів, дієслово «приймати» досить часто в соціумі використовується не за призначенням. Це дієслово зазвичай уживається в побуті для охарактеризування окремих елементів соціальних відносин, таких як прийняття матеріальних цінностей, вступ до навчального закладу, зустріч і влаштування гостей. Таким чином, дієслово «приймати» етимологічно є не зовсім вдалим для формулювання процесуальної дії дізнавача, слідчого, прокурора під час початку кримінального провадження [3]. Отже, у цьому контексті, на наше переконання, використання терміна «приймати» неповною мірою є стилістично коректним, тому за цих умов доцільно використовувати дієслово «вносити», адже словосполучення «вносити постанову» за значенням є фактичним синонімом словосполучення «складання результативного рішення». У цьому сенсі саме таке словосполучення повністю відображатиме характер процесуальних дій,

які здійснюються під час початку кримінального провадження, у тому числі винесення постанови про початок кримінального провадження. Тим більше законодавець на початку визначеного змісту п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК використовує визначення «винесення постанови».

У межах розглянутого питання варто окремо звернути увагу на процесуальний механізм початку кримінального провадження за умов, коли ініціатором цього є прокурор. Згідно зі ст. ст. 214 і 615 КПК, прокурор за таких умов або вносить відомості до ЄРДР і розпочинає досудове розслідування, або виносить відповідну постанову за відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР, чим фактично також визначає початок стадії досудового розслідування. При цьому прокурор, який розпочав досудове розслідування в порядку, визначеному ст. 214 КПК, протягом п'яти робочих днів із дня внесення таких відомостей до ЄРДР з дотриманням правил підслідності повинен передати наявні в нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування й доручити проведення досудового розслідування. Такий порядок взаємодії прокурора та слідчого на початковій стадії досудового розслідування є безальтернативним, а отже, лише після внесення відповідних даних до ЄРДР прокурор уповноважений передати наявні в нього матеріали досудового розслідування слідчому, ураховуючи критерій підслідності (ч. 7 ст. 214 КПК). Така послідовність процесуальних дій відповідає не лише змісту закону, а й позиції вітчизняних провідних учених, авторів науково-практичного коментаря до розділу IX-1 КПК. Так, на думку вказаних науковців, тлумачення п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України дає змогу констатувати, що вона не скасовує вимог ч. ч. 6, 7, 9 ст. 214 КПК України [4]. Слушно із цього приводу також зазначає О.В. Таран, що п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України визначає не особливий, відмінний від загального, порядок початку досудового розслідування під час дії воєнного стану й за відсутності технічного доступу до ЄРДР, а тільки його частину щодо форми процесуального рішення. Тому вимоги ст. 214 КПК України, крім технічної дії – унесення відомостей до ЄРДР і надання витягу з ЄРДР, підлягають виконанню під час застосування цієї норми [5, с. 221]. Також справедливо із цього приводу зазначає О.Є. Гавриленко: зміст і форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX КПК [6, с. 306].

При цьому в розділі IX-1 КПК, як уже зазначали, є наявним й інший ініціюючий процесуальний акт, за якого прокурор уповноважений розпочати досудове розслідування, – це винесення постанови про це. Проте в указаному розділі не регламентуються подальші процесуальні дії прокурора з передачі наявних у нього матеріалів досудового розслідування до відповідного слідчого підрозділу. Отже, як уже наголошували, за таких умов варто застосувати згаданий раніше процесуальний порядок, передбачений у ч. 7 ст. 214 КПК. Однак доцільно нагадати, що прокурор буде уповноважений на передачу матеріалів досудового розслідування до слідчого лише після внесення прокурором відомостей до ЄРДР. За цих умов постає закономірне питання: «Як саме прокурору передати вказані матеріали, якщо в умовах воєнного стану, наприклад, відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР?» На наше переконання, задля вирішення цього питання в розділі IX-1 КПК доцільно визначити процесуальний порядок передачі матеріалів досудового розслідування від прокурора до органу досудового розслідування не лише після внесення прокурором відповідних відомостей до ЄРДР, а й процесуальну альтернативу: протягом п'яти днів із моменту винесення прокурором постанови про початок досудового розслідування в порядку, передбаченому п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК.

Також у межах досліджуваного питання на окрему увагу заслуговує наявний зміст п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК, відповідно до якого за відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст. ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 і 294 цього Кодексу, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором [2]. На нашу думку, з переліку наведених статей КПК доцільно виключити ст. 206 «Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини». Ця стаття, на відміну від інших, не регламентує особливостей і порядку слідчих (розшукових), а рівно й інших процесуальних дій. Ця стаття визначає фактичний судовий контроль за додержанням органом досудового розслідування та правоохоронними органами прав людини під час кримінального провадження. На нашу думку, «перекладати» ці повноваження зі слідчого судді на прокурора не доцільно, адже це може призводити до певного «ігнорування» прокурором виконання цих повноважень. Так, згідно з § 2 КПК (Сторона обвинувачення), прокурор є основною процесуальною фігурою, з якою законодавець ототожнює процес реалізації кримінального переслідування в межах кримінального провадження. З огляду на цей факт щодо прокурора, на наше переконання, поставатимуть закономірні питання стосовно його неупередженості в реалізації повноважень, визначених у ст. 206 КПК. Тому функцію судового контролю в таких випадках усе ж таки доцільно залишити за «незаінтересованим учасником» – за слідчим суддею.

Під час розгляду зазначеного нами питання додатково варто звернути увагу на особливості скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації. Так, відповідно до ч. 1 ст. 616 КПК, у разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються в учиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених ст. ст. 115, 146–147, 152–156, 186, 187, 189, 255, 255-1, 257, 258–262, 305–321, 330, 335–337, 401–414, 426–433, 436, 437–442 Кримінального кодексу України (далі – КК), має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період [2].

Отже, у запропонованій редакції статті між іншим ідеться про певні правові обмеження, які можуть бути фактичною перешкодою в скасуванні запобіжного заходу. Такими обмеженнями є кваліфікаційні критерії вчинених злочинів. Із наведеного переліку можна дійти висновку, що законодавець керувався умовами суспільної небезпеки та громадського резонансу під час

їх визначення. Загалом погоджуючись із законодавцем, зазначимо, що запропонований перелік кримінальних правопорушень доцільно дещо змінити в контексті збільшення їх кількості. Так, наприклад, на наше переконання, до складу перерахованих злочинів доцільно включити ст. 121 КК, адже, як у випадку з уже зафіксованим у законі складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 115 КК, наслідки вчинення злочину, передбаченого ст. 121 КК, також можуть мати спричинення смерті постраждалій особі. Тому, на наш погляд, включення злочину, передбаченого ст. 121 КК, до ч. 1 ст. 616 КПК є цілком обґрунтованим кроком. Також у складі згаданої процесуальної норми законодавець визначає злочини, передбачені ст. ст. 146–147 КК, як гіпотетичні перешкоди в скасуванні запобіжного заходу за умови їх учинення. Однак, на нашу думку, перелік указаних у КПК злочинів, які, у свою чергу, містяться в розділі III КК «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи», доцільно доповнити іншим злочином цього ж розділу, а саме кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 149 КК «Торгівля людьми». Варто вказати, що злочинне діяння, передбачене вказаною нормою КК, безспідставно вважають одним із найганебніших явищ, які існують у сучасному світі [7]. Цілком погоджуючись із подібним формулюванням, вважаємо, що ч. 1 ст. 616 КПК також доцільно доповнити злочином, передбаченим ст. 149 КК.

Додатково в межах питання, яке розглядається, варто звернути увагу на перелік кримінальних правопорушень розділу IV КК «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи», які також визначені в ч. 1 ст. 616 КПК як «блокуючі» для скасування запобіжного заходу з метою проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період. Так, у вказаній процесуальній нормі, зокрема, зазначені кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 152–156 КК. Однак, на наше переконання, законодавець із невідомої причини не включив до цього переліку злочин, передбачений ст. 156-1 КК (Домагання дитини для сексуальних цілей). Убачається, що цей злочин також має бути визначений у законі як правова перешкода для скасування запобіжного заходу, а тому доцільно кримінальне правопорушення, передбачене ст. 156-1 КК, також додати до переліку вже визначених у ч. 1 ст. 616 КПК кримінальних правопорушень.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що визначена законодавцем у КПК процесуальна конструкція механізму досудового розслідування в умовах воєнного стану має загалом логічний і завершений вигляд. Проте окремі елементи цього механізму потребують певного корегування з урахуванням положень інших норм КПК та юридичної техніки зокрема. Тому запропонована в статті авторська позиція стосовно окремих змін і доповнень до чинного КПК, на наше переконання, позитивно впливатиме на подальше визначення й регламентацію законодавцем процесуального механізму досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Маринич Ю.В. Особливості внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань в умовах воєнного стану. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу. Київ, 2022. С. 83–85.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 10.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Мова – ДНК нації. URL: <https://ukr-mova.in.ua/blog/dieslovo-prujmatu-pravula-vzhuvannya>.
4. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану : науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України / І.В. Глов'юк І.В. ін. 2-е вид. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. 80 с.
5. Таран О.В. Початок досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу. Київ, 2022. С. 218–222.

6. Гавриленко О.Є. Актуальні проблеми проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу. Київ, 2022. С. 30–308.

7. Торгівля людьми – одне із найганебніших явищ сучасного світу. URL: <https://muzykivskaotg.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi--odne-iz-naganebnishih-yavisch-suchasnogo-svitu--2021-07-07>.

References

1. Marynych Yu.V. (2022). Osoblyvosti vnesennia vidomosti do yedynoho reiestru dosudovykh rozsliduvan v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of entering information into the unified register of pre-trial investigations under martial law]. *Pravovi zasoby protydii zlochynam proty osnov natsionalnoi bezpeky v umovakh viiskovoi ahresii* : materialy kruhloho stolu. Kyiv [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Redaktsiia vid: 10.09.2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

3. Mova – DNK natsii [Language is the DNA of a nation]. URL: <https://ukr-mova.in.ua/blog/dieslovo-prujmatu-pravula-vzhuvannya> [in Ukrainian].

4. Hloviuk I.V. ta inshi (2022). Osoblyvyi rezhym dosudovoho rozsliduvannya, sudovoho rozghliadu v umovakh voiennoho stanu: naukovopraktychni komentar Rozdil IX-1 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Special regime of pre-trial investigation, trial under martial law: scientific and practical commentary on Section IX-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine]. Vydannia 2. Elektronne vydannia. Dnipro-Lviv-Odesa-Kharkiv [in Ukrainian].

5. Taran O.V. (2022). Pochatok dosudovoho rozsliduvannya v umovakh voiennoho stanu [The start of a pre-trial investigation under martial law]. *Pravovi zasoby protydii zlochynam proty osnov natsionalnoi bezpeky v umovakh viiskovoi ahresii*: materialy kruhloho stolu. Kyiv [in Ukrainian].

6. Havrylenko O.Іe. (2022). Aktualni problemy provedennia dosudovoho rozsliduvannya v umovakh voiennoho stanu [Actual problems of pre-trial investigation under martial law]. *Pravovi zasoby protydii zlochynam proty osnov natsionalnoi bezpeky v umovakh viiskovoi ahresii*: materialy kruhloho stolu. Kyiv [in Ukrainian].

7. Torhivlia liudmy – odne iz naihanebnishykh yavysch suchasnogo svitu [Human trafficking is one of the most shameful phenomena in the modern world]. URL : <https://muzykivskaotg.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi--odne-iz-naganebnishih-yavisch-suchasnogo-svitu--2021-07-07> [in Ukrainian].

Pylypenko Dmytro,

Candidate of Legal sciences, Associate professor, Dean of faculty No. 2

(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute,

Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

Andriyashkevskiy Artur,

Student of Faculty No. 2

(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute,

Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4950-6523>

ON THE ISSUE OF DEFINING CERTAIN ASPECTS OF THE SPECIAL REGIME OF PRE-TRIAL INVESTIGATION UNDER MARTIAL LAW

The article is devoted to the determination of certain aspects of the special regime of pre-trial investigation in the criminal process of Ukraine under martial law. The specifics of improving existing and introducing new legal elements to the norms of current criminal procedural legislation are considered. A comparison of the provisions relating to the stage of pre-trial investigation in peacetime and during martial law is given separately. It is also emphasized the expediency of making certain stylistic adjustments to the constructions of certain norms of the current Criminal procedural law in the context of regulating the order of pre-trial investigation in the criminal process of Ukraine under martial law. It is proposed to amend the title and content of Chapter IX-1 of the Criminal procedural law of Ukraine in order to fully and comprehensively reflect the nature of the procedural actions that are carried out during the initiation of criminal proceedings, including the issuing of a resolution on the initiation of criminal proceedings. An addition to the current provisions of the law regarding the procedure for transferring pre-trial investigation materials from the prosecutor to the inquirer or investigator is proposed. The expediency of making changes to the law regarding the possibility of transferring such materials not only after entering the data into the relevant electronic register, but also after issuing the relevant resolution on the initiation of criminal proceedings was emphasized. Separately, attention is focused on the possibility of transferring the powers of the investigating judge to the head of the relevant prosecutor's office under certain conditions, and it is pointed out the impracticality of such decisions due to the emergence of legitimate questions regarding impartiality in the exercise of powers by the prosecutor. Attention was drawn to the availability of a mechanism for the cancellation of a preventive measure for military service upon conscription during mobilization, and an emphasis was placed on the list of criminal offenses that do not fall under it. The necessity of correcting this list by analyzing the necessity of the already mentioned articles and supplementing them with new ones was indicated. The author's opinion is expressed regarding the expediency of making certain adjustments, taking into account the provisions of other norms of the Criminal procedural law and legal technique in particular.

Key words: martial law, pre-trial investigation, criminal proceedings, issuing a resolution, preventive measure, judicial control.

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-31>**Сокуренко Віталій Валерійович,**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6879-7376>

КОНЦЕПТ ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ У СТРУКТУРІ КРИМІНОЛОГІЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена дослідженню концепту оборонної свідомості в структурі кримінології війни як окремої новітньої галузі національної кримінологічної доктрини, що наразі формується. Доведено, що оборонна свідомість – сегмент національної ідентичності, фактор групової консолідації в установці на боротьбу з агресором. Відстоюється думка, що функціонал оборонної свідомості безпосередньо впливає на визначення домінуючої мотивації у справі відсічі збройній агресії, зниження колективної віктимності Українського народу під час детермінації злочинів агресії. Водночас оборонна свідомість в її фальсифіковано-інверсивних комбінаціях здатна детермінувати опозиційну ворожість, легітимізувати ненависть і злочини агресії, воєнні злочини. Розкрито доцільність дослідження оборонної свідомості як у предметному блоці детермінації злочинів агресії і воєнних злочинів, так і у блоці протидії їхньому відтворенню.

Ключові слова: війна, агресія, воєнні злочини, детермінація, віктимність, оборонна свідомість, протидія злочинності.

Постановка проблеми. Збройна агресія Росії вплинула на появу в українській науці принципово нових сенсів і напрямів досліджень, осмислення нових фундаментальних категорій, які в умовах воєнного стану стають принципово важливими, базовими та світоглядними. Однією з таких категорій є оборонна свідомість, яка має значний гносеологічний потенціал з огляду на її потенційне значення в розбудові сектора безпеки та оборони держави.

Актуальність зазначеної проблеми зумовлюється багатьма важливими характеристиками дослідження оборонної свідомості за сучасних умов. Її значущість посилюється з погляду як теоретичного напрямку, так і практичних рекомендацій. Серед новітніх положень дослідження виокремлюємо те, що концепт оборонної свідомості як різновид суспільної свідомості крізь призму кримінології війни досі не досліджувався. У статті також порушуються такі важливі проблеми, як «концепт війни» та «концепт безпеки держави» в її духовно-ціннісному значенні. Отже, в структурі кримінології війни оборонна свідомість розглядається як у блоках детермінації злочинів агресії і воєнних злочинів, так і в сегменті протидії злочинам агресії, зміцнення культурно-психологічних засад захисту державного суверенітету й територіальної цілісності нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремими аспектами дослідження цієї проблеми займалися В.О. Туляков, В.М. Дрьомін, О.М. Бандурка, О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов, І.В. Крицак, О.Я. Рогач, Д.М. Белов, С.О. Лозинська, В.О. Антонов, П.В. Горінов, Р.Г. Драпушко, Л.П. Нагорна, О.М. Отич, Н.В. Осіпенко, М.М. Ващук, О. Яременко, Л. Жаліло, Н. Комарова, Р. Левін, І. Солоненко, Р.О. Моїсеєнко, О.О. Дудіна, Н.Г. Гойда, М.І. Завада, О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, О.І. Краснова, Т.В. Плужнікова, О.Г. Краснов, Я.О. Король, Ю.Я. Лісниченко, Ю.Г. Бойко, О.Є. Федорович, О.С. Уруський,

І.Б. Чепков, М.І. Луханін, Ю.Л. Прончаков, К.О. Рибка, Ю.О. Лещенко, Р.В. Гринько, А.Ф. Мота, С.А. Петреченко. Слід відзначити, що концепт «кримінологія війни» сьогодні перебуває в особливому полі зору вітчизняних і закордонних дослідників. Водночас наявність різнопланових праць, спрямованих на формування оборонної свідомості методом міждисциплінарного аналізу, може стати гарним підґрунтям для подальшого дослідження зазначеного напрямку та окреслює безліч питань, які потребують свого якнайшвидшого вирішення в умовах нинішньої російсько-української війни.

Мета статті полягає в напрацюванні цілісної основи вибудовування порівняно нового напрямку в кримінологічній науці – кримінології війни, крізь призму глибинного дослідження оборонної свідомості. Вказаний концепт визначає шляхи та перспективи удосконалення (розроблення) багатьох важливих аспектів цієї проблеми. На особливу увагу заслуговує питання формування оборонної свідомості молоді крізь призму духовно-ціннісних ідеалів.

Виклад основного матеріалу. О.Я. Рогач, Д.М. Белов наголошують, що з 2014 р., а особливо після 24 лютого 2022 р., «концепт війни» та «концепт забезпечення безпеки держави» становить одне з ключових культурно-цивілізаційних понять, які безпосередньо впливають на формування й зміну конституційно-правової парадигми (і мова йде вже не скільки про вітчизняну парадигму. Сьогодні слід говорити про зміну конституційно-правової парадигми на глобальному рівні). Сучасне право та його галузі – як дві площини: ординарна та спеціальна, частково перехрещуються, а частково – конфліктують, вони практично не пристосовані й не можуть адекватно реагувати на нові загрози державі, громадянам нашої країни і суспільству загалом, виходять з джерел, які взагалі не розглядають або не відносять до потенційних об'єктів правового регулювання,

або не знають, як це можна регулювати. Це загрози від воєн (зокрема й гібридних). Отже, цілісне бачення конституціоналізму сьогодення, покликано розуміти й пояснювати науку, виходячи з певних концептуальних основоположень, що, в свою чергу, наближаються до низки базових установок та відрізняються довготривалістю свого впливу, – нагальна потреба самої науки конституційного права, відповідь на її прагнення пізнати природу своєї діяльності, а через це – і себе. Можливим варіантом такого розгляду є саме парадигмальний (міждисциплінарний) підхід, зміни змісту якого застосовуються в цьому дослідженні [1].

Історична ретроспектива розроблення кримінології війни з часів Римської імперії до нинішнього дня в аспекті вітчизняних реалій. Історію людства часто розглядають як історію воєн. Адже загарбницька політика провідних держав та державоподібних утворень, які існували впродовж історії людства, породжувала перебудову всього світу, впливала на розвиток чи, навпаки, на занепад культури, мистецтва, соціальної сфери.

У сучасній історичній науці Римську імперію часто називали позитивною моделлю організації суспільства, утворенням нового типу «світової держави». За таких умов вважаємо доцільним розглянути саме Римську імперію з огляду на досить високий рівень розвитку збройних сил та військового управління в цій імперії. Із втратою Дакії завершився третій період розвитку Паннонського лімесу, який характеризувався його стабільним розвитком. Головною ознакою цього часу було спорудження нового типу лімесів – штучних, із використанням елементів «глибокої оборони». Проте для забезпечення цієї системи потрібна була висока концентрація війська, що, однак, мало й негативні наслідки (варваризація армії, сепаратистські прагнення командирів, порушення дисципліни тощо). У ході розбудови лімесу відбувалися контакти з населенням за його межами. Так, залоги перших ліній оборони забезпечувалися харчами за рахунок племен, і, мабуть, вели торгівлю. Очевидно, що представники римських допоміжних підрозділів контролювали торгівлю та політичне життя племен. Відомо, що під час Маркоманських воєн однією з умов мирного договору з квадами була присутність римського центуріона на народних зборах, які повинні були проходити в одному місці й один раз на місяць. Мабуть, цей центуріон перебував поруч із суспільно-політичними центрами племен регіону. Крім того, до спорудження укріплень лімесу римляни, вочевидь, залучали частину місцевого населення. Можливо, під впливом римських військово-будівельних традицій та за безпосереднього контролю римських воїнів відбувалося будівництво укріплень на землях племен Карпатського регіону. Ймовірно, саме в такий спосіб були споруджені загадкові «Траянові вали» в районі українського Прикарпаття. Свідченням цього виступає знайдений напис про перебування іспанської когорти саме в районі північного укріплення Дакії. Отже, для Римської імперії важливу роль відігравала висока концентрація військових сил на кордоні з племенами Карпатського регіону. Це зумовлювало особливу увагу римських імператорів до залог придунайських провінцій, сприяло швидким військовим кар'єрам, підвищувало значення посади намісників провінцій [2, с. 23].

Особливості воєнної політики за нинішніх умов. Аналізуючи сучасну воєнну політику України в контексті збройної агресії російської федерації проти неї, слід зазначити, що вона спонукала нашу державу по-новому «поглянути» на засади своєї внутрішньої та зовнішньої

політики, на стан своїх збройних сил та активізувати заходи щодо підвищення їхнього оборонного потенціалу та боєздатності [3, с. 61]. Досліджуючи змістовий аспект воєнної політики держави, слід зазначити, що до останнього часу вона сприймалась як частина загальної політики класів, держав та партій, яка була безпосередньо пов'язана з підготовкою і застосуванням засобів воєнного насилля для досягнення політичних цілей [4, с. 137].

За нинішніх умов та у світлі сучасного розуміння гармонійного, мирного співіснування держав світу, закладеного на рівні Організації Об'єднаних Націй та провідних міжнародно-правових документів, війна сприймається більшістю науковців як невинуватене насилля, якому не може бути місця у сучасному світі. Однак, що сьогодні стосується причин і витоків війни, то вони, як і раніше, криються у політиці, що проводиться мілітаристськими політичними силами, які є прихильниками авантюристичних засобів вирішення міжнародних суперечок засобами воєнного насилля. І повне заперечення зв'язку війни з політикою знімає питання щодо відповідальності тих чи інших політичних сил [3, с. 62].

Збройний напад російської федерації на Україну був не випадковим, він переконливо засвідчив, що війна, розв'язана росією проти України, була зумовлена передусім злочинною, антинародною, шовіністичною політикою Кремля. Ця політика набула відображення й у стратегічному курсі російської федерації щодо країн СНД, в якому зазначається, що «в разі взаємодії з третіми країнами та міжнародними організаціями досягти з їхнього боку розуміння того, що регіон є насамперед зоною інтересів росії [5, с. 4–5]. «Ми не зацікавлені, щоб на території колишнього Союзу хтось домінував, особливо у військовій сфері. Ми не зацікавлені, щоб будь-які держави відігравали роль буферних країн» [6, с. 2]. Реалізація цих великошовіністичних імперських настроїв, провокування сепаратистських рухів, спрямованих на послаблення державних інституцій країн СНД, постійне підтримання в них стану керованого хаосу призводить де-юре і де-факто до руйнації їхньої державності. Слід також зазначити, що важливим чинником втілення зазначених імперативів є підтримка діяльності російської дипломатії і спецслужб із використанням «кращих» традицій радянської спадщини. Зокрема, в цьому арсеналі представлені й підтримка діяльності агентури та агентів впливу, і дезінформація та шантаж, і погрози та тиск, і підкуп, а також залучення до спецоперацій представників криміналітету та терористичних організацій. У цьому контексті неможливо залишити поза увагою політичні інтереси росії, які продукуються сьогодні не тільки в Європі (попри їх важливість), а й у «близькому зарубіжжі». Ці інтереси проявляються в реінтеграції пострадянського простору в лоно російської державності, де зростає привабливість нових земель і територій для Кремля [3, с. 62].

Національна ідентичність як запорука боротьби з ворогом. В англійській версії Вікіпедії наводиться таке визначення національної ідентичності: «національна ідентичність – це ідентичність людини або її почуття приналежності до однієї чи кількох держав чи однієї чи кількох націй», відчуття «нації як згуртованого цілого, представленого відмінними традиціями, культурою та мовою», або з психологічного погляду – це «усвідомлення відмінності», «відчуття та визнання «ми» і «вони» [7]. Національною ідентичністю є усвідомлення людиною власної приналежності до певної нації і держави, соціуму, культурних традицій,

цінностей, психології, віри у певному історичному періоді розвитку. Національна ідентичність в сучасних умовах – це доволі динамічний процес, який включає в себе і перебіг, і результат самоусвідомлення українцями своїх ментальних особливостей, таких як: свобода, гідність, безстрашність, самопожертва, усвідомлення свого призначення у захисті Вітчизни, сутнісних рис нації, базових цінностей, як-от: культура, національна держава, церква, національна мова, місія тощо. У подальшому національна самоідентичність українців стане тим чинником, який дасть можливість у повоєнний час об'єднатися навколо ідеї відновлення української держави та повернення наших громадян назад на Батьківщину [8, с. 29–30].

Українці успішно обороняються в надскладних умовах російсько-української війни. Ця оборона передбачає комплекс дій на рівні громадянського суспільства: розвиток волонтерського руху, значну переорієнтацію такого руху на всебічну підтримку військових та гуманітарну підтримку цивільного населення; у сфері культури – розвиток новітніх напрямів літературної, музичної творчості, спрямованої на осмислення героїчної оборони українського народу. Починаючи з 24 лютого 2022 р., Україна й українці швидкими темпами радикально змінюють ментальну та національну ідентичність, адже ще недавно фахівці зазначали, що «здобуття незалежності Україною поставило її перед вибором нової ідентичності, такої, яка найкраще сприяла б процесам формування політичної нації співгромадян. Обрана молодого державою парадигма націю- і державотворення не була національно-етнічною і не закріпилася за титульним – українським – етносом жодних владних переваг. Проте закладений у національно-державницькій парадигмі об'єднуючий потенціал виявився слабким для того, щоб політична нація стала вагомим конструктом ідентифікаційного поля. Гостра криза ідентичності, у стані якої український соціум перебуває й досі, супроводжується конкуренцією комуністичної, ліберальної, націоналістичної ідеологій, протистоянням українського та російського націоналізму» [9].

На фоні воєнних викликів український народ об'єднався та сформував спільну національну ідентичність, об'єднану навколо таких маркерів, як спротив ворогу, взаємодопомога, волонтерство, жертвність, національні символи, традиції, національна мова, єдине розуміння і ставлення до основних політичних подій та осіб, які нещодавно ще мали суперечливе сприйняття в українському суспільстві. Вочевидь, українська нація сьогодні поєднана однією спільною метою – протистояння ворогу, захист своєї Батьківщини, збереження своєї ідентичності, культури і головного – життя і свободи своїх громадян [8, с. 26–27]. Спільна мета захисту територіальної цілісності України змогла об'єднати різні види ідентичності та сформувати власну національну ідентичність. Спротив ворогу допоміг об'єднати усі політичні сили та різні групи людей незалежно від їхньої політичної, культурної, релігійної чи мовної ідентичності в єдину національну ідентичність. Зазначимо, що, незважаючи на той факт, що процес націотворення для українців є тривалим, останні події показали, що народ, який мав різні типи ідентичності, спроможний об'єднатися та сформувати єдину спільну національну ідентичність, яка дає можливість подолати усі ті труднощі, котрі стоять перед українською державою та українською нацією, та сформувати сильну державу, що протистоїть викликам і загрозам сучасного світу. Ці ідентичності органічно взаємопов'язані, комплексно

виявляються в українському суспільстві та є тим європейським феноменом, що вносить корективи у сталі догми і концепції [8, с. 29].

Культурно-ціннісні аспекти військової кримінології. Професія військовослужбовця – почесна, відповідальна, небезпечна, але надзвичайно важлива для суспільства, адже впродовж усієї історії людства саме військові стоять на варті рубежів різних країн і, не шкодуючи своїх життів, захищають мир і спокій свого народу й своєї держави. У суспільній свідомості українців образ військового історично ідентифікується з образом Лицаря, Героя, Уславленого Козака. Недарма ж так багато українських народних пісень складено про військових, що втілюють найкращі чоловічі чесноти. Саме для військових характерним є особливий кодекс честі, що уособлює найкращі традиції професійної культури військовослужбовців: «Душу – Богові, життя – Батьківщині, честь – нікому!». Питання формування і розвитку професійної культури військових фахівців набувають особливої уваги в умовах нинішнього збройного конфлікту, який вже понад 8 років виснажує нашу державу і забирає життя її найвідданіших синів. Ця культура стає сьогодні засобом збереження бойового духу воїнів та вироблення в них імунітету проти зневіри в людей, житті, самих себе, оскільки саме професійна військова культура забезпечує усвідомлення ними свого соціального обов'язку, вироблення в них громадянської позиції й патріотизму, що, у свою чергу, зумовлює відповідальне ставлення військових фахівців до своєї країни, до військової діяльності, до справи захисту Вітчизни й детермінує їхні способи прийняття рішень у складних ситуаціях військових дій з орієнтацією на систему базових духовно-моральних, історичних та культурно-гуманітарних пріоритетів і цінностей, накопичених попередніми поколіннями українських захисників [10, с. 2].

Морально-етична культура відіграє провідну роль у формуванні особистості військовослужбовця. Поняття честі, високої дисципліни та самодисципліни, служіння народу є ключовими для забезпечення обороноздатності військовослужбовців України. Професія військового безпосередньо пов'язана із застосуванням насилля, зброї, але її мета висока і шляхетна – захист рідної землі, захист слабшого. Військовий професіонал – це людина, яка взяла на себе зобов'язання обороняти націю і державу, людина, яка усвідомлює свою відповідальність перед державою за виконання професійних завдань й дотримується етичних норм. С. Хантінгтон у роботі «Солдат і держава: теорія і політика цивільно-військових відносин» зазначає, що сутнісними рисами військового фахівця є компетентність, відповідальність та відданість своїй справі [11, с. 23].

Духовно-патріотичне та ціннісне виховання і його роль у військовій сфері. Духовний складник, на наше глибоке переконання, є базовим в осмисленні сутності моралі, зокрема морально-етичного виміру виконання службових завдань. Духовність наскрізь пронизує моральні норми, вплітаючи у них високі сенси, ідеали смирення та жертвності, складником яких є глибока повага до рідної землі. Ідея патріотизму завжди була і залишається основою консолідації суспільства. Патріотизм є джерелом духовних і моральних сил, здоров'я суспільства, його життєздатності, які найбільш яскраво виявляються в переломні моменти розвитку, у періоди важких випробувань. Повноцінне життя в суспільстві і державі неможливе, якщо система виховання молоді позбавлена моральних основ, любові до Батьківщини. Усі реформи в політичній, соціально-економічній, культурній

чи інші сфери можуть бути реалізовані, якщо спираються на духовно-моральні та патріотичні цінності [12, с. 172]. Соціально-філософський аналіз сучасного українського суспільства свідчить про наявність у ньому складних проблем матеріального та духовного характеру, що несуть серйозну загрозу ствердженню України як національної, цілісної держави. Ключовою серед них є проблема патріотичного виховання людини – особистості, національно свідомого громадянина України. Патріотизм, розвитку якого раніше присвячували багато уваги, поступово перетворився з необхідного елемента виховання прийдешніх поколінь на щось зайве, несучасне. До розвитку патріотизму серед молоді ставляться дедалі більш формально, відбивають цим бажання бути патріотом і викликають сумнів щодо доцільності цієї особистісної якості. Перед незалежною Україною постала проблема історичної ваги: творчо відродити українське національно-патріотичне виховання і водночас піднести його на сучасний рівень наукового та культурного розвитку. У наш час, коли молодь переважно спрямовує свої зусилля на накопичення матеріальних цінностей і благ, стає актуальним творче використання кращих досягнень минулих поколінь для всебічного обґрунтування нової парадигми патріотичного виховання як процесу формування особистості [13, с. 76].

Військові капелани як запорука належної ідейної основи військового відомства (як результат – запобігання суїцидальній поведінці). Сьогодні в Україні активно розвивається практика душпастирської опіки військовослужбовців. Однак її правове регулювання не забезпечується на належному рівні, що зумовлено досить істотними прогалинами й іншими недоліками законодавства України у цій сфері. Багато демократичних правових держав світу вже мають чималий позитивний досвід із правового регулювання та функціонування інституту військових капеланів. Його вивчення представляє значну наукову цінність для вітчизняної правової науки та можливість застосування в адаптованому вигляді для України. У статті досліджено закордонний досвід правового регулювання функціонування інституту військового капеланства на основі конкордатів і законодавства про свободу віросповідання в частині, що стосується правового статусу та функціонально-цільового призначення військових капеланів, а також реалізації релігійних прав військовослужбовців. Аналіз правової природи та правового статусу військових капеланів у закордонних державах дозволяє дійти висновку, що інститут військового капеланства міцно і давно вже увійшов у звичне життя військових підрозділів у більшості держав світу. В одних державах (наприклад, у Великобританії, Угорщині, Іспанії й Канаді) статус військового капелана нормативно прописаний гранично чітко і досить деталізовано в численних актах, а в інших державах на рівні законів наявні прогалини у цьому питанні, але статус певним чином унормований підзаконними актами або угодами (зокрема, в Норвегії). Узагальнення закордонного досвіду правового регулювання статусу та діяльності військових капеланів засвідчило складну топологію і гетерогенність урегулювання правового статусу (від детального прописування до відсутності норм у базових нормативно-правових актах), законодавче закріплення функціонально-цільового навантаження, організації та функціонування військових капеланів, фреймування їхньої діяльності в збройних силах закордонних держав [14, с. 56–57].

Проблеми, які слід вирішувати зараз і з якими зіштовхнеться людство у найближчому майбутньо-

му. Організація Об'єднаних Націй у «Глобальних цілях сталого розвитку до 2030 р.» одним із пріоритетів визначає міцне здоров'я та благополуччя [15]. Проблема збереження здоров'я людини на сучасному етапі існування людства постає дуже гостро, а особливо це стосується юного покоління. Здоров'я молоді є інтегральною характеристикою, яка відображає вплив медико-генетичних, соціокультурних, екологічних та інших факторів [16; 17; 18].

Збереження здоров'я майбутніх поколінь є вкрай важливим, особливо в разі збільшення навчального навантаження, порушення санітарно-гігієнічних умов, неякісного харчування, що в подальшому сприяють появі різних форм патологічних станів, а саме: порушення постави, захворювань дихальних шляхів, поширення захворювань системи органів травлення, хвороб органів зору тощо [19; 20; 21]. Показники здоров'я молоді та якості життя впливають на тривалість, інтелект, фізичний розвиток і працездатність, що має велике значення для гармонійного розвитку всього соціуму. Кризові явища у багатьох сферах життя українського суспільства значною мірою позначаються на здоров'ї молодого покоління. Збереження фізичного та психічного здоров'я молодого покоління є стратегічно важливим і пріоритетним завданням держави в галузі охорони здоров'я, зокрема, й системи освіти. Медичне обслуговування здобувачів освіти навчальних закладів є невід'ємною частиною сектора охорони здоров'я [21, с. 23].

На думку військових фахівців багатьох армій світу, саме вода – один із найважливіших продуктів логістики, необхідний для підтримки військових операцій. Вода необхідна для гідратації, приготування їжі, медикаментозного лікування, гігієни, будівництва, проведення спеціальної обробки, обслуговування та багатьох додаткових завдань. Але у зв'язку з розвитком світової промисловості, урбанізації територій та внаслідок збройних конфліктів спостерігається дедалі більш інтенсивне забруднення поверхневих і ґрунтових вод. Особливо небезпечна наявність у джерелах води побутових і промислових стічних вод, через що вода набуває ознак епідемічної небезпеки. За умов обмеженого доступу до води завжди існує небезпека для здоров'я людини, спричинена її вживанням з неперевіраних джерел. За бойових умов не може бути впевненості в тому, що вода придатна до вживання. Особливо це важливо в разі застосування противником зброї масового ураження. Тому вода повинна бути завжди очищена. Її очищення проводиться на пунктах водопостачання. Пункти водопостачання обладнуються підрозділами інженерних військ за участю представників служби РХБ захисту і медичної служби. Системи очищення видаляють із сирової води зважені тверді речовини, мікробіологічні забруднення та небажані хімічні речовини. Обробка води передбачає очищення води з сировинного джерела, дегазацію та дезінфекцію (знезараження) очищеної води для досягнення встановлених норм. Тобто це дуже важливе комплексне завдання, від виконання якого залежить здоров'я військовослужбовця та боєздатність підрозділу загалом [22, с. 337].

Концепт війни за нинішніх умов і послідовність рішучих кроків дієвої боротьби та протидії. Із 2014 р., а особливо після 24 лютого 2022 р., «концепт війни» та «концепт забезпечення безпеки держави» становить одне з ключових культурно-цивілізаційних понять, які безпосередньо впливають на формування й зміну конституційно-правової парадигми (і мова йде вже не лише про вітчизняну парадигму. Наразі слід го-

ворити про зміну конституційно-правової парадигми на глобальному рівні).

Так, із початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України спостерігаються нові вектори розвитку сучасної парадигми конституціоналізму:

- ліберальна доктрина, яка зіграла значущу роль у гуманістичних орієнтаціях держав, потребує сьогодні значного коректування з урахуванням нового підходу до поняття «національна безпека» (на наше переконання, вона потребує духовно-ціннісного свого підтвердження та обґрунтування – В. С.);

- назріла необхідність суттєво скорегувати парадигму і розглядати забезпечення національної безпеки держави не лише як характеристику захисту від загроз, а й як урегульовані правом суспільні відносини, що відображають стан та розвиток об'єктів національної безпеки;

- напрямом сучасної парадигми конституціоналізму слід передбачити й оптимізацію структури органів забезпечення національної безпеки через: реформування структурних ланок цих органів відповідно до чіткого визначення завдань та функцій усіх органів та їхніх структурних підрозділів; усунення дублювання та паралелізму в діяльності окремих органів, а також залучення працівників до виконання невласливих їм функцій; визначення оптимальної та обґрунтованої штатної чисельності служб і підрозділів кожного органу; захист населення і територій від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;

- необхідно перейти від практики ситуативного реагування на несподівані загрози й небезпеки до комплексної, довгострокової й науково обґрунтованої державної політики в сфері національної безпеки з максимальним використанням прогностичних оцінок;

- парадигма сучасного конституціоналізму повинна бути спрямована на перегляд структури, ролі та місця міжнародних утворень у системі забезпечення національної безпеки, що за своєю природою хоч і спрямовані на забезпечення безпеки, проте на практиці виявилися нездатними реалізувати цю функцію [1, с. 136].

Тактичні аспекти військової кримінології. О.Є. Федорович та інші дослідники наголошують на необхідності формування та вирішення завдання багатокритеріального характеру, що пов'язане з моделюванням транспортної логістики доставки військових вантажів у зону бойових дій за умов виникаючих запізнь та ризиків. Основною проблемою є аналіз можливих збитків, які виникають у зоні бойових дій (втрата особового складу збройних сил, пошкодження та знищення військової техніки, зміна характеру бойових дій від наступальних до оборонних тощо) через запізнення постачання озброєння та військової техніки. Автори досліджують моделювання логістики перевезень у різномірній транспортній мережі для забезпечення своєчасної доставки військових вантажів за умов можливих запізнь та ризиків, які впливають на величину збитків у зоні бойових дій. Враховуючи складну динаміку доставки військових вантажів, пов'язаних із різномірністю та перевалками у транспортній мережі, для дослідження постачання створена оригінальна агентна імітаційна модель, яка дозволяє оцінити запізнення, ризики та збитки. Визначено новий алгоритм для мінімізації часу доставки військових вантажів, заснований на поширенні клонів заявок у графі та який представляє різномірну транспортну мережу. Наведено алгоритм мінімізації ризиків постачання у воєнний час, який враховує довгі логістичні ланцюги транспортування військових вантажів у зону бойових

дій. Проводиться дослідження збитків, пов'язаних із несвоечасним надходженням різних видів військової техніки та озброєння у зону бойових дій, яке засноване на використанні повного факторного експерименту та оцінках воєнних фахівців у галузі військової логістики. Враховуючи суперечності критеріїв запізнь, ризиків і збитків, формується та вирішується багатокритеріальне завдання оптимізації пошуку компромісів за допомогою цілочисельного (булевого) програмування. Ефективність запропонованого підходу демонструється на прикладі моделювання постачання військових вантажів у зону бойових дій. Проаналізовано альтернативні маршрути постачання, ризики та збитки, що виникають через запізнення постачання. Обґрунтовується вибір компромісного варіанту маршруту доставки військового вантажу в зону бойових дій. Наукова новизна проведеного дослідження пов'язана з розробкою методів та моделей, заснованих на агентному імітаційному моделюванні, теорії експериментів і цілочисельної оптимізації, що дозволяє оцінити запізнення та збитки постачання військових вантажів у зону бойових дій у довгих логістичних ланцюгах різномірної транспортної мережі. Результати дослідження доцільно використовувати для формування раціональних маршрутів постачання військових вантажів у воєнний час [23, с. 63].

Різноманітність питань військової кримінології, які потребують подальшого наукового розроблення:

- **жінки в армії.** У сучасній культурі більшості країн світу зберігається закладене з давніх-давен уявлення про армію та військову справу як про суто чоловічу справу. Армія, особливо вітчизняна, дотепер залишається досить закритою для жінок. Жінки, котрі обіймають у вітчизняній армії високі посади та мають високі звання, є рідкістю, винятком із правила. Переважна більшість жінок в армії працює у допоміжних службах і має звання, не вищі за прапорщика, тобто займає у службовій ієрархії найнижчі сходинки. Маскуліність у військовій субкультурі проявляється у вихованні культури сили, мужності, агресивності, духу змагання і суперництва за принципом: «Якщо ти не переможеш, тоді переможуть тебе». Крім того, люди, котрі свідомо обирають професію військового, мають вищий ступінь войовничості й агресивності характеру, ніж інші представники суспільства. Всі ці особливості знаходять відображення у мовних засобах, які використовуються у військово-публіцистичному дискурсі [24, с. 23].

- **соціальний захист військовослужбовців.** Сьогодні в Україні формується нова правова реальність, зумовлена необхідністю ведення військових дій та як наслідок – необхідністю введення воєнного стану. Перед державними органами постає завдання забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, що впливає на стан обороноздатності країни. Правові механізми захисту військовослужбовців зумовлені економічними можливостями держави. Гарантії високих стандартів соціальних прав пов'язуються зі створенням системи суб'єктів соціальної відповідальності, що не обмежується військовим середовищем. До реалізації заходів соціального захисту військовослужбовців невідкладного та поступового характеру може та повинне бути залучене бізнес-середовище. Методи юридичного змісту за таких умов можуть мати непрямої вплив та спонукати до бажаної діяльності. У перспективі набувають важливого значення дослідження соціального захисту осіб, котрі залучені до оборонної діяльності з окремим статусом (резервісти, військовозобов'язані, добровольці сил територіальної оборони, партизани),

як інструмент правового стимулювання громадян до активної участі з забезпечення національної безпеки Батьківщини [25, с. 165–166].

Формування оборонної свідомості молоді крізь призму духовно-ціннісних ідеалів. Нестабільна політична ситуація в сучасному світі посилює ймовірність введення воєнного стану. Україна з її безкінечними просторами, чорноземами, вічнозеленими Карпатами, сировинними запасами й надалі залишається об'єктом територіальних домагань насамперед держав-сусідів із безпосередньою підтримкою потужних світових гравців – держав-гегемонів. За таких умов виникає гостра необхідність у постійному захисті не тільки своїх національних інтересів, але й невидимої сфери, тобто духовного суверенітету (цілісність нації, протидія розтлінню молоді) чи наукового фронту, зокрема у систематичному виданні оригінальних наукових праць, спрямованих на захист територіальної цілісності держави, відстоювання її національних інтересів у внутрішніх і зовнішніх відносинах.

Майбутнє України залежить від того, наскільки вдасться вибудувати ефективну модель сильної держави з могутнім економічним потенціалом, сировинними запасами, сучасним оборонним комплексом. І тут, власне, слід говорити про оборонну свідомість кожного громадянина нашої держави в різноаспектних її проявах. Оборона держави – це не лише захист її територіальної цілісності, це вміння жити за принципом «Битися там, де стоїш» і неодмінно перемагати.

На наш погляд, тільки такий міцний фундамент, як повага до своєї національної двохтисячорічної історії і знання її традицій, духовних цінностей, культури та унікального досвіду мирного співіснування майже півтори сотень народів, націй та національностей, змушує нас, українців, замислитися над національною самосвідомістю, патріотизмом та гідністю. Це також і відповідальність перед своїми предками, родоводом, усіма тими, чия кров тече в наших жилах, – називатися гідними продовжувачами родинного дерева та приносити плоди своєї праці.

Формування відповідальності за свою державу, її майбутнє полягає у служінні їй та ближньому на засадах євангельської заповіді: «Немає більшої любові, аніж хто положить душу свою за друзів своїх». Від того, наскільки вдасться виховати сучасне молоде покоління, й залежатиме, чи зможе Україна зберегти національні багатства, примножити їх. Чи не розгубить себе як народність, чи не втратить свою самобутність, генофонд нації в непростий час глобальних потрясінь, у напруженій міжнародно-глобальній обстановці? Для ефективного розвитку армії потрібна міцна і стабільна економіка, щоб засівались поля, солдат був добре нагодованим, одягненим, щоб мав упевненість, що держава подбає про його сім'ю і родину в разі його загибелі, що буде кому помолитися за його безсмертну душу, коли доведеться віддати життя за відстоювання незалежності.

Справді, «Душу й тіло ми положим за нашу свободу і покажем, що ми, браття – козацького роду». Саме козаки під егідою православної віри могли дати добрячу відсіч ворогові, вона була їхньою ідеологією, тобто визначальною духовно-ціннісною установкою. Свобода людини – найцінніший дар, і треба докласти неабияких зусиль, щоб вона залишилася непорушною. Однак істинна свобода полягає у звільненні від гріха, тобто коли людина не те, що не вчиняє, але й не помишляє про негідні вчинки. Ось про такий духовний суверенітет та національну самосвідомість йдеться, й її зможе

сформувати та відстояти Церква, святе Православ'я, яке сягає своїм корінням Володимирового Хрещення та апостольських часів.

Забезпечити армію сучасною модернізованою технікою і підготувати гідного офіцера, сформувати і загартувати його дух – непросте завдання для батьків, дитячих садочків, шкіл, університетів та соціального оточення. Це тільки незначний перелік складників і соціальних факторів, необхідних для повноцінного становлення особистості, гідного патріота своєї держави. Без формування воїнства з високим рівнем оборонної свідомості неможливе нормальне функціонування української армії, не може бути й міцної держави. Тут треба діяти за принципом: «Хто, як не я?».

Ще з давніх-давен відоме значення оборонної свідомості для успішного виконання бойових завдань. Головним є відповідальне ставлення до військової служби – не лише як необхідність виконання конституційного обов'язку захищати свою Батьківщину, а й усвідомлення вищої місії, бажання у такий спосіб послужити ближньому, виконати моральні настанови перед суспільством, закладені переважно ще з дитинства, у середній школі. Саме тут є можливість достукатися до сердець, внутрішнього світу молодих, але через високий ступінь розвитку інформаційної сфери вже таких дорослих за сьогоdnішніми мірками особистостей. І в цьому аспекті державі треба звернутися до військових та генералів нинішнього оборонного фронту, солдатів і ветеранів Другої світової війни, тих, хто пройшов Афганістан, хто захищав світ від Чорнобильського лиха, щоб не словами, а реальними справами довести на реальних бойових прикладах, що таке справжній обов'язок служіння Батьківщині та своєму народові.

У результаті проведеного дослідження можна сформулювати такі тези:

- держава, будучи складним, соціальним організмом, формує характер народу, його звичаї і традиції. За умови правильних підходів до виховного процесу та навчання визначається конкретна особистісна оборонна свідомість. Людина є біосоціальною істотою, тому держава значною мірою відповідає за соціалізацію особистості й є найважливішим інструментом її еволюційної ментальності. Виховати громадянина у дусі поваги до людини як найвищої соціальної цінності є головним обов'язком держави. Визначальним повинен бути принцип: «Навчаючи виховуй, а виховуючи – навчай»;

- шкільний вік є найбільш оптимальним періодом для формування оборонної свідомості. Вона неможлива без висвітлення комплексу знань, підкріплених життєвим досвідом. Тут необхідний діяльнісний компонент: через активне залучення до її формування громадськості, свідому участь кожного громадянина з дотриманням принципу: «Один за всіх і всі за одного». Цілеспрямовані, морально зумовлені процеси формування оборонної свідомості підростаючого покоління здатні забезпечити успішне функціонування держави, її ефективну взаємодію з інститутами громадянського суспільства (волонтерський корпус, церква, благодійницькі організації), що сприятиме утвердженню демократичного суспільства, ініціативності праці тощо;

- виховання оборонної свідомості сприяє становленню та розвитку особистісного потенціалу, пронизаного якістьями відповідальності та служіння як громадянина і патріота. Тут важливими є не стільки знання, скільки почуття національної гідності та гордості за свою країну, колектив, свою сім'ю. Пропонується написання комплексної наукової праці з оборонної свідомості,

в якій висвітлюватиметься державницька позиція щодо виховання підростаючого покоління у душі служіння Батьківщині, формування і дотримання високих духовно-ціннісних ідеалів. Безграмотність спричинює втрату державності, її майбутнього. Виховання патріотів, духовно та фізично здорових і свідомих особистостей забезпечить стабільність суспільства;

– формування оборонної свідомості супроводжується реалізацією таких завдань, пов'язаних із патріотизмом, як: утвердження соціально значущих цінностей, поглядів і переконань, поваги до історичного минулого, духовно-культурної спадщини, звичаїв і традицій народностей, що населяють наші землі; підвищення престижу тих чи інших професій, репродуктивної функції нації. Основним завданням суспільства та армії разом із формуванням якості патріотизму є підготовка солдата, який виконує свій обов'язок професійно, а не відбуває термін як обтяжену повинність. У цьому аспекті слід розробити та прийняти загальнодержавну концепцію патріотичного виховання молоді;

– докорінні перетворення кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. визначили поворот у новітній історії України, вони супроводжуються інформаційною революцією, змінами в соціально-економічному, політичному та духовному житті суспільства і свідомості кожного громадянина. Спостерігається зниження виховного потенціалу загальної культури громадян, особливо молоді, мистецтво та освіта спрямовані на маскультуру, однак ніяк не на патріотизм чи одухотворення нації, формування єдності громадянського суспільства;

– трансформація патріотичного виховання може відбуватися на міцних духовно-ціннісних підвалинах. Не шкодуючи власних сил, здоров'я і витраченого часу, матеріальних засобів, слід докорінно реформувати шкільну освіту, адаптувати її до вітчизняних стандартів патріотичного виховання молоді, які б засновувалися на унікальних прикладах з історії бойових дій як України, так і інших країн. Наразі мало уваги приділяється якості підготовки учителів середньої та вищої школи: тут повинні працювати кращі з кращих, адже вони формують майбутнє нації;

– військово-патріотичне виховання у шкільні роки повинно спрямовуватися на формування готовності до військової служби чи служби у правоохоронних органах. Виховання необхідних вольових якостей і навичок для виконання обов'язку у лавах Збройних сил, інших силових структур, усвідомлення свого місця і ролі в служінні Батьківщині, особиста відповідальність за виконання покладеної місії – це визначальні пріоритети;

– створення умов для посилення патріотичного складника у ЗМІ, на телебаченні, радіомовленні, ютуб-каналах, залучення провідних блогерів до відповідної діяльності під час висвітлення подій і явищ суспільного життя; активна протидія сепаратизму, спотворенню інформації, пропаганді зразків масової культури типу символіки Хелловіну, заснованих на культурі насильства, перекичуванні фактів вітчизняної історії; формування шанобливого ставлення до представників усіх національностей та релігій; участь у соціально-управлінських процесах, відстоювання духовно-культурних цінностей українського народу, реалізація прав, свобод і обов'язків крізь призму соціального служіння; посилення відповідальності за обраний курс політичного, морального і правового життя в країні, за максимальний розвиток самосвідомості, здібностей та потенціалу у прагненні досягти висот; запрова-

дження народної законодавчої ініціативи; створення на всеукраїнському рівні батьківських комітетів із метою захисту цінностей сім'ї; активна громадська позиція у вирішенні питань соціально-економічного значення, високе духовно-культурне виховання особистості – ось перелік пріоритетних завдань, які турбують нинішнє суспільство.

Отже, оборонна свідомість включає у себе духовно-моральне, культурно-історичне, громадянсько-правове та військово-патріотичне самооновлення країни, нації, сім'ї, колективу, турботу про добробут держави, захист її територіальної цілісності, гордість за героїзм і смуток за невдачі, прагнення послужити своїми талантами ближньому, шанобливе ставлення до людини, викоринення гріхів та вад суспільства, формування почуття гордості за прояви патріотизму у відстоюванні незалежності України. Наснага до боротьби та перемога формує оборонну свідомість особистості, зміцнює її. Часто війна є єдиним консолідуючим фактором країни і показує: хто товариш, а хто – ворог. Історична пам'ять формує патріотичні почуття, переосмислення духовних цінностей. Причому більшість воєн та повстань національного характеру носила оборонний характер, і перемога в них сприяла формуванню оборонної, а не агресивно-наступальної свідомості.

Висновки. Оборонна свідомість – сегмент національної ідентичності, фактор групової консолідації в установці на боротьбу з агресором. Солідарна оборонна позиція як культурно-психологічний феномен у контурах ідеї збереження Української державності – не данина, а результат комплексної, системної, узгодженої реалізації гуманітарної, правової, безпекової, воєнної та кримінологічної політики. Її формування – перманентний процес, що не може бути завершений, а перебуває у постійному русі. Функціонал оборонної свідомості безпосередньо впливає на визначення домінуючої мотивації у справі відсічі збройній агресії, зниження колективної вктимності українського народу в розрізі детермінації злочинів агресії (у термінології міжнародного кримінального права), мобілізації людських (передусім інтелектуальних), фінансово-матеріальних, промислових, технічних, інфраструктурних та інших ресурсів для захисту державного суверенітету й територіальної цілісності, гарантування майбутнім поколінням права на життя, на національну ідентичність, культурну автохтонність, цивілізаційну виразність.

Водночас здійснювані у вітчизняній кримінології дослідження природи, етіології сучасного російського фашизму (насамперед праці Ю.В. Орлова, О.М. Литвинова, В.О. Тулякова) переконливо доводять, що інверсивні комбінації оборонної свідомості так само успішно працюють й на детермінацію злочинів агресії, оборонних злочинів, продукуючи ненависть, опосередковану ресентиментарними комплексами. Ключовим елементом тут виступає пропаганда й фальсифікація, ефекти яких зумовлюють підміну чинників агресії й ненависті, закріплюють опозиційну ворожість, конкуруючу вктимність, легітимізують насильство. Певна річ, висловлені в цій роботі пропозиції є лише первинною гносеологічною орієнтацією; кожен із цих аспектів функціонування оборонної свідомості вимагає подальшого глибокого кримінологічного дослідження і в межах означених предметних блоків, і на їх порубіжжі, на рівні міжпредметних зв'язків, що є перспективним напрямом подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел

1. Рогач О.Я., Белов Д. М. Зміна сучасної парадигми українського права в умовах військової агресії з боку РФ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70. С. 136–140.
2. Лозинська С.О. Установлення військово-політичного контролю Римської імперії в Карпатському регіоні. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2016. Вип. 17. С. 17–24.
3. Антонов В.О. Сучасна воєнна політика української держави в умовах військової агресії росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 61–64.
7. Zsolt Kiss Alison Park. The concept of national identity. URL: <https://www.bsa.natcen.ac.uk/latest-report/british-social-attitudes-31/national-identity/introduction.aspx> (дата звернення: 12.10.2022).
8. Горінов П.В., Драпушко Р.Г. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 26–30.
9. Нагорна Л.П. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nagorna_ponniattia.pdf (дата звернення: 12.10.2022).
10. Отич О.М. Особливості та складники професійної культури військового фахівця. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогіка»*. 2019. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2019_5_25. С. 1–11.
11. Huntington S.P. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. New York : Belknap Press, 1957. 534 p.
12. Осіпенко Н.С. «Військово-польовий арт» як засіб патріотичного виховання студентів-філологів. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 34 (2). С. 171–176.
13. Кульчицький В.Й. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка і соціальна робота»*. 2013. № 30. С. 76–78.
14. Ващук М.М. Закордонний досвід у здійсненні душпастирської опіки військовослужбовців та можливості його використання для України. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2020. № 38. С. 56–65.
15. Всесвітня організація охорони здоров'я. Глобальні цілі сталого розвитку. URL: <https://www.who>.
16. Формування здорового способу життя : навч. посіб. для слухачів курсів підвищ. кваліфікації держ. службовців. Укр.-канад. проєкт «Молодь за здоров'я» / О. Яременко та ін. Київ, 2000. 232 с.
17. Моїсєнко Р.О., Дудіна О.О., Гойда Н.Г. Аналіз стану захворюваності та поширеності захворювань у дітей в Україні за період 2011–2015 роки. *Современная педиатрия*. 2017. № 2. С. 17–27.
18. Bielikova I.V., Pluzhnikova T.V., Krasnova O.I., Zviagolska I.N., Derev'yanko T.V. Analysis of morbidity and disability among children in the city of Poltava. *Wiadomosci Lekarskie*. Tom LXXIII. 2020. Nr. 5. Cl 2. 1296–1299.
19. Завада М.І. Оцінка стану здоров'я дітей та підлітків Львівської області. *Довкілля та здоров'я*. 2016. № 2. С. 59–62.
20. Балакірева О.М., Бондар Т.В. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проєкту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : монографія. Київ, 2019. 127 с.
21. Краснова О.І., Плужнікова Т.В., Краснов О.Г. Проблема вживання алкогольних та слабоалкогольних напоїв у підлітковому віці. *Сучасні медичні технології*. 2020. № 2. С. 44–49.
22. Король Я.О., Лісніченко Ю.Я., Бойко Ю.Г. Проблемні питання водопостачання підрозділів Сухопутних військ Збройних Сил України в польових умовах. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Військові та технічні науки»*. 2019. № 3. С. 376–390.
23. Моделювання транспортної логістики військових вантажів з урахуванням збитків, які виникають у зоні бойових дій через запізнення у постачанні / О.Є. Федорович та ін. *Радіоелектронні і комп'ютерні системи*. 2022. № 2. С. 63–74.
24. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку. Теоретичні засади галузевої комунікації : монографія. Харків : Академія внутрішніх військ МВС України, 2008. С. 144–147.
25. Гринько Р.В., Мота А.Ф., Петrenchенко С.А. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 161–166.

References

1. Rohach O.Ya., Bielov D.M. 2022. Changing the modern paradigm of Ukrainian law in the conditions of military aggression by the Russian Federation [Zmina suchasnoi paradyhmy ukrainskoho prava v umovakh viiskovoi ahresii z boku RF]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. No. 70, pp. 136–140.
2. Lozynska S.O. 2016. Establishment of military and political control of the Roman Empire in the Carpathian region [Ustanovlennia viiskovo-politychnoho kontroliu Rymaskoi imperii v Karpatskomu regionii]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*. No. 17, pp. 17–24.
3. Antonov V.O. 2022. Modern military policy of the Ukrainian state in the conditions of Russia's military aggression against Ukraine [Suchasna voienna polityka ukrainskoi derzhavy v umovakh viiskovoi ahresii rossii proty Ukrainy]. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. No. 10, pp. 61–64.
4. Military encyclopedic dictionary [Voennyi entsiklopedicheskiy slovar]. Moskov : Voennoe yzd-vo, 1984. 863 p.
5. Russia's strategic course with the member states of the Commonwealth of Independent States [Strategicheskii kurs rossii s gosudarstvami-uchastnikami sodruzhestva nezavisimyyh gosudarstv. Nezavisimost]. 1995. 4 oktyabrya. pp. 4–5.
6. Ekotsin B. 1997. Let's make up our minds and tell our peoples directly how we see the fate of the Commonwealth states – we can be together or apart [Davayte opredelimsya i pryamo skazhem nashim narodam kak myi vidim sudbyi gosudarstv Sodruzhestva – vmeste nam byit ili porozn]. *Nezavisimaya gazeta*. p. 2.

7. Zsolt Kiss Alison Park. The concept of national identity. URL: <https://www.bsa.natcen.ac.uk/latest-report/british-social-attitudes-31/national-identity/introduction.aspx> [Accessed: 12 October 2022].
8. Horinov P.V., Drapushko R.H. 2022. The formation of the national identity of Ukrainians as the basis of the national security of the Ukraine [Stanovlennia natsionalnoi identychnosti ukrainsiv yak osnova natsionalnoi bezpeky ukrainskoi derzhavy]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. No. 10. pp. 26–30.
9. Nahorna L.P. 2003. The concepts of “national identity” and “national idea” in the Ukrainian terminological space. Poniattia “natsionalna identychnist” i “natsionalna ideia” v ukrainskomu terminolohichnomu prostori. *Politychnyi menedzhment*. No. 2. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nagorna_ponniattia.pdf [Accessed: 12 October 2022].
10. Otych O.M. 2019. Features and components of the professional culture of a military specialist [Osoblyvosti ta skladovi profesiinoi kultury viiskovoho fakhivtsia]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. No. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2019_5_25. S. 1–11 [Accessed: 01 May 2022].
11. Huntington S.P. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. New York: Belknap Press, 1957. 534 p.
12. Osipenko N.S. 2021. “Military field art” as a means of patriotic education of philology students. *Innovative pedagogy* [“Viiskovopolovyi art” yak zasib patriotychnoho vykhovannia studentiv-filolohiv]. *Innovatsiina pedahohika*. 2021. No. 34 (2). pp. 171–176.
13. Kulchytskyi V.Y. 2013. Philosophical prerequisites for the development of patriotic education in Ukraine (historical aspect) [Filosofsko-svitohliadni peredumovy rozvytku patriotychnoho vykhovannia v Ukraini (istorychnyi aspekt)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. No. 30. pp. 76–78.
14. Vashchuk M.M. 2020. Foreign experience in the implementation of pastoral care of military personnel and the possibility of its use for Ukraine [Zakordonnnyi dosvid u zdiisnenni dushpastyrskoi opiky viiskovosluzhbovtiv ta mozhlyvosti yoho vykorystannia dlia Ukrainy]. *Pravnychi visnyk Universytetu “KROK”*. No. 38. pp. 56–65.
15. World Health Organization. Global Sustainable Development Goals URL: <https://www.who> [Accessed: 05 May 2022].
16. Yarenko O., Zhalilo L., Komarova N., Levin R., Solonenko I. 2000. Formation of a healthy lifestyle [Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia]. Kyiv : Ukr.-kanad. proiekt “Molod za zdorovia”.
17. Moiseienko R.O., Dudina O.O., Hoida N.H. 2017. Analysis of the incidence and prevalence of diseases in children in Ukraine for the period 2011–2015 [Analiz stanu zakhvoriuvanosti ta poshyrenosti zakhvoriuvan u ditei v Ukraini za period 2011–2015 roky]. *Sovremennaia pedyatryia*. No. 2. pp. 17–27.
18. Bielikova I.V., Pluzhnikova T.V., Krasnova O.I., Zviagolska I.N., Derev’yanko T.V. Analysis of morbidity and disability among children in the city of Poltava. *Wiadomosci Lekarskie*. Tom LXXIII, 2020. Nr. 5. cl 2. 1296–1299.
19. Zavada M.I. 2016. Assessment of the state of health of children and adolescents in the Lviv region [Otsinka stanu zdorovia ditei ta pidlitkiv Lvivskoi oblasti]. *Dovkillia ta zdorovia*. No. 2. pp. 59–62.
20. Balakirieva O.M., Bondar T.V. 2019. Social conditions and health indicators of adolescents and young people: according to the results of a sociological study within the framework of the international project “Health and behavioral orientations of school youth” [Sotsialna obumovlenist ta pokaznyky zdorovia pidlitkiv ta molodi : za rezultaty sotsiolohichnogo doslidzhennia v mezhakh mizhnarodnogo proektu “Zdorovia ta povedinkovi oriantatsii uchnivskoi molodi”]. Kyiv.
21. Krasnova O.I., Pluzhnikova T.V., Krasnov O.H. 2020. The problem of drinking alcoholic and low-alcohol drinks in adolescence [Problema vzhivannia alkoholnykh ta slaboalkoholnykh napoiv v pidlitkovomu vitsi]. *Suchasni medychni tekhnologii*. No. 2. pp. 44–49.
22. Korol Ya., Lisnichenko Yu., Boiko H. 2019. Problematic issues of water supply to units of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine in field conditions [Problemni pytannia vodopostachannia pidrozdiliv Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy v polovykh umovakh]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. No. 3. pp. 376–390.
23. Fedorovych O.Ye., Uruskyi O.S., Chepkov I.B., Lukhanin M.I., Pronchakov Yu.L., Rybka K.O., Leshchenko Yu.O. 2022. Modeling of transport logistics of military cargo, taking into account the losses that occur in the war zone due to the delay in the delivery of Leshchenko [Modeliuvannia transportnoi lohistyky viiskovykh vantazhiv z urakhuvanniam zbytkiv, yaki vynykaiut u zoni boiovykh dii cherez zapiznennia u postachanni]. *Radioelektronni i kompiuterni systemy*. No. 2. pp. 63–74.
24. Language communication in law enforcement activities [Movna komunikatsiia v diialnosti syl okhorony pravoporiadku. Teoretychni zasady haluzevoi komunikatsii]. Kharkiv : Akademiia Vnutrishnikh Viisk MVS Ukrainy, 2008. pp. 144–147.
25. Hryenko R.V., Mota A.F., Petrechenko S.A. 2022. Social protection of servicemen under martial law [Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv v umovakh voiennoho stanu]. *Pravo i suspilstvo*. No. 3. pp. 161–166.

Sokurenko Vitaly,

Doctor of Law,
Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology,
Faculty of training specialists for pre-trial investigation bodies
(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6879-7376>

THE CONCEPT OF DEFENSE CONSCIOUSNESS IN THE STRUCTURE OF WAR CRIMINOLOGY

The article is devoted to the study of the concept of defense consciousness in the structure of war criminology as a separate new branch of the national criminological doctrine which is currently being formed. It has been proved that defense

consciousness is a segment of national identity, a factor of group consolidation in the attitude to fight the aggressor. The author argues that the functionality of defense consciousness directly affects the determination of the dominant motivations in countering armed aggression, reducing the collective victimization of the Ukrainian people in determining the crimes of aggression. Moreover, defensive consciousness in its falsified-inverse combinations is capable of determining oppositional hostility, legitimizing hatred and crimes of aggression as well as war crimes. It has been stated that it is expedient to study defense consciousness both in the subject block of determining crimes of aggression and war crimes and in the block of counteracting their reproduction.

At the same time, the national criminology studies of the nature and etiology of modern Russian fascism (first of all, the works of Yu. V. Orlov, O. M. Lytvynov, V. O. Tuliakov) convincingly prove that inverse combinations of defensive consciousness work equally well to determine crimes of aggression and defensive crimes, producing hatred mediated by resentment complexes. The key element here is propaganda and falsification, the effects of which lead to the substitution of factors of aggression and hatred, consolidate opposition hostility, competing victimhood, and legitimise violence. Obviously, the proposals expressed in this paper are only a primary epistemological orientation; each of these aspects of the functioning of defensive consciousness requires further, deeper criminological research both within the specified subject blocks and at their borderline, at the level of interdisciplinary connections, which is a promising area for further scientific research.

Key words: war, aggression, war crimes, determination, victimization, defensive consciousness, counteraction to criminality.

ВІДГУКDOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-32>**Терлюк Іван**

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

**ВІДГУК НА ПІДРУЧНИК «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»
АВТОРІВ О. М. КУРАКІНА, О. С. ТУРЕНКА, І. В. ІВАНОВА**

Українськими істориками права підготовлено доволі багато видань з історії держави і права зарубіжних країн, кожне з яких має власну науково-методологічну вагу й особливість. Утім, останнім часом нові підручники втратили науково-дидактичну новизну, а автори дотримуються застарілих структурних шаблонів, подаючи навчальний матеріал. Запропоноване фахівцями Донецького державного університету внутрішніх справ видання, навпаки, вміло поєднує традиційні академічні теми з інноваційним складником, дотримуючись чіткої логіки структурування навчально-методичного матеріалу.

Підручник містить три розділи, які налічують 10 тем, розпочинаються лаконічним визначенням мети, завдань, установкою на опанування визначених вмій та попередніми зауваженнями. Новаційність підручника насамперед у тому, що більшість тем поділяються на два структурні компоненти. Перший компонент – історична довідка – розкриває динаміку і суперечності розвитку держави і права у визначену добу певної країни. Він виявляє передумови й політичний процес реформувань (революцій) державного управління і права та формує уявлення про об'єктивні причинно-наслідкові зв'язки соціальних модернізацій у цивілізаційному русі людства. Другий компонент – державно-правова характеристика доби, що вивчається. Ця частина має послідовну логіку подання матеріалу і містить характеристику соціального ладу, державного (конституційного) устрою, судо-

вої системи та процесу, прокуратури та адвокатури, розвитку армії та поліції, визначає ключові джерела права, розкриває їх ознаки та галузеві відмінності. Наприкінці кожної теми подано стислі висновки, що є обов'язковою частиною підручника.

Навчально-методичний блок кожної теми є доволі вдалим і характеризується високою вимогливістю до здобувачів вищої освіти. Цей блок вміщує такі елементи: важливі схеми державного управління держав та судочинства; завдання до самостійної роботи, які мають три рівні; історико-правові джерела; самоконтроль (тестові завдання, завдання продовжити речення та аналітичні питання до самоконтролю) і список додаткової наукової літератури останніх років до теми. Цей блок покликаний виробити у здобувачів вищої освіти певну систему знань, аналітичних навичок, володіння історико-правовими і політологічними термінами та поняттями, уміннями тлумачити юридичні пам'ятки і порівнювати їх із джерелами аналогічного історичного періоду.

Текст підручника доволі зрозумілий, сприймається легко. Всі історико-правові терміни і поняття, які застосовують автори, роз'яснюються в Глосарії.

Можна констатувати, що підручник фахівців Донецького державного університету внутрішніх справ вартий високої оцінки і може бути пропонований до використання в освітньому процесі науковцями, викладачами та здобувачами вищої освіти як навчально-методичне видання.

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Брошко І. М. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ.....	3
Веселов М. Ю., Пилипенко Є. О. ЗАВДАННЯ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ (ВОДНОЇ ПОЛІЦІЇ).....	9
Дрозд В. Г., Дрозд В. Ю. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДІЗНАННЯ.....	14
Качинська О. І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	19
Коваленко А. В., Головков Д. С. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНІЦІЮВАННЯ ОБШУКУ ТА ОГЛЯДУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ.....	25
Кожевніков О. А. НАУКОВІ ОСНОВИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДжЕРЕЛ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	31

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Пилипенко Є. О., Атаманенко Ю. Ю. ВИЛУЧЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ	38
Тирлич Є. В. ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРИРОДА ТА ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ СЛІДЧИМ ДОЗВОЛУ НА ПРИМУСОВЕ ВІДБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ В ОСОБИ У ХОДІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	43

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Корнієнко М. В., Кіт Р. Д. ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ ЗА РОЗКРАДАННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА ЗГІДНО ІЗ ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ....	49
Ковальов В. В. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПОВИХ СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ ТА ВИБУХОВИМИ ПРИСТРОЯМИ.....	55
Ковальова О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ ТА ВИБУХОВИМИ ПРИСТРОЯМИ.....	60
Отришко А. О. ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ.....	66
Посудевський І. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІНОЗЕМЦЯМИ У СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП В УКРАЇНІ.....	71
Сахно А. П. ЩОДО ЗМІСТУ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ ТА ДЕРЖРИБАГЕНТСТВА ПІД ЧАС СПІЛЬНОГО ПРОВЕДЕННЯ ПРАВООХОРОННИХ РЕЙДІВ.....	77

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Клемпарський М. М., Легкошерст Ю. С. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС ЗВІЛЬНЕННЯ ЗІ СЛУЖБИ.....	82
--	----

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Данилевський А. О., Данилевська Ю. О.
 ЕТАПИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ.....88

Кріцак І. В.
 ПРИЧИННІСТЬ ЗЛА/ЗЛОЧИННОСТІ У СВІТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ КРИМІНОТЕОЛОГІЇ.....93

Кузьменко С. Г., Кузьменко С. С.
 ВІКТИМОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ
 ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ.....98

Маршалек К. О., Лень В. В.
 СЕКСУАЛЬНІ ДЕВІАЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ.....103

Мухіна Г. В.
 ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАДАВАТИ ПЕРШУ ПСИХОЛОГІЧНУ ДОПОМОГУ...108

Ялі А. Г.
 ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИТИНИ-ЖЕРТВИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....112

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПОЛІЦЕЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ
 ТА ІНШИХ ПОСЛУГ ФІЗИЧНИМ І ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ**

Захарченко А. М.
 ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ У ВИДАЧІ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ ДОЗВОЛУ
 НА ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ТА НОСІННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....116

**МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
 НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОБМІН ДОСВІДОМ**

Анісімов Д. О.
 КОМПАРАТИВІСТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДУ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
 ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОТИПРАВНИЙ ВПЛИВ
 НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ.....122

Джу́жа А. О., Тичина Д. М.
 ЗАПОБІГАННЯ НЕГАТИВНИМ ДЕВІАНТНИМ ПРОЯВАМ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ.....127

Колодчин Д. В.
 ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД ОСІБ,
 ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ОБЛІКУ УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ
 З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ (АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНИХ ПОЗИТИВНИХ ПРАКТИК).....132

Короткова Ю. М.
 БАЗОВА ОСВІТА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ГРЕЦІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....138

Ярова Д. В.
 ДЕЛЕГОВАНА ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ: ПРАВОВА ПРИРОДА,
 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....143

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Братель С. Г.
 ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА
 В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....149

Козьміна Ю. Г.
 РОЛЬ ВИЩИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ
 ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....156

Пилипенко Д. О., Андріяшевський А. Г.
 ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ
 ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....162

Сокурєнко В. В.
 КОНЦЕПТ ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ У СТРУКТУРІ КРИМІНОЛОГІЇ ВІЙНИ.....166

ВІДГУК

Терлюк І.
 ВІДГУК НА ПІДРУЧНИК «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН» АВТОРІВ
 О. М. КУРАКІНА, О. С. ТУРЕНКА, І. В. ІВАНОВА.....176

CONTENTS

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES
OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY**

Broshko Ivan
WAYS OF IMPROVING THE MATERIAL AND HOUSEHOLD PROVISION
OF CONVICTS TO DEPRIVATION OF LIBERTY IN UKRAINE.....3

Veselov Mykola, Pylypenko Yevheniia
TASKS OF THE WATER POLICE (WATER POLICE).....9

Drozd Valentyna, Drozd Vitalii
SOME PROBLEMATIC ISSUES OF CONDUCTING INVESTIGATIVE (INVESTIGATIVE) ACTIONS
DURING THE INQUIRY.....14

Kachynska Olha
CONCEPTUAL PROBLEMS OF CRIMINAL PROTECTION OF AUTHORITY OF STATE AUTHORITIES..19

Kovalenko Artem, Golovkov Danylo
PROCEDURAL PROBLEMS OF INITIATING A SEARCH AND INSPECTION
OF A PERSON'S HOME OR OTHER PROPERTY..... 25

Kozhevnikov Oleksiy
SCIENTIFIC FOUNDATIONS AND CLASSIFICATION OF SOURCES OF CRIMINALISTIC INFORMATION...31

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Pylypenko Yevheniia, Atamanenko Yuliia
WITHDRAWAL OF THE DRIVER'S LICENSE AS A MEASURE OF ENSURING CRIMINAL
PROCEEDINGS IN CASES AGAINST TRAFFIC SAFETY AND VEHICLE OPERATION..... 38

Tyrlych Yevenii
THE PROCEDURAL NATURE AND THE PROCEDURE OF RECEIVING PERMISSION FOR FORCED TAKING
THE PERSON'S BIOLOGICAL SAMPLES BY INVESTIGATOR DURING A PRE-TRIAL INVESTIGATION43

PREVENTION OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE OFFENSES

Kornienko Maksym, Kit Rostislav
DETERMINATION OF THE DEGREE OF PUBLIC DANGER FOR THEFT OF MILITARY PROPERTY
ACCORDING TO CURRENT CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE LEGISLATION.....49

Kovalev Vasyl
CRIMINAL CHARACTERISTICS OF TYPICAL METHODS OF ILLEGAL HANDLING
OF WEAPONS, AMMUNITION, EXPLOSIVES AND EXPLOSIVE DEVICES.....55

Kovaleva Olga
ORGANIZATION OF THE INITIAL STAGE INVESTIGATION OF ILLEGAL HANDLING
OF WEAPONS, MUNITIONS, EXPLOSIVES AND EXPLOSIVE DEVICES.....60

Otryshko Artem
THE SUBJECT OF THE CRIMINAL OFFENSE OF ILLEGAL HANDLING OF WEAPONS,
AMMUNITION OR EXPLOSIVES.....66

Posudevsky Ilya
FEATURES OF PREVENTING SELFISH AND VIOLENT CRIMES COMMITTED
BY FOREIGNERS AS PART OF ORGANIZED GROUPS IN UKRAINE..... 71

Sakhno Artem
REGARDING THE CONTENT OF THE JURISDICTION AUTHORITIES OF THE WATER POLICE
AND THE STATE AGENCY DURING JOINT LAW ENFORCEMENT RAIDS.....77

PERSONNEL MANAGEMENT OF THE NATIONAL POLICE

Klemparskyi Mykola, Lehkosherst Yuliia
CHARACTERISTICS OF THE MAIN DUTIES OF A POLICE OFFICER WHEN DISMISSED FROM SERVICE.....82

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR POLICE ACTIVITIES

Danylevskyi Andriy, Danylevska Yuliya
STAGES OF DEVELOPMENT OF MODERN VICTIMOLOGICAL THOUGHT IN UKRAINE..... 88

Kritsak Ivan	
CAUSATION OF EVIL/CRIMES IN THE WORLD THROUGH THE PRISM OF CRIMINOLOGY.....	93
Kuzmenko Serhii, Kuzmenko Serhii	
VICTIMOLOGICAL FEATURES OF CHILDREN-VICTIMS OF VIOLENT CRIMES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND GENDER.....	98
Marshalek Karyna, Len Valentyn	
SEXUAL DEVIANCE OF THE ELDERLY AS AN OBJECT OF CRIMINOLOGICAL ANALYSIS.....	103
Mukhina Galyna	
PSYCHOLOGICAL READINESS OF POLICE OFFICERS TO PROVIDE FIRST PSYCHOLOGICAL AID..	108
Yali Anastasiia	
VICTIMOLOGICAL CHARACTERISTICS OF A CHILD VICTIM OF HUMAN TRAFFICKING.....	112
LEGAL ASPECTS OF POLICE PROVISION OF ADMINISTRATIVE AND OTHER SERVICES TO INDIVIDUALS AND LEGAL ENTITIES	
Zakharchenko Andrii	
GROUNDS FOR REFUSAL TO ISSUE A PERMIT TO PURCHASE, KEEP AND CARRY CIVIL WEAPONS TO AN INDIVIDUAL.....	116
INTERNATIONAL COOPERATION OF THE NATIONAL POLICE: EXCHANGE OF EXPERIENCE	
Anisimov Dmytro	
A COMPARATIVE STUDY OF THE EXPERIENCE OF CERTAIN FOREIGN COUNTRIES REGARDING CRIMINAL LIABILITY FOR UNLAWFUL INFLUENCE ON THE RESULTS OF OFFICIAL SPORTS COMPETITIONS.....	122
Djuzha Anastasia, Tychyna Dmytro	
PREVENTION OF NEGATIVE DEVIANTS MANIFESTATIONS IN WORLD PRACTICE.....	127
Kolodchyn Dmytro	
PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES AMONG PERSONS WHO ARE ON THE RECORD OF THE AUTHORIZED BODY FOR PROBATION ISSUES (ANALYSIS OF FOREIGN POSITIVE PRACTICES).....	132
Korotkova Yuliia	
BASIC EDUCATION OF POLICE OFFICERS IN GREECE: GENERAL CHARACTERISTICS.....	138
Yarova Diana	
DELEGATED LEGISLATION: LEGAL NATURE, FOREIGN EXPERIENCE AND PROSPECTS OF ESTABLISHMENT IN UKRAINE.....	143
LAW ENFORCEMENT DURING MARTIAL LAW	
Bratel Serhii	
OBSERVANCE OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMANS AND CITIZENS UNDER THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARITAL STATE IN UKRAINE.....	149
Kozmina Yuliia	
THE ROLE OF HIGHER GOVERNMENT BODIES IN ENSURING DEFENSE CAPACITY AND NATIONAL SECURITY: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS.....	156
Pylypenko Dmytro, Andriyashevskiy Artur	
ON THE ISSUE OF DEFINING CERTAIN ASPECTS OF THE SPECIAL REGIME OF PRE-TRIAL INVESTIGATION UNDER MARTIAL LAW.....	162
Sokurenko Vitaly	
THE CONCEPT OF DEFENSE CONSCIOUSNESS IN THE STRUCTURE OF WAR CRIMINOLOGY.....	166
RESPONSE	
Terliuk I.	
FEEDBACK ON THE TEXTBOOK “HISTORY OF THE STATE AND LAW OF FOREIGN COUNTRIES” BY THE AUTHORS O. M. KURAKINA, O. S. TURENKA, I. V. IVANOV.....	176

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

Випуск № 1(5) 2023

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – Н.С. Кузнецова

Підписано до друку 29.06.2023 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 21,16. Обл. вид. арк. 24,96.
Зам. № 0823/493. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.